

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Leyla ALBAYRAK

**AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ESERLERİNDE EĞİTİM
VE ÇAĞDAŞ EĞİTİM YAKLAŞIMLARI ARASINDA
BİR KARŞILAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

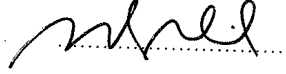
**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK**

ERZURUM – 2010

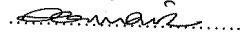
II

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

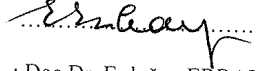
Bu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

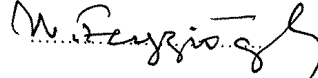
Başkan : Prof. Dr. Yakup ÇELİK

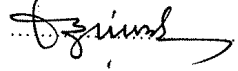
Üye : Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ

Üye : Doç. Dr. Erdoğan ERBAY

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK
(Danışman)

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ESERLERİNDE EĞİTİM

1.1. ÇOCUK VE EĞİTİMİ	21
1.1.1. Fizyolojik ve Psikolojik Yönleriyle Çocuk.....	23
1.1.1.1. Çocukta Zekâ Gelişimi	26
1.1.1.2. Çocukta Hafıza Gelişimi.....	28
1.1.1.3. Çocuğun Konuşmayı Öğrenmesi	28
1.1.1.4. Çocukta Hayal Gücü ve Oyun	29
1.1.2. Çocuğun Evde Talim ve Terbiyesi.....	30
1.1.3. İlkokuma Yazma Eğitimi	39
1.1.4. Çocukta Ahlak Eğitimi	41
1.1.5. Çocuk Eğitimine Yönelik Kaynaklar	45
1.2. DİL EĞİTİMİ.....	48
1.2.1. Konuşmayı Öğrenme	48
1.2.2. Yabancı Dil Öğretimi.....	55
1.3. DÜŞÜNCE EĞİTİMİ.....	57
1.4. OKULDA EĞİTİM.....	62
1.4.1. Okula Başlama Yaşı.....	62
1.4.2. Anaokulları	63
1.4.3. Örgün Eğitim ve Yatılı Okullar	65

1.4.4. Okulda Düşünce Eğitimi, Terbiye ve Ahlak	67
1.4.5. Öğretmen	69
1.4.6. Eğitim Öğretimin Geliştirilmesi.....	70
1.5. EĞİTİMDE ŞİDDET	73
1.6. GENÇLERİN EĞİTİMİ.....	73
1.6.1. Genç Kızların Eğitimi	74
1.6.2. Genç Erkeklerin Eğitimi	77
1.7. KONUŞMA VE YAZMA EĞİTİMİ	78
1.8. KADIN EĞİTİMİ	81
1.8.1. Kadında Ahlak	81
1.8.2. Anne Olarak Kadın.....	84
1.8.2.1. Bebek Bakımı ve Kadın	84
1.8.2.2. Çocuk Eğitimi ve Kadın	88
1.8.3. Toplumda Kadın	89
1.8.3.1. Toplumda Kadının Yeri	89
1.8.3.2. Toplumda Kadına Yönelik Yanlış Kanılar.....	91
1.9. ERKEK EĞİTİMİ	92
1.9.1. Erkekde Ahlak	93
1.10. AİLE EĞİTİMİ	95
1.10.1. Baba ve Annenin Görev ve Hakları.....	96
1.10.1.1. Babanın Görev ve Hakları	96
1.10.1.1.1. Babanın Görevleri.....	97
1.10.1.1.1.1. Babanın Maddi Görevleri	99
1.10.1.1.1.2. Babanın Manevi Görevleri.....	106
1.10.1.1.2. Babanın Hakları.....	115
1.10.1.2. Annenin Görev ve Hakları	116
1.10.1.2.1. Annenin Görevleri.....	116
1.10.1.2.1.1. Annenin Maddi Görevleri	117
1.10.1.2.1.2. Annenin Manevi Görevleri	118
1.10.1.2.2. Annenin Hakları.....	120

1.10.1.3. Anne ve Babanın Ortak Görevleri	120
1.10.1.3.1. Anne ve Babanın Maddi Görevleri.....	124
1.10.1.3.2. Anne ve Babanın Manevi Görevleri	127
1.10.2. Ebeveyn-Çocuk İlişkileri	131
1.10.3. Evlilik	135
1.10.3.1. Evlilik Yaşı.....	139
1.10.3.1.1. Erkekler İçin Evlilik Yaşı.....	140
1.10.3.1.2. Kızlar İçin Evlilik Yaşı	142
1.10.3.2. Evlenilecek Kişide Bulunması Gereken Özellikler	142
1.10.3.2.1. Evlenilecek Erkekde Bulunması Gereken Özellikler	143
1.10.3.2.2. Evlenilecek Kızda Bulunması Gereken Özellikler	146
1.10.3.3. Evlilikte Ebeveynlerin Rolü	147
1.10.4. Boşanma	150
1.11. SAĞLIK EĞİTİMİ	151
1.12. TOPLUM EĞİTİMİ	154
1.12.1. İnanışlar	155
1.12.2. Topluma Hizmet.....	156

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN EĞİTİM ANLAYIŞIYLA ÇAĞDAŞ EĞİTİM YAKLAŞIMLARI ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

SONUÇ.....	182
KAYNAKLAR	188
ÖZ GEÇMİŞ.....	192

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ESERLERİNDE EĞİTİM
VE ÇAĞDAŞ EĞİTİM YAKLAŞIMLARI ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA**

Leyla ALBAYRAK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK

2010-Sayfa: 192+VII

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK

Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ

Prof. Dr. Yakup ÇELİK

Doç. Dr. Erdoğan ERBAY

Yrd. Doç. Nesrin FEYZİOĞLU

İlk romancılarımızdan biri olan Ahmet Mithat Efendi, eğitimci kişiliğiyle de tanınan bir yazardır. Onunla ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen doğrudan doğruya eğitimle ilgili eserlerine dayanan bir çalışma ortaya konmamıştır. “Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Eğitim ve Çağdaş Eğitim Yaklaşımları Arasında Bir Karşılaştırma” adlı bu çalışma, belirtilen boşluğu doldurmak amacıyla yapılmıştır.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ahmet Mithat’ın eğitimle ilgili görüşleri Çocuk Eğitimi, Dil Eğitimi, Düşünce Eğitimi, Okulda Eğitim, Eğitimde Şiddet, Gençlerin Eğitimi, Konuşma ve Yazma Eğitimi, Kadın Eğitimi, Erkek Eğitimi, Aile Eğitimi, Sağlık Eğitimi ve Toplum Eğitimi başlıkları altında gruplandırılarak incelenmiş, ikinci bölümde ise yazarın görüşleri ile günümüz eğitim anlayışı arasında özet bir karşılaştırma yapılmıştır. Ulaşılan sonuç, Ahmet Mithat Efendi’nin eğitim konusunda son derece ileri görüşlü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çağdaş eğitim yaklaşımlarına uymayan birkaç husus da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, eğitim, çağdaş eğitim yaklaşımları

ABSTRACT**EDUCATION ON AHMET MİTHAT EFENDİ'S WORKS AND
COMPARISON WITH MODERN EDUCATIONAL APPROACHES****Leyla ALBAYRAK****Advisor: Assist. Prof. Tacettin ŞİMŞEK****2010-Page: 192+VII****Jury: Assist. Prof. Tacettin ŞİMŞEK****Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ****Prof. Dr. Yakup ÇELİK****Assoc. Prof. Dr. Erdoğan ERBAY****Asist. Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU**

Ahmet Mithat Efendi, one of our first novelists, is also recognized by his educator personality. Although many studies have been done about him, a study about directly related to education based on his work has not revealed. This study, "Education on Ahmet Mithat Efendi's Works an Comparison With Modern Educational Approaches" was done to fill the gap, mentioned.

This study consists of two main parts. In the first part Ahmet Mithat's educational ideas were examined and grouped under the headings; Child Education, Language Education, Opinion Education, Education in School, Violence in Education, Youth Education, Speaking and Writing Studies, Women's Education, Men`s Education, Family Education, Health Education and Community Education. In the second part a summary comparison was done between the author's ideas and understanding of contemporary education. The result, achieved, shows that Ahmet Mithat Efendi is a very forward-looking person in education. However, several issues were identified that did not meet modern educational approach.

Key Words: Ahmet Mithat Efendi, education, modern educational approaches

KISALTMALAR

AB	: Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi
Age	: Adı geçen eser
AK	: Ana-Kız
BO	: Babalar Oğullar
bs	: Baskı
Çev	: Çeviren
ÇMU	: Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi
Hızl	: Hazırlayan
HP	: Hikmet-i Peder
LR/AK	: Letaif-i Rivayât – “Ana-Kız”
LR/AK-İSİ	: Letaif-i Rivayât – “Ana-Kız – İlk ve Son İnsaf”
LR/AK-J	: Letaif-i Rivayât – “Ana-Kız – Jijik-Bir Numune-i Hayâ”
LR/AK-LBV	: Letaif-i Rivayât – “Ana-Kız – Luiz’in Büyük Validesi”
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
POS	: Peder Olmak Sanatı
s.	: Sayfa
t.y	: Tarih yok

ÖN SÖZ

Ahmet Mithat Efendi, üstlendiği misyon nedeniyle dönemin öncü yazarlarından. Çünkü Tanzimat'la birlikte köklü bir yenileşme hareketinin yaşandığı bu dönem, özellikle halkın bu konuda bilinçlendirilmesini gerektirmiş, bu ihtiyaç toplum eğitimi konusunu gündeme getirmiştir. Yazarlığa bu dikkatle yaklaşan Ahmet Mithat, atması gereken ilk adımın sade bir dille halka hitap etmek olduğu bilinciyle hareket etmiştir. Halkın zevk ve seviyesine uygun bir üslup kullanmış, onun merak duygusunu uyandırarak yazdıklarını çekici kılmıştır. Böylelikle topluma okuma zevk ve alışkanlığını kazandırmıştır. Yazar, kaleme aldığı bütün eserlerinde halkı değişik konularda bilgilendirmeye çalışmıştır. Eğiticilik görevini ömrü boyunca sürdürmüş, Tanpınar'ın ifadesiyle, kendi yarattığı okuma saatini doldurmak için durmadan çalışmıştır.

Tanzimat Devri'nin "yazı makinesi" olarak adlandırılan Ahmet Mithat, özellikle son dönemlerde araştırmacıların dikkatini çekmiş olmasına rağmen onun doğrudan doğruya eğitimle ilgili eserlerine değinilmemiştir. "Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Eğitim ve Çağdaş Eğitim Yaklaşımları Arasında Bir Karşılaştırma" adlı çalışmada, yazarın bu kitapları incelenerek eğitim konusundaki görüşleri tespit edilmiş, bu görüşler çağdaş eğitim anlayışıyla karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Sonuç olarak Ahmet Mithat'ın eğitim konusunda kendi döneminin çok daha ilerisinde fikirlere sahip olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışma, hem bir Türk aydınının gözüyle eğitim tarihimiz açısından bazı ipuçları elde etmemizi sağlaması hem de bu alanda katettiğimiz mesafeyi bir nebze de olsa ortaya koyması açısından önemlidir.

Bu çalışmada her an yanımda olup bana yol gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK'e, destekleri için sevgili eşim ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN EĞİTİMCİLİĞİ

Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) romancı kimliğinin yanında bilim, fen ve edebiyatın hemen her sahasında yazılar yazmış, hayatı boyunca çıkardığı dergi ve gazetelerde yazdıklarından başka iki yüz kadar da kitap yayınlamış bir Tanzimat devri yazardır. Yazmakta sergilediği bu hız yüzünden “kırk beygir kuvvetinde bir yazı makinesi”ne benzetilmiş¹; okuyarak öğrendiği her şeyi sıcağı sıcağına başkalarına da aktarmaktan kendini alamadığı ve yazdıklarıyla okuyucusuna çok şey öğrettiği için “ilk hoca”², “ansiklopedist yazar”³; her konuda bilgi edinip bunlardan ustalıkla bahsettiği için de “kırkambar”⁴ gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Yazılarını halk diliyle, halkın seviyesine ve zevkine göre ayarlayarak yazan Ahmet Mithat, halk için çok faydalı bir edebi hareketi gerçekleştirmiş, yazılarıyla âdeta bir halk okulu kurarak bunu hayatı boyunca sürdürmeyi başarmıştır.⁵

Bu çalışmada; çeşitli yanlarıyla romancı, hikâyeci, filozof, bilim adamı, tarihçi, gazeteci, araştırmacı, kitapçı, matbaacı, devlet memuru ve iş adamı sıfatıyla karşılaştığımız Ahmet Mithat Efendi’nin eğitimci yönü ele alınacaktır.

Bir Yazar Olarak Ahmet Mithat Efendi’nin Eğitimseliliği: Çalışma hayatının ilk devresinde politikayla ilgilenen Ahmet Mithat, gazetelere yazılar yazar, gidişatın doğru bulmadığı yönlerini sert bir dille eleştirir. 1873’te *İbret* gazetesinde çıkan bir yazısı üzerine Rodos’a sürgün edilmesi, onun politikadan uzaklaşmasına sebep olur. Düşüncesi yepyeni bir ufka yönelir. Artık siyaset davaları peşinde akıntıya kürek çekmektense, halkın bilgi seviyesini yükseltmeyi tercih eder. Osmanlı Devleti’nde hakim unsur olan Türk milletinin, ancak yüzde onu okuma yazma bilip geriye kalanı dünyada olup bitenden habersiz bir ömür sürerken, ülkede henüz genel bir eğitim teşkilatı bile yokken özgürlük ve Kanun-i Esasi davalarıyla uğraşmak Ahmet Mithat’a göre hem tehlikeli bir oyun hem de boşuna emel ve

¹ Hakkı Tarık Us, *Bir Jübilenin İntibaları: Ahmed Midhat’ı Anıyoruz!*, Vakıf Basımevi, İstanbul 1955, s.143

² Şevket Rado, *Ahmet Mithat Efendi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.3

³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 2001, s.964

⁴ Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları*, Tan Matbaası, İstanbul, 1940, s.41

⁵ Banarlı, Age., s.964

emek harcamasıdır. Her şeyden önce millet okumalı, dünyayı öğrenmeli, hayata faydalı bilgiler edinmeli ve Orta Çağ karanlığından kurtulmalıdır. Ahmet Mithat'a göre, aydınlar için çalışma hedefi bu olmalıdır. Ömrünün sonuna kadar bu hedeften ayrılmayan yazar, halkı okumaya alıştırmak için politika dışında her şeyden bahseder; tamamı öğretici nitelikte dergiler, broşürler, gazeteler çıkarır; ilgi çekici telif ve tercüme hikâyeler, romanlar yazar. Bunları yazarken yeri geldikçe konuyu bir yana bırakıp okuyucuya bilmediği şeyleri öğretmeye çalışır. Üstelik yazısı, diğer yazarlardan farklıdır. Her şeyden önce bir öğretmen olan Ahmet Mithat, vatandaşlarına bir şeyler anlatmak, onlara bazı şeyler öğretmek istediği için kendi dönemindeki edebiyatçıların aksine hareket eder ve halkın konuştuğu dille, onların anlayabileceği şekilde yazar.⁶ Bu konuyla ilgili olarak Ahmet Rasim, *Tercüman-ı Hakikat* matbaası için “Orası bir matbaa değil, bir darülfünundur!” diyerek Ahmet Mithat'ın üstlendiği misyonu gözler önüne serer.⁷ Yazar, aynı gazetenin rüşdiye (ortaokul) öğrencileri için ayrı bir nüshasını da çıkarır.⁸ Agâh Sırrı, Ahmet Mithat'ı dönemin en çok hizmette bulunan gazetecileri arasında sıralar.⁹

Siyasi alandaki Tanzimat hareketi, birçok alanda “medeniyet değiştirme” anlamına gelir. Bunu en geniş ölçüde gerçekleştirebilen kişi Ahmet Mithat olur. Bunun için edebiyatı bir araç olarak kullanan yazar, medeniyet değiştirme olayını okumamış geniş halk kitlelerine aktarmak, onları yeni medeniyetin çeşitli yönleri üzerinde aydınlatmak ve onlara ilk bilgileri vermek konusunda büyük bir çaba gösterir. Halkın medeni seviyesini yükseltmek ise öncelikle onun seviyesine inmek, ona kendi diliyle ve hoşlandığı şekilde hitap etmekle mümkündür. Gerekli ve faydalı görülecek her şey bu yolla verilebilir.¹⁰

Ahmet Mithat, 1 Haziran 1872 tarihinde, “Bir Varakacık” başlığı altında *Basiret*'te çıkan yazısında, İstanbul'da topu topu beş gazete çıktığı hâlde bunlarda halka yararlı olacak yazılar bulunmadığından, ifadelerinin de halkın anlayacağı şekilde olmadığından şikâyet eder. Aynı gazetenin 5 Haziran 1872 tarihli sayısında, öncelikle yazarlara seslenerek dil konusunu ele alır. Türkçenin altı-yedi asır öncesinde bizim dilimiz olduğuna, ancak

---

⁶ Rado, Age., s.4-6

⁷ Yazgıç, Age., s.42

⁸ Us, Age., s.65

⁹ Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri: Tanzimat Edebiyatı*, Marifet Matbaası, İstanbul 1934, s.51

¹⁰ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995, s.69

içerisindeki Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların çokluğu yüzünden artık bizim dilimiz olarak kabul edilemeyeceğine dikkat çeker. Bununla birlikte Arapça ve Farsça da bizim dilimiz değildir. Dönemin dili ile yazılan en güzel bir edebi eseri, ne bir Türk ne bir Arap ne de bir Acem anlayabilecektir. Ahmet Mithat, çok az kişinin anlayabildiği bu dile millet dili denemeyeceğini vurgular. Çözüm olarak da halkın kullandığı dilin millet dili yapılmasını, Arapça ve Farsça tamlama ve sıfatların kaldırılmasını teklif eder. Böylece yazılanları çok daha fazla kişinin anlayabileceğini ifade eder.¹¹ Belirtilen sadeleşmenin gerçekleşmesi dilin öğrenilmesini de kolaylaştıracaktır. Bu konuda Ahmet Mithat, *Basiret*'in 7 Haziran 1872 tarihli sayısında “Osmanlı Lisanı” başlığı altında şu sözlere yer verir:

“Ancak bizim davamız (lisan demek laf söyleyecek adamın söylediği sözü karşısındaki adama anlatabilmesine vasıta olan şeydir) tarifi üzerine mebnidir... Bizde tahsil usulü güçtür deniliyor. Evet, güç olur ya! Çünkü lisanımız çok şeyleri tahsile lüzum göstermektedir. Sarf, nahiv, mantık, maani, bedi’, beyan öğrenmeli ve bunları Arap lisanı üzerine öğreneceğimiz için maiyetinde bir de Arabî tahsil etmeli ve Farisînin sarfını öğrenmedikten sonra yine Türkçe öğrenememiş olacağımızı dahi gözönünden uzak tutmamalı. Şimdi bir kere insafla düşünelim, Türkçenin bu kadar şeye ihtiyacı nedir?”¹²

Dilin sadeleşmesi konusunda ısrar eden Ahmet Mithat, *Basiret*'in 12 Haziran 1872 tarihli sayısında halk adına gazetecilere seslenir. Halkın gazetelerde yazılanları anlamadığını ifade eder. Eskiden halkın dili ile onlara hitap edilirken sonradan yaşanan değişikliğin sebebini sorgular. Cahil büyümüş ve medeniyetin ne demek olduğunu anlayamamış bir millete, onun anlayamayacağı bir dille hitap etmenin hiçbir faydası olamayacağını vurgular.¹³

Bir yazısında Ahmet Mithat, Türkçenin sadeleşmesi ile ilgili olarak “Biz milletimizin terakkisini istiyorsak her ferdinin bülbül gibi şakıması için kendilerine kolaylık göstermeliyiz.” der. *Tercüman-ı Hakikat*'te ve *Dağarcık*'ta çıkan yazıları, özellikle Türkçenin sözlük ve dilbilgisi kitaplarının yazılması konusundaki ısrarı, onun, Türkçenin bağımsızlığı meselesini bütün önemiyle kavramış olduğunu gösterir.¹⁴ Oğlu tarafından kaleme alınan anılarda Ahmet Mithat'ın Türkçe ile ilgili şu görüşleri son derece çarpıcıdır:

¹¹ Us, Age., s.39-40

¹² Us, Age., s.41

¹³ Us, Age., s.42-43

¹⁴ Banarlı, Age., s.969

“Bugün, Fransa’da Fransızlar Fransızca, İngiltere’de İngilizler İngilizce ve Arabistan’da Araplar Arapça konuşurlar ve her millet kendi dili ile iftihar eder. Hâlbuki, maalesef, muhtelif sebepler yüzünden, Türkiye’de diyebilirim ki Türkçeden başka her lisan görüülür. Bugün Türk’ün kullandığı lisan Türkçe değildir. Ona katılan bir çok yabancı kelimeler, zavallı lisanımızı bir aşure kazanına çevirmişler ve berbat etmişlerdir. Aramızda Arapça konuşan, Farsça konuşan, Boşnakça, Rumca, Ermenice, Yahudice, Arnavutça, Lehçe, Çerkezce konuşan var. Hatta Fransızca, İtalyanca konuşmaya özenen yerliler bulunmasına rağmen, halis Türkçe konuşmaya çalışan yok. Bu yüzden İstanbul bir kocaman Babil kulesine, beynelmilel bir dil sergisine dönmüştür ve her kavim ayrı bir lisanla konuştuğu içindir ki Osmanlı tebaasında bulunanlar arasında bir türlü ittihat ve anlama hasıl olamıyor. Hatta bilakis bu yüzden aralarında birçok ihtilaflar doğuyor ve birbirlerinden ayrılıyorlar, birbirlerine düşman bile kesiliyorlar. Bu davada kazanç yolunu tutmamıza, matbuatın ön ayak olması lazımdır.”¹⁵

İsmail Habip, Ahmet Mithat’ın yenilenmemize yaptığı en büyük hizmetin, eserlerinde sade ve doğal bir dil kullanması ve dilin sadeleştirilmesini millete tavsiye etmiş bulunması olduğunu söyler ve ekler: “O, bir edebiyat binası kurmadı, fakat o bina için en sağlam zemin olan lisanı hazırlamak uğrunda çalıştı.”¹⁶

Ahmet Mithat, dilde sadelik ilkesine bütün eserlerinde uyarak onları, halkın anlayacağı seviyede kaleme alır. Merak uyandıran ve bir şey bilme veya düşünme hazzı sağlayan unsurları fikir, ahlak, bilgi, felsefe ile birleştirir, bunları halkın hoşuna giden sade bir dille yazar. Böylelikle yazdıklarını ilgiyle, hatta ihtirasla takip eden bir okuyucu kitlesine sahip olur.¹⁷ Ahmet Mithat’ın bütün eserlerini bir halk okuma odasına benzeten Tanpınar, yazarın, toplumumuzda her şeyden önce büyük kitlenin hiç tanımadığı bir mekanizmayı çalıştırdığını belirtir: Okuma, hiç okumayanın okuması, okumaya alışması. Böylelikle ilk roman okuyucusu olan Ahmet Mithat, kendi ihtirasını şehrli halka aşlar. Onun kitaplarıyla çalışan insanın hayatına dinlenme saati girer. Bu, okumaya ayrılan saattir. Onunla aile hayatı da birden bire değişir. Bütün aile fertleri, okuma bilen kişinin etrafında toplanıp okunanı tartışmaya başlar. Ahmet Mithat, Türk toplumuna roman okumayı öğretir. Yaptığı işe sonuna kadar sadık kalarak kendi yarattığı bu saati bütün ömrünce doldurmaya

¹⁵ Yazgıç, Age., s.45

¹⁶ İsmail Habip Sevük, *Edebi Yeniliğimiz*, 2. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul (t.y.), s.253

¹⁷ Banarlı, Age., s.966

çalışır. Bu amaçla roman, gazete makalesi, hikâye, halk seviyesine indirilmiş bilgi eseri gibi çok çeşitli alanlarda yazar.¹⁸

Onun eserlerini okuyanların bilgi seviyesi, bir ilkokul çocuğundan farksızdır. Bu nedenle Ahmet Mithat da kendini bir ilkokul öğretmeni yerine koyar. Onun için vatan geniş bir okul, halk ise çeşitli yaşlarda ve çeşitli mesleklerde ilkokul çocuklarıdır. Bu düşünceyle hareket eden Ahmet Mithat, tıpkı bir ilkokul öğretmeni gibi öncelikle basit, eğlenceli, merak uyandıran yazılarla işe başlar, ardından okuyucularının bilgisi arttıkça yazdıklarının seviyesini de yükseltir. İlk zamanlarda “Letaif-i Rivayât” adı altında bir dizi küçük hikâye yazar. O zamana kadar Bin Bir Gece Masalları gibi klişelerden başka bir şey bilmeyen okuyucular, bu yeni tarz hikâyeleri merakla ve hayretle takip ederler. Sonra okuyucularının “sınıf atladığını” gören yazar, büyük macera romanlarına geçer. Hasan Mellâhlar, Haydut Montariler okuyucuları içlerinde buldukları hayatlardan alıp, başka âlemlerin renk renk olayları içinde dolaştırır. Okuyucular seviyelerini biraz daha arttırınca “yarı realizm” adı verilebilecek romanlar yayınlayan Ahmet Mithat, ilkokulun son sınıflarına gelen okuyucularına da “natüralist ve sansüalist denebilecek tabii ve hissi” içerikli romanlar vermeye başlar. O, bir öğretmenin asıl amacı olan öğrencilerine bilgi vermek ve onların kültür seviyesini arttırmak için en cazip yolu romanda bulur.¹⁹

Edebiyatımızda hikâye ve roman türünün Batılı anlamda ilk örneklerini veren Ahmet Mithat, romanı garip ve eğlenceli bir olayın anlatılmasından ibaret görmez. O olay elbette bilimle, sanatla, felsefeyle, coğrafya ve tarihle ilgili olacak ve bunlar hakkında anlatılanlar okuyucuyunun bilgisini genişletecektir. Ahmet Mithat, roman yazmaktaki amaçlardan birinin de “seyahat-i fikriye yaptırmak” olduğunu ifade eder.²⁰ Ona göre roman hem eğlendiren hem aydınlatan hem de ibret veren bir edebiyat koludur.²¹

“Taaffüf”te “Roman okumaktan maksat yalnız masal mı dinlemektir? Biz her romanımızda karilerimizin dikkatini, malumatını tevsî edecek birkaç lakırdı söylemezsek

¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi I*, 2. bs., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1956, s.446-449

¹⁹ Sevük, Age., s.251-252

²⁰ Hüseyin Tuncer, *Araştırmalar Devri Türk Edebiyatı I: Tanzimat Edebiyatı*, 3. bs., Akademi Kitabevi, İzmir 1996, s.269

²¹ Necat Birinci, *Edebiyat Üzerine İncelemeler*, Kitabevi, İstanbul 2000, s.107

içimiz rahat etmez.”²² diyen Ahmet Mithat, en çok hikâye ve roman türünde eser verir. Onun hikâye ve romanlarının en önemli özelliği; bol olaylı, bol maceralı ve çoğunlukla popüler mahiyette olmakla birlikte, bol bilgili ve bol fikirli eserler oluşudur.²³ O, meddahlar gibi okuyucunun dikkatini canlı tutmaya önem verir, öteden beri var olan hikâye anlatma geleneği içerisinde, her hikâyesinden bir hisse çıkarılması amacı doğrultusunda anlatacaklarını düzenler.²⁴ Sosyal fayda amacıyla hareket eden Ahmet Mithat, roman ve hikâyeleriyle Türk halkının çağdaş medeniyete uymayan düşünce ve yaşam tarzını değiştirmeyi hedefler. Bu amaçla en çok üzerinde durduğu noktalar; batıl inançları ve zararlı âdetleri eleştirmek, Batının pozitif dünya görüşü hakkında bilgi vermek, Batı kültürünün ilk bilgilerini aktarmaktır.²⁵

Batıl inançlara karşı olduğunu her fırsatta dile getiren Ahmet Mithat “Hayret, Çingene, Açıkbaş, Eyvah, Çengi, Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş” gibi eserlerinin yanı sıra²⁶ bu çalışmada incelenen “Hikmet-i Peder” ve “Peder Olmak Sanatı”nda da aynı konuya değinmiş, bunların yersizliğini gözler önüne sererek sakıncaları üzerinde durmuştur.

Ahmet Mithat’ın ısrarla ele aldığı bir diğer konu da kadınların sosyal ve medeni durumudur. Yazar, kadınların toplum içindeki hakir durumunu, erkeklerle eşit haklara sahip olmamalarını eleştirir. Kızların da erkekler gibi eğitilmesindeki zorunluluğu dile getiren Ahmet Mithat, “Diplomalı Kız” adlı romanında, günün birinde her meslekte kadınların da erkekler gibi çalışacaklarını söyler. Yazar bu konuya, fuhuşa sürüklenen kadınlar açısından da yaklaşır. Öncelikle kadınların bu yola düşmesinin engellenebileceğini savunur. Bu, kadına kendi kaderini belirleme hakkı verilerek gerçekleştirilebilecektir. Sonra, yanlış yollara sürüklenen kadınların da kurtarılabilmesine dikkat çeker. Böyle kadınlar ölünceye kadar yaşadıkları hayata mahkûm sayılmamalıdır. “Mihnetkeşan, Yeryüzünde Bir Melek, Henüz On Yedi Yaşında” gibi eserlerde bu konu ele alınmıştır. “Hikmet-i Peder”de

---

²² Tanpınar, Age., s.464

²³ Banarlı, Age., s.967

²⁴ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s.194

²⁵ Akyüz, Age., s.72

²⁶ İnci Enginün, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.50

kocalarının ihaneti karşısında intikam almak isteyen kadınlara seslenen Ahmet Mithat, onları yanlış yollara sapmamaları konusunda uyarır.

Kadının erkek karşısındaki aczi, ezilmeye mahkûm oluşu “Felsefe-i Zenan”da bambaşka bir şekilde karşımıza çıkar. Romanda eğitilmiş bir kız olan Zekiye, kadınların bu durumunu kavradığı için evlenmez.²⁷ Hikâyenin orijinalliği, Tanzimat edebiyatında sıkça işlenmiş olan aile ve evlilik problemini kadınların bakış açısından ele almış olmasıdır.²⁸

İnci Enginün, Ahmet Mithat’ın eserlerinde kadın konusunun tuttuğu yere bakarak onu “feminist” olarak niteler. Ahmet Mithat kadınların eğitilmesini savunur. Bu eğitimin içine okuma yazma, piyano çalma, şiir yazma da girer. Enginün, yazarın, bu eğitimi alan kadının daha sonra ne yapacağını belirtmediğini söyler.²⁹ Ancak “Peder Olmak Sanatı”nda yazarın tüm bu eğitimi neden gerekli gördüğü ortaya çıkar: “Kızlar niçin bu veçhile terbiye ediliyorlar idi? Kocalarıyla birlikte geçirecekleri vakitleri letafetlendirmek için, değil mi?” (POS, s.135)

Ahmet Mithat evlilik konusu üzerinde de ısrarla durur. Zira on dokuzuncu yüzyıldaki toplumumuz için evlilik kurumu bir “problem” teşkil etmektedir. Bu problemin temelinde ise kadın-erkek ilişkilerinin yerli yerine oturtulamamış olması yatmaktadır. Kadının hürriyet arayışı, çok eşlilik, cariye, köle, odalık kurumlarının hâlâ işlevlerini sürdürmesi, alafrangalaşma, ekonomik çöküntünün yol açtığı yozlaşma, Avrupa’dan etkilenerek ortaya çıkan seviyesiz yaşam tarzı, eğitimsizlik gibi nedenler Osmanlı aile yapısının taşlarını birer birer yerinden oynatmaya başlamıştır.³⁰

Yazar “Felsefe-i Zenan, Teehhül, İki Hud’akâr” gibi eserlerinde evlilik konusunu ele alır. Birbirini sevmeyen, tanımayan kızla erkeğin, sırf ailelerinin isteği üzerine evlenmelerini eleştirir. Evlilikte aşk meselesi ve eski örfün genç kız hayatına tasarrufta gösterdiği şiddet konusunu içeren “Teehhül”, anne baba otoritesine karşı ilk itirazdır.³¹

²⁷ Pertev Naili Boratav, *Foklor ve Edebiyat II*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1945, s.143-144

²⁸ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.114

²⁹ Enginün, Age., s.52

³⁰ Ali İhsan Kolcu, *Tanzimat Edebiyatı II: Hikâye ve Roman*, Salkımsöğüt Yayınları, 2. bs., Ankara 2005, s.38

³¹ Tanpınar, Age., s.455

Yazarın eserlerinde çokça yer verdiği bir diğer konu da ailedir. Çocukların eğitimi, beslenmesi, sütanne, evlilik dışı çocuklar, anne babanın evladı üzerindeki hak ve görevleri üzerinde durur.³² “Esaret”le birlikte edebiyatımıza çocuk ve çocuk terbiyesi girer.³³

Ahmet Mithat’ın üzerinde en çok durduğu konulardan biri de eğitimidir. *Basiret*’in 9 Nisan 1872 tarihli sayısında “Bugünkü Gün” başlığı altında eğitim alanındaki eksikliklere dikkat çeker. O dönemdeki yeni eğitim yöntemleri hakkında fazla bilgi sahibi olmamızı, Avrupalıların bu konudaki kitaplarının dilimize tercüme edilmesindeki eksikliği eleştirir. Sadece ülkemizi tanıtan bir coğrafya kitabının bile bulunmamasına dikkat çeker. Aynı gazetenin 11 Nisan 1872 tarihli sayısında bu konuya yeniden dönen yazar, idaresi doğrudan doğruya millete ait okullar kurulmazsa millî eğitimimizin ileriye gitmek şöyle dursun, o günkü derecesini bile kaybederek günden güne gerileyeceğini ifade eder. Ahmet Mithat’a göre hükümet bir öğretmen değildir. Onun borcu millete eğitim için gerekli finansal desteği sağlamak, gerekli izinleri verip açılacak okulları himaye etmek ve denetlemektir. Eğitimin gelişmesi için okul kurmak, idaresine bakmak, kitap yazıp basmak, kısacası bu alandaki bütün işleri yürütmek millete ait bir görevdir. Bu konuda gayretli üç-beş kişinin bir araya gelip bir cemiyet kurması, bir okul açması, çocuklara eğitim ve öğretim vermenin en kolay yolunu bulması, bulunan bu öğretim yöntemini ilan etmesi, gerekli maddi desteği zengin hayırseverlerden veya devletten sağlaması Ahmet Mithat’a göre istendiği takdirde başarılabilir önemli bir hizmettir. *Basiret*’in 13 Nisan 1872 tarihli sayısında yine eğitim konusunu ele alan yazar, özel teşebbüslerle okullar açılmasını lüzumlu görür. Bilim, sanat ve ticaretteki gelişmeleriyle dikkat çeken milletlerin, o gelişmeye bu yolla ulaştıklarını vurgular. Bu milletlerin okul açmakla kalmayıp, eğitim alanında çeşitli araştırmalar yaptıklarına ve bunların sonuçlarını da çeşitli kitap ve dergilerde yayınladıklarına dikkat çeker. Bu tür dergileri “seyyar mektepler” olarak isimlendirir.³⁴

İmtiyazını aldığı ve 29 Ağustos 1872’de çıkan *Devir* adlı gazetenin ilk ve son sayısında Ahmet Mithat, Mithat Paşa’ya hitaben bir açık mektup yazar. Mektupta ülkenin geri kaldığını örneklerle gösterdikten sonra eğitim ihtiyacına değinir. Halk adına halkın eğitim ve medenileşme taleplerini Mithat Paşa’ya iletmeği ister. Diğer milletlerin medeniyet

³² Enginün, Age., s.52

³³ Tanpınar, Age., s.455

³⁴ Us, Age., s.43-45

yolunda ilerlediğini, bazı hedeflere ulaştığını, buna karşılık toplumumuzun geride kaldığını belirtir. Herkesin toplumumuzu “barbar” olarak isimlendirdiğini, çünkü bizi fakir ve cahil olarak gördüklerini üzüntüyle ifade eder. Ardından dönemin sadrazamı olan Mithat Paşa’dan eğitim ve gelişme ile ilgili olarak şu isteklerde bulunur:

“Bizi okut, sanat öğret, zengin et, hür et. Ta ki biz de göğsümüzü gere gere Osmanlıyız diyebilelim. Terakki isteriz ey Veziriâzâm, terakki isteriz! Esbabını sen bulup irae edeceksin. Biz de senin bulduğun esbaba tevessül edeceğiz. Sen mektep yap, eğer okumazsak kabahat bizim. Sen fabrikalar, numune çiftlikleri yap, işlemezsek kabahat bizim. Sen bize hürriyet bahşet, suistimal edersek kabahat bizim.”³⁵

Ahmet Mithat, okuma yazma ile eğitim arasındaki ilişkiye de değinir. Halkın yüzde doksan sekizinin eğitim denen şeyi okuma yazmadan ibaret saydığına dikkat çeker. Oysa okuma yazma, bir insan için dinleyip konuşmaktan başka bir şey demek değildir ve bunlar eğitim öğretimin başlangıcıdır. Bir kişi okuma yazma öğrendikten sonra “tahsil-i maarif”e başlayabilecek bir dereceye gelmiş olur.³⁶

Ahmet Mithat Efendi’nin yaşadığı asır, Batının birçok yönleriyle bize üstünlüğünü kabul ettirmiş olduğu bir devirdir. Onun bütün endişesi, bu üstünlüğün, bizim için vazgeçilmez bazı değerleri de yıkabilme gücüne sahip olmasıdır. Ahmet Mithat din, felsefe, ahlak, aile gibi kurumların ortaya koyduğu bu değerleri Batı medeniyetine karşı heyecanla savunur.³⁷ Yazar, “Peder Olmak Sanatı”nda da Batılılaşmanın maddi ve manevi yönlerine değinir. Avrupalılaşmanın gereği gibi algılanmamasına dikkat çeker. Maddi alanda Avrupalılara benzemenin zor görüldüğünü, bununla birlikte manevi alanda Avrupalıların bile önüne geçilmeye çalışıldığına dikkat çekerek bu durumu kınar. (POS, s.12-13)

Ahmet Mithat’a göre Batıyı gerçek yüzüyle tanımamız şarttır. Batılılar tarafından bulunan, daha rahat ve daha müreffeh yaşamayı sağlayan bazı icatlar vardır. Batı bu icatların tek sahibi kaldığı müddetçe, bizden üstün olmaya devam edecektir. Oysa Batının, özellikle yaşayış tarzında, sosyal münasebetlerinde, ahlak anlayışında görülen birbirine zıt iki cephe söz konusudur. Örneğin bir yabancının Fransa’ya bakışında çoğunlukla zevk, eğlence, işret, kumar, fuhuş gibi sözde haz verici ve rahat bir hayat görülür. Gerçekten de

³⁵ Us, Age., s.46-47

³⁶ Us, Age., s.49

³⁷ Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s.12

Avrupa medeniyetinde bu hayat tarzı ilk bakışta göze çarpan bir husustur. Ancak Avrupa'nın yaşayışını temsil eden bu görünüş değildir. Fransız ailelerinin çoğu, bu rahat ve zevkli görünen hayata karşın ahlaki yaşamı tercih ederler. Avrupa'nın ilk anda göze çarpan olumsuz yönlerine karşı pek çok olumlu yönü söz konusu olmasına rağmen, Batının bu iki zıt cephesi Osmanlı'yı yanıltmıştır. Bu nedenle Ahmet Mithat, Batı medeniyetinin iki farklı yüzünü göstermek amacıyla seyahat romanları veya konusu Avrupa'da geçen romanlar yazar.³⁸ O dönemde okuyucuların büyük çoğunluğu Batıyı medeni yüzünden çok kâfir tarafıyla gördüğü için Ahmet Mithat, Batıyı önce kendi potasında erittikten sonra, okuyucularına Müslümanlaşmış bir çehre ile göstermenin büyüsunü bulur. Bunu anlamak için "Paris'te Bir Türk" ve "Çengi" romanlarına bakmak yeterlidir.³⁹

Alafrangalığı ele alıp yarım yamalak Avrupalılaşmayı eleştiren Ahmet Mithat, medenileşmeyi sadece kıyafet değiştirme, Avrupalılar gibi yaşama, yarım yamalak Fransızca konuşma ve görgü kurallarına uygun hareket etmekten ibaret sanan insanları hicveder. Bu konuyu "Para, Gençlik, Bekârlık Sultanlık mı Dedin?, Bir Tövbekâr, Felâton Bey'le Rakım Efendi, Karnaval, Vah" gibi birçok romanında ele alır.⁴⁰

Genel olarak değerlendirildiğinde Ahmet Mithat'ın hikâye ve romanlarında toplumsal fayda esastır. Önce Türk insanını okumaya alıştırmak, sonra da kültür ve sanat bakımından yükseltmek, onun temel hareket noktasını oluşturur. Öte yandan, batıl inançları yererek, Batılı anlamda yeni yaşam tarzını benimsetmek ve Batılı dünya görüşlerinden, gelişmelerden toplumu haberdar etmek amacını da gütmüştür. Onun hikâye ve romanlarında, "hem eğlenmek hem öğrenmek" ve buna dayalı olarak "güldürürken eğitmek, yetiştirmek" ön plandadır. Bununla birlikte eserlerinde bir bilgi derinliği ve sanat üstünlüğü söz konusu değildir. Ancak ülkemizde hikâye ve roman okuyucusunu hazırladığı, Türk insanına okuma zevki aşlamak gibi önemli bir görevi yerine getirdiği muhakkaktır.⁴¹

Ahmet Mithat'ın kendisi de çok okuyan, Batı basını ve yeni yayınları takip eden bir kişidir. Yazar, bu durumun sebebinin "Daha tufuliyetten beri bizi muntazaman talim

³⁸ Okay, Age., s.18-27

³⁹ Us, Age., s.76-77

⁴⁰ Boratav, Age., s.145-146

⁴¹ Önder Göçgün, *Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi*, Nisan Kitabevi, Ankara 2007, s.150

etmedikleri için hâlâ şakirtlikten kurtulamadığımızı ve elli yaşına geldiğimiz hâlde layenkati tetebbuda devam ile ikmal-i noksana çalıştığımızı pekâlâ görmekteyiz.”⁴² sözleriyle açıklar.

Ahmet Mithat, roman ve hikâyenin yanı sıra tiyatro türünde de eserler vermiştir. Onun tiyatroları, roman ve hikâyelerinin hemen hemen ayrı bir türün tekniğinde devamıdır. Tiyatrolarında da sosyal meseleleri ele alarak hayata yardım etme arzusunu taşır.⁴³ Yazar, okuma yazma bilmeyen halkın, tiyatrodaki ibretli oyunlar seyrettirme yoluyla eğitilebileceğine inanır. Halkın terbiyesinde basılı eserlerden ziyade tiyatro sanatıyla başarı kazanılacağından emindir.⁴⁴

Yazar, pedagojiye ilişkin, çeviri-uyarlama yoluyla hazırladığı yazı ve eserleriyle de eğitimimize hizmet etmiştir. O, en çok, Fransız eğitimcisi Compayre'nin etkisinde kalmıştır.⁴⁵ Bu çalışmada incelenen “Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi” adlı eser, Compayre'nin “Çocuğun Ahlak ve Zekâca İnbisâtı” adlı kitabından yararlanılarak yazılmıştır. (ÇMU, s.3-5)

Yazdığı ders kitapları, Ahmet Mithat'ın eğitim alanına bulunduğu bir diğer katkıdır. Mithat Paşa'nın kurduğu sanat okulu öğrencileri için yazmaya başladığı “Hace-i Evvel” adlı tanınmış bilim ve fen kitapları serisinin ilkini önce Bağdat'ta yayımlar.⁴⁶ Maarif Nezareti'nin 1870'te açtığı okul kitapları yarışmasında bu eserle ikinci olur.⁴⁷ Bu kitap, zamanına göre düzenli bir çalışmadır ve okullarda ders kitabı olarak okutulur. Aradan geçen zaman zarfında ülkede birçok eğitim kurumu açılır. Eğitim ve kültür seviyesi yükselir. Bu nedenle Ahmet Mithat, kitabın yazıldığı 1869 tarihinden on beş yıl sonra kaleme aldığı bir makalesinde “Hace-i Evvel”in yerini “Bugünkü rüşdiyeler ise bu kitabı ellerine bile almaya tenezzül etmeyecek duruma gelmişlerdir.” sözüyle belirtir. Ancak yazar bu duruma sevinmektedir, çünkü ülkedeki eğitim seviyesi yükselmiştir.⁴⁸

⁴² Himmet Uç, *Ahmet Mithat'ın Sanat ve Edebiyatı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s.31

⁴³ Tanpınar, Age., s.465

⁴⁴ Us, Age., s.80

⁴⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2008*, 12. bs., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2008, s.262

⁴⁶ Banarlı, Age., s.964

⁴⁷ Akyüz, Age., s.70

⁴⁸ Uç, Age., s.104

Ahmet Mithat, Rodos'ta açtığı Medrese-i Süleymaniye isimli okuldaki öğretim tarzını kitaba dönüştürür. “Rehnümâ-yı Muallimin” adlı bu eser, İstanbul'da hem resmi okullarda hem de gayrimüslim okullarında şöhret bulur. Bu kitap öncelikle okulda öğretmenin rehberi olması amacına uygun şekilde düzenlenmiştir. Bununla birlikte aile reislerinin evlerinde kullanmaları için de uygundur. Neşredilen iki defterin biri öğretmen rehberi, diğeri ise çalışma defteridir. Yazar bu çalışma defterinin, zekâ seviyesi düşük çocuklara bile kısa sürede (üç ayda) okuma yazma öğreteceğini belirtir. Kitaplar, harflerin yazılış şekilleri ve birleşmeleri ile çeşitli karakterleri hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte Ahmet Mithat, okuma kitapları yazmayı da tasarlar. Bu kitaplarda cümleler iki kelimededen başlamakta, daha sonra kelime sayısı çoğalmaktadır. Harekeli olan bu kitaplar on altı sayfadan oluşmaktadır ve bir hafta ile on beş gün içerisinde bitirilecek durumdadır.⁴⁹

Cenap Şahabettin, çok çeşitli alanlarda yazdığı yazılarla toplumu eğitmeye çalışan Ahmet Mithat'ın, devrine olan tesirini şu sözlerle anlatır:

“Kalemi fikir tarlasında inkıtasız nadaslar yapan bir sabandı, ekmedi ise de zemini imbata hazırlamıştır. Efendi merhum tam manasıyla Türkiye'nin kalem şampiyonu idi. Vatanımızda ayin-i mütalaanın piri odur. Saha-yı matbuatı dolduran eserlerinin himmeti ile yazılar ve kitaplar üstüne gözleri o çevirdi. Bu hizmet asırlarca meşkur olmak lazım gelmez miydi? En haksız liyakatı bütün istidadıyla alkışlar ve kimde görürse görsün, sayı ve irfan hevesini teşvik ederdi.”⁵⁰

Ahmet Mithat'ın oğlu Kâmil Yazgıç, yazarın Türk toplumuna olan hizmetini “...en meşhur ordu kumandanlarının top ile, tüfek ile kazandıkları muzafferiyeti Ahmet Mithat kâmiş kalemi ile daha parlak bir surette kazanmış, vatanına dahi en büyük hizmeti yani okumak hevesini, maarif tohumunu ekmiştir.”⁵¹ cümlesiyle ifade eder.

Bir Öğretmen Olarak Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitimciliği: Ahmet Mithat, eğitimle sadece bir yazar olarak ilgilenmez, bizzat öğretmenlik de yapar. Bu yönü, özellikle Rodos'a sürüldüğü zaman ortaya çıkan yazar, ömrünün son yıllarını yine öğretmenlik mesleğinde geçirir.

---

⁴⁹ Uç, Age., s.104-105

⁵⁰ Uç, Age., s.31

⁵¹ Yazgıç, Age., s.3

Dağarcık'ta çıkan yazılarıyla dikkatleri üzerine toplayan Ahmet Mithat, *İbret*'te çıkan yazısında geçen "millet-i metbua" sözüyle de tepki çeker. Bu söz, o dönem için bir ihtilaldir. Bu sebepler yüzünden ve Namık Kemal'in "Vatan yahut Silistre" oyununun yarattığı hava içinde 6 Nisan'da tutuklanan Ahmet Mithat, 10 Nisan 1873'te Rodos'a sürülür. Yazar, burada kendini okumaya, okutmaya ve eser yazmaya verir.⁵² Mahalle çocuklarını etrafında toplayarak onlara okuma yazma öğretir. Medrese-i Süleymaniye adıyla yeni bir okul açar ve "Hace-i Evvel" ile ortaya koyduğu, okuma yazmayı kolaylaştıran yöntemini deneme fırsatı bulur.⁵³ Sürgündeki anılarını anlatan Ahmet Mithat, daha Bağdat'tayken ülkemizde uygulanan öğretim yöntemini iyileştirmeyi amaçlamış olduğunu ifade eder. Zihninde tasarladığı pek çok yöntemi, Bağdat'ta "Mekteb-i Sanayi" öğrencileri üzerinde uygulamaya başlamış ve "Hace-i Evvel"i onlar için yazmıştır. İşte bu uygulamaları Rodos'ta daha da derinleştirme fırsatı bulur. Öncelikle Ahmet Ağa adındaki bir askerın yeğenini okutmak için izin ister. Düşündüğü yöntemle çocuğa alfabeyi öğretir ve kısa zamanda okumasını sağlar. Yazarın alfabe yöntemini uygulayarak çocuğa daha ilk adımda okumayı öğrettiği sırada, Batı ülkelerinde uygulanan okuma yöntemi bundan daha ileri değildir. Ardından Ahmet Mithat, tanıdıklarından birkaçının çocuklarına ders vermeye başlar. Âdeta zindanda bir okul açar. Düşündüğü yeni yöntemi tekrar uygular. Aradan bir-iki ay geçip alınan sonucun verimi görülünce öğrencilerin sayısı yirmiye bulur. Yazarın asıl amacı, bir zaman sonra bu öğretim yöntemini bütün vatan için yaygınlaştırmaktır. Bu nedenle aldığı başarılı sonuçlarla yetinmeyip yöntemini sürekli geliştirmeye çalışır.⁵⁴

"Binaenalezalik terakkiyat-ı maddiye ve maneviyemiz emrinde bir hizmete iktidarım görülüyor da o hizmet benden talep olunur ise katiyen diriğ etmem." diyen Ahmet Mithat, Medrese-i Süleymaniye adını verdiği özel okulu, programları ve öğretim tarzı ile büyük bir şöhret kazanır. Geliştirdiği programlar birçok okul tarafından örnek alınır. Ahmet Mithat, affedilip sürgünden döndükten sonra da kendi isteğiyle Rodos'a gider, üç ay orada kalarak kurduğu okulla ilgilenir. Bu okul, yazarın eğitim anlayışının fiili örneğidir.⁵⁵ En büyük uygulamasını Medrese-i Süleymaniye'de tecrübe etme fırsatını bulan

---

⁵² Tanpınar, Age., s.438-439

⁵³ Enginün, Age., s.50

⁵⁴ Us, Age., s.53-55

⁵⁵ Uç, Age., s.21-22

Ahmet Mithat, Medrese-i Behramiye’de son uygulamasını gerçekleştirerek sadece bir yıl zarfında çocukların okuma yazma öğrenmelerini sağlar. (BO, s.30)

Ahmet Mithat, bir dönem de, hissedarlarından olduğu Sirmakeş suyunu İstanbul’a taşıyan istimbotun kaptanının evinde özel bir okul açar ve burada geceleri ders verir. Mahallenin çocuklarından birçoğu bu okula devam eder. Hatta bu okul o kadar meşhur olur ki Adliye Bakanı İbrahim Bey bile kızlarını buraya gönderir. Özel bir teşkilat hâlinde bu işi sürdürmenin imkânsızlığı anlaşılınca bakan, Ahmet Mithat adına Beykoz’da bir okul açtırır.⁵⁶

«İlk “İlk Öğretmen”» başlıklı makalesinde Refik Halit Karay, Ahmet Mithat’ın “memlekette ilk defa tek başına ilköğretim seferberliğini yapan pratik maarifçi” olduğunu ve “maarifte yeni tahsili” kurduğunu ifade eder. Yazarın, ilköğretimin ilk başkanlığını yaptığını belirtir.⁵⁷

Öğretmenlik mesleğinde henüz başlangıç döneminde bulunduğu belirten Ahmet Mithat, bu mesleğin olgunluk çağına geldiğinde, diğer mesleklerin birçoğuna tercih edileceğini söyler. İlerlemiş toplumlarda öğretmen önemli bir insandır. Yazar, öğretmenin üstlendiği önemli görevi “Zira valideyn insanı yalnız vücut-ı maddi âlemine getirmekten ibaret hizmette buldukları hâlde, muallimin insanı asıl mevcudiyet-i insaniye ve medeniye âlemine tevlid-i manevisi olmayacak olsa, maarıften mahrum ve mücerred olan ebna-yı nev’imizi insan addetmeye imkân bile kalmaz.” sözleriyle ifade eder. Ahmet Mithat, öğretmenlerin yetiştirilmesi ile ilgili tekliflerde de bulunur. Ona göre vilayet ve sancak merkezlerinde ilkokul öğretmeni yetiştirecek okullar kurulmalıdır. Bu okulların öğretmenleri ise şehirlerdeki eğitim görevlileri yani muavinler, müfettişler, müdürler ve İstanbul’dan gönderilecek olan ve yeni yöntemle eğitim öğretim veren okulların öğretmenleridir.⁵⁸

Ahmet Mithat, eğitimin içerisinde bulunan şartlara göre gerçekleştirilmesi gerektiği görüşündedir. Bu görüşüne “Babalar Oğullar” adlı eserinde de yer veren yazar, eğitimde izlenmesi gereken yolu “Evladınız sizin zamanınızdan başka bir zaman içindirler. Evladınıza vereceğiniz terbiyeyi dahi sizin zamanınızdan başka bir zamana lazım olan

⁵⁶ Uç, Age., s.109

⁵⁷ Us, Age., s.118-119

⁵⁸ Uç, Age., s.106

terbiye suretinde veriniz.” (BO, s.26) sözüyle vurgular. Kendi dönemi için pek çok alanda bilgi sahibi olunmasını doğru bulan yazar, ilerleyen zamanlarda sadece bir alanda uzmanlaşmanın gerekeceğini vurgular. Peyami Safa “İhtisas ve Umumi Kültür” başlıklı makalesinde bu konuyla ilgili olarak Ahmet Mithat’ın, oğluna hitaben dile getirdiği şu sözlerine yer verir:

“Bir şeyi bilen tam bilir, her şeyi bilen eksik bilir; fakat bunlardan birini seçmek lazım gelirse sana ikincisini tavsiye ederim. Çünkü memleketin şimdilik buna ihtiyacı vardır. Fakat memleket o kadar ilerleyecektir ki senin oğlun için birincisini seçmek lazım gelecektir.”⁵⁹

Ahmet Mithat, özel okulların yaygınlaşmasını ister. Çünkü bu okullar devlet okullarından daha ileridedir. Ona göre bunun sebebi, devlet okullarındaki birçok uygulamanın eğitimin gelişmesine engel olmasıdır. Ayrıca yazar, eğitimin paralı olmasından yanadır. Her hizmet gibi bunun da ücretli olması gerektiğini düşünür. Bunun bir nedeni de eğitimin o dönemde insanımızın yardımına muhtaç olmasıdır. Ahmet Mithat, devletin eğitim için büyük harcamalar yaptığını, ancak uygulayıcıların bu paraları uygun biçimde harcamadıklarını, hizmetlerin daha iyi yürütülmesi için eğitimin paralı olması gerektiğini belirtir. Yazar, eğitimimizin her problemiyle ilgilenir. İlkokulların köylere kadar gitmesini savunur. Özel okulları, eğitime iktisadi katkıyı, özelleştirmeyi savunur. Devlet okullarının düzensizliklerini anlatır. Eğitim ödeneklerinin yersiz sarfedilmesini eleştirir. Yabancı eğitim kurumlarının keyfiliklerine engel olmaya çalışır. Öğretmenlik ile gelişme arasında bağlantı kurar. Okulları, eğitim programlarını, ıslah ve istihdamı, mali problemleri hep gündeme getirir. Bu konularda bugün dahi yabana atılmayacak hükümler ortaya koyar.⁶⁰

Ahmet Mithat’ın eğitim anlayışı değerlendirildiğinde şiddet konusu da karşımıza çıkar. Rodos’taki anılarını anlatan yazar, öğrencilerine duyduğu sevginin büyüklüğünü dile getirirken, öğretimi gerçekleştirmek için onları azarlamak ve birkaç defa dövmek zorunda kaldığını, bu durumun kendisini öğrencilerinden çok daha fazla üzdüğünü ifade eder:

“Yahu! Bir muallimin şakirdine olan muhabbeti ne garip muhabbet! Bunu pek çoklarınız bilemezsiniz. Bu muhabbetin lezzetinden pek çok mahrumsunuz. Ben hâlimce dünyada muhabbetlerin epeyce envanı gördüm. Fakat şakirdanımın muhabbetlerinden

---

⁵⁹ Us, Age., s.139

⁶⁰ Uç, Age., s.110-114

aldığım lezzeti vallahi hiçbir şeyde bulamadım. Yirmi kadar çocukların yirmisini de ayrı ayrı severim. Talim için bilmecburiye ettiğim tekdirlerden çocuklardan ziyade ben mütekeddir olurdum. Hele birkaç defa vaki oldu ki kendilerini değnekle ıslah etmek lazım geldi. Her vurduğum değneği sanki kendi yüreğim, ciğerlerim üzerine vuruyorum gibi mustarip ve müteezzi oldum.”⁶¹

Yazarın bazı durumlarda eğitimde şiddeti onaylamasının sebebi araştırıldığında, bu düşüncenin kendi yaşantılarıyla bağlantısı açıkça görülür. On beş yaşına kadar kara cahil, yaramaz bir çocuk olan Ahmet Mithat, Mısır Çarşısı’nda bir attar dükkanına çırak olarak verilir. “Ustamdan yediğim dayakların acısıyla on beş yaşından sonra buradaki okur yazar esnaftan ders almaya başladım. Beş senede okur yazar bir efendi oldum.” diyen yazar, orada yaşadıklarının etkisiyle okuma yazma öğrendiğini söyler.⁶² Bu konuda oğluna anlattıkları arasında şu sözleri dikkat çekicidir:

“Galiba at kamçılana kamçılana, insan da tokatlana tokatlana yürütülüyor oğlum. Bana ezilmekten, sefaletten, cehaletten kurtulmak arzusunun, bunların acısını çekmek verdi. Eğer çok ezilmeseydim, belki kurtulmak ihtiyacını o derece şiddetle duymaz ve bir attar çırağı olarak kalır giderdim. Bunun içindir ki o gördüğün dükkândaki ilk ustamı, daima derin ve çok samimi bir minnetle anarım. O, belki bilerek belki de bilmeyerek, bana hayatımın en büyük dersini verdi. Onun suratında şaklayan tokatları, mağrur ruhumu kamçıladı ve ben, o kamçılardan aldığım hız sayesinde, cehaletin dimdik yokuşunu çıkmak imkânını buldum.”⁶³

II. Meşrutiyet’te (1908) yaş haddi kanunu gereğince emekliye ayrılan Ahmet Mithat, bir ara oldukça şiddetli eleştirilere maruz kalır. Bu sıralarda, uzun zamandan beri fiilen bıraktığı yazı hayatına dönmek ister. Fakat devrin ve zevkin değişmesi yüzünden eski rağbeti göremediğini anlayınca bundan vazgeçer. Bakanlar kurulu kararı ile Darülfünun’da umumi tarih, felsefe tarihi ve dinler tarihi okutur. Bir taraftan da Darülmualimat’ta pedagoji ve tarih, Medrese-tül-vâizin’de ise dinler tarihi öğretmenliği yapar.⁶⁴

Ahmet Mithat, Darülfünun Ulum-ı Âlîye-i Diniye şubesine tarih öğretmeni olarak atanması konusunda kendisini eleştiren Ali Kemal’e yanıt olarak, tarihin Avrupa’daki öğretim tarzının nasıl değiştiğini anlattıktan sonra ilk, orta ve yüksek öğretimdeki öğrenciler için yazacağı genel tarih kitaplarının ve hedeflerinin neler olduğunu anlatır. Teorik yorumları değil, pratik çözümleri tercih eder. İlköğretimden üniversiteye kadar

⁶¹ Us, Age., s.55

⁶² Us, Age., s.88

⁶³ Yazgıç, Age., s.7

⁶⁴ Mustafa Baydar, *Ahmet Mithat Efendi: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Varlık Yayınevi, İstanbul 1954, s.7-8

içeriği gittikçe gelişen genel tarih kitaplarının nasıl olacağını anlatır. Böylece üniversiteyi bitiren bir gencin tarih öğretmenliği yapabilecek kadar bilgili olacağını, yaptığı işin zor olduğunu, ilerlemiş yaşına rağmen bu tasarısını gerçekleştirerek ölmek istediğini ifade eder.⁶⁵

Sistemli bir insan olan Ahmet Mithat'ın eğitim düşüncesi çok yönlüdür. Her konuda yapılması gerekeni sadece teorik olarak değil, uygulamalı olarak da ortaya koyar.⁶⁶

Öğrencilerine duyduğu sevgiden aldığı lezzeti başka hiçbir şeyde bulamadığını ifade eden Ahmet Mithat⁶⁷, fahri olarak çalıştığı Darüşşafaka'da nöbetçi bulunduğu 28 Aralık 1912 gecesinde kalp sektesinden vefat eder. Fatih Camii mezarlığına defnedilir.⁶⁸ Yazarın büyük oğlu Kâmil Yazgıç, babasının ölümünü ve defnedilmesini şöyle anlatır:

«...Masarif-i tedfiniyesini Darüşşafaka Mektebi yaptı. Çünkü bu mektepte talebesinin kolları arasında teslim-i ruh etmişti. Dünyada, hayatta dilediği dahi buydu. Cenazesini mektepten kaldırmak için giden hısımlarına Darüşşafakalılar şu cevabı verdiler: “Mithat Efendi merhumun Beykoz'da beş-on çocuğu varsa buradaki çocuklarının yani bizlerin sayısı binden fazladır. Ekseriyet bizdedir. Cenazesini kaldırmak bizim borcumuzdur.” dediler ve merhumun tabutunu elleri üzerinde taşıyarak Fatih türbesinin karşısına götürdüler. Orada hâbgâh-i ebedisine tevdi ettiler...»⁶⁹

Mezar taşında yazılı olan şair Nigâr Hanım'ın “Gayretindir sevdiren fazl-ı ulûmu ümmete / Verzişindir anlatan sevda-yı sa'yı millete”⁷⁰ beyiti, yazarın hayatını özetler niteliktedir.

Ahmet Mithat'ın doğumunun yüzüncü yılı münasebetiyle düzenlenen anma toplantısında İhsan Sungu, yaptığı konuşmada şu sözlere yer verir:

“Midhat Efendi'yi yazılarında çeşitli bahislere temas etmekle tenkit edenler oldu. Doymak bilmez bir öğrenme ve öğretme hırsları ile dünyaya gelmiş olan bu adama niçin öğrendin, niçin öğrettin demekten daha büyük haksızlık olur mu? Hiçbir meselede ihtisas davasına kalkışmamış, sadece bir gazetecinin meslek icabı olarak mücehhez olduğu çeşitli ilgilerle binlerce okuyucusunu bilgilendirmeye çalışmış olan bu millet hocasına hayranlıktan başka ne duyulabilir?”⁷¹

⁶⁵ Uç, Age., s.30

⁶⁶ Uç, Age., s.105

⁶⁷ Us, Age., s.55

⁶⁸ Baydar, Age., s.8

⁶⁹ Us, Age., s.95

⁷⁰ Tuncer, Age., s.265

⁷¹ Us, Age., s.66

Gerçekten de Ahmet Mithat, bütün bir halkın öğretmeni olmuştur. O, bütün ömrünce, bütün romanlarıyla hep “hace-i evvel” yani “ilk öğretmen” rolüne devam etmiştir. Bu öğretmenin kürsüsü *Tercüman-ı Hakikat* idarehanesi, okulunun çatısı ise bütün vatan semasıdır. Bu geniş okulun öğrencileri de her yaştan büyük bir halk topluluğudur.⁷²

Bir Baba Olarak Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitimciliği: Ahmet Mithat, halkın ilk öğretmeni olmayı başarmış bir yazardır. Aynı zamanda çocuklarıyla uğraşmaktan hoşlanan ilk aile babası da odur.⁷³ Bu özelliğinden yazarın oğlu da anılarında bahseder:

«Babam eve girer girmez soyunur dökünür, entarisini giyip köşe minderine oturur, kahvesini içerdi. Eğer o gün fena bir hadiseye sinirlenmiş değilse kahvesini içerken “Çocuklar!...” diye seslenir, hepimizi çağırıp etrafına toplardı.»⁷⁴

Yazar, bütün çocuklarını bizzat kendisi okutmuştur.⁷⁵ Gelişmenin tohumu olarak kabul ettiği öğretimin daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesinin yollarını arayan Ahmet Mithat, bu amaçla kendi evinde çocukları için bir dersane açtığını ifade eder.⁷⁶ Yazar, bir okul teşkil edecek kadar bereketli aile fertlerinin okuma yazmadan matematiğe, tarihten edebiyata, resimden müziğe kadar bütün kültür ihtiyaçlarını bizzat karşılamıştır.⁷⁷ Bu konudan “Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi” adlı eserinde de bahseden Ahmet Mithat, çocuklarına nasıl bir eğitim öğretim verdiğini okuyucuyla paylaşır. Verilen eğitimle çocuklar, Osmanlı Türkçesini dilbilgisi ve cümle bilgisiyle beraber gereği gibi öğrenmekle kalmamışlar, Arapça ve Farsça da öğrenmişlerdir. Dinlerini sevmiş ve kurallarını öğrenmişlerdir. Biraz matematik, geometri, coğrafya ve tarih bilgisi edinmişler, Fransızca öğrenmişlerdir. Keman çalmanın yanı sıra nota bilgisine de sahip olan bu çocuklar, oldukça fazla müzik eseri ezberlemişlerdir. Yazar, kendisinin verdiği bu sistemli eğitim sayesinde, çocuklarının Avrupa’daki sıradan öğrencilerden daha iyi seviyeye geldiklerini belirtir (AB, s.120-123). Yine aynı eserde, babaların çocuklarına zaman ayırmaları gerektiğini söyleyen yazar, kendisinin en meşgul insanlardan biri olmasına rağmen çocuklarıyla ilgilendiğini, en tatlı geçen zamanının da çocuklarıyla geçirdiği zaman

⁷² Us, Age., s.78

⁷³ Tanpınar, Age., s.449

⁷⁴ Yazgıç, Age., s.61

⁷⁵ Yazgıç, Age., s.47

⁷⁶ Tanpınar, Age., s.437

⁷⁷ Us, Age., s.65

olduğunu ifade eder. Bu zamanı çocuklarının neler yaptığını, onlara ödev olarak verdiği Fransızca kelimeleri ezberleyip ezberlemediklerini öğrenmeye ayırdığını belirtir. Bu esnadaki konuşmaların Fransızca olarak yürütüldüğünü söyler. Çocukların programları da mevsime göre düzenlenmektedir. Hangi saatte yatıp kalkacakları, hangi saatte hangi derse çalışacakları, hangi saatlerde yemek yiyip ne zaman oynayıp eğlenecekleri bellidir (AB, s.123-127).

Yazarın yabancı dil öğretimine verdiği önemi göstermesi açısından oğlunun anlattığı şu anı dikkate değerdir:

«Benim Dagostino adında bir Fransızca hocam vardı. Her perşembe günü öğleden sonra, Karantina Dairesinde çalışan bu zata gider, dersimi alırdım. Babam da Dagostino'dan son derece memnundu. İki de birde beni Fransızcadan imtihana çeker, bilgimin artıp artmadığını yoklar ve edindiği kanaatten memnun kaldığı için:

“-Şu Dagostino'ya aşkolsun. Adam eli öpülecek hoca doğrusu!” der ve onu sık sık yalıya davet ederek takdir hislerini bildirirdi.”⁷⁸

Doğu ve Batının bütün felsefe kitaplarını okumuş, İslam dininin hakikat olduğuna ve Allah'ın birliğine inanmış olan Ahmet Mithat, çocuklarına bu doğrultuda din eğitimi de vermiştir.⁷⁹

Ahmet Mithat, hemen hemen bütün çocuklarına müzik öğretmiştir. Kendisi de müziğe düşkün olan yazar, bu nedenle Beykoz'daki yalıyı âdeta özel bir “dârüttalim-i musiki”ye çevirmiştir. Yalıda orgdan saksafona, piyanodan uda varıncaya kadar her çeşit müzik aletinden oluşan zengin bir koleksiyon mevcuttur. Yazarın oğlu Kâmil Yazgıç, aldıkları müzik eğitimi hakkında şunları söyler:

“...biz bir araya gelince mükemmel bir saz heyeti teşkil eder ve fasıllar yapardık... Bu sayede hepimiz, iyi kötü, musiki terbiyesi alabildik. Mesela Ahmet Mithat'ın torunu Mihriban Hanım, alafranga kemanda fevkaladedir diyebilirim. Diğer torunu Nigâr Hanım'ın maharetle bestelediği şarkılardan bazıları, bugün bile en çok sevilen eserler arasındadır. Ahmet Mithat'ın büyük kızı Hacer Hanım, piyano ve org üstadıdır. Hatta kendim bile, o sıralarda hemen her telden bir parça çalabilecek derecede musiki terbiyesi ve dersi almıştım.”⁸⁰

---

⁷⁸ Yazgıç, Age., s.67

⁷⁹ Us, Age., s.93

⁸⁰ Yazgıç, Age., s.59-60

Ahmet Mithat'ın terbiye anlayışı “En büyük ders, görgü ve tecrübedir.” sözüyle karşımıza çıkar. Çocuklarını terbiye etmekte ileri bir zihniyetle hareket etmesi de tecrübelerinin neticesidir.⁸¹

Yazar, çocuklarına tiyatro eğitimi de vermiş, Beykoz'daki yalısının en üst katındaki salona bir sahne hazırlatmış, küçük piyesler yazarak bu piyeslerin, çocukları ve torunları tarafından sahneye konulmasına rejisörlük etmiştir.⁸²

Ahmet Mithat, meslek seçimi konusunda oğullarını yönlendirmiş, onları, hayatın ihtiyaçlarına en uygun bulduğu meslek olan doktorluğa teşvik etmiştir.⁸³

Ahmet Mithat, sadece kendi çocuklarıyla değil, semt çocuklarıyla da sonuna kadar ilgilenmiş, yalısında onlara okuma öğretmiş, müzik dersi vermiştir. “İki Mebit”te çocuğuyla ilgilenerek dinlenen aile babası, onun bu yönünü en iyi anlatan örneklerdendir. Yazar, Cevdet Paşa'nın kızı için kaleme aldığı kitapta, çocuğuyla ilgilenmek mutluluğuna sahip oldukları için fakirleri gerçek zenginler olarak kabul eder.⁸⁴

Sonuç olarak değerlendirildiğinde Ahmet Mithat, hayatının her yönünü eğitime adanmış bir yazardır. Gazete sütunlarından, kitap sayfalarından halkı eğitmeye çalışmış, çocukları ve torunlarıyla birlikte mahalle çocuklarının eğitim öğretimini de gerçekleştirmiş, kendi dönemindeki yazarlara örnek teşkil etmiştir. Rejim meselesini ön planda görmemiş ve bu alanda mücadele edenlerden ayrılmıştır. Ona göre öncelikli sorun, halkı okutmak, bilgilendirmektir.⁸⁵

“Hürriyet, ilim ve irfan sahibi olanların hakkıdır. Bilgiden evvel hürriyet isteyenler, çıkacakları yeri tayin etmeden merdiven arayanlara benzer. Merdiveni boşluğa dayayanlar yıkılmaya mahkûmdurlar. Bilgisizlerin hürriyeti, binasız merdivene benzer. Bunun içindir ki siz hürriyet istiyorsanız, her şeyden evvel bu zavallı milleti, onu hazmedecek kemale kavuşturmaya, yani okutmaya çalışın!”⁸⁶ diyen Ahmet Mithat, hayata gözlerini bir öğretmen olarak yumar.

---

⁸¹ Yazgıç, Age., s.62

⁸² Yazgıç, Age., s.66-67

⁸³ Yazgıç, Age., s.72

⁸⁴ Tanpınar, Age., s.451

⁸⁵ Akyüz, Age., s.261

⁸⁶ Yazgıç, Age., s.79

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ESERLERİNDE EĞİTİM

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde eğitim, ana çizgileriyle çocuk ve eğitim, dil eğitimi, düşünce eğitimi, okulda eğitim, eğitimde şiddet, gençlerin eğitimi, konuşma ve yazma eğitimi, kadın eğitimi, erkek eğitimi, aile eğitimi, sağlık eğitimi, toplum eğitimi gibi başlıklar altında gruplandırılabilir bir çeşitlilik arz eder. Ağırlıklı olarak çocuk eğitimi üzerinde duran yazar, kadın ve kızların eğitilmesi gereğini vurgular. Aile konusunu, özellikle çocuk eğitiminde taşıdığı öneme değinerek ele alır. Bazı tespit ve önerileri tartışmalı olsa da, Ahmet Mithat'ın eğitim ve öğretime ilişkin düşünceleri dönemi içinde çok ileri yaklaşımlardır. Hatta günümüzde de geçerliliğini koruyan, çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla örtüşen bir nitelik taşırlar.

1.1. ÇOCUK VE EĞİTİMİ

Bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan, çocuk olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷ “İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur.” şeklindeki atasözümüz, çocuk eğitiminin ne denli önemli olduğunu gösterir niteliktedir. İyi bir eğitimin temelleri çocukluk çağında atılır. Çocuğun fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimi kadar ailesi ve içinde bulunduğu çevre de onun eğitimi üzerinde etkilidir.

Ahmet Mithat çocuğu her şeyin merkezinde kabul eder. Ona göre çocuk, Allah'ın insanlara bahsettiği en yüce nimettir. Çocuk, evliliğin imzasıdır ve aileyi gerçek bir aile yapan da odur. Gelecekte ailenin, toplumun, milletin ve nihayet tüm insanlığın yapısını çocuklar şekillendirecektir. Bu nedenle çocukları iyi yetiştirmek, aslında bütün insanları etkileyen önemli bir görevdir.

İnsanlığın ve medeniyetin geleceği, çocukların şimdiki hâliyle doğru orantılıdır. “Bugünkü çocukların hüsn-ü terbiye ve talimi yarın medeniyet-i beşeriye zimâmını ellerine alacak olanların bazı-yı muvaffakiyetlerine kuvvet vermek demektir.” (ÇMU, s11) diyen yazar, geleceğe yön verecek olan çocukların bu konuda başarılı olabilmeleri için iyi bir eğitim öğretim alarak yetiştirilmeleri gerektiği görüşündedir. Çocuk eğitiminde izlenmesi

⁸⁷ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (9. bs.), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1998, s.495

gereken yol ise “Evladınız sizin zamanınızdan başka bir zaman içindirler. Evladınıza vereceğiniz terbiyeyi dahi sizin zamanınızdan başka bir zamana lazım olan terbiye suretinde veriniz.” (BO, s.26) sözüyle karşımıza çıkar. Günümüz eğitim anlayışıyla örtüşen bu söze göre çocuklar, yaşayacakları devrin şartlarına uygun şekilde yetiştirilmelidirler. Hedeflenen kalkınma ve medenileşme ancak bu yolla sağlanabilir.

Bir milleti aileler, aileleri ise fertler teşkil eder. O fertler ne kadar bilgili ve terbiyeli olursa oluşturdukları aile de o kadar bilgili ve terbiyeli olur. Böyle ailelerin oluşturdukları milletler yine o oranda medeni ve kalkınmış olurlar. (HP, s.186-187) Bu gerçek, çocukların iyi yetiştirilmesini bir kat daha önemli kılar. Eski asırlardan beri farkında olunan bu gerçek, çocukların hükümete aidiyeti ve hükümetin istediği şekilde terbiye edilmeleri fikrinin pek çok zihinde yer etmesine sebep olmuştur. (HP, 188-189) Zira devletin devamlılığını ve gelişmesini çocuklar sağlayacaktır.

Yazar, sonsuz yaşam isteğinin her insanda olduğunu belirtir. Öldükten sonra manen yaşamaya devam etmek, insanların gönüllerinde ve hafızalarında yer etmekle mümkün olur. Bunu başarmanın yoluysa hizmet etmektir. Kişinin ailesi, dini, devleti, milleti ve nihayet tüm insanlık için elinden geldiğince hizmet etmesi, hangi vasıtayı kullanırsa kullansın, hangi yolda olursa olsun gücünün yettiğince çaba sarf etmesi, onun öldükten sonra da hatırlanmasını sağlayacaktır. (POS, s.63-75) İnsanın öldükten sonra da yaptıklarıyla, ortaya koyduğu eserlerle varlığını sürdürme isteği karşısında Ahmet Mithat’ın ortaya koyduğu etkili, en güzel yol ise çocuk yetiştirmektir. (POS-s.75-78) Dünyada insanın en çok lezzet aldığı şey budur. Evlat yetiştirmenin zahmetleri olmakla birlikte insana verdiği mutluluk, bu zahmetleri unutturacak kadar çoktur. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki sevgi bağının asıl kaynağını da bu oluşturmaktadır. (HP, s.195-197)

Anne ve babanın çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeleri için, öncelikle onu çok iyi tanımaları gerekir. Çocuk eğitimini kutsal bir savaşa benzeten yazar, bir askerinin topoğrafyasını bilmediği bir alanda savaşmaması gibi, ebeveynlerin de çocuğu tanımadan ona gerekli talim ve terbiyeyi veremeyecekleri görüşündedir. Çünkü bu cihadın topoğrafyası, çocuğun fiziksel ve ruhsal özellikleridir. (ÇMU, s.360) Bu özellikler öğrenilirse, görevlerini hakkıyla yerine getirmek isteyen anne babalar, pedagoji alanında

okudukları kitapları gereği gibi anlayabilecek ve yine gereği gibi uygulayabileceklerdir. (ÇMU, 359-360)

Anlaşıldığı üzere Ahmet Mithat, çocuğa iyi bir eğitim verebilmek için ebeveynlerin onu fizyolojik ve psikolojik yönleriyle tanımaları gerektiğini düşünür.

1.1.1. Fizyolojik ve Psikolojik Yönleriyle Çocuk

Gelecek çocukların ellerinde şekillenecektir. Bu nedenle onların en iyi şekilde yetiştirilmeleri son derece önemlidir. Fakat çocuk gerçeğini kavrayıp sırlarını öğrenmeden, onu yakından tanımadan gereken eğitim öğretimi sağlamak mümkün değildir. (ÇMU, s.11) “Çocukluğun cahiliyiz.” diyen Jean Jacques Rousseau (1712-1778) da bu konuya dikkat çekmiş, çocuğu fiziksel ve ruhsal yönleriyle gereği gibi tanımamanın çocuk eğitiminde pek çok hataya sebep olduğunu belirtmiştir. (ÇMU, s.9)

İnsanın çocukluğu, hayvanlarda olduğu gibi anne babanın yardımına duyulan ihtiyacın kısa sürede ortadan kalktığı bir çocukluk değildir. O, özellikle annenin bakımına muhtaçtır. Çocukluk gerçeği bilinmeyerek yürütülecek bakımın, çocuğun gelişim hızını engelleme olasılığı yüksektir. (ÇMU, s.11-12)

Ahmet Mithat, evladıyla doğru dürüst ilgilenmeyen babaların çocuğu tanımadığı, hatta onu kendi kucaklarında büyüten annelerin bile bu konuda yeterince bilgi sahibi olmadığı görüşündedir. Bu düşüncesi ona, çocuğu psikolojik ve fizyolojik yönleriyle tanıtmak amacıyla “Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi” adlı kitabı yazdırmıştır. (ÇMU, 359-360) “Çocuk Eğitimi” başlığı altında özetlenen fikirlerde faydalanılan temel kaynak da yazarın bu eseridir.

Ahmet Mithat’a göre çocuk, Allah’ın insanlara bahsettiği nimetler içerisinde en yüce nimettir. (POS, s.170) Bu nedenle ebeveynlerin çocuğu tanımaları son derece önemlidir. Ancak bu yolla önlerindeki bu güzel âlemi keşfedebilir, onunla ilgili görevlerini en iyi şekilde gerçekleştirebilirler. (ÇMU, s.2-5)

Çocuğun dünyaya geldiği ânı bir meyvenin olgunlaşıp dalından düşmesine benzeten yazar, o dakikada son derece güçsüz görünen bebeğin dış dünyanın şartlarına dayanabilecek yaratılıştta olduğunu ifade eder. (ÇMU, s.34-35) Doğumunu takip eden günlerde çocuk, bir değişim ve gelişim sürecine girer. Zihinsel ve fiziksel alanda gerçekleşen bu süreç, her

çocukta farklı şekilde cereyan eder. (ÇMU, s.16) Bu nedenle bazı çocuklar diğer bazılarının önünde bulunabilir veya gerisinde kalabilirler. (ÇMU, s.26-27)

Çocuk doğduğunda günün büyük bir kısmını uykuda geçirirken, zamanla uyku süresi azalmaya ve çocuğun hareketliliği artmaya başlar. Hatta yedi-sekiz yaşına geldiğinde bile elinde olmayarak bu hareketliliği sürdürür. Yazar, çocukların ders sırasında durmadan sallanmalarını, beş dakika bile kıvıldamadan duramamalarını bebekliklerinden kalma bir durum olarak değerlendirir. (ÇMU, s.72)

Ahmet Mithat, anne karnındaki çocuğun eğitilebileceği görüşünü reddeder. Bu iddiada bulunanların fikirlerini desteklemek amacıyla verdikleri, hamileliğinde müzikle ilgilenen bir annenin çocuğunun da iyi bir müzisyen olduğu örneğini değerlendirir. Bu durumun gayet doğal olduğunu, çünkü çocuğun, içerisinde büyüdüğü ortamdan etkilendiğini belirtir. Buna göre müzikle ilgilenilen bir evde yetişen çocuk, müzik bilgi ve yeteneğini kolaylıkla geliştirecektir. (ÇMU, s.52-53) Anne karnındaki çocuğa ebeveynlerinin manevi yönden de hiçbir şey aktaramayacaklarını belirten yazar, bu yöndeki eğitimin ancak çocuk dünyaya geldikten sonra, anne ve babanın sergileyecekleri iyi örnekler sayesinde verilebileceğini ifade eder. (ÇMU, s.55-56)

Çocuk için öğrenme süreci dünyaya geldikten sonra başlar. Çocuk bu yolla hem kendini hem çevresini tanır, edindiği bilgilerle düşünme gücünü kuvvetlendirir. Örneğin çocuğun gözlerini ışığa alıştırmak, ardından bakışlarını eşyaya yöneltmek, onların rengini ve şeklini algılayıp mesafesini kavramak için bile büyük bir gelişme ve sürekli bir çalışma gereklidir. İnsanlar, hayvanlardan farklı olarak, her duyuyu harekete geçirmek için pek çok tecrübeye ihtiyaç duyarlar. (ÇMU, s.98) Bununla birlikte bu dünya ile ilgili, somut veya soyut, her ne varsa bunlar öğrenilerek insan zihnine yerleşecek ve hatta bazıları onun tabiatı hâline gelecektir. Korku duygusu bile öğrenme sonucunda elde edilir. İlk korkuyu oluşturan şey, bir tecrübe değeri taşır ve onun tekrarı çocuğu korkutur. Aksi hâlde çocuk, hiç bilmediği veya tehlikesini tecrübe etmediği şeyler karşısında korkmaz. Yazar bu konuya örnek olması açısından ilk kez dayak yiyen bir çocuğun davranışlarını okuyucuyla paylaşır. Buna göre bir yetişkinden henüz hiç dayak yememiş ve onun daima güler yüzüne, tatlı diline alışmış olan çocuk, ilk dayağı yiyeceği zaman o kişinin hücumuna ilk anda tatlı gülümsemelerle karşılık verir. Çünkü böyle bir olayı daha önce hiç yaşamamıştır. (ÇMU,

s.172) Bununla birlikte yazar, dış dünyayı keşfederken karşılaşılan her yeni şeyin çocuğu önce ürküteceğini ve korkutacağını ifade eder. Çünkü her meçhul, her insanı başlangıçta ürkütür. (ÇMU, s.57)

Genel kanıya göre ilk çocukluk yedinci yaşın tamamlanmasına kadarki süreyi kapsar. Ancak yazar bu sürenin biraz daha kısa olduğu görüşündedir. En önemli senelerin ilk üç veya dört sene olduğunu belirten Ahmet Mithat, dört yaşındaki bir çocukta daha sonraki faaliyetler için gerekli olan gelişmenin gerçekleştiğini ifade eder. Bu yaştaki bir çocuk, bütün duyularından tam olarak istifade edebilir. (ÇMU, s.30) Oysa doğduğu zaman sadece dilsiz değil, âdeta hem kör hem de sağırdır. Dokunma, koklama ve tatma duyuları dışındaki hisleri neredeyse sıfır derecesindedir. Duyu organlarının tamamen gelişmesi tıpkı bir tezgahta iplik iplik dokunan kumaş gibi hayli zaman alır. Günden güne gelişen beyin, yavaş yavaş çocuğun düşünme merkezi olarak davranışları düzenleme gücü kazanır. Tüm alanlarda olduğu gibi bu açıdan da sürat aranmamalıdır. (ÇMU, s.56-57)

Dört yaşındaki çocuk artık dünyayı keşfetmiştir. Yürüme ve konuşma iktidarı sayesinde eşya ve insanlarla arasında doğrudan doğruya bir münasebet oluşmuştur. Eşyayı hissetmekle birlikte bunlar hakkında bilgi ve düşünce sahibi olur. Tüm bunlar çocuğun duygu dünyasını da teşkil etmiştir. Henüz okula gidecek seviyeye gelmemekle birlikte kendince düşünüp taşınma ve hükümler verme gücü kazanmıştır. Gerçi bazen, belki de pek çok defa, yürüttüğü fikirler yanlış olur. Ama yine de kendine has bir muhakeme gücü vardır. Sevgi ve bencillik gibi duyguların yabancısı değildir. Zaman zaman inatçılık eder. Sonuç olarak dört yaşındaki çocukta insanlığın bütün tabiatı oluşmuştur. (ÇMU, s.30-32)

Çocuğun zaman mefhumunu kavraması ise beş yaşından önce mümkün olmaz. Çocuk öncelikle her şeyin geçmişini sorar. “Bunu kim aldı?”, “Bunu kim getirdi?”, “Bunu kim yaptı?” gibi soruları gördüğü her şeye uygular. Bu sorulara verilecek cevaplar sayesinde eşya ile münasebetleri anlamaya ve fikir silsilesi oluşturmaya başlar. Böylelikle düşünme gücünü takviye eder. Geçmiş hakkında bir fikir edinen çocuk, uzunca bir müddet sonra da gelecek kavramını algılamaya başlar. “Bundan ne olur?”, “Bu neye iyidir?”, “Bundan ne yaparlar?” gibi sorular sorar ve aldığı cevaplar üzerine yürüteceği fikirler sayesinde gelecek algısı oluşur. Ancak burada bahsedilen “geçmiş” ve “gelecek” kavramlarından kastedilen algı “bundan önce” ve “bundan sonra” şeklindeki bir algıdır.

Çocuk zaman hakkında gerçek anlamda bir fikir oluşturmamıştır. Zaman olgusunu kavramasından önce mesafe ve genişlik algısı oluşacaktır. Bütün bunlar beş yaşından önce mümkün olmaz. O yaşa kadar da zamanı henüz gereği gibi kavrayamaz. (ÇMU, s.276-278)

Çocukla ilgili bir diğer özellik de onun duygularını büyükler gibi saklayamamasıdır. Onun içi başka, dışı başka olamaz. Dünyaya gelmesinden birkaç hafta sonra çocuğun ruhundan geçen şeylerin izleri yüzüne ve gözlerine yansır. Bu nedenledir ki çocuğun davranışlarını her gün gözlemleyen dikkatli bir anne, çocuk büyüyüp de içinden geçenleri gizlemeye başladığı zamanlarda bile, onun sözlerine aldanmayıp ne düşündüğünü veya hissettiğini yüzünden ve gözlerinden anlar. (ÇMU, s.14-15)

1.1.1.1. Çocukta Zekâ Gelişimi

Çocuğun zekâ gelişimi incelendiğinde, dikkat unsurunun ne kadar büyük bir katkı sağladığı görülür. Çocuğun dikkati mükemmeliyetten uzak da olsa, hatta dış unsurların etkisi olmadan uyanmayacak derecelerde de bulunsa, zekânın gelişmesine sağladığı katkı azımsanamaz. Dış unsurlar çocuğun dikkatini çeke çeke nihayet bunların hepsi birer tecrübe yerine geçer. Çocuğun tecrübelerinden edindiği sonuçlar başta düzensizken bu süreç devam edip öğrenilenler çoğaldıkça düzen de sağlanır. Mesela çocuğa meme yerine biberon verilirse çocuk biberon hakkında bir fikir edininceye kadar onu meme yerine koymaz. Sonunda biberondan ağzına süt bulaştırılıp bu yolla dikkati çekilince biberonun meme yerine geçeceğini anlar. Boynuna önlük bağlandığı zaman kendisine biberonla süt verileceğini yine tecrübeleriyle anlar. Bu iki dikkat ve onların neticesinde edindiği iki tecrübeden bir fikir silsilesi oluşturan çocuk, boynuna ne zaman önlük bağlansa süt emeyeceğini anlar. Başlangıçta bu düşünce silsilesi mümkün değilken, daha sonra tecrübeleri sayesinde gerçekleşir. Hatta çocuk bu silsileyi biraz daha uzatabilir. Annesi kendisini kucağına aldığı zaman süt emeyeceğini keşfedebileceği gibi önlüğü ne zaman görse yine süt emip doyacağını ve uyuyacağını anlar. (ÇMU, s.232-235) Buradan hareketle çocuk için üç-beş aylık ömründe başlayan dikkatlerin, tecrübelerin diğer bazılarının ortaya çıkmasını sağladığı, bu yolla bilgisi artan çocuğun bir düşünce silsilesi oluşturduğu anlaşılır. Bu düşünce silsilesi ise çocuğun hayal gücünü artırır ve böylece çocuk, yapacağı işleri

dışarıdan hiçbir uyarıcıya gerek kalmadan, kendi hayal dünyasında tasarlar ve onları bilerek ve isteyerek yapma derecesine ulaşır. Fakat bu gelişme gayet yavaştır. (ÇMU, s.237-238)

Tecrübe ve gözlemleri sayesinde bilgisini artıran çocuğun, hayal gücü ile zekâsı arasındaki bağlantı dikkat çekicidir. Hissetme duyusu, hafıza ve hayal gücü zekânın gelişmesini sağlayan üç esastır. Çocuk ancak hissedebildiği oranda hatırlar. Hatırlamanın gereği gibi gerçekleşmesi için hissetme duyusunun yeterince gelişmiş olması gerekir. Hayal etmek ise hatırlamak temeli üzerine yükselir. Hayal etmenin iki derecesi vardır. Bunlardan ilki hissedilen, görülen şeylerin hatırlanması neticesinde oluşan hayallerdir. İkincisi ise gerçekte olmayan şeylere hayal dünyasında vücut vermek şeklinde gerçekleşir. Bu ikinci derecenin gerçekleşebilmesi için öncelikle, çocuğun pek çok şeyi görüp hafızasında saklaması gerekir ki bu hatırladıklarına dayanarak bazı hayal ürünlerini oluşturabilsin. (ÇMU, s.203-204) Ahmet Mithat bu konuya açıklık getirmek üzere çocuğa anlatılan hikâyeleri örnek verir. Buna göre bir çocuk hayatının ilk kışında karı görür, ancak kış bitip de kar eriyince onu unuttur. Ertesi kış tekrar gördüğü karı hatırlar ve ona “kar” dendiğini öğrenir. Bu sayede ne zaman “kar” dense zihninde o beyaz madde canlanır. Çocuk aynı yolla “dağ”ı da öğrenir. Bu çocuğa Kuzey Kutbuna yapılan bir seyahat anlatılıp, oradaki tamamen kardan oluşmuş dağlardan söz edilse, onları hiç görmemiş olmasına rağmen çocuk bu dağları hayal edebilir. Böylece çocuğun gözlemleri arttıkça hatıraları çoğalır, hatıraları çoğaldıkça da hayal gücü zenginleşir. Sonunda insan öyle bir noktaya gelir ki roman gibi koskocaman bir âlemi hayal edebilir. (ÇMU, s.204-206)

Gördükleri arttıkça hatıraları da çoğalan çocuğun hayal gücü bu yolla gelişir. Yazar bu gelişmenin, çocuk konuşmaya başladıktan sonra yaşanacağı görüşündedir. Çocukta hayal gücünün o zaman büyük bir faaliyet göstereceğini, hatta çocuk konuşmaya başladıktan sonra bile belli bir müddet zayıf kalacağını ifade eder. Çocuk o dönemde kendisine anlatılan hikâyeleri çok büyük bir ilgiyle dinler. Özellikle de kendi yaşadıklarıyla örtüşen hikâyeleri sever. Çünkü o hikâyeler yoluyla, hafızasında biriken şeyleri hayal gücüne yansıtma fırsatı bulur. Bu yolla hatıraların hayale dönüştürülmesine de başlanmış olur. Bu aşamada çocuk dinlediği hikâyeleri birer gerçek olarak algılar. (ÇMU, s.205-210)

1.1.1.2. Çocukta Hafıza Gelişimi

Çocuğun hafızasının güçlenmesi, öğrenme açısından son derece önemlidir. Çocukta hafıza ilk haftalarda ve aylarda da mevcuttur. Fakat başlangıçta öğrenilen şeyler, defalarca unutulup tekrar öğrenilmek zorunda kaldığı için bu dönemdeki hafıza yok sayılmıştır. Ahmet Mithat, çocuğun konuşmaya başlamadan önce ve başladıktan biraz sonrasındaki hafızasını bir kumsala benzetir. Üzerinde gezildiğinde ayak izleri kalan bu kumsal, bir dalgayla birlikte tüm izleri kaybeder ve yenilerinin oluşmasına uygun bir hâl alır. Çocuk, üzerinden zaman geçen ve tekrarlamadığı şeyleri unuttur. Bunun sebebi olarak, çocuğun aynı anda pek çok şeyi öğrenmek zorunda olması gösterilmektedir. (ÇMU, s.198)

Hafızanın güçlenmesi, konuşma ile başlar. Bu dönemdeki çocuğun zihnini kuru bir süngere benzeten yazar, bu süngerin üzerine su damlatıldıkça kuru görünmeye devam edeceğini ifade eder. Yani çocuğun hafızası pek çok şeyi muhafaza edebilecek güçtedir.

Ahmet Mithat'a göre, çocuğun dil öğrenmesi, işittiği kelimeleri hafızasında saklayıp artık unutmaması şeklinde gerçekleşir. Yani konuşma da bir hafıza eseridir. Çocukların konuşmaya başlamadan önceki hafızaları, konuşmaya başladıktan sonraki kadar güçlü olmadığından, o dönemde öğrendiklerini kolayca unuturlar. Yazar, bu nedenle kimsenin hatıralarının üç yaşından öncesine kadar ulaşmadığını belirtir. (ÇMU, s.191) Ancak dört yaşından sonra çocuk, konuşma konusunda ne kadar kolaylık ve çabuklukla gelişme kaydederse hafızasının gücü de o oranda artar. Bundan sonra öğrenilenler o kadar güçlü öğrenilir ki artık onları unutma ihtimali kalmaz. Çünkü o dönemde hafıza henüz boştur. (ÇMU, s.199-201)

1.1.1.3. Çocuğun Konuşmayı Öğrenmesi

Ahmet Mithat, çocuğun konuşmayı öğrenmesini, insanı hayran bırakan bir süreç olarak değerlendirir. (ÇMU, s.292-293) Ona göre çocuğun konuşmayı öğrenmesi, tamamen kendi dikkat ve çabasıyla gerçekleşir. (AB, s.69)

Çocuk için öncelikle kelimeleri öğrenme aşaması gelir. Henüz konuşamayan çocuk, kendisine söylenenleri anlar. (AB, s.70)

Çocuğun farklı durumlar karşısında çıkardığı değişik sesler, konuşmanın başlangıcını oluşturur. (ÇMU, s.87-88) Çocuk öncelikle tek heceleri söyler, ardından bu

sözler çoğalır ve söyledikleri de çeşitlilik göstermeye başlar. Ünsüzle biten heceleri söylemesi ise daha sonra gerçekleşir. Heceleri birleştirerek kullanmaya başlayan çocuk, böylelikle kendine has bir dil oluşturur. (ÇMU, s.297-298) Çocuk oluşturduğu bu dili, çevresindeki yetişkinlere de öğretir. (AB, s.71-72) Bir yaşından sonra çocuğun kullandığı kelimeler yavaş yavaş düzelerek ana dilinin kelimelerine benzemeye başlar. (ÇMU, s.296-297) Daha sonra kelimeleri daha doğru telaffuz etme, iki veya üç kelimeyi birlikte kullanma aşaması gelir. Fakat ekleriyle birlikte gerçek anlamda cümleler kurması çok daha güç bir iştir ve daha geç meydana gelir. (ÇMU, s.300)

Kız ve erkek çocuklar arasında farklılık gösteren konuşmaya başlama yaşı, Ahmet Mithat'a göre çocuğun gelişimi ve iyi bakılmasıyla yakından ilişkilidir. Ona göre, iyi bakılan çocuk daha erken konuşmaya başlar. Ancak çocukların çoğu, üçüncü yaşları içerisinde konuşmaya başlarlar ve bu yaşın sonunda artık konuşabilen bireyler olarak kabul edilirler. (ÇMU, s.300)

Ahmet Mithat'ın konuşmayı öğrenme süreci ile ilgili dikkat çektiği bir diğer husus ise iki veya üç dili birden öğrenen çocuklardır. Bulunduğu ortam içerisinde birden fazla dil konuşulan çocuk, bu ikinci ve üçüncü dili de ana diliyle birlikte öğrenir. (AB, s.73-74) Üstelik bunların farklı diller olduğunun bilincindedir ve bunları birbiriyle karıştırmadan kullanır. Yazara göre bunun sebebi, çocuğun kurduğu diyaloglarda, kendisiyle hangi dilde konuşuluyorsa o dili kullanmasıdır. (ÇMU, s.281-283)

Konuşmaya başlayan çocuk, bazı duygu ve düşüncelerini de saklamaya başlar. Oysa bu aşamadan önce çocuğun her hâli hareketlerinden anlaşılabilir. Hâl dili hiç yalan söylemezken, sözler bazen gerçekleri saklar. (ÇMU, s.84-85)

1.1.1.4. Çocukta Hayal Gücü ve Oyun

Çocuk zamanının büyük bir kısmını oyunla geçirir. Onun için oyun; öğrenme, yaratma, deneyim kazanma, iletişim kurma ve yetişkinliğe hazırlanma aracıdır. Çocuk, oyun yoluyla pek çok şeyi kendi kendine deneyerek öğrenir. Oyun, çocuğu geleceğe ve sosyal hayata hazırlayan bir etkinlik olması nedeniyle son derece önemlidir.⁸⁸

⁸⁸ Tacettin Şimşek, *Çocuk Edebiyatı*, 4. bs., Suna Yayınları, Konya 2007, s.170

Çocukta zekâ gelişimi, hayal gücü ve oyun arasındaki bağlantı dikkat çekicidir. Çocuğun zekâ gelişimi ne kadar yüksekse hayal gücü de o kadar zengindir. (ÇMU, s.221) Ahmet Mithat, çocukların ne kadar güçlü bir hayal dünyasına sahip olduklarını göstermek için onların oynadıkları oyunlara dikkat çeker. Onların hayal ile gerçeği ayıracak çağa gelmelerine rağmen, hayali olduklarını bile bile birçok iş yaptıklarını belirtir. Örneğin bir erkek çocuk eline bir çubuk alıp ona at gibi biner ve asker olur. Kendisinin hakikaten asker olmadığını bilir, fakat hayalen asker olur. Bir kız çocuk anne olup hizmetçi rolündeki diğer birkaç kıızı işledikleri hata yüzünden azarlar. Bir çocuk arabacı olup diğer ikisine dizginler takarak onları at gibi koşturur. Oysa bu çocuk arabacı olmadığını, diğerleri de at olmadıklarının tamamen farkındadırlar. Yazar, bundan daha mükemmel bir hayal gücü olamayacağı görüşündedir. (ÇMU, s.216-219) Çocukta hayal gücünün ne zaman bu dereceye ulaştığı sorusuna ise kesin bir cevap verilememektedir. Çünkü bu, tamamen çocuğun zekâ gelişimi ile ilgili bir durumdur ve çocuktan çocuğa farklılık gösterir. (ÇMU, s.220-221)

Yazar, oyunların, çocuğun vücut sağlığına katkı sağlayacak biçimde düzenlenmesini doğru karşılamaz. Böyle bir düzenlemeyi, gönlünce oynamak isteği taşıyan çocuk için bir işkence olarak kabul eder. Ahmet Mithat, oyun çağındaki çocuklara mümkünse her çeşit oyuncak alınmasından yanadır. (ÇMU, s.315-316)

Yedi yaşını tamamlayan çocuğun okula gitme zamanının geldiğini ifade eden yazar, bu dönemden itibaren onu çocuk değil “öğrenci” olarak kabul eder. (ÇMU, s.32)

1.1.2. Çocuğun Evde Talim ve Terbiyesi

Çocuğun evde alacağı ilk talim ve terbiye son derece önemlidir. Bir atasözümüz “İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur.” der. Demek ki çocuğun kişiliğinin temelleri, okul öncesi döneminde atılır.

Rousseau, eğitimin birinci aşamasının en önemli aşama olduğunu kaydeder. Bu aşamadaki eğitim görevi ise annelere verilmiştir. Bu nedenle Rousseau’ya göre, çocuk

eğitimi ile ilgili kitaplarda, öncelikli olarak annelere seslenilmelidir.⁸⁹ Oysa Ahmet Mithat, annelerin çocuğun talim ve terbiyesiyle ilgili bu görevi gerçekleştiremeyecekleri görüşündedir.

“Üç yaşına kadar valideler çocuklarına pek az bir şey öğretebilerek veyahut hemân hiçbir şey öğretemeyerek yalnız bir bakıntıdan ibaret bulunan hizmetlerinde bile ona mahsus olan kavaid-i ilmiyeye kocalarının yardımıyla tevfiğ-i hareket edebileceklerini bundan evvel beyan etmiş idik. Ama ilk üç seneden sonraki vazifeleri buna da mukyas değildir. O vazifeleri bihakkın ifa edebilecek valideler memleketimizde henüz pek çok değildirler.” (AB, s.117-118)

Bu durumda çocuğun talim ve terbiyesi ile ilgili asıl görevi babalar üstlenmelidirler. Ahmet Mithat, bu konuda kendini örnek verir. Çocuklarının talim ve terbiyesini bizzat kendisinin üstlendiğini ifade eder. (AB, s.119)

Geçmişten günümüze kadar çocuk yetiştirme konusu, üzerinde en çok zihin yorulan konulardan biridir. Bu konudaki fikirleri ve tecrübeleri içeren pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunların bazılarında anne ve babaların çocuk yetiştirme konusundaki hayret verici gelişmelerine de yer verilmiştir. (POS, s.192)

Çocukların iyi eğitilmesi beraberinde başarı ve gelişmeyi de getirir. Ahmet Mithat bu konuda İslamiyet’in ve Osmanlı Devleti’nin kısa sürede gösterdikleri başarıyı örnek olarak verir. İslam’ın doğuşunun üzerinden çok zaman geçmeksizin Atlas Denizi’nden Çin Seddi’ne kadar dünyayı nura gark etmesinin hikmeti, ancak çocuk eğitimi konusundaki hükümleri ile açıklanabilir. Osmanlı Devleti’nin dört yüz çadırla başlayan serüveninin, cihanı idare altına alma noktasına ulaşmasının asıl sebebi de yine çocuk eğitimi meselesidir. Büyük başarıların, sadece onları elde edebilecek şekilde eğitim öğretim görmüş kişilerce kazanılabileceği unutulmamalıdır. (POS, s.192-194)

Yazar, son derece önemli olan çocuk eğitiminde anne babanın izlemesi gereken yolu, Hz.Ali’nin “Evladınız sizin zamanınızdan başka bir zaman içindirler. Evladınıza vereceğiniz terbiyeyi dahi sizin zamanınızdan başka bir zamana lazım olan terbiye suretinde veriniz.” sözüyle açıklar. (BO, s.26) Geçmişe doğru gidilemeyeceğine göre, burada sözü edilen “sizin zamanınızdan başka zaman” elbette gelecek zamandır. Demek ki bir ebeveyn evladına sadece kendisinde olan veya kendi ebeveynleri tarafından gelmiş

⁸⁹ J.J. Rousseau, *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Çev. Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım), 3. bs., Babil Yay., Erzurum 2003, s.23

bulunan terbiyeyi vermekle ona parlak bir gelecek sağlayamaz. Önemli olan, çocuğa zamanın şartlarıyla mücadele edebileceği donanımı kazandırmaktır. Ahmet Mithat bu düşüncesini bir ayakkabıcı örneğiyle açıklar:

“Sanatı çarıkçı olan bir baba, kendi oğlunu dahi çarıkçı olarak terbiye etmiş bulunur ise yemeni devrini dahi geçirip kundura, potin devrine girilmiş olan zamanda yaşayacak oğlu için yine o zamana mahsus olacak terbiyeyi vermiş sayılır mı?” (BO, s.27)

Bir ayakkabıcı bile çocuğunu geleceğe uygun şekilde yetiştirmezse ileride çocuğu sıkıntı çekeceğine göre, milletin tüm fertleri çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmelidir. Bu durumu devlet açısından da değerlendiren yazar, çocuklarımızı hangi alana yönlendirirsek yönlendirelim o alanda ulaştığımız dereceyle yetinmememiz gerektiğini ifade eder. Osmanlı Devleti'nin o dönemde Avrupa'nın elli yıl gerisinde bulunduğunu belirtir ve o günkü dereceyle yetiştirilen çocukların otuz yıl sonrası düşünüldüğünde, Avrupa'ya nispetle seksen yıl geride kalacaklarını belirtir. Bütün bu nedenlerden dolayı Ahmet Mithat çocuk eğitiminde yeniliklerin, gelişmelerin takip edilmesi ve uygulanması gerektiği görüşündedir. Başarı ancak bu yolla elde edilir. (BO, s.27-28)

Yazara göre çocuğun mutluluğu iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan biri maddi mutluluk, diğeryse manevi mutluluktur. Manevi mutluluğu sağlamanın yolu çocuğu iyi terbiye etmekten geçer. (POS, s.33)

Bütün bunlar dikkate alındığında, verilecek talim ve terbiyenin ne zaman başlaması gerektiği sorusu belirir. Ömrünün ilk haftalarında, hatta ilk aylarında çocuğun hareketlerinde zekâ ve iradenin etkisi pek azdır. Yazar buna örnek olarak, o dönemde zeki ve aptal çocuklar arasında hiçbir fark olmamasını sunar. Duyular güçlenip zihin gelişmeye başladığı zaman çocuk da öğrenme sürecine adım atar. (ÇMU, s.58-59)

Çocuğun dikkat ve çabasının öğrenmedeki etkisi büyüktür. Çocuk neyi öğrenecekse bu sayede öğrenecektir. (AB,s.71) Konuşmaya başlamadan önce merak ettiği şeyleri kendi kendine inceleyen, elinde evirip çeviren ve öğrenmeye çalışan çocuk, konuşmaya başladıktan sonra dikkatini çeken ve öğrenmek istediği her şeyi sorar. Çocuğun merak duygusu asıl o zaman hissedilir. Bu dönemde çocuğun sorularına doğru cevaplar verilmesi son derece önemlidir. Çocuk kendisine ne söylenirse söylensin onu doğru olarak kabul edecek ve ileride o şekilde kullanacaktır. Bu nedenle ona baştan savma cevaplar verilmemelidir. (ÇMU, s.254-255)

Çocuk başta gördüğü her şeyin adını sorarken, bilgisi arttıkça merak duygusu da artar ve sorularının kapsamı büyüyerek o şeyleri kimin yaptığını sormak derecelerine kadar varır. Bazen o kadar çok soru sorar ki yetişkinler sıkılıp zaman zaman onu engeller veya yanlarından uzaklaştırırlar. Çocuk bu tutum karşısında da yılmaz ve sorularına devam eder. Hatta bazen yaptığı hatalar karşısında büyüklerin gülmesi, çocuğun o hataları düzeltmek için gösterdiği çabayı artırır. (AB, s.72-73) Çocuk bazen sorduğu soruları da bunlara aldığı cevapları da unuttur. Bunun sebebi dikkatini aynı anda çeken pek çok şey olmasıdır. Bu aşamada çocuğun ilgisi büyük bir hızla farklı şeylere yönelebilir. Hatta bazen sorduğu bir soruya cevap verilirken, onun zihni çoktan başka bir tarafa yönelmiş olur ve verilen cevabı dinlemez bile. Çocuğun bu hâlimden, cevaplanması güç sorularla karşılaştığı zaman yararlanılabilir. Bu tip sorular karşısında çocuğu aldatmaya kalkışmak ve yanlış cevap vermektense, onun bu özelliğinden faydalanıp dikkatini başka yöne çekmek daha doğrudur. Bir diğer çözüm yolu ise “bilmiyorum” cevabını vermektir. Çocuk bunu bir bilenden öğrenmek düşüncesiyle, verilen cevabı kabul eder. (ÇMU, s.256-257)

Ahmet Mithat’a göre çocuğun asıl terbiyesi işte bu soru ve cevaplarla mümkün olacaktır. Dolayısıyla çocuğun bu dönemi bir fırsat bilinmeli, çocuğa kazandırılmak istenen iyi ahlak ve terbiye bu yolla aktarılmalıdır. Bunu sağlamak içinse çocukla mümkün olduğunca fazla zaman geçirilmelidir. Çocuğun, yanında büyüdüğü kişilerden etkilendiği ve onları model aldığı unutulmamalıdır. (ÇMU, s.258-259) Bir çocuk nasıl bir ailede yetişirse, büyüdüğünde o ailenin fertlerine benzer bir kişi olacaktır. Yazar bu konuda bir askerin oğlunun asker, tüccarın oğlunun ise tüccar olması örneğini verir. Ailede gördüğü şeylerin hilafına bir meslek edinecek olan çocuk, o mesleği özel olarak öğrenmeli ve gereklerine alışmalıdır. Aksi hâlde mesleğin yabancı olarak kalacaktır. (POS, s.152-153) Oysa çocuk büyüdüğü ortama mahsus şeyleri doğal bir şekilde öğrenmektedir. Örneğin annesi müzisyen olan bir çocuk, küçük yaşta yetenekli bir müzisyen olmakta güçlük çekmez. (ÇMU, s.53)

Çocuğun yetileri olgunlaştıkça her şeyde kendisini hissettiren eğilimler ortaya çıkar. Bir taraftan her şeyi anlama ve diğer taraftan her şeyi taklit etme gayreti çocuğun bu eğilimlerini artırır ki çocuk her şeyi bu üç meleke vasıtasıyla öğrenecektir. Merak duygusu çocuğun dikkatini uyandırarak çeşitli eğilimlere sebep olur. Bunun üzerine ortaya çıkan

taklit etme çabası, çocuğa başkalarından gördüğü şeylerin aynılarını yaptırır ki somut olsun, soyut olsun gördüğünün aynını yapa yapa çocuk her şeyi öğrenir ve asıl öğrenme de bu yolla gerçekleşir. Zira bir şeyi sadece görerek öğrenmek, onu yapabilmek derecesinde bir öğreniş sayılamaz. Ahmet Mithat'a göre asıl öğrenme, yaparak öğrenmedir. (ÇMU, s.238-239)

Çocuğun görme duyusundan önce işitme duyusu gelişeceği için gördüğü şeyleri taklitten önce duyduğu şeyleri taklit eder. Yani çocuğun ilk öğrenmeleri duyma yoluyla gerçekleşir. (ÇMU, s.242)

Çocuğun kolaylıkla yapabileceği şeyleri taklit etmemesi, hep kendinden büyük ve güçlü olanların hareketlerini taklit etmesi önemli bir noktadır. Çocuk neyi taklit ederse bu şey, mutlaka kendi gücünün az çok üstündedir. Yani çocuk o anda yapabileceklerini değil, daha sonra başarabileceği şeyleri yapmak için çaba gösterir. Bu taklitler sadece maddiyatla da sınırlı kalmaz. İlgi duymak, beğenmek, sevmek gibi soyut şeyler dahi taklitle öğrenilir.

Yazar bu noktada taklidin farklı bir yönünü gözler önüne serer. Taklit etmek başlangıçta çocuğa bilmediği şeyleri öğretmesi açısından faydalıyken, zihin tamamen olgunlaştıktan sonra insanı kendi benliğinden mahrum bırakacağı için zararlı olacaktır. İnsan belli bir olgunluk derecesine ulaştıktan sonra artık başkalarını bırakarak kendisi nasıl hissediyor, düşünüyor ve hayal ediyorsa öyle davranmalı, o yönde kararlar almalıdır. Bu yolla karar veremeyen insanlar içinse, iyilik yönünde kullanmak şartıyla, taklit etmek daha iyidir. Fakat çocuğun tamamen taklide, yani model almaya muhtaç olduğu unutulmamalıdır. (ÇMU, 251-252) Bu durum çocukların terbiyesi üzerinde de son derece etkilidir. Çocukların sergilediği kötü davranışların sebebi, o davranışları başkalarında görmüş olmalarıdır. Başta bilinçli olarak bu davranışlarda bulunmasalar da zamanla kendi iradeleriyle bunları yapmaya başlarlar. Sonuçta kötü terbiye edilmiş çocuklar ortaya çıkar. Bunun kaynağı, onların karşısında olumsuz örnek teşkil edecek davranışlar sergilemektir. (ÇMU, s.247-248)

Merak, eğilim ve taklit melekeleri sayesinde öğrenmeye başlayan çocuğa, yaş ve seviyesine göre talim ve terbiye vermek de gerekir. Çocuk iki yaşını tamamlamadan duyuları ve zihni melekeleri yeterince güçlenip olgunlaşmamış olacağı hâlde, bu süre zarfında pedagojik hükümler dahilinde terbiye edilirse daha sonraki talim ve terbiye için

gereği gibi hazırlanmış olur. Bu yolla yetiştirilen bir çocuk, üçüncü yaşı içinde birçok şey öğrenebileceği gibi, dördüncü yaşı içinde öğrenebileceklerinin ciddiyeti de oldukça artar. (AB, s.65-66) Konuşmaya daha yeni başladığı dönemde bile çocuğa talim ve terbiye verilmelidir. Bu dönemde ona uzuvları ve çevresindeki eşyalar öğretilmeye başlanmalıdır. Bu şekildeki öğretim, çocuğa uzuvlarını veya eşyaları sorup göstermesini istemek şeklinde sürdürülmelidir. Bunun çocuğun ileriki öğrenmelerine katkısı büyük olacaktır. (ÇMU, s.291-292)

Çocukta hafıza gücü üç yaşından önce oluşmaz. Jean Jacques Rousseau'ya göre çocuğun hafızası güçlenmeden düşünce gücü gelişemez, düşünce gücü kazanılmadan da hafıza güçlenemez. Çocuğun üç yaşından önce öğrenebileceklerinin sınırlı olmasının sebebi budur. Çocuk o zamana kadar sadece dikkatini çeken kelimeleri, görüntü ve şekilleri aklında tutabilir. Çocuğa üç yaşından önce öğretilcekler bunlarla sınırlı kalmalı, soyut kavramlar öğretilmeye çalışılmamalıdır. (ÇMU, s.186-187)

Bu yaştaki çocukta oyun eğilimi de başlar. Ona isimleri öğretmek için bu eğilim önemli bir fırsattır. Çocuğa alınan oyuncaklardan bu amaçla faydalanılabilir. Yazar, alçıdan bir atı gösterip onun sağrısını, yelesini vb.ni öğretmenin büyük bir başarı olacağını ifade eder. Çocuğun oyunlarını düzenleyip, onlardan vücut sağlığına yararlı olacak şekilde faydalanmayı ise uygun bulmaz. Bunun için erken olduğunu belirtir. Çünkü o yaştaki çocuk kendi zihninden pek çok oyun icat etse de bir başkasının ona öğretmek istediklerine dikkat etmez. Bunlar onun için bir angarya, bir işkence olur. O, kendi istediği gibi oynamak arzusundadır. Ahmet Mithat, bu dönemdeki çocuklara mümkünse her çeşit oyuncak alınmasını uygun görür. Ancak hiç oyuncuğı olmasa da çocuk, kendini meşgul edecek şeyleri bulacaktır. (ÇMU, s.315-316)

Üç yaşındaki bir çocuk, gerekli eğitim verilirse renkleri de öğrenecektir. Renkleri birbirinden ayırarak adlarını söylemek tecrübesi çocuğun eşyaları fark etmesinin en üst derecesidir. Çocuğun bir rengi diğerlerinden ayırabilmesi, kendisine sorulan rengi gösterebilmesi için verilecek eğitimde öncelikle çocuğa bir renk gösterilerek, örneğin mavi olduğu öğretilmelidir. Diğer aşamada, onu birçok rengin arasına karıştırıp, çocuğun maviyi bularak göstermesi istenmelidir. Böylece o rengi gerçekten öğrendiği anlaşılır. Yapılan uygulamalarda çocukların ilgisini en çok kırmızı veya sarı rengin çektiği görülmüştür.

Renkleri öğretmek için bu amaçla hazırlanmış kitaplardan ve çeşitli eşyalardan faydalanmak etkili olacaktır. Bu yolla düzenli olarak eğitilen çocuk, üçüncü yaşın sonunda renklerle ilgili tabii tutulduğu sınavlarda büyük başarı gösterecektir. (ÇMU, s.116-118)

Ahmet Mithat, dört buçuk yaşındaki bir çocuğun kendi çabası sayesinde pek çok şey öğrenebildiğini belirtir. Bu yaştaki çocuk öncelikle bir dil öğrenir. Hatta birden çok dilin konuşulduğu ailelerde yetişen çocuklar, iki veya üç dili birden öğrenirler. Yazar, Beyoğlu'ndaki Ermeni ailelerinin çocuklarının Ermenice, Osmanlıca ve Rumca'yı aynı anda öğrenmelerini bu duruma örnek olarak sunar. (AB, s.66-75) Dört buçuk yaşındaki çocuk kendisiyle ilişkili olan eşyayı öğrenir. Bununla da kalmayıp tabiat ve sosyal çevre ile ilgili kendisine gerektiği kadar bilgi edinir. Müzikten hoşlanır. Duyduğu şarkıların hepsini değilse de sevdiğini kendine has bir yetenekle söyler. Dinlediği masalları, fablları unutmayıp başkalarına anlatır. Varlık bilgisinin başlangıcından da gereği gibi haberdardır. Ateşten sakınır, böceklerden korkar, parlak renkli çiçekleri ve yine parlak renkli, kokulu meyveleri sever. Demek ki bunların hepsini öğrenmiştir. Giyinip kuşanmaktan, süslenmekten hoşlanır. Hatta bu hususta kıskançlık gösterip rekabet edebilir. Beğenilmekten, takdir edilip alkışlanmaktan hoşlanır. Çatık kaşlar ve sert bir sesle azarlanırsa yüzünü asar. Yüz bulduğu ve sevdiği kişilere yaklaşır, onlara kendini sevdirmeye çalışır. (AB, s.75-77) Çocuk bütün bunları etrafındaki büyüklerin hâl ve hareketlerine dikkat ede ede öğrenir. Bu nedenle Eflatun, büyüklerin yanında yapılmaması gereken şeyleri, asıl küçüklerin yanında yapmamak gerektiğini söyler. Yetişkinler çocuğun yanında dikkatli hareket etmeli, ona iyi örnek olmalıdırlar. (AB, s.77-78)

Dört buçuk yaşındaki bir çocuk, kimse ona doğrudan doğruya bir şey öğretmediği hâlde, kendi dikkat ve gayretiyle pek çok şey öğrenebilir. Bu durumda dikkati öğrenilecek şeylere çekilerek çocuğa çok daha fazlasını öğretmek mümkündür. Yazar bu eğitimin, çocukların içinde buldukları çevreye göre yapılmasından yanadır. (AB, s.78-79)

Bütün bu gerçekler karşısında evlatlarına gerekli talim ve terbiyeyi vermeyen anne ve babaların insafsızlık ettiğini belirten Ahmet Mithat, çocuğun hâlâ çok küçük olduğu düşüncesinin o çocuk için âdeta bir düşmanlık olacağını ifade eder. Talim ve terbiyede geç kalınması pedagojik açıdan da uygun değildir. Bu nedenle çocuk üç yaşını tamamladığında ciddi anlamda eğitime başlanmalıdır. Onun henüz küçük olduğunu düşünerek eğitimini

geciktirmek yanlıştır. Çünkü bu durum çocuğa sadece zaman kaybettirmekle kalmaz, onun yanlış şeyler öğrenip kötü huylar edinmesine de sebep olur ki bunları düzeltmek yeni bir şey öğretmekten çok daha zordur. Çocuk, bir eğitimcinin nezareti altında büyürse istenmeyen davranışlardan uzak kalması temin edilmiş olur. Yazar, talim ve terbiye yaşı gelmiş bir çocuğu, aşı zamanı gelen fidana benzetir. Bu fidan, zamanı geldiği hâlde aşılalmazsa pek çok gereksiz dal çıkarır ve onu aşlamak isteyen bahçıvanın öncelikle bu dalları kesip atması gerekir. Çocuk da üç yaşını tamamladıktan sonra gereği gibi talim ve terbiyeye başlanmazsa pek çok kötü davranış kazanabilir. Bazı çocukların küçük yaşlarda zarar vermek, yalan söylemek, hatta hırsızlık gibi kötü davranışları çok çabuk ve çok kolay öğrenmeleri buna örnektir. Bunları çocuğa unutturmak ise fidanın gereksiz dallarını kesip atmak gibi kolay olmaz. Bir bitki bile sürekli olarak bir bahçıvanın nezaretinde büyürse yabanilikten bihaber olarak yetişir. Çocuk da kendisini eğiten bir kişinin gözetimi altında büyür, her zaman bu dikkatle yetiştirilirse kötü davranışlardan uzak kalır. (AB, s.108-112)

Çocuğu eğitirken üzerinde durulması gereken konulardan biri de korkudur. Çocuktaki çeşitli korkuların büyüdükçe kendi kendine yok olması beklenmemeli, bunları gidermek için gayret edilmelidir. Yapılması gereken, korkulmayacak şeyleri göstererek öğretmek ve korkulacak şeylerden korunmanın yollarını anlatmaktır. Özellikle de haşarılık yaptığı zamanlarda çocuğu susturmak için onu korkutacak sesler çıkarmaktan veya değişik canavarlar hayal ederek çocuğu korkutmaktan sakınılmalıdır. Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, eğitimde korku unsurundan faydalanmayı kesinlikle yanlış bulur. (ÇMU, s.176-177)

Çocuğun hayal gücünü geliştirmek amacıyla masal ve hikâyelerden yararlanmak son derece önemlidir. Çünkü çocuk bunları dinlemeyi sever. Özellikle de kendi hayatıyla özdeşleştirebileceği hikâyeleri büyük bir istekle dinler. Sevdiği bir hikâye veya masal kendisine on kere anlatılsa bile her seferinde aynı ilgiyle dinler. Fakat dinlediklerinde bir değişiklik yapılacak olsa, onu hemen düzeltmeye kalkar. Çocuk daha önce gördüğü ve hafızasına aldığı şeyleri, bu hikâye ve masallar sayesinde hayal dünyasında canlandırma fırsatı bulur. Hayal gücü bu şekilde zenginleştikçe kendisi de hayal dünyasında tasarladığı hikâyeler anlatmaya başlar. Ahmet Mithat, beş-altı yaşındaki çocukların bu yolla hikâyeler anlattıklarını söyler. (ÇMU, s.210-212) Anlattıkları hikâyelerde çocuklar hayvanları,

bitkileri ve nesnelere insanlardan farksız olarak kullanmakta ve “Rüzgâr ateşe demiş ki...”, “Ateş suya demiş ki...” gibi ifadelerle onları kişileştirmektedirler. Çocukların bunu yapmasına yol açan, yetişkinlerin onlara anlattığı hikâye ve masallardır. Ancak bu konuda çocuklar, hayal güçleriyle yetişkinleri geride bırakmaktadırlar. (ÇMU, s.215-216)

Henüz okuma yazma bilmeyen çocukların eğitiminde resimli kitaplardan faydalanmak son derece yararlıdır. Bunlar bir yandan çocuğun hayal gücünü geliştirecek, diğer yandan varlık bilgisini artıracaktır. Çocuk açısından görsel okuma, bir metni okumaktan daha kolay ve etkilidir. Çünkü çocuk metinden anlayamayacağı kadarını resimlerden rahatlıkla anlar. Bu sayede çocuk, daha okuyup yazmaya başlamadan önce de pek çok şey öğrenir. Kazandığı bu ön bilgiler ise daha sonraki öğrenmelerini olumlu yönde etkiler. Yazar bu konuda manevi kardeşinin oğlu Ziya’yı örnek olarak verir. Henüz alfabeyi bile bilmeyen altı yaşındaki bu çocuk, resimli kitap ve gazetelerde gördüğü resimlerden hareketle hikâyeler oluşturmaktadır. Bu sayede Ziya, yaşı geldiğinde okumayı kolaylıkla öğrenmiştir. Bunda gördüğü resimlerden edindiği varlık bilgisinin payı büyüktür. (AB, s.91-95)

Çocuğa verilen eğitim öğretimde dikkate alınması gereken husus, çocuğun ön bilgileridir. Çünkü çocuğa öğretilmeye çalışılanlar, onun daha önce öğrendiklerinin üzerine bina edilecektir. Bu nedenle çocuğa öğretilecek bilgilerin doğru şekilde tasnif edilmesi son derece önemlidir. Yazar, yüzlerce yıldır, çeşitli ülkelerdeki yüzlerce pedagoğ tarafından dolaplar dolusu kitap yazılmasına rağmen, çekilen güçlüğün henüz net olarak çözülemediğini ve bu yüzden hâlâ çalışıldığını belirtir. (AB, s.146-147)

Çocuk eğitiminde karşılaşılan bir diğer güçlük de çocuğun öğrendiklerini kısa sürede unutmasıdır. Bunun sebebi çocuğun, öğrendiği şeylerin hangi sınıflara mensup olduğunu dikkate almaması ve onları gruplandırmamasıdır. Bütün öğrendikleri çocuğun zihninde karmakarışık olarak yer alır. Bu nedenle hatırlanmaları da güçleşir. Hatırlamaya etki eden zorluklardan bir diğeri ise çocuğun zaman hakkında bir fikir sahibi olmamasıdır. Çocuk daha dün gördüğü bir şeyi çok uzun süre önce görmüş gibi anlatır. Bazen de tam tersine uzun zaman öncekileri daha dün görmüş gibi hikâyeye eder. Bu düzensizlik hafızaya büyük zorluklar çıkarır. Ahmet Mithat’ın dikkat çektiği husus ise çocuğun hafızasında yer alanların başlangıçta dış etmenler sayesinde bunu gerçekleştirmesidir. O etki devam ettiği

sürece çocuk hatırlayacak, etki bittiğindeyse o şeyi unutacaktır. Fakat büyüdükten sonra durum değişir. Çocukta bir hafıza hazinesi oluşur ve orada saklananlar sınıf sınıf ayrılıp yerleşmiş olduğundan çocuk onları unutmak şöyle dursun, birbirleriyle hangi açıdan ilişkili olduklarını bile unutmaz. (ÇMU, s.195-197)

Ahmet Mithat, bir evde tek bir çocuğun gereği gibi terbiye edilemeyeceği görüşündedir. Üç-beş çocuk bulunursa büyüklerle küçükleri, usullarla yaramazları birbirine örnek göstererek hepsini terbiye etmek kolaylaşacaktır. Özellikle de beş-altı çocuktan oluşan bir sınıf bundan daha iyidir. Zira o sınıfta çocukların hepsi yakın yaşlarda ve birbirlerini doğrudan doğruya taklit edecekleri çağlarda bulunurlar. Bu taklit fikri onlar arasında âdeta bir yarış havası oluşturarak, çocukların talim ve terbiyesine katkı sağlar. (ÇMU, s.252-253) Bu noktada okulda verilen eğitimin de ne derece önemli olduğu ortaya çıkar. Ebeveynlerin görevi ise çocuklarını okula gidecekleri yaşa kadar en iyi şekilde talim ve terbiye etmektir.

1.1.3. İlkokuma Yazma Eğitimi

Bir insanın her şeyi kendi kendine öğrenmek zorunda kalması ile başkalarından da öğrenebilmesi arasında büyük bir fark vardır. İnsan sadece kendi tecrübeleriyle sınırlı kalacak olsaydı yetmiş-seksen senelik bir ömürde çok az şey öğrenebilirdi. Hâlbuki konuşma sayesinde etrafında bulunan kişilerin deneyimlerinden faydalanabileceği gibi, okuma sayesinde de binlerce seneden beri insanların kitaplara aktardıkları tecrübeleri kolaylıkla öğrenebilir. (ÇMU, s.275) Bu nedenle çocuğun okuma yazmayı öğrenmesi son derece önemlidir.

Yazar, ilkokuma yazma eğitiminin doğru zamanda verilmesinin gereği üzerinde önemle durur. İçinde bulunduğu dönemde çocukların ömürlerinden dört yıl, dört ay ve dört gün geçtikten sonra okula gönderilmelerini eleştiren Ahmet Mithat, bunu yapan ebeveynleri acelecilikle suçlar. (AB, s.63-64) Dört buçuk yaşındaki çocuğun, yaşından umulmayacak kadar çok şeyi öğrenebilmesine rağmen okuma yazmayı öğrenemeyeceğini belirtir. Bu durum yapılan uygulamalarla da ortaya çıktığından pedagoglar, çocuklara dört buçuk yaşında okuma yazma öğretmeye çalışmanın kesinlikle aleyhindedirler. Bu konuda çeşitli görüşler olmakla birlikte, çocuklar altı yaşını tamamlamadan dikkatlerini harfler üzerinde

yoğunlaştıramazlar. Herbert Spencer (1820-1903) ise bu sınırı sekiz yaş olarak belirlemiştir. Bazı kişiler harf şeklinde şekerler, kurabiyeler yaptırıp, çocuk kendisine gösterilenin hangi harf olduğunu bilirse, onu çocuğa vererek ödüllendirmek gibi çeşitli yöntemler denemişse de bunlardan hiçbirinin faydası görülmemiştir. Yazar bu yolla çocuğa vakitli vakitsiz tatlılar yedirmenin onun sağlığı için de zararlı olduğunu belirtir. Sadece harfleri öğretmenin çocuğun okuyabilmesi için bir yararı olmayacağını ifade eder. İster Latin ister Arap alfabesi kullanılsın, bu yöntem çocukların okumasını sağlayamayacaktır.

Ahmet Mithat'a göre dokuzuncu yaşından, özellikle de yedinci yaşından önce çocuğa okuma yazma öğretmek için gösterilen çaba, onu boş yere yorar ve sağlığına zarar verir. Ayrıca ilkokuma yazma eğitiminin gereği gibi verilmesi iki yıllık bir süreçte gerçekleşir. (AB, s.80-84)

Çocuğun okuma yazma öğrenmesinde dikkat unsuru önemli bir rol oynar. Örneğin beş yaşındaki bir çocuğa okumayı öğretmeye çalışan bir kişi, çocuğun dikkatini kitap üzerindeki harflere çekmek için büyük zorluklar yaşar. Ödüller vermek veya cezalarla tehdit etmek bile çocuğun dikkatini, beş dakikalığına da olsa, kitap sayfası üzerinde sabit kılamaz. Bunun sebebi çocuğun dikkatsiz olması değildir. Aksine dikkat için gerekli melekeleri henüz olgunlaştığı için her şeye dikkat eden çocuk, dikkatini tek bir alana yönlendiremez. Bir sineğin uçuşması, bir yaprağın kımıldaması, uzaktan gelen bir ses gibi pek çok şey çocuğun dikkatini çeker. Bu yüzden çocuk hiçbiri üzerinde dikkatini uzun süre yoğunlaştıramaz. (ÇMU, s.228-229)

Ahmet Mithat, "okuma yazma"nın "talim ve terbiye" kelimelerinin içerdiği anlamı her yönüyle kapsayıp kapsamadığı konusunu değerlendirir. « "Kıraat" nedir? Çocuğa anasının babasının veyahut bir muallimin söyleyeceği şeyleri bir kitabın söylemesi!» (AB, s.84) diyen yazar, okumak sayesinde bir yetişkin tarafından söylenecek şeylerin bir kitap vasıtasıyla çocuğa aktarıldığını belirtir. Bu noktada çocuğun, bir kitaptan okuduklarını mı yoksa bir kişiden dinlediklerini mi daha kolay ve açık olarak anlayacağı konusu önem kazanır. Sonuçta kitap dilsiz bir defterdir. O dilsiz emanet edilen sözleri çocuğun kendisi söyletmeli ve yine kendisi anlamalıdır. Yazara göre bu, büyük bir külfettir. Okuduğunu anlamak, hem de mümkün mertebe anlamak gücünü değil altı-yedi yaşındaki çocuklarda, on-on iki yaşındakilerde bile aramak boşunadır. (AB, s.84-85) On-on iki yaşlarından önce

çocuk akıcı biçimde okuyabilir, dikte çalışmalarında hata yapmadan yazabilir, ancak okuduğunu tam olarak anlayamaz. (AB, s.85) Yazar bu görüşü kendi tecrübelerine dayanarak ileri sürer. Doğa harikası olarak isimlendirdiği bazı nadir zekâlar dışında, on-on iki yaşlarındaki çocukların en açık ibareleri dahi tam olarak anlayamadıklarını belirtir. Konuşma dili ile yazı dilinin farklı olması çocukların okuduklarını anlamasını daha da geciktiren bir unsurdur. (AB, s.85-86) Bu yaştaki çocukların okuduklarını anlamalarını sağlamak için okunan metinle ilgili pek çok soru hazırlanır. Öğretmen bu soruları öğrencilere yönelterek onların cevaplarını dinler, cevaplardaki eksiklikleri tamamlar. Bu nedenle çocuk yine kitaptan okuyarak değil, öğretmeninden dinledikleri sayesinde konuyu anlar. Yazara göre bu durum sadece küçük yaşlarda değil, ileriki yaşlarda da aynıdır. (AB, s.87-88)

Sonuç olarak Ahmet Mithat, çocuktan yaşının üstünde bir anlama kabiliyeti beklenmemesi gerektiğini ifade eder. İlkokuma yazma eğitimi konusunda hayal ile uğraşmayıp, gerçekte ne zaman nelerin başarılabileceğinin değerlendirilmesi ve verilecek eğitimin buna göre sürdürülmesi gerektiğini söyler. Ona göre okuma yazma öğretmek için hiç değilse çocuğun altı yaşını tamamlaması beklenmeli, sekiz yaşını tamamlamadan önce de okuduğunu anlaması, düşündüğünü yazı ile anlatması beklenmemelidir. (AB, s.89)

1.1.4. Çocukta Ahlak Eğitimi

Çoğu zaman anne ve babalar, çocuklarına “Şunu şöyle yapmalısın.”, “Bu işin doğrusu şu.”, “İnsanlar yalan söylemez.” gibi pek çok öğüt verirler. Ne kadar çok öğüt verilirse verilsin, aslında çocuklar öğütleri sevmez. Sözle anlatılandan çok, davranışlarla verilen mesajları almaya ve onların ardındaki anlamlara ulaşmaya daha açıktırlar. Örneğin bir çocuk yalan söylemeye başlamışsa, ebeveynlerin yapmaları gereken şey, öncelikle kendi davranışlarını ve sözlerini değerlendirmektir.⁹⁰

Ahmet Mithat’ın düşünceleri de günümüzdeki bu anlayışla örtüşmektedir. Ona göre, çocuk doğduğu zaman ahlak açısından beyaz bir sayfa gibidir, üzerine ne yazılacaksa sonradan yazılacaktır. (ÇMU, s.352-353) Yani yazar, ahlakın aileden kalıtım yoluyla

⁹⁰ Zehra Tezvaran, *16 Haftalık Anne ve Baba Eğitimi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul 2003, s.55

geçtiği görüşüne karşı çıkar. İyi aileden gelen çocukların genellikle iyi ahlaklı, kötü aileden gelenlerinse kötü ahlaklı olmasını ise çocuğun içerisinde yetiştiği ailenin özellikleriyle açıklar. Çünkü çocuk, aile fertlerinden gördüğü iyi ya da kötü davranışları benimseyecektir. (ÇMU, s.353-354)

Başta iyi ya da kötü hakkında bir fikir sahibi değilken, daha sonra yaşantıları ve düşünceleri sayesinde çocuğun ahlakı şekillenmeye başlar. Ancak bu oluşumda sadece yaşantılar ve düşünceler değil, aynı zamanda çocuğun çevresindeki kişilerin davranışları da etkilidir. Çünkü çocuk kimlerle birlikteyse, kimlerin yanında büyüyorsa onları örnek alır. (ÇMU, s.320-322) Çocuğun ahlakına etki eden bir diğer unsur da okuldur. Ahmet Mithat'a göre eğer okulların manevi durumu, dinine bağlı bir aileninkine benzemezse orada yetişecek öğrenciler de gerekli ahlak eğitimini alamamış olurlar. Bu durumda okullar yararlı olmaktan ziyade, zararlı bile olabilirler. (HP, s.189-190)

Ahlak doğuştan getirilen bir özellik olmadığına, iyi ahlak da kötü ahlak da sonradan edinildiğine göre çocuğun bu konudaki eğitimi son derece önemlidir. Çünkü ahlak, terbiye sonucunda oluşur. (ÇMU, s.320-322) Ancak ahlakın teşekkülünde çocuğun fikirleri de önemlidir. Çünkü çocuk çeşitli kişilerden çeşitli ahlak dersleri alacaktır. Bu farklılıklar karşısında çocuğun yapacağı şey, kendi zekâsından ve iyiyi kötüden ayırma gücünden yararlanarak kendi ahlakını şekillendirmektir. Fakat yazar, çocuğun ahlakıyla ilgili asıl görevin anne ve babaya ait olduğunu ifade eder. Eğer onlar çocuğu terbiye etmezlerse çocuk güzel ahlaaktan mahrum olarak büyüyecektir.(ÇMU, s.321-325)

İyi terbiye edilip güzel ahlak kazanması için çocuk, daha beşikteyken bu konuda eğitilmeye başlanmalıdır. Öncelikle çocuğun hoşça gitmeyen davranışları önlenerek işe başlanmalıdır. Hoşça giden davranışları ise takdir edilerek pekiştirilmelidir. Çocuk böylelikle “iyi” ve “kötü” kavramlarını, ebevyenlerinin bu davranışlar karşısında gösterdikleri tepkilerden öğrenir. Zamanla çocuk, anne babasının hoşuna giden davranışları sevip onları sergilemeye, kızmalarına sebep olanlardansa nefret edip bunlardan uzak durmaya başlar. Böylece iyi terbiye edilmiş ve güzel ahlaklı bir birey hâline gelir. (ÇMU, s.326-329)

Ahmet Mithat'a göre terbiyenin ilk tohumu korkudur. Başlangıçta kötü davranışları önleyen şey budur. Eğer anne ve baba çocuktaki bu korku duygusundan iyi yolda

yararlanabilirlerse evlatlarını terbiye etme açısından çok büyük başarılar elde edebilirler. Çünkü terbiyenin esası güzel davranışları sergilemekten önce, kötü davranışlardan uzak durmaktır. Zamanla çocuk ceza korkusu olmaksızın kötü davranışları sevmemeye ve onlardan uzak durmaya başlar. Böylece çocukta iyi bir terbiye oluşur. (ÇMU, s.331-332)

Ahlak duygusu ise korkuyla değil, utanmakla başlar. (ÇMU, s.332) Yazar, çocukta utanma duygusundan önce iyilik fikrinin oluşacağını ifade eder. Çocuğun kötü davranışlardan uzak durup iyileri sergilemeye çalışması bu sayede gerçekleşir. Ancak bunda anne ve babanın rolü büyüktür. Çocuğun kötü davranışlarını önleyip iyi davranışlarını ödüllendirmek ve bu sayede onları pekiştirmek ebeveynlerin görevidir. Ahmet Mithat bu noktada bir okşayışın, bir öpüşün bile çocuk için ödül olacağını belirtir. (ÇMU, s.335-336) Anne baba çocuğun her davranışını dikkate almalı ve gereken tepkiyi göstermelidir. Çocukta kalıcı davranışlar bu sayede oluşacaktır.

“Binaenaleyh bir kabahat yapmaya davranır davranmaz validesinin yalnız bir bakışı o kabahati terk ettirebileceği gibi iyilik yapmaya hazırlanır hazırlanmaz validesinin bir tebessümü o iyiliği derhal yaptıracaktır.” (ÇMU, s.335)

Ahmet Mithat’a göre, ailenin vereceği eğitim sayesinde çocuğun, ceza korkusu veya ödül ümidi bulunmaksızın, sadece kendi iradesiyle iyi davranışlar sergileyip kötülerden uzak durması dört-beş yaşında gerçekleşir. (ÇMU, s.335-336)

Çocuk ailenin dışına çıkıp diğer çocuklarla karşılaştığı zaman ahlak konusu farklı bir boyut kazanır. Yazara göre ahlak açısından çocuğun önündeki en geniş meydan, diğer çocuklarla birlikte olmaya başladığı zaman açılır. Çünkü o zaman diğer çocuklara nasıl davranacağı, diğerlerinin ona nasıl davranacakları, hatta diğer çocukların birbirlerine karşı davranışları konusu ortaya çıkacaktır. Diğer çocuklar kendilerine kötü muamele edilmesini istemeyip bunu yapmaya kalkışan çocuğu menedecekleri gibi, çocuk da kendisine kötü davranılmasını istemeyecek, bu tür davranışları olanca gücüyle engelleyecektir. Bir yandan da haksızlığa uğrayan ve buna karşılık veremeyen çocuklara acıyacak, onların intikamını kendisi almaya çalışacaktır. Çünkü artık çocukta adalet duygusu uyanmıştır. Ahmet Mithat’a göre tüm bunlar, çocuk altı-yedi yaşına geldiğinde yaşanmaya başlar. (ÇMU, s.336-339)

“Bunlar üzerinde icâle-i fikir ve it’âb-ı zihin ede ede başkaları tarafından kendi hakkında vuku’unu istemediği muamelâtın kendi tarafından dahi başkaları hakkında vâki

olmaması lüzumunu mutlaka anlayacaktır. İşte hüsn-ü ahlak budur ama ulûvv-ı ahlak yine bu değildir.” (ÇMU, s.339)

Çocuk diğer akranlarıyla münasebetleri sayesinde kendisine yapılmasını istemediği şeyleri başkalarına yapmaması gereğini kavrayacaktır. İyi ahlak bu yolla oluşur. Ancak yüksek ahlak bundan daha farklıdır. Hiçbir şeyden korkmadan veya hiçbir beklenti içerisine girmeden iyi insan olmaktan ibaret bulunan yüksek ahlak, yazara göre ancak pek çok tecrübe ve inceleme sonucu elde edilebilir. Hem tecrübe ve incelemeleri hem de ebeveynlerinin bunlarla örtüşen güzel davranışları kişiye yüksek ahlakı öğretecektir. Zaten elimizde bulunan ahlak kuralları, bütün insanlığın beş-altı bin senelik tecrübelerinin neticesidir. (ÇMU, s.339-340)

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, çocuğun ahlak eğitimi konusundaki asıl sorumluluğu anne babaya yüklemiştir. Eğer çocuk şefkatli bir anne ve otoriter bir babanın eğitimi altında yetiştirilmeden kendi başına büyüyecek olursa, güzel ahlaktan mahrum kalarak büyür. (ÇMU, s.325) Bu nedenle yazar, çocuğa iyi bir ahlak eğitimi vermek isteyen anne babanın izlemesi gereken yolu da açıklar. Çocuğa öğretilmek istenenler konuşarak kazandırılmaya çalışılmamalıdır. Ebeveynler çocuğa kazandırmak istediklerini davranışlarıyla sergilemeli, ona örnek olmalıdırlar. Çünkü çocuk üzerinde sözler değil, davranışlar etkilidir. Bu nedenle çocuk ailesinde hangi davranışları gözlemlemişse kendisi de onları sergiler. (ÇMU, s.344-346) Yazar bu konuda “Kuş yuvada gördüğünü işler.” (ÇMU, s.346) örneğini verir. Demek ki anne ve babanın davranışları son derece önemlidir. Özellikle de çocukla birlikte daha çok zaman geçiren annenin davranışları, bu açıdan daha fazla önem arz etmektedir. Çünkü çocuk her ahlak dersini yanlarında büyüdüğü kişilerden alır. Yazar, çocuğun ahlak oluşumunda çevresinde bulunan kişilerin etkisinden söz ederken çocuğun, kimden hangi davranışı öğrenmişse ona öyle muamele edeceğini söyler. Mesela çocuk yalan söylemeyi annesinden öğrenmişse ona yalan söyler, dürüstlük dersini aldığı babasına yalan söylemez. (ÇMU, s.357)

Çocuğun iyi ya da kötü ahlaklı bir fert olarak yetişmesi ailenin tamamını etkileyecek bir durumdur. Kötü ahlaklı bir çocuk iyi bir aileyi yıkabilir, yok edebilir. Tam tersine iyi ahlaklı bir çocuk ise sıradan bir aileyi makbul bir aile düzeyine çıkarabilir. Özellikle de bizim ülkemiz gibi asaletin değil de gücün, hünerin, faziletin arandığı yerlerde

çok önemli kişilerin sıradan babaları olduğu her zaman görülmektedir. Demek ki iyi yetiştirilen bir çocuk, tüm ailenin toplumda saygın bir konuma yükselmesini sağlayabilir.

“...bir oğul sefahat ve israfı ve ahlak-ı seyyiesiyle en makbul bir familyayı mahvedebilir... Hele bizim memleketimiz gibi yerlerde asalet aranmayıp iktidar ve liyakat arandığından ve pek çok büyük adamlarımızın pederleri pek küçük adamlar oldukları daima görüldüğünden bizde kabiliyetli bir oğlun mensup olduğu familyayı en büyük derecât-ı ikbale çıkarabilmesi daha ziyade muhtemel değil midir?” (BO, s.21-22)

Ahmet Mithat’a göre ahlakın yaratılışla ilgili olduğu ve soydan geldiği konusundaki görüş tamamen hayalidir. Çocuk ilk doğduğu zaman beş duyusu nasıl sıfır derecesindeyse onun ahlakı da sıfır derecesindedir. Çocuğun ahlakını şekillendirme görevi anne ve babanıdır. Onlar evlatlarına davranışlarıyla iyi örnek olup, çocuğun sergilediği iyi ya da kötü davranışlara anında gereken tepkiyi verirlerse iyi ahlaklı bir çocuk yetiştirirler. Bu durum sadece çocuk için değil, ailenin tamamı için önemlidir. Çünkü iyi yetiştirilen bir evlat, ileride ailesini saygın bir konuma yükseltebilir. Ancak ahlaklı bir bireyin yetişmesi uzun bir süreçtir. Çünkü insanın iyi ve kötü hakkında bir fikir sahibi olması, pek çok düşünce ve tecrübe sonucunda gerçekleşir. Nitekim önceleri iyi ya da kötü olarak görülen davranışlardan insanı hataya düşürenler, daha sonraki tecrübelerle düzeltilebilir, insan ahlak açısından bu yolla pek çok renk değiştirdikten sonra bir noktada karar kılabilir. Hatta bunda insanın kendi çıkarımları yeterli olmayıp, kişi nerede ve kimler içinde büyüyorsa onlardan da etkilenir. Sonuçta insan dünyaya gelirken ahlakını da beraberinde getirmez, bir terbiye sonucunda gerek iyi gerek kötü ahlakı bu dünyada kazanır. (ÇMU, s.320-322)

1.1.5. Çocuk Eğitime Yönelik Kaynaklar

Ahmet Mithat’a göre, çocuklarına verecekleri talim ve terbiye hususunda ebeveynlere yol gösterilmesi gerekmektedir. Bu sayede bu görevlerini başarıyla yerine getirmeleri mümkün olacaktır. (BO, s.30-31) Çocuk eğitiminde kullanılacak kaynaklar bu nedenle son derece önemlidir.

Bir konuda alanında uzman kişilerin, yapılan araştırma ve uygulamalar neticesinde yazdıkları kitapları okuyarak, bunlara göre hareket etmek ile kendi bildiğine göre hareket etmek arasında çok büyük bir fark vardır. Anne babanın çocuklarını yalnız kendi bilgilerine göre talim ve terbiye etmesi ile pedagoğların önerilerini dikkate alarak bunu yapması

arasında da aynı fark vardır. (AB, s.137-138) Yazar, evladını gerçekten seven anne babaların bu konudaki kitapları okuyup inceledikten ve izleyecekleri yolu belirledikten sonra uygulamaya geçmeleri gerektiğini ifade eder. (AB, s.139-140) Ancak bu alanda yazılan kitapları yetersiz bulur. Çocuğun seviyesi gözetilerek yazılmamalarını, ilk çocukluktan sonrası için yazılanlarda ise hangi yaşa uygun olduklarının belirtilmemesini eleştirir. Bu tasnifi yapmak için gayret gösterenler bulunsa da alınan sonucun ihtiyacı karşılayacak nitelikte olamadığını belirtir. (AB, s.142-143)

Yazara göre, çocuk eğitimi alanında kitaba dönüştürülen bilgi tecrübeden geçmelidir. Bu alanda sadece âlim olmak yeterli değildir. Ahmet Mithat bu düşüncesini Jean Jacques Rousseau ile açıklar. Rousseau bilim adamı ve filozoftu. Ama “Emil” adıyla yazdığı kitaptaki hükümlerin tamamına uyularak bir çocuk yetiştirilecek olsaydı, o çocuğun bir ucube olmasından endişe edilmeliydi. Çünkü Rousseau “Emil”de evladını değil, hayali bir çocuğu talim ve terbiye etmeye çalışmıştır. Oysa yazara göre bu alanda araştırma yapabilmek için birçok çocuk ve torun sahibi olmanın yanı sıra onların talim ve terbiyesiyle bizzat ilgilenmek, hatta bunu sınırlı bir şekilde değil de bir öğretmen derecesinde gerçekleştirmek gereklidir. Sadece böyle bir kişi talim ve terbiye görevini gereği gibi anlayıp, edindiği tecrübeler sayesinde teorik bilgilerini tamamlayabilir. Böyle bir uğraş sayesinde çocukların seviyesine de inebilecek ve onların her dönemini inceleme fırsatı bulacaktır. (AB, s.148-149) Sonuç olarak pedagoji alanında kitap yazacak kişinin sadece bilgili olması yetmez, bu alanda pek çok tecrübesi ve incelemesi olmalıdır ki doğru tespitlerde bulunabilsin.

Çocuğun talim ve terbiyesine yönelik kitapları bir araya getirmek de çocuk eğitimi için önemlidir. Bu nedenle Ahmet Mithat, mutlaka çocuk eğitimine yönelik bir kitaplık teşkil edilmesi gerektiği görüşündedir. Kendisinin bu yönde çalışmaları olduğunu belirtir ve “Ana Babanın Çocuk Üzerindeki Hukuk ve Vezâîfi” ile “Baba Olmak Sanatı” adlı kitapları bu alanda hizmet amacıyla kaleme aldığını ifade eder. (AB, s.152-153)

Yaş grubuna göre kitaplar hazırlanması dönemin önemli ihtiyaçlarından biri olarak karşımıza çıkar. Ahmet Mithat, bir pedagoğ için en büyük güçlüğü, bildiklerini çocukların en küçük yaşları derecesine indirerek aktarmak olduğunu söyler. Bu zorluk, örneğin on yaşındaki çocuklar için yazılan kitapların, yirmi yaşındaki kişilerce ancak anlaşılabilmesine

sebeptir. Çocuğun seviyesine inilemediği sürece de onu eğitme hususundaki amaçlara ulaşamayacağı açıktır. Başka dillerden dilimize aktarılan eserlerde de bu konuya dikkat edilmelidir. Tercüme edilen kitapta belirtilen seviye, o ülkenin çocukları için uygunken, ülkemizdeki çocukların yaşının üstünde kalabilir. İki ülke arasında sürdürülen eğitim öğretimin farklı olması çocukların bilgi birikimlerini ve anlama güçlerini de farklı kılmaktadır. Bu nedenle oradaki yaş grubu dikkate alınarak yazılan bir kitap, ülkemizdeki bu yaş grubu için uygun olmayabilir. (AB, s.143-144) Çocuklar için yazılacak kitaplar, hangi yaş grubu için yazılacaklarsa o dönemdeki çocukların ihtiyaç duyduğu bilgi ve yönlendirmeleri içermeli, o yaştaki çocukların anlayabileceği bir sadelikle kaleme alınmalıdır. Yani kitaplar hem içerik hem de dil ve üslup bakımından çocuğun seviyesine uygun olmalıdır. Yazar, bu nitelikte kitaplar hazırlamayı en güç işlerden biri olarak kabul eder. (AB, s.145-146)

Ahmet Mithat, Osmanlı Devleti'nin eğitim öğretim alanında gösterdiği gelişmeden duyduğu memnuniyeti ifade eder. Ancak bu alanda ne kadar gelişme yaşanırsa yaşansın daha da iyiye ulaşmak için çalışmaya devam etmek gerektiğini belirtir. Avrupa ve Amerika'da eğitim alanında yüzlerce yıldır sürdürülen çalışmaları örnek veren yazar, orada bile talim ve terbiyeyi geliştirme yollarının aranmaya devam edildiğini söyler. Bu ülkelerde resmi ve özel okullar, eğitimin nasıl sürdürüleceğine dair günlük programlar, bu programlar doğrultusunda verilecek eğitim ve öğretim için çeşitli kitaplar, modeller gibi pek çok materyal olmasına rağmen bunları geliştirmek için pedagogların âdeta birbirleriyle yarıştığını ifade eder. (AB, s.52-53) Bu durumu Osmanlı Devleti'ndeki durumla karşılaştıran yazar, dönemin eğitimcilerini eleştirir. Çocuk bakımı ve terbiyesi konusunda yeterince kitap yazılmamasını gayretsizlik olarak değerlendirir. (AB, s.138-139)

Ahmet Mithat'a göre Osmanlı Devleti'nde çocuk eğitiminde kullanılan araçlar azdır. Okul sayısı Avrupa'dan çok olmakla birlikte, uygulanan eğitim yöntemleri kötüdür. Eleştirilen bir diğer durum da çocuklar için yazılan kitapların, büyükler için bile tahammül edilebilir durumda olmamasıdır. (BO, s.29-30)

Çocuğa ilk talim ve terbiyeyi verecek olan ebeveynlerdir. Bu nedenle "İş yalnız babaların ve anaların ellerindedir." diyen Ahmet Mithat, onların çocuğu eğitme sürecinde izleyecekleri yolu gösterme görevini de pedagoğlara yükler. (POS, s.198-199) Anne

babalar işin ciddiyetini kavrayıp buna göre hareket etmelidirler. Zira sadece Avrupa’da bile bu alanda yazılan pek çok kitap vardır. Bunlar sadece dönemin eğitim yöntemlerini geliştirmek amacıyla yazılmamışlardır. Geçmişteki eğitim yöntemlerini de değerlendirip Kant, Darwin, Eflatun gibi pek çok büyük filozofun görüşlerine de yer vermişlerdir. Bütün bu çabalara karşı anne babaların görevi, önlerindeki bu engin denizi gereği gibi öğrenmeye çalışmak ve çocuklarını bu bilgiler ışığında eğitmektir.(AB, s.17-19)

1.2. DİL EĞİTİMİ

Dil, insanın sahip olduğu en önemli hazinedir. Sadece iletişim kurmayı sağlamakla kalmaz, bundan daha da önemli olarak düşünceyi şekillendirir. Bu nedenle insanların iyi bir dil eğitimi almaları son derece önemlidir. İncelenen eserlerinde Ahmet Mithat’ın da bu konuya yer verdiği görülür. Yazar, çocuğun dili öğrenme aşamalarını uzun uzun ele alır. Özellikle yabancı dil öğretiminin gereğine dikkat çeker.

1.2.1. Konuşmayı Öğrenme

Konuşmaya başlamak çocuğun kaydettiği en önemli aşamalardan biridir. Böylece eğitim süreci için de büyük bir adım atılmış olur.

“...yeni ağız bir çocuğun onu görüp sözlerini dinleyenlere bahşedeceği ferah kadar da cihanda ferah yoktur.” (ÇMU, s.292) diyen Ahmet Mithat, çocuğun konuşmayı öğrendiği dönemin insanı hayran bırakan bir süreç olduğunu belirtir. (ÇMU, s.292-293)

Çocuğun konuşmayı nasıl öğrendiği, araştırmacıların ilgisini çeken en önemli konulardan olmuştur. Ahmet Mithat, dili çocuğun etrafında bulunan kişilerin öğrettiği düşüncesine katılmaz. Çocuğun, bunu kendi çabasıyla gerçekleştirdiğini ifade eder. Çocuk etrafında bulunanların konuşmalarına dikkat ede ede, önce varlıkların isimlerini öğrenir. Henüz konuşamayan çocuk bir dereceye gelir ki yanında “su” denilse suya, “lamba” denilse lambaya bakar. Söylenen birçok ismin karşılacağı varlığı bilir. (AB, s.69-70) Ardından bu kelimeleri söyleme aşaması gelir. Bu aşamada çocuk neyin adını öğrense bunu büyüklere de gösterip öğretme çabasına girer. (AB, s.70-71) Bu bir bakıma, çocuğun öğrendiklerini yetişkinlere kanıtlama çabasıdır.

Ahmet Mithat, konuşmanın başlangıcı olarak, yavaş yavaş yetileri olgunlaşan çocuğun farklı durumlar karışında çıkardığı değişik sesleri gösterir. Bu aşamada çocuğun çığlıkları bile anlamsız birer gürültüden ibaret kalmaz. Çocuk çeşitli perdelerden homurdanır, mırıldanır, dikkatini çeken her şeye karşılık farklı bir ses çıkarır. Duygularını, isteklerini bu sesler vasıtasıyla aktarır. (ÇMU, s.87-88)

Çocukların kaç yaşında tam anlamıyla konuşacakları meselesi çocuktan çocuğa değişen bir özelliktir. Sekiz aylıktan önceki çocukların çıkardıkları seslerden memnuniyetlerini veya şikayetlerini, altının ıslak olduğunu, süt istediğini, uykusu geldiğini anneleri anlasalar da bunu tamamen kendi dikkatleri sayesinde anlarlar. Yoksa çocuk bu ihtiyaçlar üzerine çıkardığı seslere anlam yükleyemez. Bu sesler bir dilse bile çocuk o dili bilmeden kullanır. Çocuk “mama, tata, baba” gibi şeyleri söyler ama birisi bunları söyletmek istediğinde söylemez. Demek ki bunları bilinçli olarak söylememektedir. Annesi bu dili tecrübe kazandığı için anlar. (ÇMU, s.294-295) Fakat çocuk sonra bu anlamsız sözleri tamamen unutacak, bunları daha sonra konuşacağı dile katmayacaktır. (ÇMU, s.295-296) Bir yaşından sonra bazı “homurtular” çıkaracak, bunların arasında bir-iki sestem oluşan kelimeler de yer alacaktır. Deyim yerindeyse çocuk kendi kendine bir dil teşkil edecektir. Ama bu dili ne kendisi anlayabilecektir ne de annesi. Bunların içinde annesinin anlayabileceği kelimeler, çocuğun değişik ihtiyaçları üzerine söylediği birkaç kelimedem ibaret kalacaktır. İşte bu kelimeler yavaş yavaş düzelerem çocuğun ana dilinin kelimelerine az çok benzeyecektir. Bu zaman zarfında çocuk ile büyükler arasında sürekli bir konuşma gerçekleşir. Ancak her iki taraf da kendi dilleriyle konuştukları için birbirlerini anlamazlar. Yazar bu durumu biri Çince, diğeri İngilizce konuşan iki gevezem karşılıklı konuşmasına benzetir. (ÇMU, s.296-297)

Ahmet Mithat, konuşmayı öğrenme aşamasındaki çocukla yetişkinler arasında geçen diyaloglarda kelimelerin doğru telaffuz edilmesinin gereği üzerinde durur.

«Etrafında bulunan kadınlar “mama” ve “buva” ve “cici” ve “kaka” gibi tasavvurât-ı tıflânedem başlayarak çocuğun zihnini bozmaya az gayret etmedikleri hâlde bile çocuk bunlara bi’n-nisbe pek az zaman aldanabiliyor.» (AB, s.71-72)

Çocuk kendisine söylenen çocukça kelimeleri kısa bir süre kullanır. Ardından bunları beğenmeyip kendisi bazı kelimeler uydurur. Bu kelimeleri tekrar ede ede yanında bulunan büyüklerle de öğretir. Mesela kendisine yedirilen muhallebinin adını “pupu” koyar.

Bu kelimeyi tekrar ederek ağlamaya başlaması ve muhallebiyi verdiklerinde susması yetişkinlere muhallebinin adının “pupu” olduğunu öğretir. (AB, s.71-72)

Çocuğun ilk önce tek heceleri söylediği gözlemlenmiştir. Örneğin “da” ve “bu” gibi şeyler söylemektedir. Ancak birer heceden ibaret oldukları için bunlar dikkat çekmemektedir. Ardından “dada” ve “bubu” gibi iki heceli sözler söylese de bunlar yine tek heceli olarak kabul edilirler. Zira hep aynı hecenin tekrarından ibarettirler. Çocuk söylediği bu anlamsız sözleri çoğalttığı zaman söyledikleri de çeşitlilik göstermeye başlar ve “bucu” gibi kelimeler söyleyebilir. Ancak çocukların ünsüzle biten heceleri söylemeleri daha sonra gerçekleşir. Bunları önce yine tek hece olarak kullanırlar. Daha sonra da en başta kullandıkları hecelerle birleştirip kendilerine has kelimeler üretirler. Çocukların anlamsız sözlerden ibaret bir dil oluşturmaları bu yolla gerçekleşir. (ÇMU, s.297-298)

Bütün araştırmacıların gözlemlerine göre çocuk, önce kendisine söylenenleri anlar, konuşmaya başlaması ise daha sonra gerçekleşir. Kendisinden yapılması istenen şeyleri elinden geldiğince yerine getirmeye çalışması, bir şey sorulduğunda başıyla “evet” ya da “hayır” cevaplarını vermesi bu gerçeği kanıtlamaktadır. (ÇMU, s.299) Daha sonra yarım yamalak söylediği kelimeleri daha düzgün söyleme, iki veya üç kelimeyi bir arada kullanma aşaması gelir. Ama ekleri bu kelimelere ekleyip gerçek anlamda cümleler kurması çok daha güç bir iş olduğundan bu gelişme daha geç yaşanır. (ÇMU, s.300)

Çoğunlukla kız çocuklar daha erken konuşmaya başlar. Erkek çocuklar arasında da onlar kadar erken konuşanlar bulunur. Yazara göre çocuğun erken konuşması, organlarının erken gelişmesi ile bağlantılı bir durumdur. Bu nedenle iyi bakılan çocuk elbette erken konuşmaya başlayacaktır. İyi bakılmış olan çocukların iki yaşını bitirdiklerinde oldukça düzgün konuştukları görülmüştür. Fakat çocukların çoğu üçüncü yaşı içerisinde konuşmaya başlarlar, üç yaşını tamamladıklarında artık konuşabilen birer kişi olarak kabul edilirler. (ÇMU, s.300)

Yazarın, çocukların dili kendi çabalarıyla öğrendikleri görüşüne dair sunduğu en büyük delil, iki dili birden öğrenen çocuklardır. Bu tür çocuklarla ilgili en dikkat çekici durum, öğrendikleri dillerin birbirinden farklı iki dil olduğunu bilmeleri ve bunları birbirine karıştırmadan kullanmalarındadır. (AB, s.73-74)

Bulunduğu ortamda birden fazla dil konuşulan çocukların konuşmayı öğrenmeleri çok daha dikkat çekicidir. Çünkü doğal ortamları içerisinde iki, hatta üç dili birden öğrenirler. Üstelik bu dilleri öğrenmeleri, yetişkinlerin yabancı dil öğrenmesi ile kıyaslanamayacak derecededir. Çünkü yetişkinler bir yabancı dili ne kadar iyi öğrenirlerse öğrensinler o dille hayal kuramaz, düşünemezler. Düşüncelerini önce kendi dillerinde şekillendirip, ardından hızlıca o dile tercüme ederler. Yetişkinler bu tercüme kuvvetini en az beş-altı yılda kazanabildikleri hâlde, çocuklar çok daha kısa bir süre içerisinde iki farklı dili ana dilleri gibi öğrenebilirler. Üstelik de bu dilleri birbirine karıştırmaksızın kullanırlar. Ahmet Mithat'a göre bunun sebebi, çocukların kendileriyle hangi dilde konuşulursa o dili kullanmalarındır. Bu duruma örnek olması açısından kendi çocuklarından bahseden yazar, çocuklarının Türkçe konuşanlarla Türkçe ve Rumca konuşanlarla da Rumca iletişim kurduklarını ifade eder. Yani onların dil öğrenmeleri, Türkçe ve Rumca diye iki ayrı dil olarak değil, kim hangi dili kullanıyorsa onunla o dilde konuşmak şeklinde bir öğrenmedir. Ahmet Mithat, Yahudi ve Ermeni çocuklarının Türkçeyi de kendi ana dilleri gibi öğrendiklerini, hatta bu ailelerden Rum mahallelerinde yaşayanların çocuklarının bir de Rumcayı öğrendiklerini söyleyerek, beş yaşında bir çocuğun üç dili kendi ana dili gibi konuşmasının İstanbul'da binlerce örneği olduğunu belirtir. (ÇMU, s.281-283) Aynı konuya "Ana Babanın Çocuk Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi" adlı kitabında da değinen yazar, Beyoğlu'ndaki Ermeni ailelerini örnek olarak sunar.

"...Beyoğlu'nda Ermeni familyalarının çocukları meyanında Ermenice ve Osmanlıca ve Rumcayı beraberce öğrenenler daha ziyade câlib-i nazar-ı hayret olmak lazım gelir." (AB, s.75)

Çocukların doğal ortamları içerisinde birden fazla dili ana dilleri gibi öğrenmeleri, o dillere has sesleri de doğru şekilde çıkarmalarını ve kelimeleri doğru telaffuz etmelerini sağlar. Bazı milletlerin kendilerine has harfleri vardır ve bu harfin karşıladığı sesi başkalarının çıkarması zordur ve uzun uzun çalışmayı gerektirir. Arapçadaki bazı sesleri çıkaramamız buna örnektir. Oysa çocuk bu çalışmayı daha konuşmanın başlangıcında yapar. O sesleri doğru çıkarmanın ne kadar güçlüğü varsa onları o zaman çeker. Ondan sonra o dile has harflerin karşıladığı sesleri tam olarak çıkarır. (ÇMU, s.289-290)

Konuşmayı öğrenmeden önce her hâli hareketlerinden anlaşılan çocuk, dil yerine hareketleri kullanır. (ÇMU, s.74-75) Ancak hâl dili hiç yalan söylemezken sözleri onun

hislerini her zaman dosdoğru tercüme etmez. Önceleri çocukta iradesinin dışında sergilediği birçok hareket gözlemlenirken, konuşmaya başladıktan sonra her hareketi bir düşünce sonucunda ve iradesi dahilinde gerçekleşecektir. (ÇMU, s.84-85) Konuşmayı, düşüncenin tercümesi olarak tanımlayan yazar, konuşmaya başlayan çocukların düşünce güçlerinin de geliştiğini belirtir. Bu aşamadan önce çocuk, aklına her ne gelirse bunu hareketleriyle ortaya koyarken, konuşmaya başladıktan sonra bazı düşüncelerini saklamaya da başlar. Örneğin sevmediği bir kişi, çocuğa “Beni seviyor musun?” sorusunu yönelttiğinde olumlu cevap alır. Yazar bunu ilk yalan olarak niteler. (ÇMU, s.182-184) Yani bu aşamaya gelen çocuk, davranışlarını da kontrol altına alacak seviyeye gelmiştir.

Çocuk, konuşmaya başlamadan önce öğrendiği şeyleri unutmamak için zihninde onları tekrarlamaya devam etmelidir. Üç yaşındaki bir çocuk kendi etrafındaki kişileri ve eşyaları iyice tanıyıp öğrenir; ama onu başka bir yere götürüp orada bir-iki sene bırakacak olsalar, daha önce öğrendiklerini tamamen unutup orada yeni gördüğü şeyleri hafızasına yerleştirir. Yazar, çocuğun konuşmaya başlamadan önce ve hatta başladıktan biraz sonrasındaki hafızasını bir kumsala benzetir. Üzerinde gezince ayak izi kalan bu kumsal, bir dalgayla birlikte bütün izleri kaybeder ve yeni izlerin oluşmasına elverişli hâle gelir. Yani üzerinden zaman geçtikçe ve çocuk bunlarla tekrar karşılaşmadıkça öğrendiklerini unuttur. Bunun sebeplerinden biri, çocuğun çevresini tanıırken birçok şeyi birden öğrenmek mecburiyetinde olmasıdır. Her şey tekrar yoluyla çocuğun hafızasında yer tutar. Hafıza, ilk haftalar ve aylarda da vardır. Fakat başlangıçta çocuk bir kere öğrendiği şeyi bin defa unutup yenden öğrenmek zorunda kalacağı için hafızanın bu türüsü yok sayılmıştır. (ÇMU, s.198)

Hafızanın gerçek anlamda güçlenmesi konuşma ile başlar. O zaman açıkça görülür ki çocuk hangi kelimeyi öğrenmişse onun karşıladığı varlığı da zihnine yerleştirmiştir. Bu durum hem somut hem de soyut kavramlar için geçerlidir. Mesela “şeker” denen somut maddeyi de bilir, “gülmek” denen eylemi de. (ÇMU, s.199)

Bu aşamada çocuk, gördüğü ve duyduğu şeyleri çok çabuk öğrenir. Çünkü zihni âdeta kuru bir sünger gibidir. Üzerine su damlattıkça kuru görünmeye devam eder. Bu sünger tamamen doluncaya kadar, damla damla pek çok suyu emerek içinde tutar. Ondan sonra birkaç damlayı akıtmadıkça yeni bir damlayı alamaz. İşte yetişkinlerin daha önce

öğrendikleri şeylerden birçoklarını unutmaları, bununla birlikte hâlâ birçok yeni şey öğrenmeleri de buna benzemektedir. Dört yaşından sonra çocuk, konuşma konusunda ne kadar kolaylık ve çabuklukla gelişme gösterirse hafızasının gözlemleri saklama gücü de o oranda artar. Bundan sonra çocuk, öğreneceği şeyleri o kadar güçlü öğrenir ki artık onları bir daha unutma ihtimali bulunmaz. Zira bunlar hafızanın henüz boş olduğu zamanın ürünleridir. Yazar bu durumu kanıtlamak için insanın yaşlılık döneminden söz eder. O dönemde insan en yeni şeyleri bile unutturken çocukluğunda öğrenmiş olduklarını unutmaz. Aynı durum bazı hastalıklardan dolayı hafıza problemleri yaşayan kişilerde de görülmektedir. (ÇMU, s.199-201)

Kelimeleri öğrenmek, çocuğun konuşmayı öğrenme sürecinde onları söylemekten daha önce gerçekleşir. Konuşma iktidarı sadece vücudun konuşma ile ilgili bölümlerinin gelişmesiyle kazanılmaz. Çocuğun kulağına ulaşan sözlerin açık ve anlaşılır bir şekilde ulaşmasının da büyük bir etkisi vardır. Kimi zaman çocuk anlamsız birçok şeyler söyler. Birçok sesi çıkarır. Ancak kendisine söylenen kelimeleri anladığı hâlde onları söyleyemez. Yazar bunun sebebini, çocuğun o kelimeleri tam ve doğru olarak işitmemesine bağlar. Çocuğun kelimeleri tam olarak işitmesi durumunda bunları daha çabuk ve daha kolay söyleyeceğini ifade eder. (ÇMU, s.135-136) Demek ki çocuğun etrafında bulunan kişiler, onunla konuşurken kelimeleri doğru telaffuz etmelidirler.

Çocuklarda en geç ortaya çıkan meleke konuşmadır. Çocuğun söylediği ilk kelimelerin ardından kısa sürede konuşmaya başlamasının hayret uyandırıcı olduğunu belirten yazar, özellikle de bunun yabancı dil öğrenmeye çalışan yetişkinlerin çektiği zorluk ile karşılaştırılması sonucunda duyulan hayretin artacağını belirtir. Bir yetişkin her melekesi olgunlaşmış olduğu ve kendi dilini çok iyi bildiği hâlde yabancı bir dili öğrenirken pek çok sıkıntı çeker. Bu durum çocuğun dil öğrenme konusundaki yeteneğini gözler önüne serer. (ÇMU, s.279-280) Çünkü çocuğun konuşmaya başlayabilmesi için, hem konuşma ile ilgili organlarının yeterli derecede gelişmesi ve onun bunları gereği gibi kullanabilmesi hem de zihninde tasarladıklarını konuşmaya aktaracak şekilde zihninin gelişmesi gerekmektedir. Oysa çocuk konuşmaya başladığı zaman, bu uzuvlar henüz mükemmellikten uzaktır. Bu yüzden çocuk, zihninde doğrusunu bildiği kelimelerden bazılarını belli bir müddet doğru telaffuz edemez. Örneğin “çakı” kelimesini duyup

öğrenmiş olduğu hâlde onu ancak “tadı” veya “kaki” gibi telaffuz eder. Eğer bir yetişkin bu kelimeyi çocuğun söylediği şekilde kullanacak olsa, çocuk bunu kabul etmez ve “çaki” diye telaffuz edilmesini ister. Bu nedenle çocukla konuşan yetişkinler kelimeleri onun söylediği şekilde değil, doğru şekliyle telaffuz etmelidirler. (ÇMU, s.284-285) Bu sayede çocuk kelimelerin doğru telaffuzlarını duymaya devam eder ve sonunda kendisi de onları doğru söylemeye başlar.

Çocuğun dil gelişimi ile zekâ gelişimi arasında doğal bir ilişki vardır. (ÇMU, s.21-22) Bununla birlikte konuşmayı öğrenebilmesi için fiziksel ve zihinsel gelişiminin yeterli seviyeye ulaşması, ayrıca başkalarının ağızından çıkan her sese dikkat etmesi ve bunları söylemeye çalışması da gerekmektedir. Böylece her harfin karşıladığı sesi çıkarabilir. Yazar, bazı seslerin telaffuzu ve hatta pelteklik, kekemelik gibi sorunları bu aşamadaki dikkatsizliklere bağlar. Örneğin bazı çocukların “r” sesini yedi-sekiz yaşlarına kadar söyleyemeyip “y” gibi telaffuz etmeleri, bu sesleri dinleyip söyleme konusundaki dikkatsizliklerinden kaynaklanır. Bu durumda yetişkinlere düşen görev, çocuğu doğru söyleyemediği sesler konusunda çalıştırmaktır. Böylece çocuk telaffuzunu kısa sürede düzeltir. Ahmet Mithat peltekliliğin en önemli sebeplerinden birinin de sesleri dinleyip söylemeye çalışmanın ihmal edilmesi olduğunu söyler. “Âzâ-yı kelamiyenin hilkatinde kusur olmadıkça pelteklik demek talimsizlikten ibarettir.” diyen yazar, bu sebepten kaynaklanan peltekliklerin çalışılarak düzeltileceğini ifade eder. Kekemelik de buna benzemektedir. Zira kekemelik, konuşma sırasındaki aceleden meydana gelmektedir. (ÇMU, s.286-287)

Konuşmanın başlangıcında çocuk sözlerini hep olumlu cümleler şeklinde söyler. “Bu cici.” veya “Bu kaka.” der. Bu cümlelerde bildirme eki (-dır) bulunmaz. Çocuğun bu eki kullanmadan olumlu cümleler kurmasında sakınca yoktur. Olumsuzluk ekinin bulunmaması o dönemdeki çocuk için yeterlidir. Çocuğun “Bu cici değil.” veya “Bu kaka değil.” gibi olumsuz cümleler kurması uzun bir müddet sonra gerçekleşir. Çocuğun soruları da hep olumludur. Sorularında “mi” soru edatını kullanamayıp bunlara “Bu cici?” veya “Bu kaka?” diye tonlamasıyla soru anlamı katar. Edatıyla beraber soru cümleleri veya olumsuz cümleler kurması konuşma becerisini gereği gibi arttırdıktan sonra gerçekleşir. (ÇMU, s.273-274)

Konuşmaya başlayan çocuğun düşünceleri daha kolay anlaşılır. Çünkü bu aşamadan sonra düşüncelerini hâlimden tavrından değil, sözlerinden anlamak mümkün olur. Ancak düşünme ve karar verme konusundaki gelişmeyi konuşmaya bağlamamak gerekir. Çocukta muhakeme gücü ne kadarsa, becerbildiği oranda konuşarak bunları aktarır. Konuşmak, çocuğun tecrübe edinmesini kolaylaştırır ve bunları çoğaltır. Bu aşamadan önce çocuğun kendi kendine edindiği tecrübelerin toplamı bile bir hiç hükmündedir. Öğrenebildiği şeyler sadece doğrudan doğruya kendisiyle ilgisi olan eşya ve durumlardan ibarettir. O tecrübelerin ürünü olan fikirleri birbiriyle ilişkilendirerek bir düşünce silsilesi oluşturması son derece zordur. O zamana kadar sadece kendi araştırmaları sayesinde bir şeyler öğrenen ve tecrübe edinen çocuk, konuşmaya başladıktan sonra başkalarının tecrübelerini sorarak öğrenir ve bu yolla bilgisini artırır. (ÇMU, s.272-274)

1.2.2. Yabancı Dil Öğretimi

Ahmet Mithat, yabancı dil öğretimi üzerinde önemle durur. Dönemin şartlarına göre Fransızca öğrenilmesi gerektiğini ifade eder. (POS, s.34)

Yetiştirdiği ortamda birden fazla dilin konuşulduğu çocuklar, konuşmayı öğrenme sürecinde bu dilleri ana dilleriyle beraber öğrenirler. Yazar, Beyoğlu'ndaki Ermeni ailelerin çocuklarının Ermenice ile birlikte Osmanlıca ve Rumca'yı da öğrenmelerini bu konuya örnek olarak sunar. (AB, s.75) Doğal ortamı içerisinde öğrenilen bu ikinci ve hatta üçüncü dil, çocuk tarafından tıpkı ana dili kolaylığıyla kullanılır. (ÇMU, s.289-290) Bu yolla öğrenilen dillerin birbirine karıştırılmadan kullanılması dikkat çekici bir başka husustur. Çocuk, kim hangi dilde konuşursa onunla o dilde diyalog kurmak suretiyle öğrendiği dilleri birbirinden ayırmayı başarır. (AB, s.74-75)

Ahmet Mithat, gençlerin de mutlaka bir yabancı dil öğrenmelerinden yanadır. Erkeklerin bunu okullarda gerçekleştirdiklerini belirten yazar, kızlara da yabancı dil öğretimi verilmesi gerektiğine dikkat çeker. Özellikle de yaygın dil olan Fransızcanın öğretilmesinde maddi manevi büyük fayda görür. Bunun gerekçesi olarak da yabancılarla münasebetler, yaşanan gelişmelerden haberdar olma ve ileride evlenilecek erkeğin yabancı dil bilmesini gösterir. Bir genç kız, yabancılarla ilişkileri olan bir erkekle evlenecek olursa, onun da bu kişilerin eşleriyle iletişim kurabilmesi için yabancı dil bilmesi gerekecektir.

Bütün bunlar olmasa bile o dönemde yetişen delikanlıların pek çoğu yabancı dil bildikleri için eşlerinin de yabancı dil bilmelerini isteyeceklerdir. Ayrıca Fransızca olarak kaleme alınmış, dönemin şartlarından ve yaşanan gelişmelerden bahseden pek çok önemli kitap mevcuttur. Bunları takip etmek için Fransızca bilmek gerekir. (POS, s.35) Yazar, evlenilecek kişide bulunması gereken özellikleri sıralarken kızlar için saydığı maddelerin arasında “gereği gibi Fransızca bilmek” maddesine de yer verir. (POS, s.36) “Hikmet-i Peder”de örnek bir genç kız olarak tanıtılan Rana, Fransızca bilen bir kızdır. Bununla birlikte Ahmet Mithat, öncelikle ana dilini mükemmel derecede bilmek gerektiğine dikkat çeker:

“...Türkçesi mükemmel. Fransızcası da fena değil imiş.” (HP, s.9)

Ahmet Mithat, gayrimüslim vatandaşların kızlarına yabancı dil öğretme çabalarını takdirle karşılar. Okulları hınca hınç dolduran Rum, Ermeni ve Yahudi kızlarının hemen hemen hepsinin bir yabancı dil öğrenmeye mecbur tutulduklarını belirtir. Bunların içinde Avrupalı bir kızdan farkı olmayacak derecede iyi dil bilenler olduğunu ifade eder. (POS, s.36)

Yazar, dil öğretiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde de durur. Bu konuda Spencer’in ileri sürdüğü fikirlere hak verir. Spencer’e göre öncelikle pratikte dil öğretilmeli, dilbilgisi ve cümle bilgisi ile ilgili kurallar ise daha sonraya bırakılmalıdır. Çünkü insanın bilmediği bir dilin kurallarını öğrenmesi zordur ve bunları öğrenmesinin hiçbir anlamı yoktur. Ahmet Mithat, Arapça öğrenmenin zorluklarından bu fikri destekler nitelikte bahseder. (AB, s.102-103) Fakat Spencer’in dil eğitimiyle ilgili bu görüşünü başta onaylamakla birlikte, kendisinin hem dili hem de garmeri öğretmeyi başardığını kaydeder. Ayrıca çocuklarına Arapça ve Farsça öğrettiğini de belirtir.

“Bunlara – hakim Spensır darılmasın- oldukça kavaid-i sarfiye ve nahviyesiyle beraber Osmanlı lisanını gereği gibi öğretebildim. Yine gereği gibi Arabî ve Farisî dahi öğrendiler.” (AB, s.120)

Yazarın dil öğrettiği ve on buçuk ile on iki buçuk yaşları arasında bulunan bu çocuklar, bilmedikleri kelimelerin anlamları söylenmek şartıyla pek çok Arapça ve Farsça ibareyi anlayabilmektedirler. Doğal ortamları içerisinde Rumca da konuşmaktadırlar. Fakat bu dilde okuyup yazma konusundaki eğitimleri, Fransızca öğrenmelerine engel olmaması düşüncesiyle yazar tarafından ertelenmiştir. Ahmet Mithat, çocuklarına Fransızca öğretme

konusunda başarılı olduğunu belirtir. İki-iki buçuk yıllık bir öğretim sonucunda çocukların oldukça düzgün konuştuklarını ve söylenenleri anladıklarını ifade eder. Ayrıca ufak tefek şeyleri Fransızcadan Türkçeye, biraz daha sadelerini de Türkçeden Fransızcaya tercüme edebildiklerinden söz eder. (AB, s.120-121)

Denilebilir ki Ahmet Mithat, yabancı dil öğrenmenin olmazsa olmazlığı üzerinde durmakta, sadece erkeklere değil, kızlara da yabancı dil öğretimi verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

1.3. DÜŞÜNCE EĞİTİMİ

Ahmet Mithat, düşünce eğitimi konusu üzerinde önemle durur. Hem çocuklara hem gençlere hem de kadınlara bu eğitimin verilmesinden yanadır. Erkekler ise okudukları kitaplar vasıtasıyla fikir dünyalarını geliştirmelidirler.

İnsanın fikir dünyası çocukluk döneminde oluşmaya başlar. (ÇMU, s.10-11) Doğduktan sonra duyuları güçlenen çocuk, yavaş yavaş dış dünyayı algılar ve böylece düşünce gücü oluşur. (ÇMU, s.88-89) Konuşmaya başlamak, çocuğun düşünce dünyası için önemli bir gelişmedir. Zira konuşmak, zihinden geçen düşüncelerin ve bunların neticesinde alınan kararların tercümesidir. (ÇMU, s.261-262) Bu aşamaya gelen çocuk için ciddi anlamda bir eğitim ve öğretim süreci de başlar. Fikir yürütmek ve doğru kararlar verebilmek için bu dönemden itibaren düzenli bir eğitim verilmelidir.

“...pederden evlada miras kalacak şey kan değil, fikirdir.” (HP, s.182) diyen yazar, çocukların ve gençlerin düşünce eğitiminden babayı sorumlu tutar. Baba evladını başından savıp güya rahat kalmaya çalışmak yerine, ona fikir eğitimi vermelidir. Mümkün olduğu kadar küçük yaştan başlayıp, düzenli bir şekilde bu eğitim sürdürülmelidir. Baba, çocuğunun düşüncelerini kendi fikirleriyle düzeltmeye ve onun fikir dünyasını oluşturmaya çalışmalıdır. (HP, s.182) Böylece baba ile çocukları arasında bir fikir benzerliği de oluşur. Bir babanın oğluna baktıkça onda kendisini görmesi ancak bu yolla mümkün olur. (BO, s.3) “Hikmet-i Peder”de Doktor ... Bey ve oğlu Nüzhet arasında yürütülen düşünce eğitimi, bu konuya örnek teşkil etmektedir. Romanda Doktor ... Bey, oğlunun fikir dünyasının ilk tohumlarını atmakla kalmaz, aynı zamanda onunla her gün çeşitli konularda konuşarak,

günlük olayları tartışarak bütün fikirlerini Nüzhet'e aktarır. (HP, s.172) Aynı zamanda "hikmet-i peder" adını verdiği babalık felsefesini de oğluyla paylaşır. (HP, s.80-81)

"Demek oluyor ki oğul, babasının bütün felsefesine vâris! Bunların her şeyleri birbirine benziyor. Hele fikirleri, hikmetleri!" (HP, s.172)

Ahmet Mithat, kendini din ve devlet işlerini görmeye adanmış bazı önemli kişilerin dışında, halkın büyük kısmını oluşturan memurların, katiplerin ve subayların, çocuklarının düşünce eğitimine zaman ayırabileceklerini belirtir. Vakit bulamamayı bir bahane olarak kabul etmeyen yazar, herkesin zamanını düzenleyebileceğini belirtir. (HP, s.182-183) Kendi fikir dünyalarını oluşturmuş, yeterli bilgiye sahip babaların, çocuklarına düşünce eğitimi vermekle sorumlu olduklarını kaydeder:

"...Ama insanlar meyanında hüner ve hikmetle mümtaz olacak sınıf için pederlerin kendi netice-i tecâribini evladına nakletmesi âdeti vaciptir." (HP, s.184)

Çocukların fikir eğitimi doğrudan doğruya babaya aittir. (HP, s.181) Ancak evlatlarına aktarabilecekleri kadar bir düşünce dünyasına sahip olmayan babaların görevini, onlara vekâleten okullar sürdürür. (HP, s.183-184) Böylece okul, çocuklara ve gençlere fikir eğitimi verecek bir diğer unsur olarak karşımıza çıkar. Ahmet Mithat, özellikle yatılı okulların düşünce ve terbiye eğitimi konusunda son derece önemli bir yere sahip olduğunu belirtir:

"Onların babaları, anaları mürebbi ve mürebbiyeleridir. Cümlesi onların ağızlarından çıkan sözleri işitip bu sözlerin medlûlü olan fikir ve terbiyeyi alırlar." (HP, s.188)

Yuva kurabilmek için eşlerin öncelikle fikir birliği etmeleri gerektiğini ifade eden Ahmet Mithat, yuvanın korunması için de aynı şartı ileri sürer. (POS, s.119-120) Bu nedenle eşler arasında da bir fikir alışverişinin olması gerekmektedir. Bir erkek, evliliğin başlangıcından itibaren evlilik ve çocuk yetiştirme konusundaki düşüncelerini eşiyle paylaşmalıdır. Bu alanda yazılan çeşitli kitaplarla düşünce dünyasını zenginleştiren erkek, okuduğu kitapların özünü karısına aktarmalıdır. Yazar, kadına verilecek düşünce eğitiminde sadece sözleri yeterli bulmaz. Erkeğin karısına anlattığı düşüncelerin gerektirdiklerini öncelikle kendisinin uygulaması zaruridir. Bu sayede kadın, ileri sürülen fikirlerin doğruluğunu ve uygulandığında sağlayacağı mutluluğu anlayacak ve bunlara uygun hareket edecektir. (POS, s.156-158) Böylece gerçek anlamda bir düşünce eğitimi de

verilmiş olacaktır. Ahmet Mithat, kadına verilecek düşünce eğitimi için en uygun zamanın, evliliğin ilk ayları olduğunu belirtir. Çünkü o günlerde erkek, vaktinin en büyük bölümünü evinde geçirir ve bu zamanı karısına ayırır. “Bu tatlı müddet işte genç zevceyi tamam kendi fikir ve hikmetine mutabık bir surette tehiyye etmesi için kocaya en münasip zaman, en âli fırsattır.” (POS, s.159-160) diyen yazar, bu müddet zarfında kadına evliliğin asıl amacının anlatılması gerektiğini belirtir. Amacın, düzenli bir yuvada evlat yetiştirmek olduğunu anlayan kadın, böylece daha anne olmadan annelik hakkında bir fikir edinmiş olur. (POS, s.159-160)

Aile kurumuna büyük bir önem veren Ahmet Mithat, okuyucularına bu konuda bir düşünce eğitimi vermeye çalışır. Yazarın “hikmet-i peder” olarak adlandırdığı felsefe anlayışı, yeni insanın hayat karşısında geliştirdiği yeni bir felsefi tavidir. Ahmet Mithat, “hikmet-i cedide” (HP, s.81) tamlamasıyla da ifadesini bulan bu anlayışı, gerçeğin ta kendisi olarak niteler. (HP, s.97) “Hikmet-i Peder”in başında, kitabın sadece babaları değil, oğulları ve kızları da ilgilendirdiğini belirtir. Bu düşünce, aile bireylerinin tamamında oluşması gereken bir düşüncedir. (HP, s.3) Romanda bu düşüncenin kurucusu ve en büyük temsilcisi Doktor ... Bey’dir. O, evliliklerde yaşanan sorunları inceleyip, geçimsizlik ve boşanmaların sebeplerini araştırarak babalık felsefesini geliştirmiştir. (HP, s.104-105) Böylelikle ailede yaşanan sorunları tespit etmek, düzenli ve mutlu bir yuva kurmak ve onu ayakta tutmak için gereken doğruların bulunmasını sağlamıştır.

“Hikmet-i Peder”de hukuk, sosyolojinin bir problemi olarak ortaya konmuş ve aile, toplum, millet vb. ile ilgili tüm kurallara felsefi bir bakış açısıyla yaklaşmak gerektiği ifade edilmiştir. (HP, s.93) Tarih felsefesinin önemi de belirtilmiştir. Zira tarihe felsefi bir açıdan bakılmaması, onu bir masaldan farksız kılar. Önemli olan neler yaşandığını bilmek değil, bunları düşünüp değerlendirmektir. (HP, s.92) Yazara göre tarih felsefesi, hukuk felsefesi gibi alanlar milletlerin düzenini sağlamak içindir. Ancak bunun için öncelikle düzenini sağlayacağımız milletleri teşkil etmek gerekir. Milletler ailelerden, aileler ise fertlerden oluşmaktadır. Bütün bunları dikkate aldığımız zaman Ahmet Mithat’ın ortaya koyduğu “hikmet-i peder”in yani babalık felsefesinin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Yazara göre babalık felsefesi diğer bütün felsefelerin üstündedir. (HP, s.93) Bu nedenle babalık

felsefesine ait düşüncelerine “Babalar Oğullar”, “Ana Babanın Çocuk Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi”, “Peder Olmak Sanatı” gibi eserlerinde de rastlamak mümkündür.

Ahmet Mithat’ın okuyucuya kazandırmak istediği bir diğer düşünce ise insanlara yararlı olmak ve hizmet etmek fikriyle bağlantılı olarak ele aldığı sonsuz yaşam düşüncesidir. Yazar, “Ben ölecek olduktan sonra nev’iyet-i beşeriye ha baki olmuş ha olmamış. Bana ne?” (POS, s.63-64) şeklindeki düşüncenin yanlış olduğunu belirtir. Bu noktada sonsuzluğa inanma ile yok olma inançlarını ele alır, bu iki farklı felsefeyi karşılaştırır. Yazara göre ölüm karşısında takınılması gereken asıl tavır, biz öldükten sonra da insan türünün yaşamaya devam edeceği gerçeği karşısında neler yapabileceğimizi düşünmektir. (POS, s.66-67)

İnsanlar sevdikleri birinin ölümü karşısında, onun adıyla yaşamaya devam etmesini sağlamak için hiç olmazsa mezarının başına bir taş dikmişlerdir. Demek ki insan maddeten bu dünyadan ayrılrsa bile, ardında kendisini seven insanlar bırakarak manen varlığını sürdürmeye devam edebilir. İnsanların sevgisini kazanmanın yoluysa onlar için faydalı olmaya çalışmaktır. (POS, s.67-68)

“...birçok kimselerin hoşnudisini kazanmaya ihtiyaç görürler, mecburiyet hissederler. Niçin? Onların gönüllerinde, kuvve-i hafızalarında kendilerine bir yer peydası için. Badelmemât biraz da o gönüllerde, o kuvve-i hafızalarda yaslanıp kalmak için.” (POS, s.68)

Yazar, öldükten sonra insanların gönlünde yaşamaya devam etme konusunu Mevlana’nın “Badel vefat bizim mezarımızı yeryüzünde arama, bizim mezarımız merdüm-i ârifin sinesindedir” (POS, s.68-69) sözüyle örnekendirir.

Sonuç olarak Ahmet Mithat, sonsuzluk felsefesinden yanadır. Sonsuz hayata inanmayı, bu konuda ümitvâr olmayı teşvik eder. Çünkü ancak buna inanan kişiler iyi bir şeyler yapmak, insanların zihin ve gönüllerinde kalıcı olmak için çalışırlar. (POS, s.74-75)

“O varsın bu felsefe-i bâtılasıyla makhur olagitsin, iman ve hikmet sahibi olan deryadilân-ı ehl-i irfan dünya ve ahiret hayatını binlerce senelerden beri milyarlarca zevi’l ukulun telakki eyledikleri suret-i ümitvârânede telakki ile bahtiyar olurlar.” (POS, s.75)

Yazara göre, insanın bir düşünce üretmesi son derece önemlidir. Çünkü bu yolla da insanlığa hizmet etmek mümkündür. (HP, s.95) Bu nedenle Ahmet Mithat, insanların düşünce dünyalarını şekillendirirken dikkate almaları gereken bazı hususlar üzerinde durur.

Ona göre, sağlam düşünceler üretmenin yolu, araştırma ve inceleme yapmaktan geçer. (HP, s.106) Herhangi bir konuda fikir beyan etmenin şartı da budur. (HP, s.135)

Yazarın dikkat çektiği bir diğer nokta, karar verme aşamasıyla ilgilidir. Herhangi bir konunun lehinde veya aleyhinde tavır takınmak için, her iki tarafta bulunan kişilerin fikirlerinin de araştırılıp değerlendirilmesi gerekmektedir. (AB, s.47)

Ahmet Mithat çocukların, gençlerin ve kadınların düşünce eğitimi ele alırken, yetişkinlerin irade eğitimine de değinir. Ona göre, insanların isabetli kararlar verebilmeleri için soğukkanlılıkla hareket etmeleri gerekir. Çünkü heyecan, üzüntü, öfke gibi duyguların etkisi altında yapılmaya çalışılan işler sonuçsuz kalır. (HP, s.47-48)

Herhangi bir olay veya durum karşısında takınılacak tavır son derece önemlidir. Yaşananları iyi veya kötü olarak nitелеmeden önce bunları her yönüyle değerlendirmek gerekir. Çünkü bazen olumsuz olduğu düşünülen sonuçlar, aslında memnuniyetle karşılanması gereken şeylerdir. Bu nedenle yaşananlar karşısında hemen üzüntüye ve ümitsizliğe kapılmak yanlıştır. “Hikmet-i Peder”de Siret’in, evlenmek istediği Rana’dan ve babasından aldığı ilk cevaplar bu konuda örnek teşkil etmektedir. Çünkü Doktor ... Bey’in, henüz tanımadığı bir gencin, kızıyla ilgili talebini reddetmesi, evlilik kurumunu ciddiye aldığını gösteren ve aslında memnun olunması gereken bir davranıştır. Aynı şekilde Rana’nın, Siret’in mektuplarına verdiği olumsuz cevap, babasının nasihatlerine uygun hareket eden, iffetli bir genç kız olduğunun bir kanıtıdır. (HP, s.57-61)

Yazara göre insan, sürdüreceği yaşam şeklini kendisi belirler. “Hikmet-i Peder”de Doktor ... Bey’in ve ünlü Rus yazar Tolstoy (1828-1910)’un hayat tarzları bu düşünceyi destekler niteliktedir. Her ikisi de alanında başarılı insanlar olmalarına rağmen kendi işlerini kendileri yapan, halktan ayrılmayan kişiler olarak kalmayı tercih etmişlerdir. (HP, s.69-70) Hayat tarzıyla bağlantılı olarak, yaşanan mekânın seçimi de önem kazanır. Kişilik, düşünce dünyası ve yürütülen iş, yaşanacak yer belirlenirken dikkate alınması gereken unsurlardır. Adı geçen romanda Doktor ... Bey, işi dolayısıyla İstanbul’da yaşamaktadır. Fakat şehrin sakin bir semtinde, bahçeli bir evde, bitki yetiştirerek ve çeşitli hayvanlar besleyerek yaşamayı tercih etmiştir. Çünkü ona göre, insan tabiata ne kadar yaklaşırsa hayattan o kadar lezzet alır. (HP, s.64-67)

1.4. OKULDA EĞİTİM

Dünyaya geldiği anda hayvan yavrularından bile daha geride bulunan insan, zihninin olgunlaşması sayesinde bütün varlıkların en üstünde bulunma mertebesine ulaşır. (ÇMU, s.61-64) Onun bu mertebeyi kazanmasını sağlayacak olansa eğitimidir. İnsanlar için manevi ve medeni âlemin çıkış noktasını okul olarak kabul eden Ahmet Mithat'a göre, okula gitmemiş, yani okuldan alınacak bilim ve düşünce ile aydınlanmamış kişilerin hayvandan pek de farkları yoktur. (HP, s.184-185)

Çocukların talim ve terbiyesi ile ilgili görevin aslında babaya ait olduğunu söyleyen yazar, onun tarafından yerine getirilmesi gereken daha pek çok sorumluluk olduğunu belirtir. Babanın yükünü hafifletip, eğitim öğretim vazifesini sürdürmek üzere bulunan en iyi çözüm ise okullardır. (AB, s.45-46)

“Mektepler! Evet, terbiye-i etfâl için bulunan yolların en kadim zamanlardan beri en işleği mektepler olmuştur.” (AB, s.48)

Çocuk eğitiminin en eski zamanlardan beri en işlek yolu okullardır diyen Ahmet Mithat'a göre okulların görevi, anne babanın çocukla ilgili manevi sorumluluklarını yerine getirmede onlara vekillik etmektir. Bu yüzden okullar, özellikle de yatılı okullar birer aile hükmünü alırlar. (AB, s.57)

Toplum ailelerden oluşur ve onların özelliklerine göre şekil alır. Aileler bilgili ve edepli olmazlarsa onların oluşturduğu milletler de kalkınıp medenileşemez ve dolayısıyla da toplumsal gelişme sağlanamaz. Ahmet Mithat, bu noktada okulları devreye sokar. Çünkü ona göre aileler, artık toplumun gelişmesini ve medenileşmesini sağlayacak özellikte değildir. Bu nedenle toplumda ailenin yerini okul tutmaktadır. (HP, 187-188)

«...asrımızda bir milleti teşkil eden şey “familyalar” olmak hükmü, bir milleti teşkil eden şey “mektepler” olmak hükmüne tahavvül etmiştir.» (HP, s.188)

Ahmet Mithat'a göre, gereği gibi düzenlenen okullar, ihtiyaca göre açıldıkları her yerde eğitimin gelişmesini ve buna dayalı olarak da medenileşmeyi sağlamaktadırlar. (AB, s.50)

1.4.1. Okula Başlama Yaşı

Çocuğun okula başlama yaşı, onun başarısını etkileyen unsurlardan biridir. Ahmet Mithat'a göre, çocuğun okula gönderilmesi hususunda acele edilmemelidir. Eski âdetlere

göre, doğumunun üzerinden dört yıl, dört ay ve dört gün geçtikten sonra çocuğun okula gönderilmesi, ona göre aceleciliktir. (AB, s.63-64) Yazar, çocuğun okula başlaması için hiç olmazsa altı yaşını tamamlaması gerektiğini vurgular. Bununla birlikte, öğrenci sıfatının gereği gibi taşınabilmesi için sekiz yaşın tamamlanması gerekmektedir. (AB, s.65)

“Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi”nde de bu konuya değinen yazar, okul çağının altı-yedi yaşında başladığını ifade eder:

“Biz bu taharriyyâtımızda çocukların altıncı nihayet yedinci yaşından öteye geçmeyeceğiz. Bu yaşın ötesi artık mektebe girecek yaştır.” (ÇMU, s.29)

Okula başlamak için en uygun zamandan söz eden Ahmet Mithat, eğitim öğretimi tamamlama yaşından da bahseder. Ona göre, gereği gibi eğitim öğretim almış on beş yaşındaki çocukların kazanımları, o yaştan sonra eğitim görmeyecek olsalar bile, onları bilgili insanlar arasına katar. Bu durumda Ahmet Mithat’a göre eğitim öğretim, gereken biçimde sürdürülürse on beş yaşında neredeyse tamamlanmış olur. (AB, s.134-135)

1.4.2. Anaokulları

Ahmet Mithat’a göre, çocuğun hafızasının güçlenmesi, konuşmayla birlikte gerçekleşir. O zaman çocuk hangi kelimeyi öğrenmişse, o kelimenin karşıladığı varlığı da öğrenmiştir. Böylece hem soyut hem de somut isimleri hafızasına yerleştirir. Dört yaşından sonra ise öğrenilecek şeyler o kadar kalıcı olur ki artık onları unutmaya ihtimali bulunmaz. Çünkü bunlar, hafızanın henüz boş olduğu zamanlardır. (ÇMU, s.199-200) Bu nedenle, çocuğun konuşmaya daha yeni adım attığı dönemde ona, uzuvları ve çevresindeki eşyalar öğretilmeye başlanmalıdır. Bunun çocuğun ileriki öğrenmelerine katkısı büyük olacaktır. (ÇMU, s.291-292)

Yazar, insanların büyük kısmının hâlâ “vahşi” olarak nitelenmesinin sebebini, bizim görmüş ve öğrenmiş olduğumuz şeyleri onların henüz bilmemeleri olarak belirtir. O hâlde çocukları dokuz, hatta altı yaşından, hatta onun da öncesinde bilgiden mahrum bırakmak, onları âdeta vahşi bir hâlde bırakmak demektir. Çocukların sadece kendi âlemlerine özgü şeyleri görmeleri, öğrenmeleri yeterli değildir. Çünkü vahşiler de bu kadarını bilirler ama insanlıkla, medeniyetle ilgili şeylerden haberdar olmadıkları için “vahşi” olarak kabul edilirler. (AB, s.101-102) Bu durumda çocuklar, erken yaşta eğitime başlanmalıdır. Bu eğitim onlara varlık bilgisi kazandırmak şeklinde sürdürülmeli, böylece çocukların sadece

kendi çevreleriyle sınırlı kalmamaları sağlanmalıdır. Yazar bu konuya, bir balıkçı çocuğu ile ressam çocuğunu karşılaştırarak açıklık getirmeye çalışır. Balıkçı çocuğu, yetiştiği ortam nedeniyle kanca, kürek, yelken, ip, olta zoka vb. nesnelere alışkın olur. Oysa ressamın çocuğu böyle bir ortama getirilecek olsa girdiği bu yerin yabancısı olduğu, gösterdiği şaşkınlıktan hemen anlaşılır. Aynı şekilde balıkçı çocuğu da ressamın atölyesinde göreceği fırçalar, boyalar, modeller vb. arasında kendisini kaybeder. Ahmet Mithat, çocukların bu duruma düşmemeleri için değişik ortamlara götürülmeleri ve oralarda her şeyin göstere göstere öğretilmesinden yanadır. Yazar, bu yöntemin insanın tabiatına daha uygun olduğu görüşündedir. (AB, s.78-80)

Ahmet Mithat, Spencer'in görüşünü benimseyerek, on yaşından sonra da varlık bilgisi derslerine devam edilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü bilim, bir kurallar bütünü demektir. Bu kurallar ise varlıkla ilgili hükümlerden oluşur. Varlık bilinmeden onunla ilgili hükümleri öğrenmenin hiçbir yararı yoktur. Bu gerçek, çocuğa verilecek varlık bilgisi derslerinin önemini gözler önüne serer. Spencer'e göre varlık bilgisi dersleri, gitgide kapsamı genişletilmek şartıyla, eğitim hayatının sonlarına kadar devam ettirilmelidir. (AB, s.102-103)

Ahmet Mithat, çocuğa varlık bilgisi kazandırmanın en iyi yollarından birinin anaokulları olduğunu belirtir. Bazı gelişmiş ülkelerde anaokulları bulunduğu için, bunların yatılıları da olduğundan söz eder. Bu okullarda okuma yazma öğretilmediğini, ancak materyalleri resimler, modeller ve oyuncaklar olan varlık bilgisi dersleri verildiğini ifade eder. (AB, s.89-90) Varlık bilgisinin eğitimdeki önemini vurgulayan yazara göre, eğitimde esas olan bilgidir. Bilgi olmadan okuma yazmanın hiçbir faydası olmaz. Bu nedenle çocuklar daha okuma yazma öğrenecek çağa gelmeden, onlara seviyelerine uygun varlık bilgisi kazandırılmalıdır. (AB, s.95-97)

Anaokullarında kullanılan materyaller ve uygulanan eğitim öğretimden söz eden yazar, bu okulların duvarlarının doğa, coğrafya, gökbilim, kıyafetler, hatta tarih ve biyografi ile ilgili resimlerle dolu olduğunu ifade eder. Çocuk, hayvanları ve çiçekleri bu resimlerden görüp öğrenir. Yine resimlerden gördüğü bazı dağların yerlerini öğretmenlerinden duyarak hafızasına yerleştirir. Bir savaş resmi görüp, öğretmenlerin ona dair anlattığı hikâyeleri dikkatle dinler. Kısacası birçok şeyi bu resimlerden öğreneceği

gibi, onlarla ilgili ayrıntıları da modellerden öğrenir. Örneğin matbaayı ve mucidini resimlerden gören çocuk, küçük bir matbaa modeli sayesinde onu daha yakından inceleme ve öğrenme fırsatı bulur.

Ahmet Mithat, anaokulundan çıkıp okuma yazmaya başlayan çocuğun birçok şeyi bilen bir öğrenci olacağına, bu nedenle okuduklarını daha rahat anlayacağına dikkat çeker. Çünkü çocuk, kitap sayfalarından okuduğu şeyler hakkında önceden bir fikir edinmiştir. (AB, s.97-99) Ayrıca anaokullarında verilen bu eğitim sayesinde çocuklar, normalde görüp öğrenemeyecekleri pek çok şeyle karşılaşır, onlarla ilgili bilgi edinirler. Böylece karşılaşacakları yeni şeyler onları şaşkınlığa düşürmez. Bunları daha önce öğrendikleriyle ilişkilendirerek kavrarlar. (AB, s.100-101)

Anaokullarından yana bir tavır sergileyen Ahmet Mithat, o dönemde bu okulların ülkemizde yaygınlaşmasının güçlüğüne dikkat çeker. Bunun sebebi, ülkemizdeki hayat şartlarıdır. Avrupa’da kadın erkek herkesin çalışması, evde çocuklara bakacak bir akrabanın bulunmaması anaokullarını zorunlu kılmıştır. Hatta bunların yatılıları da vardır. Çalışma mecburiyetinde olmayan zengin sınıf ise çocuklarını köylü sütannelere emanet ederler. Daha sonrası için de çocukların her çağına uygun pansiyonlar vardır. Bu okullar Avrupa’da medeni yaşamın ihtiyaçlarındandır. Bizde ise bu ihtiyaç henüz yoktur. Bu nedenle anaokulları açılacak olsa bile anneler çocuklarından ayrılmayı kabul etmezler. (AB, s.103-106)

1.4.3. Örgün Eğitim ve Yatılı Okullar

Ahmet Mithat’a göre milleti oluşturan birim, artık aile değil okuldur. Okulun bu konumu ise yatılı okulların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yazara göre yatılı okulların aileden farkları yoktur. Çünkü onlar, öğrencilerin bütün ihtiyaçlarını karşıladıkları, kendi ailelerinin özellikleri ne olursa olsun orada tek bir ailenin fertleri gibi yaşayarak eşit oldukları yerlerdir. Yatılı okullarda anne baba rolünü ise öğretmenler üstlenmiştir. Öğrenciler fikir ve terbiye eğitimini onlardan alırlar. (HP, s.187)

Yazar, bir halkın eski medeniyeti değiştirip yeni bir medeniyet ortaya koyacak kadar gelişebilmesinin sadece gündüzlü okullarla mümkün olamayacağını, asıl yatılı okullar sayesinde bunun başarılacağını söyler, buna örnek olarak da Rousseau’dan

Spencer'e kadar çok sayıdaki araştırmacının, düşünürün ortaya koydukları fikirleri sunar. (HP, s.185) Ahmet Mithat'a göre yatılı okullar o kadar yararlı ve önemlidir ki halkın terbiyesini istenen seviyeye getirmek ancak onlarla mümkün olur. (AB, s.57-58)

Yatılı okulların daha etkili olma sebebi ise diğer okullarda okuyan öğrencilerin aldıkları eğitimi, evlerine geldikleri zaman kendi ailelerinin davranış sistemine dönüp unutmaları; yatılı okulların verdiği terbiyenin ise öğrenci eve gitmediği için süreklilik kazanarak kalıcı olmasına bağlanmıştır. Çünkü haftada bir kez, sadece bir gece için evine giden çocuk, bir misafir gibi kabul edileceğinden, aile fertleri onun yanında daha dikkatli hareket ederler. Okulda kendisine öğretilenler bu sayede kalıcı olur. Buradan hareketle, okul ile ailenin çocuğun eğitiminde birbirini desteklemesi gerektiği, aksi hâlde kalıcı davranışlar kazandırılmayacağı sonucuna ulaşılır. Okulda verilen eğitimi desteklemek ailenin sorumluluklarındandır. Yazar, çocuğun edindiği davranışları kalıcı kılabilmek için aileleriyle görüşme sürelerini mümkün olduğunca en aza indirmek gerektiğini ifade eder. (HP, s.185-186)

Ahmet Mithat, yatılı okullar karşısında diğer eğitim kurumlarını yetersiz bulur. Bu kurumların hem öğretim hem de özellikle eğitim açısından yatılı okullar seviyesine ulaşamayacaklarını belirtir. Çünkü bu okula giden çocuk, daha çok ailesiyle birlikte vakit geçirir. Okulda geçireceği birkaç saatlik süre ise onun terbiyesini değiştiremez. Ailenin verdiği terbiye baskındır, okulda verilmeye çalışılan ise ikinci planda kalır, çünkü kalıcı olmaz. Ancak yazar, diğer eğitim kurumlarının karşısında da değildir. Aileler çocukları terbiye edecek durumda değilse okulların onlara vekâleti kesinlikle zaruridir. Gündüzlü okulların çocuklara verecekleri az çok terbiye son derece gereklidir. Zaten ilkokulların vereceği eğitim öğretimin her anne baba tarafından gereği gibi verilmesi de mümkün değildir. (AB, s.57-58)

Yazar, lise ve sonrasındaki öğretimin yatılı olarak sürdürülmesinin dünyanın her yerinde zorunlu görüldüğünü, pek çok ülkede ilk ve ortaokullarda da aynı şeyin gerekli sayıldığını belirtir. Ahmet Mithat'a göre öğrencilerin liseden itibaren, hatta daha öncesinde de ailelerinden ayrılıp yatılı olarak öğrenim görmesi gereklidir. Özellikle askeri okullarda eğitim öğretimin sürdürülmesinin başka bir yolu yoktur. Çünkü bu okullarda hem teorik

hem de uygulamalı bilgiler verilmektedir. Asker kimliği kazanmak için yatılı öğretim şarttır. (AB, s.62-63)

«Asker olmak için nizamiye kışlaları bir “ameliyât mektebi” olduğu gibi mekâtib-i idadiye ve harbiye-i askeriye dahi hem nazariyâtı hem ameliyâtı câmi’ mekteplerdir. Orada hayat ve maişet-i askeriye dahilinde senelerce yaşamalı ki tabiat-ı askeriye bu şakirtler için tabiat-ı sâniye hükmünü alabilsin.» (AB, s.62-63)

Üniversite düzeyindeki eğitim öğretim değerlendirildiğinde durum tamamen başkalaşır. Çünkü yazara göre bu okulların yatılı olması zorunludur. Orada verilecek eğitimi de öğretimi de ailelerin vermesi mümkün değildir. (AB, s.59-60) Ahmet Mithat, çocuğun terbiyesi hak ve görevinin üniversite çağına kadar babaya ait olduğunu belirtir. Fakat ondan sonra çocuk, kendi ailesinden çıkıp “toplum” denen manevi aileye dahil olur. Onun talim ve terbiyesi hakkı ise “hükümet” denen siyasi ve manevi babanın elindedir. Bu yüzden devlet, üniversite düzeyindeki öğrencilerin barınma, giyinme ve beslenme ihtiyaçlarını karşılar. Bu şekilde yetişen öğrenciler de şükran ve minnet hisleriyle devlete hizmet etmek mecburiyeti altında bulunurlar. (AB, s.60-61)

Ahmet Mithat, dönemin yatılı okullarının istenen seviyede yaygın ve gelişmiş olmamasının sebeplerinden biri olarak anneleri gösterir. Anneler çocuklarından ayrılmaya rıza göstermedikleri için bu okullar gereği gibi faaliyet gösterememektedir. Fakat yazar, anneleri bu davranışları yüzünden mazur görür. Çünkü onlar, çocuklarının geleceğe uygun bir eğitim almaları gerektiğinin ve onları okula göndermemekle bencillik ettiklerinin bilincinde değildirler. Bununla birlikte yazar, son dönemlerde bazı büyük şehirlerde, özel okullar ve yüksek okulların yatılı kısımlarına çocuklarını gönderen anneler olduğundan da söz eder. (AB, s.105-107)

Sonuç olarak değerlendirildiğinde Ahmet Mithat, yatılı okullardan yanadır. Diğer eğitim kurumları ile öğrenciye sadece öğretim verilebileceğini, ama gereği gibi bir eğitim verilemeyeceğini düşünür. Bununla birlikte çocuğunu eğitemeyecek durumdaki ailelerin çocukları için bu kurumlarda verilecek eğitim bile son derece gereklidir.

1.4.4. Okulda Düşünce Eğitimi, Terbiye ve Ahlak

Ahmet Mithat’a göre çocuğa düşünce eğitimi vermek, doğrudan doğruya babaya ait bir görevdir. (HP, s.181) Ancak çocuklarına doğru ve sağlam fikirler kazandıramayacak

babaların görevi okullara verilmiştir. Böylece ailelerinden düşünce eğitimi alamayan çocukların salim fikirler edinmesi okulda gerçekleşir. (HP, s.183-184)

Terbiye açısından da benzer bir durum söz konusudur. Ahmet Mithat'a göre kadınlar, çocuklarına eğitim verecek düzeyde değildirler. Bu nedenle çocuğun terbiyesi ile ilgilenme görevinin de baba tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Fakat ailenin geçimini sağlamak için çalışan babanın bu görevine, çocuğun terbiyesinin de eklenmesi onun işini zorlaştırmaktadır. Tüm bunlardan dolayıdır ki okullar, babanın sorumluluğunu paylaşmak için kurulmuşlardır. (AB, s.45-46)

“Zira kanun-ı hilkatinde iki el bir başa hizmet için mükellef olduğu hâlde her milletin kanun-ı maişetinde erkeğin iki eli kendi bir başından mâ-adâ daha birçok başlar için çalışmak mükellefiyeti altına girmiştir... Erbâb-ı tetkik bunu da düşünmüşler, bunun için de birçok yollar bulmuşlar. Buldukları yolların en kadim zamanlardan beri en işleği mektepler olmuştur.” (AB, s.45-46)

Ahmet Mithat'a göre okullar manevi yönden güçlü olmalıdır. Eğer öğrenciler ahlaktan yoksun olarak yetişirlerse okul, faydalı olmaktan ziyade zararlı bir kurum hâline gelir. (HP, s.189-190) Yazar Avrupa'daki fuhuş, dinsizlik/inançsızlık, aile kurumunun zayıflaması, gayrimeşru çocuklar gibi sorunların hepsini bu sebebe bağlar. Bu durum devletleri de olumsuz yönde etkiler. Fransa'daki eğitimi konuya örnek olarak sunan Ahmet Mithat, eskiden papazların elinde olan okullara alternatif olarak “laik” adı altında sivil okullar kurulduğunu belirtir. Bu okullar ilerledikçe papazların okulları gerilemiş ve nihayet hükümet bütün okulları sivilleştirmiştir. Avrupa'daki diğer ülkeler de bu uygulamayı az çok taklit etmişlerdir. Ahmet Mithat, bu uygulama sonucunda ahlakın çöktüğünü belirtir. Baba, anne, oğul, kardeş sevgisinin yerine vatan ve vatandaşlık sevgisi konmaya çalışıldığını ama başarısız olduğunu, bununla birlikte aile sevgisinin ortadan kalktığını ifade eder. Yazar, Avrupa'nın başına bela olan anarşizmin ortaya çıkmasını da bu sebebe bağlar. (HP, s.190-191)

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, ahlakçı bir tavır takınmaktadır ve Batıda uygulandığı şekliyle laik eğitimden yana değildir. Verdiği Fransa örneğinden de anlaşıldığı üzere, ona göre laik eğitim, ahlak anlayışının sarsılmasına ve aile kavramının ortadan kalkmasına sebep olur. Çünkü dini değerlere sahip olmadan yetişen bir genç için ailenin bir anlamı yoktur.

1.4.5. Öğretmen

İnsanların çoğu, sadece kendi maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar öğrenim görürler. Bildiklerini başkalarına öğretme yeteneği ise pek az kişide bulunur. Bu nedenle insanların bir bölümü, çocuklara eğitim ve öğretim vermek üzere ayrılmıştır. Bu kişiler, öncelikle eğitim öğretim verecek şekilde yetiştirilmiş, ardından bu önemli ve kutsal vazifeyi gerçekleştirmek üzere görevlendirilmişlerdir. Böylece öğretmenler, çocuk hakkındaki manevi görevlerin gerçekleştirilmesinde babaların vekilleri olmuşlardır. Öğretmenler, bu görevi hakkıyla yerine getirebilecek nitelikte bulunur ve gerçekten gayret gösterirlerse, vazifelerinden umulan netice bütünüyle gerçekleşecektir. (AB, s.48-49)

Ahmet Mithat, okulların ihtiyacı karşılayacak şekilde, gereği gibi düzenlendiği her yerde eğitimin ve beraberinde medeniyetin geliştiğini belirtir. Bu noktada, öğretmenin sistem içerisindeki yerine dikkat çeker. Yazar, okulun varlığını öğretmenin varlığına bağlar. Çünkü okul açılrsa da eğitim öğretim görevini yerine getirecek şekilde yetiştirilmiş öğretmen bulunmazsa okulun bir anlamı kalmaz. Ahmet Mithat, bu konuya örnek olarak ilkokulları ele alır. Osmanlı Devleti'nde asırlardan beri ilkokulların bulunduğunu ama onlardan, içerisinde bulunulan dönemdeki kadar verim alınamadığını belirtir. Demek ki okullardan beklenen başarının elde edilmesi için çocuk eğitimi ve öğretimini layığıyla gerçekleştirebilecek öğretmenler ve bunu yaparken kullanacakları doğru vasıtalar gerekmektedir. (AB, s.49-50)

Yazara göre öğretmen olmadan öğrenme de olmaz. Öğrenciler, sadece kitaptan öğrenemez, belli bir yaşa kadar okuduklarını tam olarak anlayamazlar. Bu nedenle öğretmenin yönelteceği sorulara ve yapacağı açıklamalara ihtiyaç duyarlar. Böylece anlatılmak isteneni kitaptan değil, öğretmenden öğrenmiş olurlar. Üstelik bu sadece küçük yaştaki öğrenciler için değil, daha büyük öğrenciler için de geçerli bir durumdur. (AB, s.87-88) Bu nedenle yazar, “okuma ve yazma”nın, “eğitim ve öğretim” kelimelerinin taşıdığı anlamı her yönüyle karşılayamayacağını vurgular. (AB, s.84)

« “Öğretmek” denilen şey kitabın faziletinden olsa idi muallimlere ne lüzum kalır idi? Takrirden muvaffak muallimler her millet nezdinde merğub ve muteberdirler.» (AB, s.88)

Ahmet Mithat, çocukların ömürlerinin ilk yıllarındaki öğretmenin çok önemli olduğuna dikkat çeker. Çünkü o dönemde alınacak eğitim öğretim onlar için çok yararlıdır.

(AB, s.107-108) Yazar, bu dönemde çocuklar için tutulacak özel öğretmenlerden de söz eder. Yabancı öğretmenlerin yararlı yönlerinin yanı sıra bazı zararları olacağına da dikkat çeker. Yabancı öğretmenler tarafından yetiştirilen çocuklar, yabancı dil öğrenme konusunda çok daha başarılıdır. Ancak bu çocuklar, dinlerine ve kültürlerine yabancı bir kişi tarafından eğitildikleri takdirde kendi kültürlerine yabancılaşırlar. Yazar, bu sakıncanın önlenmesi durumunda, çocukları öğretmenlik diplomasına hakkıyla sahip öğretmenlere teslim etmenin yararlı olacağını belirtir. Çünkü bu öğretmenler eğitici olarak yetişmişlerdir. Onların çocuklarla sıradan bir sohbeti bile iyi bir varlık bilgisi dersi niteliğindedir. (AB, s.112-115) Ancak yazar, herkesin özel öğretmen tutabilecek maddi güçte olmadığını ifade eder. Bu nedenle çocuğun okul öncesindeki eğitimi ile ilgili görevin anne baba tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. (AB, s.116)

Öğretmen-öğrenci ilişkilerine de değinen yazar, bir öğretmenin öğrencilerine duyduğu sevginin, babaların çocuklarına olan sevgisinden çok daha fazla olduğunu ifade eder. Çünkü öğretmen, öğrencinin zihnine girmekte ve o zihni şekillendirmektedir. (AB, s.132-133)

1.4.6. Eğitim Öğretimin Geliştirilmesi

Yazar, bir milletin geleceğini çocukların iyi eğitilmesine bağlar. Çocukların eğitimini ise artık okullar sağlamaktadır. Bu nedenle okullar, öğretilecek dersler açısından ıslah edilmelidir. Fakat Ahmet Mithat'a göre bundan da önemlisi, okullarda verilecek eğitimin daha iyi bir duruma getirilmesidir. (HP, s.189)

“... milletlerin mevcudiyet-i müstakbelesini ıslah ve tekmil nokta-i nazarından aileler makamına mektepler kâim olacak olduğuna göre bu mektepleri ne kadar ıslah etmeli bilir misiniz? Yalnız tedris-i ilim cihetinden değil! ... Fakat bu kadar bir ehemmiyeti de terbiye cihetine vermelidir.” (HP, s.189)

Dönemin eğitim öğretimini değerlendiren Ahmet Mithat, okul sayısını yeterli bulmakla birlikte bunlarda uygulanan öğretim yöntemlerinin kötü olduğunu ifade eder. Bu durumu çocuklar için yazılan kitapların yetersiz olmasıyla ilişkilendirir. Bu kitapları büyükler için bile tahammül edilemez bulur. (BO, s.29-30) Aynı konuya “Hikmet-i Peder”de de değinen yazar, okulların durumunu “Bizde mekâtip henüz Avrupa'nın çok yerlerindeki derecelerde muntazam ve kâfi olmadıgından...” (HP, s.193) sözleriyle gözler

önüne serer. Uygulamalı eğitimden yana bir tavır takınan Ahmet Mithat, Fransa’da bir gazetede yayımlanan ve doğacı eğitim konusunu ele alan bir makaleden söz eder. Bu makalede, çocukların kitaplardan bilgi edinmek yerine daha çok bahçelerde, ormanlarda, dağlarda, nehirlerde, denizlerde, köylerde, kasabalarda, hatta kışlalarda, kalelerde, gemilerde, kısacası bilgi edinilebilecek her yerde gezdirilip bu şekilde öğrenmelerinin sağlandığı doğacı eğitim yöntemi, eski yöntemle karşılaştırılmıştır. Yazar, karşılaştırılan “eski” yöntemin bizde henüz uygulanmaya başlanmamış olmasına dikkat çeker. (AB, s.53-55)

«Şu satırları yazdığımız sırada Paris’te tab’ olunan Figaro gazetesinin 21 Ağustos sene 1899 tarihli nüshasında “Müstakbelin Usul-i Talim ve Terbiyesi” sernâmesiyle bir makale okuduk ki ... onlarca “eski” addolunan ve bizce henüz başlanmamış bulunan usule nispetle nâfi’ mi yoksa muzır mı olacağını intikâda dairdir.» (AB, s.53-55)

Eğitim öğretim alanındaki eksiklikleri gidermek amacıyla yapılan çalışmalardan da söz eden Ahmet Mithat, gösterilen çabaları memnuniyetle karşılar. Öğrencilerin eğitimi için gerek hükümet gerekse vakıf ve cemaatler tarafından ayrılan bütçe dikkate alındığında, Osmanlıların eğitim öğretim için en çok para harcayan milletlerden sayıldığını ifade eder. Bütün bu gayretlerin neticesinin de alındığını, okuma yazmanın gereği gibi yaygınlaştığını belirtir. Şehir ve kasabaların dışında, köylerde ve göçebe aşiretlerde bile peş peşe okullar açıldığını ve açılmaya da devam edildiğini söyler. Askere giden gençler arasında on beş-yirmi yıl önce okuma yazma bilenlerin nadir olduğunu, ama artık yüzde sekiz-on kadarının okuma yazma bildiğini şükranla ifade eder. (AB, s.51-52) Bununla birlikte “...talim ve terbiye için lazım gelen esbâb tamamıyla tedarik edilip bitmiştir diye hükmolunabilir mi? Terakki-i maarife edilecek hizmet artık kalmadığına kanaat mümkün müdür?” (AB, s.52) sorularını yönelten yazar, eğitim öğretim konusunda sürekli çalışmak, daha da iyiye ulaşmak amacıyla gayret göstermek gerektiğine dikkat çeker. Eğitim öğretimi kolaylaştırıp hızlandırmak için Avrupa ve Amerika’da yapılan çalışmalarını örnek olarak sunar. Oradaki milletler tarafından yüzlerce yıldan beri sürdürülen çalışmalara bir an bile ara verilmediğini; resmi ve özel okulların, bunlarda uygulanan programların ve okutulan kitapların geliştirilmesi için eğitimcilerin âdeta birbirleriyle yarıştıklarını vurgular. (AB, s.52-53)

Yazar, Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretimi geliştirmek için yapılan çalışmalarını okuyucuyla paylaşır. O dönemde sık sık yeni komisyonlar oluşturularak ders programlarının incelendiğini, mevcut kitapların daha iyilerini tedarik etmek için çareler düşünüldüğünü belirtir. Bu alanda bilgili kişilerin yazdıkları kitapların hükümet tarafından rütbe ve nişanlarla ödüllendirildiğini, kaleme alınan eserin kabul edilmesi durumunda para ödülü de verildiğini söyler. Ahmet Mithat, “Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi” adlı kitabı kaleme alma sebebinin de eğitim alanında hizmet etmek isteği olduğunu belirtir. Eğitim öğretimi geliştirmek için gösterilen tüm bu çabalar, babaların çocukla ilgili manevi görevlerini gerçekleştirmek için vekillik eden okulların iyileştirilmesi içindir. (AB, s.55-56)

“İşte bu himmetler, bu gayretler evladın terbiye-i maneviyesi emrinde pederlere ait olan vezâifin ifasına tevkîl edilen mektepleri o vazife-i mühimme ve mukaddeseyi bihakkın ifaya muktedir olabilecekleri derece-i mükemmeliyete isâl için iltizâm buyrulan himem ve inâyât-ı maarif-perverânedendir.” (AB, s.56)

Okuldaki eğitimin gereğinden ve yararlarından söz eden Ahmet Mithat, okula alternatif olarak evde verilecek sistemli eğitimi gösterir. Bu konuda kendisinin, çocuklarına ve torunlarına verdiği eğitim öğretimden söz eder. On buçuk ile on iki buçuk yaşları arasındaki bu çocuklar, Osmanlı Türkçesini dilbilgisi ve cümle bilgisiyle beraber gereği gibi öğrenmekle kalmamışlar, Arapça ve Farsça da öğrenmişlerdir. Dinlerini sevmiş ve kurallarını öğrenmişlerdir. Biraz matematik, geometri, coğrafya ve tarih bilgisi edinmişler, Fransızca öğrenmişlerdir. Keman çalmanın yanı sıra nota bilgisine de sahiptirler. Oldukça fazla müzik eseri ezberlemişlerdir. (AB, s.120-122)

Yazar kendisinin verdiği bu sistemli eğitim sayesinde, çocuklarının Avrupa'daki sıradan öğrencilerden daha iyi seviyeye geldiklerini belirtir:

“Çocuklarımın şu derece-i talimlerini vakıa kâfi görmüyorum. Tahsillerinin ikmali için birkaç sene daha çalışmak lazım gelecektir. Ama şu yaşlarında şu derece-i tahsilleriyle Avrupa pansiyonlarında tedarik edilen yine o yaştaki olur olmaz şakirdâna benimkileri tercih eylerim.” (AB, s.123)

Ancak herkesin çocuklarına böyle bir eğitim veremeyeceği aşîkârdır. Bu nedenle okullar ve öğretmenler, eğitim öğretimi gerçekleştirme konusunda babaların vekili olmuşlardır. (AB, s.48-49)

1.5. EĞİTİMDE ŞİDDET

Ahmet Mithat'ın eğitimle ilgili görüşlerinin arasında, eğitimde şiddet konusundaki fikirleri dikkat çeker. Eğitimde çağdaş yaklaşımlardan yana bir tavır sergileyen yazar, şiddet söz konusu olduğunda, eğitim öğretim faaliyetlerinin gereği gibi sürdürülmesi için gerekli görülebilecek durumlarda şiddet uygulanmasını onaylar. Hem evde hem de okulda bu amaçla gösterilen şiddeti doğru bulur.

Yazar, bir babanın evladını dövmesini olumsuz bir davranış olarak görmez, bu konuda onu haklı bulur. Çünkü baba, çocuğunun iyiliğini ister ve gerekli görürse onun eğitim ve öğretimini sağlamak için şiddet gösterir. Bu, çocuğun kendi iyiliği içindir:

“Bir gencin terbiyesi emrinde gösterilen şiddetler ne içindir? Bir peder evladını niçin dövüyor? Düşman mıdır da onun için mi? Elbette dostu olup talim ve terbiyesini temin için lüzumuna göre bu şiddetleri gösteriyor. Ey çocuğun talim ve terbiyesi pederin kendi menfaat-i mahsusası için midir? Pedere böyle bir menfaat tasavvur olursa bile, çocuğun asıl kendi menfaatine kıyasen hiç nispetinde kalır. O talimler, o terbiyeler hep çocuğun kendi nef'i içindir.” (HP, s.192)

Yazar okulda disiplini sağlamak, öğrenciyi terbiye etmek amacıyla uygulanan şiddeti onaylar, hatta az bile bulur. Çünkü ona göre okul demek, aile demektir. (HP, s.191-192) Uygulanan şiddetin mazur görülme sebebi, bu yolla öğrencilerin iyi yetiştirileceği düşüncesidir. İyi yetişmek ise öncelikle kişinin kendisi için, ardından din ve devleti için faydalıdır:

“Mektepler dahi böyledir. İnzibâtı şedid olup da şakirdânını salâh hâl üzere yetiştirir ise şakirdân, evvel be evvel kendi nefisleri için nâfi' adamlar olarak, müteakiben o salâh ile din devletlerine de hüsn-ü hizmet ederler.” (HP, s.192)

1.6. GENÇLERİN EĞİTİMİ

Çocuk eğitimi kadar önemli olan bir başka konu gençlerin eğitimidir. Özellikle yakın gelecek düşünüldüğünde, gençleri en iyi şekilde yetiştirmenin son derece gerekli olduğu görülür.

Ahmet Mithat'a göre çocukluktan çıkmanın şartı belli bir yaşa gelmek değil, bilgili ve bilinçli bireyler olmaktır. Bunu sağlayansa okullar ve basılı kaynaklardır. Yazar bu sayede en geç yirmi yaşında gençliğe adım atıldığını ifade eder. (HP, s.239-240) Gelecekleri hakkında doğru kararlar almaları ve doğru davranışlarda bulunmaları için

gençlerin iyi eğitilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çocukluk döneminde başlanan eğitim, gençlik döneminde de gereken şekilde düzenlenip sürdürülmelidir.

Yazar, çocuklar kadar gençlerin eğitimine de önem vermiş, özellikle de genç kızların eğitimi üzerinde durmuştur.

1.6.1. Genç Kızların Eğitimi

Ahmet Mithat, kadınların eğitim düzeyini yeterli bulmaz. Bu nedenle genç kızların iyi yetiştirilmesi gerektiğini ifade eder. (AB, s.37-39)

Çocukların iyi eğitilmesi ileride önemli mevkilere gelmelerini sağlar, bu da ailenin sosyal konumunu yükseltir. Bunu başarmak, bir baba için büyük mutluluktur. Yazara göre sadece erkek çocuklar değil, kız çocuklar da bu mutluluğu sağlayabilirler. Üstelik bunu erkeklerden daha kısa sürede başarabilirler. Çünkü iyi yetiştirilen kız evlatların, önemli mertebelerde bulunan veya sahip olduğu bilgi ve yetenekle bu mertebelere namzet bir kişiyle evlenmeleri, ailelerinin konumunu da yükseltecektir. Ahmet Mithat, bütün bunlar düşünüldüğünde kız çocuklarının terbiyesine daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtir. (POS, s.5-7)

“...Şu kısacık mukayese bile gösteriyor ki kız çocukları dahi erkek çocuklar kadar talim ve terbiye etmek o talim ve terbiyeden muntazır olan neticeye göre müsavaten lazımdır. Kız evlat yüzünden nâil-i saadet olmaktaki sür’at dahi düşünülecek olur ise kızların terbiyesine daha ziyade ehemmiyet veren bir peder daha ziyade akıllılık etmiş olur.” (POS, 7)

Çocukluktan itibaren sistemli bir şekilde eğitilen genç kızlar, bilgiyle donanmış ve bu bilgilerini başkalarına da aktarma yeteneğine sahip kişiler olurlar. Bunun örneği çeşitli alanlarda son derece başarılı makaleler yazan Rana Hanım’dır. (HP, s.26-27) Yazar onun yazarlık konusundaki bu başarısını “akıllara hayret verecek bir suret-i mahirâne” (HP, s.29) ifadesiyle takdir eder.

Ahmet Mithat’ın genç kızların eğitimiyle ilgili fikirleri, Rana örneğiyle hayat bulur. Doktor ... Bey, kızı Rana’yı bizzat kendisi talim ve terbiye etmiş, eksik kaldığı alanlarda ise özel öğretmenler tutarak bu eğitimi sürdürmüş, bütün derslere de bizzat nezaret etmiştir. Böylece ana dilini mükemmel, Fransızca’yı orta derecede bilen, bilgili bir genç kız yetişmiştir. (HP, s.9) İyi bir yazar olarak tanıtılan Rana, erkeklerin çoğunun

başaramayacağı kadar iyi araştırma ve incelemeler yaparak son derece başarılı makaleler yazar. (HP, s.231-233) Romanın kahramanlarından Siret ile Nüzhet arasında geçen bir diyalogda bu genç kız için “âlim, şair, feylosof” (HP, s.240) sıfatları kullanılmıştır. Rana, okuyucuya çocukluktan beri temelleri atılıp devam eden ve baba tarafından yürütülen eğitimin, bir genç kızı emsallerinden ayıran özelliklerle donatacağını gösteren bir örnektir.

“Peder Olmak Sanatı”nda bir erkeğin evleneceği kızda arayacağı özellikleri sıralayan Ahmet Mithat, genç kızların eğitimiyle ilgili görüşlerini bu yolla okuyucuya aktarır. Ona göre, bir genç kıza iyi bir ahlak ve terbiye eğitimi verilmelidir. (POS, s.34) Kitapta, genç kızlar için okur yazarlık yeterli görülmemiş, yabancı dil bilmeleri, müzik bilgisine sahip olmaları da zamanın gereklerinden sayılmıştır. Bunun sebebi olarak, onlarla evlenecek erkekler gösterilmiştir. Bu erkekler çoğunlukla üniversite derecesindeki okulları bitirdikleri için bilgili kişilerdir. O yüzden eşleri olacak kızların da yeterince bilgili olmaları gerekir. (POS, s.34-36) Bir genç kız, tüm bunlarla birlikte bir de ev kadınlığını bilmelidir. Ancak yazara göre dönemin genç kızlarının bu yöndeki terbiyeleri eksiktir. Bu konu “Hikmet-i Peder”de de eleştirilir:

«Nerede bulmalı o eski zaman kızlarını ki kocaları nezdine mükemmel bir ev kadını olarak giderler idi? Şimdikiler mükemmel bir şair, bir filozof, bir “her şey” olarak gidiyorlar ama mükemmel bir ev kadını olarak gittiklerini iddiaya değil, zannetmeye bile kimse cesaret alamaz.» (HP, s.178)

Yine de bir genç kız, en azından ev idaresinin esası demek olan kiler, ambar ve mutfağın cahili de olmamalıdır. (POS, s.37-38) Biçki, dikiş nakış gibi el hünerleri de genç kızlara kazandırılmalıdır. (POS, s.38)

Yazar bütün bu özellikleri sıralamakla birlikte, bir genç kızın bu alanların hepsinde mükemmel derecede bilgi ve hüner sahibi olamayacağını belirtir. Ancak bunlardan bazılarını azıcık bilmesindeki eksikliği, diğerlerini daha çok bilmekle kapatabileceğini vurgular. (POS, s.38-39) Bir genç kızın nasıl yetiştirilmesi gerektiği ile ilgili olarak pek çok madde sıralayan Ahmet Mithat, bunların gereklilik sebebi olarak evliliği sunar. Genç kız, gelecekte kocasına uyum sağlayabilmek ve hayatı onunla paylaşabilmek için gereği gibi yetiştirilmelidir. (POS, s.35-37) Dönemin sosyal şartları incelendiğinde yazarın durumu neden sadece evlilik açısından değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü kadın toplum içerisinde gereği gibi yer alamamaktadır. O dönemde kadın-erkek arasındaki sosyal

ilişkinin sınırlı olduğu bir toplum düzeni söz konusudur ve kadın ile erkeğe iki ayrı dünya sunulmuştur. Erkeğin dünyası kamusal alan, kadınıkiyse özel alandır. Bu toplumsal düzende kadın ve erkeğin rolleri de kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış, dışarıya ait roller erkeğe ait görülürken eve ait roller de kadına bırakılmıştır. Böylece sosyal, siyasal, ulusal, ekonomik ve askeri işler erkeklerin dünyasına; ev, çocuk ve aile ilgili işler ise kadınların dünyasına ait olarak kabul edilmiştir.⁹¹

“Kızlar niçin bu veçhile terbiye ediliyorlar idi? Kocalarıyla birlikte geçirecekleri vakitleri letafetlendirmek için, değil mi? Bir koca kendi bahtiyarlığını hanesi haricindeki yerlerde arayacak olursa zevcesinin bu yoldaki müktesebât-ı mütemmimleri abese mahmûl olmak lazım gelir. Gençliğini güzelliğini kime gösterecek? İlim ve irfanı ve zekâ ve fetâneti asârını kimin önüne koyacak? Kime karşı giyinip kuşanacak? Kimin istimai için çalacak çağıracak? Hepsi boş! Değil mi? Hepsi beyhude!” (POS, s.135)

Genç kızlara mümkün olan en iyi eğitim verilmelidir. Fakat bu eğitimin kültürle uyumlu olmasına da dikkat edilmelidir. “Ana-Kız”da bu konuya değinen Ahmet Mithat, kızlarını yetiştirmeye çalışan bir çiftten söz eder. Bu çift, kendileri kurabiyecilik yaptıkları hâlde kızlarına, Parisli esnafların çocuklarına sağladığı eğitim imkânlarını sağlayan Jermen ve Mişel’dir. (LR/AK-LBV, s.826)*

“Cenab-ı Hakk’ın kendisine ihsan etmiş olduğu bir kız evladı, Paris civarındaki köylerden birinde sakin bir süt valideye tevdi etmiş olduğu gibi badehu derece derece mekteplere dahi koyarak efendisinin vefatından sonra tahakkuk eyleyen zaruret gözünü yıldırmanın ve kızını mektepten çıkarmamış idi...” (LR/AK-LBV, s.826)

Ailesinden uzakta böyle bir eğitim alan kızları Anjelic, kültürüne yabancılaşmış, ebeveynlerini bile küçük gören bir genç kız olur. (LR/AK-LBV, s.826) Ebeveynlerinin hayat tarzını beğenmeyen Anjelic, farklı bir yaşam sürdürme isteğine kapılır ve sonuçta ahlaksız bir kadın ortaya çıkar. (LR/AK, s.827-834)

Ahmet Mithat, genç kızların ahlak eğitiminin ne kadar önemli olduğunu bu örnekle bir kez daha gözler önüne serer. Sadece iyi yetiştirilen bir genç kız, yanlış davranışlar sergilemesi beklenmeyen bir kişi olur. “Hikmet-i Peder”de Rana, Anjelic’in aksine, evinde, babası tarafından yürütülen bir eğitim öğretim almıştır. Bundan dolayı anlatıcı Rana’nın Siret ile görüşmesi olasılığını bir anlığına düşünse de ardından babası tarafından bu kadar

⁹¹ Ülkü Taşkiran, *Tanzimat Düşüncesinde Kadın Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003, s.77

* Letaif-i Rivayât-“Ana-Kız”, *Ahmet Mithat Efendi: Letaif-i Rivayât*, (hzl. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s.826 (“Ana-Kız”la ilgili olarak verilen sayfa numaraları bu kaynağa aittir.)

iyi eğitilen Rana'nın, yanlış bir davranışta bulunacağına ihtimal vermez. (HP, s.229) Rana da bir kız ile erkek arasında, babanın izni alınmadan hiçbir görüşme yapılmaması gerektiğinin farkındadır. Bu konuda babasından aldığı emir ve tembihlere uyar. (HP, s.37) Bir genç kızın hataya düşmemesi için ailesinden gizlediği hiçbir şeyin olmaması da gerekir. Rana, kendisiyle görüşmek isteyen Siret'in gönderdiği mektupları ağabeyi Nüzhet'e gösterir, kendisinin bunlara verdiği cevabı anlatır. Siret'in gönderdiği mektuplar karşısındaki hislerini saklamaz. Fakat evlilik konusunda babası ve ağabeyinin uygun gördükleri şekilde hareket edeceğini belirtir.(HP, s.243-245)

Genç kızların giyim kuşamlarını da değerlendiren yazar, bu konuda aşırıya gidilmemesi konusunda ebeveynleri uyarır. Kızların henüz bekârken süslü elbiselere ve mücevherlere alıştırmamaları gerektiğini vurgular. Aksi hâlde evlendikleri zaman kocalarının onlara verebilecekleri pek bir şey kalmayacak, bu ise kadının memnuniyetsizliğine sebep olacaktır. (HP, s.19-20)

1.6.2. Genç Erkeklerin Eğitimi

Genç kızların eğitimi konusunu kapsamlı olarak ele alan ve pek çok madde sıralayan Ahmet Mithat, erkeklerin eğitiminde bu kadar ayrıntıya inmez. Daha çok yetişkinlerin tecrübelerinden yararlanma ve evlilik konuları üzerinde durur.

Yazar, genç erkeklerin talim ve terbiyesi ile ilgili olarak sadece düşünce eğitimine değinir. Diğer konulardaki eğitim ve öğretim okullarda gerçekleştirildiği için onların üzerinde durmaz. Ahmet Mithat'a göre bir baba, sahip olduğu bütün fikirleri oğluna aktarmalı, onun düşünce eğitimini bizzat üstlenmelidir. (HP, s.172) Bununla birlikte erkeklere davranış eğitimi de verilmelidir. Böylece babalarının istekleri dışına çıkmamaları sağlanmış olacaktır. (HP, s.82)

Yazara göre gençler hem iş hayatı hem de özel hayatlarında, çevrelerinde bulunan yetişkinlerin tecrübelerine başvurmalıdırlar. Bazen ciltler dolusu kitap okuyarak bile elde edilemeyecek bilgiler bu yolla kazanılabilir. Yetişkinlerin deneyimlerinden yararlanarak tek başına üstesinden gelinemeyecek pek çok şeyi başarmak mümkün olur. "Hikmet-i Peder"de bu gerçeğin değişik örneklerine yer verilmiştir. Mesela Nüzhet'in tıp alanında başarılı makaleler yazmasını sağlayan, babası Doktor ... Bey'in tecrübeleridir. (HP, s.78-

79) Siret'in Rana ile evliliği, anlatıcının araya girmesi ve Siret'e yol göstermesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir. (HP, s.253-256)

“...benden bir cevap almak, bir çare bulmak ümidiyle yüzüme baktı. ... Tecrübesiz çocuğa birçok talimat vermeye ve her talimi birçok izahatla anlatmaya mecbur oldum.” (HP, s.11-12)

Genç kızlar gibi genç erkekler de ailelerinden hiçbir şeyi saklamamalıdır. Yazar, erkeklerin babalarıyla her şeylerini paylaşabilmeleri gerektiğini ifade eder. (HP, s.205)

Ahmet Mithat, genç erkeklerin evlilik konusunda çok dikkatli davranmalarının, iyice düşünerek karar vermelerinin lüzumu üzerinde durur. Bir erkek, evliliğin gerçek amacını kavrayıp, getireceği sorumlulukları üstlenebileceğine emin olmadan evlenmemelidir. (POS, s.79) Aile teşkilinin büyük bir vazife olduğunu hesaba katmalı, evleneceği kızın özelliklerini çok daha sonra düşünmelidir. (HP, s.99) Bütün bunları düşünüp kararını veren erkek, bu kararı ailesiyle paylaşmalı, evliliğini onların onayıyla gerçekleştirmelidir. (HP, s.257)

Yazara göre fikir dünyası oluşmuş, Osmanlı ve İslam fikir ve terbiyesini kaybetmemiş ve bunları çağdaş eğitimle daha da ilerletmiş gençler, evlilikteki asıl amacı, yani baba olmayı düşünerek evlenmek isterler. Hatta evlat sahibi olmayı eş sahibi olmanın önünde tutarlar. Sonuç olarak bir gencin evliği gerçek anlamda istemesi için iyi eğitilmiş ve terbiye edilmiş olması gerekir. (POS, s.22)

1.7. KONUŞMA VE YAZMA EĞİTİMİ

Ahmet Mithat, incelenen eserlerinde konuşma ve yazma ile ilgili bazı ipuçları da verir. İnsanların bu konularda daha başarılı olmaları için neler yapmaları gerektiğinden söz etmekle birlikte, bu iki becerinin, özellikle de yazmanın neden önemli olduğuna değinir. Ayrıca yazar-okuyucu ilişkilerini de ele alarak yazarların sorumluluklarından bahseder.

En önemli iletişim yolu konuşmadır. Ahmet Mithat da konuşmaya iletişimi sağlaması yönünden yaklaşarak konuşma adabından bahseder. Ona göre, bir insanın söze nereden başlayacağını bilmesi gerekir. Çünkü kurulacak ilk cümleler muhatabın konuyu anlaması açısından önemlidir. Aksi hâlde ne kadar güzel konuşulursa konuşulsun muhatab anlatılanları dinlemez ve dolayısıyla iletişim yolu da kapanır. (HP, s.83-84)

Yazmak da en az konuşmak kadar önemlidir. Hatta kalıcılığı sağlama ve kitlelere ulaşma açısından değerlendirildiğinde çok daha önemli olduğu görülür. Yazar, bu nedenle insanların düşüncelerini yazıya aktarma becerisine sahip olmaları gerektiğini düşünür. Aksi hâlde fikirleri ne kadar önemli olursa olsun pek fazla kişinin dikkatini çekemezler. (HP, s.97)

“Eğer zihninin düşündüğü şeyleri lüzum ve layığı veçhile kâğıt üzerinde de tasvire muktedir bir kalemi olsa, doktor bu hakâyık üzerine en ciddi fikirleri celbedebilir idi. Biçarenin noksanı, işte yalnız bu kudret-i tahrîrde idi.” (HP, s.97)

Ahmet Mithat’a göre yazma becerisinin gelişmesi, sürekli yazma alıştırmaları yapmaya bağlıdır. Aksi hâlde bir insan çok iyi bir konuşmacı olsa bile iyi yazılar yazamaz. (HP, s.79) Düşünceleri yazıya aktarabilme yeteneği yoksa bunları kitlelere iletmek de mümkün olmaz. Ancak bu problemin bir çözüm yolu mevcuttur. Sahip olunan fikirleri, bir başkasına aktarıp benimseterek bunları o kişinin yazması sağlanabilir. (HP, s.150) Yazar, bu konuya Yunan düşünür Sokrates’i örnek verir:

“Hikmet-i ilahiyenin Yunanistanca vazı’ı olan Sokrat hemân hiçbir şey yazmamıştır. Onun tesis eylediği hikmeti Felatun gibi bir miktar şâkirdi tedvîn etmiştir.” (HP, s.95-96)

Ahmet Mithat’ın, konuşma ve yazma becerileri ile ilgili olarak okuyucuyla paylaştığı bir diğer fikir de bu iki becerinin birbirinden bağımsız olduğu konusundadır. Ona göre, yazma yeteneği zayıf olan bir kişinin konuşması, konuşma yeteneği zayıf olanınsa yazması daha güçlüdür. Ahmet Mithat, tanıdığı pek çok yetenekli yazarın konuşma becerilerinin pek de iyi olmamasını, diğer tarafta bir vaizin iki satır yazamadığı hâlde çok güzel konuşmasını ve dinleyenleri hayran bırakmasını bu konuya örnek olarak sunar. Bu durumun sebebi, pek fazla yazı yazmayan bir kişinin okumaya ve bu yolla bilgi edinmeye daha çok zamanının kalmasıdır. Oysa yazan biri, okumak için ayırdığı zamanın yarısından çoğunu yazmaya ayırmalıdır. Yazara göre, yazmak okumaktan daha çok zaman gerektirir. Örneğin bir yazarın iki-üç saatte yazdığı bir makale, bu zamanın onda biri kadar bir sürede okunur. (HP, s.126-127)

Ahmet Mithat, yazarların sorumluluklarına da değinir. Bu sorumluluklardan ilki, hakkında yeterince kaynak bulunmayan alanlarda halkı bilinçlendirmektir. Yazar, pedagoji alanındaki kaynakların yetersiz olduğunu belirterek, bu alanla ilgilenen uzmanların daha

fazla kitap yazıp ebeveynlere yol göstermeleri gerektiğine dikkat çeker. (AB, s.138-139) Okuyucuyu bilgilendirme konusuna “Hikmet-i Peder”de de değinen Ahmet Mithat, kadınlara yönelik bir dergi olan “Lebibe”de yer alan makaleleri özetler. Bunlar ev sahipliği ve kiracılık, genç kızların nasıl giyinmeleri gerektiği, ilaçlar, iffetli olmanın önemi gibi çeşitli konularda yazılan ve kadınları eğitime amacı güden makalelerdir. Buradan hareketle, yazarların okuyucuyu eğitime amacı taşıması gerektiği fikrinin yanı sıra kadın eğitiminde süreli yayınlardan faydalanmanın önemli olduğu sonucuna da ulaşılmaktadır. (HP, s.18-23)

Ahmet Mithat’a göre yazarlar, diğer ülkelerde yaşanan gelişmeleri, yazılan yazıları takip edip bunları okuyucuya iletmek sorumluluğunu taşımaktadırlar. (HP, s.23)

Bir yazarın, sadece güçlü bir kaleminin olması yeterli değildir. Örneğin özellikle tıp alanında yazmak isteyenler, hem bu alandaki kitapları incelemeli hem inceledikleri teorik bilgileri hayata geçirmeli hem de zihinlerinde biriktirdikleri bu bilgileri güzel bir ifadeyle kâğıda geçirebilecek bir yazma becerisine sahip olmalıdırlar. (HP, s.80)

Yazarların üslupları ve okuyucuya karşı takındıkları tavır da son derece önemlidir. Bir yazar, ele aldığı konuya kendisinden önce hiç önem verilmemiş gibi bir tavır takınmamalıdır. (HP, s.28-29) Yazacağı sıradan bir konuyu okuyucuya önemli göstermek için, sanki o konuyu kendisi keşfetmiş gibi bir tutum sergileyip, kendisinden başka kimsenin bu derece önemli bir konuyu neden kaleme almadığı gibi eleştirilerde bulunmamalıdır. Aksi hâlde okurun tepkisiyle karşılaşması kaçınılmaz olur ve yazısı talep görmez. Aynı şekilde Doğudan bahsedecek bir yazarın Batıyı, Batıdaki gelişmelerden söz edecek birininse Doğuyu kötülemek gibi aşırılıklar sergilemesi de yanlıştır. Ahmet Mithat, bu tür yazarlarla ilgili duygularını “Böyle bir uçtan diğerine kadar atlayıp evsât-ı umûru bulamayan, kalemini ya ifrât veyahut tefrît meydanlarında dellâllıktan kurtaramayan muharrirleri de hiç sevmem.” (HP, s.30) cümlesiyle dile getirir.

Ahmet Mithat, örnek bir yazar olarak “Hikmet-i Peder”deki Rana’yı karşımıza çıkarır. Ona göre bir yazar, yazacağı konuya hakim olmalı, o konuda araştırmalar yaparak bilgi edinmelidir. (HP, s.218) Bununla birlikte, okuyucularının hiç bilmedikleri bir konudan bahsetse bile onları küçümseyen bir tavır takınmamalıdır:

“Böyle bir ders aldıklarından dolayı kimseyi mahcup ve eda-yı teşekküre mecbur bırakmıyor. İşte muharrir böyle olmalı efendim! ... kârilerini bi-l-küllîye cahil ve ahmak yerine koyup da tepelerine tokmak ile vururcasına davranmamalıdır.” (HP, s.31)

1.8. KADIN EĞİTİMİ

Tanzimat Devri'nde kadın, sosyal ve medeni konumuyla bir problem teşkil etmekte ve kaleme alınan eserlerde bu konu oldukça yoğun bir şekilde dile getirilmektedir. Ahmet Mithat'ın eserlerinde de kadın, önemli bir yer tutmaktadır. İncelenen eserlerde kadınlardan yana bir tavır sergilediği gözlemlenen yazar, kadının namuslu ve şefkatli bir kız kardeş, eş ve anne olmak üzere yaratıldığını belirtir. (LR/AK-J, s.829-830) Kadınların toplumdaki konumlarını ve eğitim seviyelerini de değerlendirerek bu alanlarda katedilmesi gereken mesafeye dikkat çeker.

1.8.1. Kadında Ahlak

Kadının ahlaki konusu, yazarın incelediğimiz eserlerinde önemle ele alınmıştır. Çünkü ona göre toplumun ahlakına yön verenler kadınlardır. Toplumdaki ahlak sorunlarının temel sebebi, kadınların ahlakında meydana gelen bozulmadır. (HP, s.16) “Hikmet-i Peder”de kadınlardaki ahlak sorunlarının sebebini açıklayan Ahmet Mithat, bunun arkasındaki asıl sorumluların erkekler olduğunu ifade eder. Ona göre bir erkek ahlaklı olmazsa kadını da ahlaksızlığa sürükler. (HP, s.125-126) Yazarın bu görüşü, onun kadınlara bakış açısıyla bağlantılıdır. Kadınları gereği gibi eğitim almadıkları ve toplumda erkekler kadar yer bulamadıkları için daimi bir çocukluk hâlinde gören yazar, onların sorumluluğunun da erkeklerde olduğunu düşünmektedir. (AB, s.43-44)

Ahmet Mithat, “Ana-Kız” adlı eserinde Avrupa’da ve özellikle de Paris’te kadınların toplumda meydana gelen her olaya iştirak ettiklerini, bunun sonucunda ise ahlaki bozan durumların ortaya çıktığını belirtir. (LR/AK-J, s.829-830) Demek ki Ahmet Mithat’a göre kadın, kendi alanının dışına çıkmamalıdır.

Yazara göre kadın temiz, lekesiz bir kız kardeş, namuslu bir eş ve şefkatli bir anne olmak üzere yaratılmış bir varlıktır. (LR/AK-J, s.829-830) “Hikmet-i Peder”de kadının bütün şan ve şerefının, bütün değer ve kutsiyetinin iffetinden ibaret olduğu söylenmiştir. (HP, s.22) Bir kadın -ister genç kız, ister anne olsun- iffetini koruduğu müddetçe güçlüdür, saygındır. Bunun tersine hareket edenler ise bir insanın düşebileceği en aşağı seviyeye düşerler. (HP, s.38-41) Bu durumu “Ana-Kız”da da ele alan yazar, iffetsizlik ederek

hayatını pek çok erkekle geçiren Jijik ve onun kızı Luiz'in hikâyelerini anlatır. Namusunu korumayan Jijik, sonunda yaptıklarının cezasını bulmuş, yakalandığı bir hastalık yüzünden güzelliğini tamamen yitirerek sokaklarda dilencilik yapacak duruma düşmüştür. Oysa kızı, iffetli bir yaşam sürdürdüğü için çevresindekilerin takdirini kazanarak iyi bir evlilik yapmış, böylelikle mutlu bir hayata adım atmıştır. (LR/AK-İSİ, s.850-851) Yine aynı eserde, namusunu korumayan kadınların mutlaka bunun cezasını çekecekleri ifade edilmiştir.

“Zaten bu makule esafil-i nisvanın hangisinde hüsn-ü akibet görülmüştür? Ettikleri haşarlıkların her biri bir surette netice-i cezasına duçar olmazlar mı?” (LR/AK-İSİ, s.851)

Yazar ahlak konusunu hem genç kızlar hem de evli kadınlar açısından ele almıştır. Ona göre bir genç kız, babasının emir ve yasaklarına uygun hareket etmelidir. (HP, s.213) Ailesinin izni olmadan, evlilik niyetiyle bile olsa, hiçbir erkekle görüşmemelidir. Buna uygun şekilde davranması, o kızın iffetini koruması anlamına gelir. Aksi hâlde hareket etmesi ise ahlaksızlıktır. Genç kızın bu davranışları, onunla evlenmek niyetiyle görüşmek isteyen erkeği de memnun etmelidir. Çünkü ileride eşi olacak kızın namuslu bir kişi olması, onun içini rahatlatacak, eşi hakkında şüphe duymamasını sağlayacaktır. (HP, s.57-60)

Evli kadınlar ise kocalarına sadık kalarak iffetlerini korumalıdır. Ne amaçla olursa olsun kadının başka bir erkekle birlikte olması ahlaksızlıktır ve bundan zarar göreceği olan yine kadının kendisidir. Yazar “Hikmet-i Peder”de, gerçekleşen boşanmaların sebeplerinden bahsederken, kadınların kendilerini aldatan kocalarından intikam almak amacıyla başka erkeklerle birlikte olmalarından söz eder ve bunun yanlış olduğunu belirtir. Çünkü kötü duruma düşecek olan kadının kendisidir. Romanda, aldatma konusuyla ilgili olarak birkaç olay nakledilir. Bunlardan ilkinde kocasının ihanetine uğrayan kadın, eşini aldatır. Sonuçta durum ortaya çıkar ve çift boşanır. Ancak yaptığı ahlaksızlık yüzünden ailesi bile kızlarına sahip çıkmaz. Kocasından intikam almak hırsıyla yaptığı ahlaksızlık, sonunda onu kötü yollara sürükler. Yazara göre böyle bir yola düşmektense ölmek daha iyidir. (HP, s.110-112) “Hikmet-i Peder”de boşanma ile ilgili olarak anlatılan ikinci hikâye de diğerleriyle benzerdir. Erken yaşta evlenen erkek karısını aldatır. Kadın ondan intikam almak isteyerek başka erkeklerle birlikte olur. Boşanma yaşanır. Kadın baba evine döner. Önceleri anlayıp dinlemeden kızını yargılamak istemeyen baba, sonra gerçekleri

öğrenir ve öfkeyle hareket ederek kızının ölümüne sebep olur, birkaç yıl hapis cezası alır. (HP, s.113) Burada ahlaksızlık ölümle sonuçlanmıştır. Kadınlar ne diğer erkeklere ne de kendi zenginliklerine güvenerek kocalarını aldatmalıdır. Sebep ne olursa olsun ihanet iffetsizliktir, namussuzluktur. (HP, s.115-116) Ancak burada dikkat çeken nokta, yazarın kadınların ihaneti karşısında bile onları suçlamaması, aksine onlara acımasıdır.

“Bereket versin ki onun bu sırrına velileri âgâh olmadıklarından biçare felaketzedeyi yine hanelerine kabul ediyorlar.” (HP, s.115)

Çünkü Ahmet Mithat’a göre kadınları bu yola sürükleyenler erkeklerdir. Erkek karısını aldattığı için karısı ondan intikam almak ister. Bu kadınlarla birlikte olan erkekler ise onları, kocalarından boşanırlarsa kendileriyle evlenecekleri vaadiyle kandırırlar. Kadın onlar yüzünden iffet ve namusunu heder eder. (HP, s.114) Fakat yazar, ne olursa olsun kadının iffetini koruması, yanlış yollara sapmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kadını bu duruma düşürenler her ne kadar erkekler de olsa, işlenecek hatanın sonuçlarına katlanacak olan yine kadındır. İffetini, namusunu yitiren bir kadına ne kocası ne kendi ailesi ne de toplum sahip çıkar.

Kadının ahlakının bozulmasının sebeplerinden söz eden Ahmet Mithat, kadınların modernleşmek adına kendilerine yakışmayan tutum ve davranışlar sergilemelerini, vücutlarını meydana çıkaran kıyafetler giymelerini uygun bulmaz ve bunlardan kaçınılması gerektiğini ifade eder. Kadınların ahlaka aykırı davranışlarda bulunma sebebini erkeklere yaranma isteği olarak belirtir. Bayağı kadınlar ne zaman erkeklerin ilgisini çekmek için yeni bir şey icat etseler, sefahet düşkününü erkekler hemen onlara kapıldığı için iffetli kadınlar da buna uyma ihtiyacı hissederler. Çünkü bu hâlleri taklit etmedikçe erkeklere yaranamayacaklarını düşünürler. (LR/AK-J, s.830-831) Görüldüğü gibi, kadınların ahlakının bozulmasının arkasında yine asıl sorumlu olarak erkekler yer almaktadır.

Ahmet Mithat’ın iffet konusuyla bağlantılı olarak ele aldığı bir diğer husus da kadınların kıyafetleridir. Yazar, “Hikmet-i Peder” romanının kahramanlarından Rana’nın yazdığı makale vasıtasıyla, kadınların örtünmesinin önemini anlatır. Örtünme kadın için bir ihtiyaçtır ve eski dönemlerden beri, farklı inançlarda ve farklı şekillerde buna rastlanmaktadır. Kadının duyduğu bu ihtiyaç, onun iffet duygusundan kaynaklanmaktadır. (HP, s.218-221) “Ana-Kız”da da bisiklet süren kadınların giydikleri kıyafeti uzun uzun tarif

eden yazar, vücudu meydana çıkararak bu kıyafeti ahlaka aykırı bulur. (LR/AK-J, s.832) Ona göre, kendi kadınlık şanını takdir eden ve onu koruma gayretinde bulunan kadınlar, Avrupalılar derecesindeki açıklıktan hoşlanmayacaklardır. (HP, s.218)

1.8.2. Anne Olarak Kadın

Pek çok eğitimci iyi çocuklar yetiştirmek için iyi anneler yetiştirmek gerektiği görüşündedir. Çünkü anne ne kadar talim ve terbiye görmüşse evladına da o kadarını verebilir. (AB, s.38-39) Dönemin eğitim durumunu inceleyen yazar, annelerin eğitimi konusunda gelişmeler yaşandığını, bilgili kadınların artık nadir olmadıklarını ifade eder. Özellikle İstanbul, İzmir ve Selanik gibi büyük şehirlerde yaşanan gelişmenin memnun edici olduğunu belirtir. (AB, s.133-134) Fakat bütün bunlara rağmen kadınların çoğunun eğitim durumlarını henüz başlangıç seviyesinde görür. (HP, s.193)

1.8.2.1. Bebek Bakımı ve Kadın

Annelikteki lezzet, çocuğa bakmaktan kaynaklanır. Anne ile çocuk arasındaki bağ bu yolla daha da güçlenir. Bu nedenle her kadın hem çocuğunun hem de kendisinin mutluluğu için evladiyla bizzat ilgilenmelidir. Çocuğunu dadılara emanet eden anneler bile onlarla ilgili her işi bizzat denetlemeli, böylece fiilen olmasa da zihnen çocuklarının bakımını yürütmelidirler. (POS, s.167-169)

Ahmet Mithat'a göre kadınların eğitim düzeyi yeterli olmadığından, erkekler eşlerini eğitmelidirler. Bir erkek, evlendiği günden itibaren karısına evliliğin asıl amacının düzenli bir yuva dahilinde çocuk yetiştirmek olduğunu anlatmalı, bu amacı gerçekleştirmek için yapılması gerekenleri ona da kavratmalıdır. Böylece kadın henüz anne olmadan annelik konusunda bir fikir edinir. (POS, s.159-160)

Kadın, anne olacağını anladığı zaman eşini daha çok sevmeye başlar. Gerçekten evlenmiş olduğunu o zaman kavrar. Böylece çocuk, kadın ve erkeğin gerçek anlamda birleşmelerini sağlar. Bu dönemde erkek, karısıyla en çok evlat yetiştirmek ve çocuk bakmak konularında sohbet etmeli, onu bu alanlarda bilgilendirmelidir. Kız ve erkek çocuk arasında hiçbir fark olmadığı, asıl önemlisinin hayırlı bir evlat yetiştirmek olduğu kadına anlatılmalıdır. Erkek, çocuk bakımı konusunda kitaplar okumalı, bunlardan edindiği bilgiler hakkında karısıyla sohbet etmelidir. Bu sayede kadın, daha bebek dünyaya gelmeden,

çocuk büyütmeyle ilgili o kadar çok bilgi edinmiş olur ki birkaç çocuğu olan anneler veya bazı ebeler bile onun yanında bilgisiz kalırlar. Bebeğin dünyaya gelmesiyle birlikte kadın, bu konuda öğrendiklerini uygulamalı, sadece kendi bilgisine göre hareket etmemelidir. Yazar, annelerinden gördüklerini yapan ve bunu yeterli gören kadınların, kaç çocukları olursa olsun, çocuk yetiştirme konusunda kendilerini geliştirmelerinin mümkün olmadığını vurgular. (POS, s.163-166)

Kadını çocuk bakımı konusunda eğitme görevinin erkekte olduğunu söyleyen yazar, eğitilmiş kadınlar söz konusu olduğunda sorumluluğu doğrudan onlara yükler. Böyle bir kadın, çocuk yetiştirmeye dair yazılanları okumalı, kocasıyla ona göre sohbetler ederek gereken bilgiyi kendi kendine edinmelidir. (POS, s.168)

Ahmet Mithat, bebek ölümlerinin çok fazla yaşanmasının sebebini, onlara bakan kişilerin bilgisizliklerine veya bebeğe bakma konusundaki kayıtsızlıklarına bağlar. (ÇMU, s.65-66) Bu nedenle “Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi” adlı kitabında bebek bakımı konusunu oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alır. Amaç, kadınları bu konuda eğitmektir.

Yazara göre, çocuğunun sağlıklı olmasını isteyen bir kadın, hamilelik esnasında kendi sağlığına dikkat etmek suretiyle işe başlamalıdır. Bu süre zarfında sadece vücut sağlığını değil, ruh sağlığını da korumaya çalışmalıdır. Çünkü annenin geçireceği bir bunalım veya sinir krizi karnındaki bebeğin hayatını tehlikeye sokacak kadar ciddi sonuçlara yol açabilir. Yazar, doğuştan gelen sakatlıkları hamilelik sırasında yaşanan bu tür rahatsızlıklara bağlar. (ÇMU, s.54-55)

Bebek dünyaya geldikten sonra beslenmesine dikkat etmek gerekir. Çünkü bebek açlık kadar düzensiz beslenmeye de dayanamaz. Çocuk düzenli beslenmez ve bu yüzden yaşadığı sıkıntı ve hoşnutsuzluk sık sık tekrar ederse, ömrünün sonuna kadar huysuz bir insan olup kalacaktır. Bu noktada Ahmet Mithat, iyi veya kötü huyun süttten geçtiği ile ilgili inancı değerlendirir. Bilimsel açıdan doğru bulmadığı bu düşüncenin, bebeğin beslenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması açısından kabul edilebilir olduğunu ifade eder. Çünkü ihtiyaçlarının zamanında ve gereği gibi karşılanıp karşılanmaması, çocuğun memnun olmasına veya memnuniyetsizliğine yol açacaktır. Bu da onun iyi ya da kötü huylu olmasını büyük ölçüde etkiler. (ÇMU, s.158-159)

Yazar, konuyla bağlantılı olarak çocuğun beslenmesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre bebek, yeni doğduğu zaman iki saatte bir emzirilmelidir. Üçüncü ayın tamamlanmasıyla birlikte üç saatte bir ve daha sonraları da dört saatte bir beslenmelidir. Ancak her defasında bebeğin iyice doyduğundan emin olunmalıdır. (ÇMU, s.159-160)

Bebeğin dinlenmesi ile bir yetişkinin dinlenmesi arasında fark vardır. Yetişkinler hareket ettikçe yorulurlar ve dinlenmek için bir müddet hareketsiz kalmak isterler. Oysa bebekler hareketsizlikten yorulurlar. Yazar kundaktaki bebeklerin dinlenebilmeleri için hareket etmelerine izin verilmesi gerektiğini vurgular. Bu nedenle bebeğe kundağı açılarak hareket özgürlüğü tanınmalıdır. Yeterince hareket etmeyen çocuğun uyuması da zorlaşır. Ahmet Mithat, böyle bir durumda çocuğu uyutmak için afyonlu maddelerin kullanılmasını kesinlikle yanlış bulur. Çocuğu böyle şeylerle boş yere zehirlemek yerine kundağı açılarak ona masaj yapılmasını tavsiye eder. Böylece rahatlayan çocuk mışıl mışıl uyuyacaktır. (ÇMU, s.93-94) Yazar bu masajın nasıl yapılacağını da ayrıntılı bir şekilde açıklar. Buna göre çocuk önce yüzükoyun yatırılarak sağ ayağı ile sol elinden tutulmalı ve bunları birbirine değdirmek için yavaş yavaş çekilmeli, ardından diğer ayak ve ele de aynı işlem uygulanmalı, sonra sırt üstü yatırılıp aynı uygulama tekrar edilmelidir. Bütün bunlar yapılırken çocuğu incitmek için gayet yavaş ve dikkatli hareket edilmelidir. Tarif edilen bu masajdan daha da iyisi, çocuğun tüm vücuduna uygulanacak masajdır. (ÇMU, s.94-95)

Yazar, bir bebeğin ağlama sebebinin sadece açlık olmayacağını belirterek bu durumda neler yapılması gerektiğini sıralar. Ağlayan bebeğin odası havalandırılmalı, kundağı açılarak altı kirlenmişse temizlenmeli, çocuğa masaj yapılmalıdır. Böylece tekrar beşiğe konan bebek uykusuna devam edecektir. (ÇMU, s.160-161) Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir diğer ayrıntı da çocuğa söylenen ninnilerle ilgilidir. Hafif bir sesle söylenen düşük tempolu bir ninni, çocuğa olumlu etki ederek onun uyumasına yardımcı olabilir. Fakat ağlayan bir bebeği uyutmak için yüksek sesle söylenen ninniler, bebeği yoracağından tam tersi bir etkide bulunacaktır. (ÇMU, s.163)

Bebeğin yıkanması, onun bakımıyla ilgili olarak yürütülen işlerden bir diğeridir. Çocuğun yıkanacağı yerin ve bunun için kullanılacak suyun sıcaklığı son derece önemlidir. Çünkü bu esnada üşüyen bebek hastalanacaktır. Yazar, çocuğun ılık suyla ve hava akımının olmadığı bir yerde yıkanması gerektiğini belirtir. (ÇMU, s.156-157)

Diş çıkarma zamanı, çocuğun en sıkıntılı dönemidir. Diş etlerinin ağrısı çocuğu açlıktan, havasızlıktan, hareketsizlikten, kısacası her şeyden çok daha fazla rahatsız edecektir. Bu dönemde onun her isteği karşılanmalı, bakımında kusur edilmemelidir. Böylece zaten çektiği sıkıntıya yenileri de eklenmemiş olacaktır. (ÇMU, s.163-164)

Yazar, çocuğun en buhranlı zamanlarından birinin de süttten kesme aşamasında yaşandığını belirtir ve bunun vaktinden önce yapılmasının çocuğu daha da zorlayacağını söyler. Çocuk, emmeye devam ettiği süre zarfında biberona alıştırılırsa, bu dönem çok daha rahat atlatılacaktır. Bunun için doğumunun ilk haftasından itibaren çocuğa biberon verilmelidir. Fakat önceleri biberona konan süt annesinin sütü olmalıdır. Böylece çocuk emdiği iki süt arasında bir fark bulamayacağı için biberonu almaya devam edecektir. Daha sonraları ise inek sütü annenin sütüne benzer şekilde sulandırılıp tatlandırılarak verilmelidir. Bu yolda devam edilip biberonla verilen süt yavaş yavaş anne sütünün yerini almalıdır. Bir yaşından sonra oldukça sulu olarak hazırlanan sütlü un veya muhallebiyi biberonla veya kaşıkla yedirmek mümkündür. Çocuk buna da alıştıktan sonra ya süt emmeyi kendi kendine unuttur ya da süttten kesmenin hiçbir üzüntüsünü çekmez. (ÇMU s.164-167)

Süttten kesilen çocuğu normal gıdalara alıştırmamanın da zorlukları vardır. Çünkü başlangıçta çocuk sadece tatlıdan hoşlanır. Ekşi, tuzlu, acı gibi tatlardan nefret eder. Nefret ettiği yemeği ona yedirmek güç bir iştir. Çocuk, elleriyle gözlerini kapatıp o yemekleri görmek bile istemez. Böyle bir durum karşısında çocuğu zorlamak yanlıştır. O yemeği çocuğun gözü önünde, ne kadar lezzetli olduğunu belli ederek yemek suretiyle çocuğun ilgisi çekilmeli ve bu yemeğe alıştırmaya çalışılmalıdır. (ÇMU, s.140-141)

Ahmet Mithat'ın üzerinde durduğu konulardan biri de çocuğun yürümeye başlaması ile ilgilidir. Çocuğa yürüme alıştırmaları yaptırmayı faydalı bulan pek çok kişi vardır. Bu alıştırmaları yaptırmak için çeşitli vasıtalar da bulunmuştur. Ancak yazar, zamanından önce yapılan bu alıştırmaları, çocuğun sağlığı için sakıncalı bulur. Bacaklar henüz vücudun ağırlığını taşıyacak gücü kazanmamışken çocuğu herhangi bir vasıta ile ayakta tutmak, bacakların biçimini bozacaktır. Yazar, yürüme konusunda tabiatın müsaade ettiği zamanı beklemeyi uygun bulur. Bu zamanın çok fazla gecikmeyeceği kesindir. (ÇMU, s.309-310)

Dikkat edilmesi gereken bir diğerk nokta, çocuğun düşeceği korkusuyla koşmasının engellenmesidir. Ahmet Mithat'a göre, bir çocuk ne kadar erken yürüyüp koşar ve bu konuda ne kadar gayret gösterirse o kadar çevik ve becerikli bir kişi olacaktır. Bu nedenle çocuğun koşmasına engel olunmamalıdır. Düşmek ona zarar vermez, çünkü çocuk yere düşerken vücudunu zarar görmeyecek şekilde ayarlamayı başarır. Düşüp kalktıkça çocuğun vücudu buna alışacak ve çevikliği de artacaktır. (ÇMU, s.311-312)

Bilinçli bir annenin çocuğuna daha iyi bakabileceği unutulmamalıdır. Çocuklarının iyiliğini düşünen anneler, bu gerçeği göz ardı etmemelidirler.

1.8.2.2. Çocuk Eğitimi ve Kadın

Çocuğa ilk eğitimi veren kişinin, onun annesi olduğunu söyleyen pek çok insan bulunmaktadır. Fakat Ahmet Mithat'a göre, anneler çocuklarına bu eğitimi verebilecek düzeyde değildir. (AB, s.37-39) "...kadınlar bir sabâvet-i dâime hâlinde tasavvur olunacaklarından onların evladı terbiye etmeleri şöyle dursun kendileri dahi erkeklerin nezaret-i mürebbiyânelerine muhtaç kalıyorlar." (AB, s.45) diyen yazar, ilk üç yıl annelerin, çocuklarına çok az şey öğretebileceklerini veya hemen hemen hiçbir şey öğretemeyeceklerini ifade eder. Bu dönemde üstlenecekleri görev, sadece çocuğun bakımıyla ilgili olacaktır ve bu aşamada bile eşlerinin onlara yol göstermesi gerekecektir. İlk üç seneden sonra ise çocuk için ciddi anlamda bir eğitim süreci başlayacaktır. Yazara göre, çocuğun bu dönemden sonra ihtiyaç duyduğu eğitimi verebilecek annelerin sayısı çok azdır. (AB, s.117-118)

"O vazifeleri bihakkın ifa edebilecek valideler memleketimizde henüz pek çok değildirler." (AB, s.118)

Bütün bunlarla birlikte, çocuğun terbiyesinde annenin hiçbir katkısı olmayacağını düşünmek elbette yanlıştır. Anne, çocuğun istenmeyen davranışlarını önlemek konusunda önemli bir etkidir. Yazar bu konuda, artık geceleri beslenmeye ihtiyacı olmadığı hâlde süt isteyerek ağlayan çocukları örnek olarak verir. Bir yaşına gelen çocuğun, geceleri uyanıp süt için ağlamaya hakkı yoktur. Çünkü bu durum onun için bir ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. Annenin yapması gereken şey, çocuğun ağlamasına kulak asmamak ve sert bir sesle ona kızmaktır. Böylece çocuk, ne kadar ağlarsa ağlasın isteğinin gerçekleşmeyeceğini, üstelik

bu yüzden azarlanacağını anlayacak ve bu kötü huyunu terk edecektir. Fakat verilecek terbiyenin, çocuğun yaşına uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Mesela az önce verilen örneğin bir yaşından küçük bir çocuğa uygulanması mümkün değildir. Çünkü o çocuğun geceleri de beslenmesi zorunludur. (ÇMU, s.329-330)

İncelenen eserlerde annenin, okul çağına gelen çocuğun talim ve terbiyesiyle ilgili yapabileceği tek şey, onun eğitimini engellemekten ibaret görülmüştür. Yazar, çocuklarını gözlerinin önünden ayırmak istemeyen annelerin, onların daha iyi bir eğitim alma şansını ortadan kaldırdıklarını ifade eder. O dönemde anaokullarının bulunmamasının sebeplerinden birinin, annelerin bu tutumu olduğunu belirtir. Anneler sadece küçük çocuklarından değil, üniversite düzeyine gelen evlatlarından bile ayrılmayı istememektedirler. Bu yüzden pek çok gencin Avrupa’da eğitim alma fırsatını kaçırdığını belirten yazar, yine de kadınları mazur görür. Çünkü onlar, evlatlarını geleceğin şartlarına uygun şekilde ve mümkün olan en iyi düzeyde eğitmeleri gerektiğinin farkında değildirler. Yaptıklarının sadece bir bencillikten ibaret olduğunu anlayabilecek bir fikir dünyaları yoktur. (AB, s.105-107)

1.8.3. Toplumda Kadın

Ahmet Mithat, kadınları topluma yön veren unsurlardan biri olarak görür. Buna rağmen sadece ülkemizde değil, dünyanın her yerinde kadınlar, erkeklerin gerisinde yer almaktadır. Kadınların eğitime gereken önemin gösterilmemesinin yanı sıra toplumda erkeklere tanınan fırsatların kadınlara tanınmaması bu durumun sebepleri olarak karşımıza çıkar. Yazar, kadınlara yönelik yanlış kanılara da dikkat çeker ve okuyucuya bu konudaki doğruları göstermeye çalışır.

1.8.3.1. Toplumda Kadının Yeri

Ahmet Mithat’a göre, hangi milletin tarihi incelenirse incelensin, yeniliklere öncelikle erkeklerin adım attığı ve kadınlara da bu yenilikleri kabul ettirdikleri görülür.

“Her milletin tarih-i terakkisi ispat eder ki her zaman ve dünyanın her yerinde şehrâh-ı terakkiye kadınlardan evvel erkekler ayak atmışlar ve o şehrâh-ı saadete kadınları dahi yedip, sürükleyip götürmüşlerdir.” (AB, s.39-40)

Toplumda binlerce meşhur erkeğin, başarıları sayesinde şan ve şöhretlerini gelecek nesillere de duyurduğu görülürken, kadınlardan hiçbirinin adının bile duyulmadığı veya az çok adını duyuran kadınların erkeklere oranla yüzde, hatta binde bire bile varamadığı görülür. (AB, s.39-40) Ahmet Mithat'a göre bu durumun sebeplerinden biri, kadınlara erkekler kadar imkân tanınmamasıdır. Yazar bu konuda Avrupa ve Amerika'dan değişik meslek gruplarını örnek verir. Erkeklere hakimlik hakkı tanınırken, avukatlık diploması olan kadınlara davalarda görev verilmemesi; erkek doktorlara bütün hastaları tedavi izni verilirken, kadınlara sadece hemcinsleriyle ilgilenme hakkı tanınması; idari görevlere kadınların getirilmemesi; kadınlara yüksek okullarda öğretmenlik görevi verilmemesi bunlardandır. (AB, s.41-42) Kadın eğitimi konusunda büyük çaba harcanan Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş toplumlarda bile durum böyleyken, diğer toplumlarda kadının konumunun daha da kötü olacağı aşikârdır. (AB, s.42-43)

Gelişmiş milletler nezdinde bile kadınların ruh ve zihin olgunluklarına duyulan güven henüz çok azdır. Onların tüm topluma hizmet edip başarılı olmaları şöyle dursun, sadece kendi cinslerine yeterli olabileceklerine bile inanılmamaktadır. Kadınların sürekli bir çocukluk hâlinde buldukları düşünülmektedir. Duruma medeni hukuk açısından bakıldığında da erkeklerin sahip olduğu hakların birçoğundan kadınların mahrum bırakıldıkları görülmektedir. Yazar, son yıllarda kadınlarda nispeten görülen gelişmeyi dikkate alan bazı kişilerin, insanların bu iki türü arasındaki farkı beğenmeyerek kadınların haklarını artırmaya çalıştıklarından söz eder. "Feminist" adı verilen bu kişilerin, konuşmaları ve yazılarıyla kadın haklarıyla ilgili bu fikirlerini aktarmaya çalıştıklarını belirtir. Ancak bu haklı ve güzel sözlerin, yetkililerce dikkate alınmadığını ifade eder. (AB, s.43-44)

«Şu son senelerde kadınlarda görülen terakkiyât-ı nisbiyeyi nazar-ı insafa alanlar nev'iyet-i beşeriyenin şu iki nısfı, şu iki sınıf arasında görülen bu kadar büyük farkı beğenemeyerek nisvânın hukukunu birazcık olsun artırmaya çalışıyorlar. Bu gayrette bulunanlara "feminist" deniliyor. Bunlar lisanlarıyla, kalemleriyle hukuk-ı nisvânın tezyîdi lehinde neşr-i efkâr ediyorlar da medeniyetin erkân-ı asliye ve kadimesinden olan hurde-endişân akla bunların o güzel ve haklı sözlerine hemân hiç de havâle-i sem' kabul etmiyorlar!» (AB, s.44)

Toplumumuzdaki kadınların yeri de bundan farklı değildir. Çünkü kadınların medeni durumları ve ihtiyaçları nedeniyle daimi bir çocukluk içerisinde buldukları

düşünülmekte, ömürlerinin sonuna kadar erkekler tarafından bakılmaya muhtaç görülmektedirler. (AB, s.13)

Kadınların toplumdaki konumlarını gözler önüne seren yazar, onların toplum için ne kadar önemli olduklarını ve aslında toplumun ilerlemesine değerli katkılarda bulduklarını anlatmaya çalışır. Ahmet Mithat'a göre kadınlar, hem kendi çalışmalarlarıyla hem de erkekleri etkilemek suretiyle toplumun ilerlemesinde rol alırlar. Çünkü erkekler en çok, kendilerini kadınlara beğendirmek için çalışırlar. Bu nedenle kadınlar neye ilgi duyarsa erkekler de o konuda çaba sarf ederler. Yazar, erkeklerin bilim ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarını da aynı sebebe bağlar. Erkekler kendilerini kadınlara beğendirmek için var güçleriyle çalıştıkça gelişmemiz daha da hızlanacaktır. (HP, s.15-17)

“Kadınların meylî hangi cihete teveccüh eder, kadınlar neyi beğenir ise erkekler o cihette terakki için gönüllerinde bir gayret-i cibillîye bulurlar.” (HP, s.15)

Ahmet Mithat, İslami hükümlerin kadınları ticaretten bile menetmediğini belirtir. Bu hükümlerin izin verdiği ölçüde, dini ve sosyal haklardan kadınlar da yararlanmalıdır. Kadınların haklarını ellerinden almaya çalışmak, cahillikten başka bir şey değildir. (HP, s.219)

1.8.3.2. Toplumda Kadına Yönelik Yanlış Kanılar

Yazara göre, kadınların toplumda yeterince yer alamamasının sebeplerinden biri, onlara güvenilmemesidir. Onlarla ilgili bu ön yargıyı yok etmek amacıyla Ahmet Mithat, kadınlarla ilgili bazı kanıların yanlışlığını ortaya koyar.

Kadınların edebiyat alanında erkekler kadar, hatta bazen onlardan bile daha başarılı olduklarını göstermek isteyen Ahmet Mithat, “Hikmet-i Peder”in kahramanlarından Rana’yı başarılı bir yazar olarak karşımıza çıkarır. Kitap, gazete ve dergilerde kadın imzasıyla yayınlanan yazıların gerçekten onların eseri olduklarını belirtir. Kadınlardan yazar olmayacağını veya onların iyi yazılar yazamayacağını düşünen kişileri “boş fikirli” olarak niteler. (HP, s.9-10)

“- Yok yok! Benim pek yakından malumatım vardır. İsmi şöhret almış olan kadınların her yazdıkları şeyler hakikat kendi mahsul-i fazl ve irfanlarıdır. Hele Rana Hanım...” (HP, s.10)

Romanın ilerleyen bölümlerinde Rana'nın yazdığı yazılar methedilerek ve bunları bizzat kendisinin yazdığı tekrar tekrar belirtilerek kadınlarla ilgili bu düşüncenin yanlışlığı

gösterilmeye çalışılmıştır. (HP, s.218-222, s.233) Rana ile birlikte romanda adı geçen “Lebibe” dergisinin diğer kadın yazarları da son derece başarılı bulunmuşlardır. (HP, s.18-23)

“Okuyunuz da bakınız ne kadar beğenirsiniz. Hiç de bir kadın kaleminden umulacak âsârdan değil ama inanınız ki Revnak Hanımefendi’nin bu yoldaki tetebbuât-ı iktisadiyesi değme bir erkeğe müyesser olamayacak derecelerdir.” (HP, s.19)

Yine aynı romanda anlatıcı, “Lebibe” dergisinde çıkan makaleleri özetlerken kadınların iktisat, geometri, tıp, felsefe gibi alanlardaki bilgileri yine kadınlara yönelik alanlarda kullandıkları görülmektedir. Örneğin bir makalede geometrinin terziliğe uygulanmasından bahsedilmektedir. Buradan da kadın eğitiminin hafife alınmaması gerektiği, aslında kadınların da her alandaki bilgiye ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmaktadır. (HP, s.18-23)

Ahmet Mithat, kadınların topluma olan katkılarından da söz eder. Toplumda zannedilenin aksine, kadınlar geçmişten günümüze kadar bilim, edebiyat, siyaset vb. gibi çeşitli alanlarda topluma pek çok hizmette bulunmuşlardır. (HP, s.27) Yazar, o dönemde birçok kadının da bilim, edebiyat, sanat gibi pek çok alanda erkeklerin çalışmalarına iştirak ettiklerini belirtir. (HP, s.28-29)

Sonuç olarak denebilir ki sadece erkekler değil, kadın ve erkek birlikte çalışarak toplumu şekillendirir. Bu nedenle kadınların eğitimi ihmal edilmemeli ve onlara da toplumdaki yerlerini alabilmeleri için gerekli fırsatlar tanınmalıdır.

1.9. ERKEK EĞİTİMİ

Ahmet Mithat’ın eserlerinde en az değindiği konu, erkek eğitimidir. Bu durumun sebebi, erkeklerin gereken eğitimi zaten okulda aldıkları düşüncesidir. Onun eserlerinde erkek hem baba hem de eş olarak bir eğitici rolündedir. Aileyi ıslah edecek, karısını annelik konusunda bilgilendirecek, çocuklarına talim ve terbiye verecek olan erkektir.

Erkeklerle karşılaştırıldığında, genç kızların ve kadınların eğitiminin gereken seviyede olmadığı görülür. Yazarın bu düşüncesine “Hikmet-i Peder”de rastlamak mümkündür. Romanın kahramanlarından Doktor ... Bey, oğullarını okula gönderip, eğitimlerini kendisi üstlenirken, kızının hem eğitimi hem de öğretimi ile ilgili görevi bizzat kendisi yerine getirir .

“-Bizde mekâtip henüz Avrupa’nın çok yerlerindeki derecelerde muntazam ve kâfi olamadığından ve hele evlat anasının terbiyeleri henüz pek mukaddemâtında bulunduğu babam oğullarının talimini mekteplere havale edip terbiyesini ise kendi deruhte etmiş olduğu gibi kızının hem talimini hem terbiyesini kendisi ...” (HP, s.193)

Ahmet Mithat, bu görüşleri nedeniyle daha çok genç kızların ve kadınların eğitimi ile pek çok eksikliklerin olduğunu düşündüğü çocuk eğitimine değinir. Erkeklerin eğitimi açısındansa erkekte ahlak konusu üzerinde durur.

1.9.1. Erkeklerde Ahlak

Yazar, erkekte ahlak konusunu kadınlarla ilişkiler açısından ele alır. Bir erkek ister evli ister bekâr olsun kadınlarla gayrimeşru ilişkilerde bulunmamalıdır. Bekâr bir erkeğin, evlenmek amacıyla da olsa, bir kızla ailesinden gizli olarak haberleşmeyi, görüşmeyi istemesi yanlıştır. Bu şekilde hareket etmesi o kıza karşı bir saygısızlıktır. (HP, s.37-38) “Hikmet-i Peder”de Siret, Rana’yı müstakbel bir eş olarak görmekte, onunla haberleşmeyi, konuşmayı evlilik amacına dayanarak istemektedir. Buna rağmen ailelerden izinsiz olarak bu girişimde bulunmak yanlış görülmüştür. Ahmet Mithat’a göre bir delikanlının evlenmek istediği kızla görüşmesi, konuşması ona uygunsuzluklar öğretmek demektir. Gençler bu yollara girmeden, aileleri nezdinde niyetlerini ortaya koymalıdır. (HP, s.58-60) Bununla birlikte erkeğin, evli bir hanıma yakınlaşmaya çalışması doğrudan doğruya ahlaksızlık olarak nitelenmiştir. Aynı romanda anlatıcının, iki çocuğuyla birlikte alışverişe çıkan bir anneyi göz hapsine alması ve ondan bir beklenti içerisinde bulunması “iğrenilecek bir muamele” şeklinde adlandırılmıştır. (HP, s.39-40)

Yazar, “Peder Olmak Sanatı”nda bekâr erkeklerin kadınlarla birlikte olmak için iki yollarının olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi namuslu bir kadını baştan çıkarmaktır ki erkek bunu bir başarı olarak görmemelidir. Böyle bir şeyin kendi sorumluluğu altında bulunan kadınların başına gelmesi durumunda hayata küseceğini düşünerek bundan vazgeçmelidir. Vicdanını dinleyen bir erkek, bu tür davranışları kendine uygun göremez, bunun büyük bir ahlaksızlık olduğunu kabul eder. Kadınlarla birlikte olmanın ikinci yolu olan fuhuş da sakıncalıdır. Bu hem iğrenilecek bir durumdur hem de hastalık sebebidir. Ahmet Mithat bekâr erkeklerin bu iki yanlışa da düşmemesini ister. (POS, s.16-17) Avrupa’da kadın ile erkek arasında yaşanan bu tür yanlış ilişkilerin ülkemizdeki bekâr

erkeklerin binde biri tarafından bile kabule tenezzül edilmediğini belirten yazar, bu durum karşısında duyduğu memnuniyeti ifade eder. Avrupa'nın artık çürümüş olan medeniyetinin bu yoldaki çirkinliklerinin, gençlerimiz tarafından kabul görmediğini, onların hepsinin evlenme isteği taşıdığını belirterek evliliği teşvik eder. (POS, s.19)

Ahmet Mithat, sadakat konusu üzerinde önemle durmuş, bir erkeğin karısını aldatmaması gerektiğini defalarca ve çeşitli olaylarla anlatmıştır. "Hikmet-i Peder"de anlatıcı, gençliğinde karısına sadık kalmadığını itiraf ederken, bir arkadaşının başına gelen olaydan ibret alarak her mutluluğu ailesinde aramaya başladığını söyler. Gerçek mutluluğu ondan sonra bulduğunu, insanın gözü dışarıda oldukça kendi yuvasındaki asıl mutluluğu fark edemediğini, bunun değerini bilemediğini ifade eder. (HP, s.138) Karısına ihanet eden erkek sadece bir ahlak suçu işlemez, aynı zamanda sağlık sorunları, ailevi sorunlar da yaşar ve karısına da bu yolla zarar verir. Aynı romanda Doktor ... Bey'in anlattığı olaylardan birinde, on dokuz yaşında evlenip birkaç yıl sonra karısını aldatmaya başlayan bir erkek, frengiye yakalanır. Hastalığı karısına da bulaştırır. Karısı bu hastalık yüzünden tanınamayacak hâle gelir. (HP, s.147) Yazar, erkeğin karısına ihanet etmesini "metrukiyet" olarak nitelemiş, bu tür ahlaksızlıkların yuvanın yıkılmasına sebep olacağını belirtmiştir. (HP, s.105-106) Bir erkeğin karısından başka kadınlarla ilgilenmesi divaneliktir. Başka kadınlarla birlikte olmak iğrenilecek bir durumdur. Başkalarının su içtiği bardaktan su içmekten bile iğrenirken, pek çok erkekle birlikte olan bir kadınla beraber olmak tiksiniyecek ve sağlık açısından da korkulacak bir durumdur. (HP, s.238-239)

Erkekler, ahlaklarını bozacak ortamlardan uzak durmalıdırlar. "Peder Olmak Sanatı"nda yazar, dönemin umumi balolarında üstü kapalı ahlaksızlıklar yaşandığını belirterek, evli bir erkeğin bunlara katılmasını kesinlikle yanlış bulur. Alkol konusuna da değinen Ahmet Mithat, akşamcılık derecesindeki alkol tüketiminin iğrenilecek bir durum olduğunu belirtir. Ancak bazı kimselerin "aperatif" adı altında vazgeçemedikleri birkaç kadehi ya evlerine gelirken en temiz gazinolardan birinde ya da daha iyisi olmak üzere kendi evlerinde içmelerini uygun görür. (POS, s.140-141) Erkeğin ahlakını bozacak ortamlarda bulunup orada birkaç kadeh içmesinden önce kendi evinde bunu yapması daha doğru bulunmuştur.

Yazar, bu düşüncesini özel hayatında da uygulamış ve oğullarının meyhaneye alışmamaları için onların evde içki içmelerine izin vermiştir. Bu tutumunu eleştirenlere verdiği cevap ise şöyledir:

“Mademki nasılsa içiyorlar, bari gözümün önünde içsinler... Çünkü ben rakıyı meyhanede içmenin kâfi derecede zararını gördüm. Onların meyhanelere alışmalarını istemiyorum. Benim önümde benden çekinecekleri için az içiyorlar ve başlarına dert gelmiyor. Hâlbuki yabancı âlemlere yanaşsalar kimbilir ne felakete maruz kalırlar. Çünkü bana sorulursa, meyhaneye alışmak rakıya alışmaktan çok daha tehlikeli bir itiyattır!”⁹²

Erkeklerde ahlak konusunun bu kadar çok ele alınmasının sebebi “Hikmet-i Peder” romanında ortaya çıkar. Ahmet Mithat’a göre bir erkek ahlaklı olmazsa kadını da ahlaksızlığa sürükler. Erkek takibe başlamadıkça kadının namusu tehdiye maruz kalmaz. Erkek hücum etmedikçe kadın mağlup düşmez. Kadını bir kaleye benzeten yazar, muhasara edilmeyen bir kalenin hiçbir zaman zaptedilmeyeceğini, fethedilmeyeceğini ifade eder. Erkekler bir kadını baştan çıkardıkları zaman, bunu bir başarı olarak kabul ederler. Oysa bu düşünce yanlıştır. Aslında kirl ettikleri, başka bir erkeğin namusudur. Bu yolla kendi mutluluklarını, kendi haklarını tahrip ve imha etmiş olurlar. Erkekler duruma bu açıdan bakmalıdırlar. (HP, s.125-126) Aynı romanda Doktor ... Bey tarafından anlatılan boşanma hikâyelerinde vefasızlığa, kabahate, felakete sebep olan hep erkeklerdir. Kadınlar ise daima masum kalmışlardır. (HP, s.116) Demek ki erkeğin ahlaksızlığı kadını da bu tür yanlış yollara sürüklemektedir. Toplumda erkeğin ihaneti çoğunlukla kadınınkine kadar yerilmez. Oysa bu durum yanlıştır. Çünkü kadının hata işlemesine sebep olan erkektir. Her ikisinin yaptığı da yanlıştır, ahlaksızlıktır.

1.10. AİLE EĞİTİMİ

Aile toplumun yapı taşıdır. Bir milleti aileler, aileleri de fertler teşkil eder. O fertler ne kadar bilgili ve terbiyeli olursa aile de o kadar bilgili ve terbiyeli olur. (HP, s.186-187) Ailelerin bilgili ve terbiyeli olması ise milletlerin daha kalkınmış ve medenileşmiş olmasını sağlar. Bu nedenle Ahmet Mithat aile konusu üzerinde önemle durur. Ona göre evliliğin asıl amacı çocuk yetiştirmektir. Ailenin devamlılığı bu yolla sağlanır. Milletler ailelerden,

---

⁹² Yazgıç, Age., s.61

insanlık da milletlerden oluştuğuna göre evliliğin amacı bu derecelere kadar ulaşır. (POS, s.79) Bütün bunlar düşünüldüğünde ailenin neden bu kadar önemle ele alındığı ortaya çıkar.

İyi bir fert yetiştirmenin yolu ilk önce iyi bir aile kurmaktır. Çocukların, içerisinde yetiştikleri aileye göre şekil alacakları unutulmamalıdır.

1.10.1. Baba ve Annenin Görev ve Hakları

Ebeveynlerin çocukla ilgili hak ve sorumlulukları konusunu ele alan Ahmet Mithat, anne ve babanın çocuk üzerinde birçok hakkı olduğu görüşündedir. Bu hakların sadece çocuğu dünyaya getirmiş olmaktan kaynaklanamayacağını belirten yazar, hakların asıl çocuk doğduktan sonra yerine getirilen vazifelerden kaynaklandığını ifade eder. (AB, s.14-15) Ebeveynlerin sorumluluklarını “maddi görevler” ve “manevi görevler” olarak ikiye ayırır. Maddi görevler çocuğun bedeniyle ilgilidir ve onu hastalıklardan koruyup iyi beslenmesini sağlamak şeklinde özetlenir. Çocuğun ruhuna hizmet etmek demek olan manevi sorumlulukların özü ise onu kötülüklerden koruyup iyi terbiye etmektir. (AB, s.19-20) Yazara göre bu görevler, anne ve babanın ifa etmesi gereken kutsal birer vazifedir. Ebeveynler bunları yerine getirme konusunda hem Allah hem de toplum nezdinde sorumludurlar. (AB, s.16)

1.10.1.1. Babanın Görev ve Hakları

Ahmet Mithat’a göre bütün görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan babalar, babalık sanatını icra ediyorlar demektir. Baba olmak sanatına karşılık bir de anne olmak sanatı vardır. Fakat baba olmak sanatı, anne olmak sanatından her açıdan çok daha önemli ve önceliklidir. Çünkü bir erkekte baba olmak sanatı vücut bulmaksızın anne olmak sanatının hiçbir anlamı kalmaz. Bunun sebebi kadının, kocasını bu konuda eğitemeyeceği, ona babalık sanatının hakikatlerini kabul ettiremeyeceği gerçeğidir. Oysa tam tersi bir durumda erkek, babalık sanatına gereği gibi malikse, kadın annelik sanatının cahili bile olsa, bunu karısına öğretir. (POS, s.160-161)

1.10.1.1.1. Babanın Görevleri

Ahmet Mithat, babalığı güzel ve önemli bir sanat olarak görür ve dikkatleri fazlasıyla üzerine yöneltmek gerektiğini belirtir. Babalığın güzelliği evlilik hayatından, önemi ise insanlığın devamını sağlamaya edilecek hizmetten kaynaklanmaktadır. Bir baba için insanlığın devamını sağlamak demek, aynı zamanda kendi ailesinin ve toplum içerisindeki konumunun devamını sağlamak demektir. Sadece mevkinin devamlılığı değil, aynı zamanda yükseltilmesi de söz konusudur. Bir baba, kendisine gelinceye kadar ailesinin sosyal konumu pek de şanlı ve şerefli olamamışsa, kendisinden sonra ailesinin bu mevkiisini yükseltecek çocuklar yetiştirmekten sorumludur. (POS, s.4-5) Böylelikle babanın asıl görevinin çocuk yetiştirmek olduğu anlaşılır.

Asıl görev evlat yetiştirmek olduğuna göre bir baba, servetinin bölüneceği endişesine kapılıp az çocuk sahibi olmamalıdır. Bu endişe yüzünden bir veya iki evlat sahibi olan babalar hakikatte büyük bir hata işlemektedirler. (POS, s.103-104) Çünkü dünyaya gelmemizi bir baba sağladığına göre, evlenen bir erkek de çocuk sahibi olup onları yetiştirmelidir. Babalar, yeni doğan çocukları sayesinde zihnen ve manen bebeklik, çocukluk ve gençlik dönemlerine dönüp onları yeniden yaşama imkânı bulurlar. Ayrıca evlatları sayesinde, öldükten sonra bile isimleri yaşamaya devam eder. Babaların, çocuklarının içinde yaşadıkları ile ilgili sözü bu şekilde açıklayan yazar, çocuk yetiştirmenin getirileri üzerinde durur. (POS-s.75-77)

İnsan yetiştirdiği evlat sayesinde kendi varlığını öldükten sonra da uzun bir zaman daha devam ettirir. Evladının evladı ise bu süreyi bir kat daha uzatır. Böylece durum, ailenin devamlılığını sağlamak derecesine yükselir. Milletler ailelerden oluştuğuna göre bunu milletin bekasını sağlamak izler ve nihayetinde insanlığın bekasına kadar ulaşılır. Demek ki babanın görevi çocuk yetiştirmek ve bu yolla türün, ailenin, milletin ve nihayetinde de insanlığın devamlılığını sağlamak şeklinde bir sıra izler. (POS, s.79)

Evlilik, hayali aşkın gerçek aşka dönüşmesini sağlar. Çocuk ise bu evliliğin imzasıdır. (POS, s.80) Babalığın gerektirdiği ilk görev, çocuklarının iyilik ve mutluluklarını daha onlar dünyaya gelmeden düşündürmektir. Bunu yapmak çocuklarını seven, hamiyetli bir baba için tabii vazifelerdendir. (POS, s.32)

«Çocuğunuzun bahtiyarlığını daha çocuğunuz doğmadan düşünmek bu sanat-ı nazifenin birinci ilcaatındandır. Hem de yalnız lakırdı ile değil! “Bal bal demekle ağız tatlılanmaz.” derler. Maddeten, cidden, hakikaten düşünmek!» (POS, s.32-33)

Babanın bu mutluluğu sağlayabilmesi için çocukla ilgili maddi ve manevi görevlerini en iyi şekilde yerine getirmesi gerekir. Bu nedenle daha çocuk doğmadan onu nasıl yetiştireceği konusunda bilgi edinmeli, bu konuda fikir sahibi olmalıdır. Hangi konuda olursa olsun, o konuyu önce öğrenip daha sonra uygulamaya geçilmelidir. Örneğin önceden hiçbir fikir sahibi olmadan sadece bir yemek kitabına bakarak pişirilmeye çalışılacak yemek lezzetsiz bir yemek olur. Oysa yemek pişirmeyi bilen birinin o kitaptaki tarif doğrultusunda ilk kez pişireceği yemek lezzetli olacaktır. Çünkü konu hakkında bilgisi vardır, kitap sadece fikir vermesi için kullanılmıştır.(161-163) Çocuk yetiştirmek de bunun gibidir. Önceden bilgi edinmeyi gerektirir. Aksi hâlde erkek, ancak çocuk doğduğu zaman baba olduğu gerçeğini kavrayacağı için şaşkınlık ve acemilik yaşayacaktır. Baba, çocuk yetiştirme konusunda araştırma yapmalı, bu konuda ulaşabileceği tüm eserleri okumalı, bununla da yetinmeyerek etrafında bulunanların tecrübelerinden yararlanmalıdır. Yazar, bu konuya ayrılması gereken zamanı ortaya koymak için “Bu musâhabeyi kendinize eğlence edinmeli.” ifadesini kullanır. (POS, s.162-163)

Erkek, çocuk yetiştirme hakkında bilgi edinmenin yanı sıra, evlendiği andan itibaren bu konuda karısını eğitmekten de sorumludur. Çocuk yetiştirme konusundaki eserlerden gereği kadarını seçip incelemeli, bunlardan öğrendiklerini karısına anlatmalı, bu bilgiler üzerinde onunla sohbet etmelidir. Özellikle de çocuğun dünyaya geleceği anlaşıldığı andan itibaren karısıyla arasında en çok bahsi geçen konu bu olmalıdır. “Sen kız mı istersin, oğlan mı?” şeklindeki sorular bebek bekleyen çiftler arasında pek çok kez tekrar eder. Bu fırsatlar üzerine çocuğun cinsiyetinin hiç önemli olmadığı, asıl önemlisinin hayırlı bir evlat yetiştirmek olduğu ortaya konmalıdır. Böylece kadın, daha bebek doğmadan çocuk yetiştirme konusunda o kadar bilgi sahibi olur ki birkaç çocuk büyütmüş anneler, hatta bazı sıradan ebeler bile onun yanında bilgisiz kalırlar. Aksi hâlde “Annemizden böyle gördük, böyle gideriz.” anlayışına sahip bir kadın, dünyaya kaç çocuk getirirse getirsin, onları yetiştirme konusundaki yanlış uygulamalara devam edecektir. (POS, s.164-166)

Sonuç olarak erkek, daha evliliğin ilk zamanlarından başlayarak ve hamilelik döneminde karısını çocuk yetiştirme konusunda eğitmekten de sorumludur. Ancak karısı

öğrenim görmüşse erkeğin bu konudaki sorumluluğu azalarak sadece edinilen bilgilerle ilgili olarak eşiyle sohbet etme seviyesinde kalır. (POS, s.168)

Babanın çocuk yetiştirme konusunda bilgi edinmesinin dışında, pek çok maddi ve manevi sorumluluğu daha vardır. Ahmet Mithat bu görevleri tek tek ele alarak uzun uzun açıklar.

1.10.1.1.1. Babanın Maddi Görevleri

Yazara göre çocuğun mutluluğu maddi ve manevi olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir. Baba her iki ciheti de düşünmekle sorumludur. Çocuğun manevi mutluluğu onu terbiye ederek sağlanacağı için bunu düşünmek çocuk doğduktan sonraya da bırakılabilir. Ama maddi mutluluk daha çocuk dünyaya gelmeden önce düşünülmeli ve gerekli tedbirler alınmalıdır. (POS, s.33) Bu amaçla yapılması gereken ilk şey, çocuğun yetiştirileceği yuvayı kurmak ve düzenlemektir. Bunu babalığın en önemli şartlarından biri olarak gören Ahmet Mithat, yuva teşkili için erkeğin öncelikle karısına iyi bir koca olduğunu ispatlaması gerektiğini ifade eder. Kadın inanmalı ki kocası sadece onun sevgilisi değil hem sevgilisi hem dostu hem öğretmeni velhasıl hayat arkadaşı, can yoldaşdır. Kadın inanmalı ki eşi, sahip oldukları yuvayı karısı ve çocuklarıyla birlikte mutlu olmak için kurmuştur. Kadın bir kez bunlara inanıp kocasına güvenirse o ev âdeti bir cennete dönüşür. İşte evlat yetiştirmek için gerekli olan yuva, böyle bir yuvadır. Kadınların çocuk yetiştirmedeki yanlış uygulamaları terk etmeleri de kocalarının bilgi ve düşüncelerine duydukları güven sayesinde mümkün olacaktır. (POS, s.129-131)

Yuvanın kurulup düzenlenmesinin önemini vurgulamak isteyen yazar, “Kuş yuvada gördüğünü işler.” atasözünün en doğru sözlerden biri olduğunu belirtir. Çünkü bir çocuk nasıl bir yuvada büyümüşse ona uygun bir yetişkin olur. Düzenli bir ailede yetişen çocuk düzenli, düzensiz bir yuvada yetişense düzensiz olur. (POS, s.152-153) Ahmet Mithat, muntazam bir yuva teşkil eden babayı gerçek bir kahraman olarak kabul eder. Bunun aslında güç bir iş olduğunu belirttikten sonra bu zorluğun sadece başlangıçta yaşanacağını ifade eder. Çünkü ıslah ve intizam bir kere başladı mı artık evin doğal hâli bu düzenden ibaret olacaktır. Baba böyle bir yuvada mümkün olduğunca daha çok zaman geçirmek isteyecektir. (POS, s.153-154) Şiddet uygulayan, sinirli bir babanın evde çok vakit

geçirmemesi aile fertlerinin istediği bir durumdur. Ancak baba, yuvasını düzenli ve iyi bir yer hâline getirirse şiddet sorunu da ortadan kalkar. Bu sayede babanın evde bulunması, aile fertleri için büyük bir nimet sayılır. (POS, s.154-155)

Yuvanın düzenlenmesi ile ilgili olarak yapılması gerekenlerden biri de bütçe tanzimidir. Çünkü bir adamın gelir ve giderlerini bilmemesi hâlinde ailesinin durumundan haberdar olması ve hatta bu durumu düzeltmesi imkân dahilinde görülmemektedir. (POS, s.145-146) Bir baba hangi yolla kazanç elde ediyorsa etsin bütçesini düzenlemelidir. Aksi hâlde kazancıyla harcamalarını denkleştiremez. Bütçe tanzimi ifadesinden , sadece yapılan masrafın kaydını bir defterde tutmak anlaşılmalıdır. Çünkü masrafı ettikten sonra onu yazmak o deftere sadece “tarih” hükmü kazandıracaktır. Asıl yapılması gereken şey, daha harcama yapmadan nereye ne kadar para harcayacağını düşünmek, bütçeyi ona göre düzenleyip bunun dışına çıkmamaktır. Ancak bunu yapan bir baba, gelir ve giderleri arasındaki dengeyi kuracağından emin olabilir. (POS, s.149-150) Ayrıca böyle bir düzen kadının da kocasının kazancından, aile için yapılması gereken harcamalardan sürekli haberdar olmasını sağlayacağından, kadın gereksiz masraflar çıkarmaz, evin bütçesi ile ilgili sorumluluğu paylaşır. (POS, s.155)

Bütçe konusundaki bir diğer önemli nokta ise elde edilen kazançta kimin ne kadar hakkı olduğu konusudur. Yazar, ailenin gelirinde yine tüm aile bireylerinin hakkı olduğunu, bu nedenle herkesin kendi hissesine düşenle yetinmesi, bunun dışına çıkacak şekilde harcamalar yapmaması gerektiğini belirtir. Baba da bu gelirden kendi hissesine düşeninden fazlasını harcamamakla yükümlüdür. (POS, s.151-152)

Ahmet Mithat’a göre iyi bir baba olmanın şartı, evlenmeden önce evliliğin getirdiği sorumlulukları düşünmek ve bunları kabul etmektir. Bu şartların çoğu iyi bir eş olmakla ilgilidir. İyi bir eş olmak ifadesinin, yaşanılan yerin gelenekleri ve sosyal şartlarına göre değiştiğini belirten yazar bu konuda Paris ve Rusya örneklerini verir. Rus köylü sınıfı için eşine sert davranan erkek iyi bir kocayken, Parisli bir kadın için kendisine tam bir hürriyet tanıyan kocadan iyisi yoktur. Yazarın bakış açısına göreyse iyi bir koca, evladını yetiştireceği yuvayı kurmak konusunda kırlangıçlar, güvercinler gibi hareket eden kişidir. İyi baba olmak sanatının en önemli ayrıntılarından birisi, işte bu yuva teşkili maddesidir. (POS, s.114-119) Ancak yazar, sorumluluğun büyük kısmını babaya yüklese bile anneyi de

bu göreve dahil etmiştir. Yuvayı yapan dişi kuştur dense de bu söz yanlıştır. Yazar, yuvayı dişi ve erkek kuşların birlikte çalışarak yaptıklarını, kadın ve erkeğin de önce fikir, ardından eylem birliği yaparak bu görevi gerçekleştirmeleri gerektiğini belirtir. (POS, s.119)

Yuvayı kurup muhafaza etmek için erkek, öncelikle düşünce ve zekâsını karısına kabul ettirmek, bu açıdan ondan daha üstün olduğunu kanıtlamak zorundadır. Ama bu üstünlük erkeğin kuru zannından ibaret olmamalı, erkek gerçekten de bu üstünlüğü taşımalıdır. Erkek bunu ispatlamak için eşini küçümsememelidir. Çünkü kadınlar böyle bir muameleye kesinlikle tahammül edemezler. Mecbur kaldıkları için kocalarına boyun eğseler bile içten içe o muamelenin kinini güderler. Yazar bu konuda erkekleri uyarır ve izlemeleri gereken yolu açıklar. Erkeğin yapması gereken şey, karısının bilgi ve düşüncelerini takdir etmekle birlikte, kendi bilgi ve fikirleriyle onları artırma ve güçlendirme yoluna gitmektir. (POS, s.120-121) Burada sözü edilen bilgi, ev idaresi ile ilgili bilgidir. Yani erkek ev idaresini karısından daha iyi bilmelidir. Hem de kilere, mutfığa, eğer zengin biriyse ve atları, arabaları, kayıkları varsa ahır ve kayıkhaneye kadar tüm bilgileri karısından çok olmalıdır. Erkeğin evin yönetimini yitirmemesi için bu şarttır. Eğer karısının bu konulardaki bilgisi kendisinden fazla olursa evin idaresinin de ona geçeceği muhakkaktır. O zaman erkek sınırlarını bilerek hakkına razı olmalıdır. Diğer bir tehlike ise karısının da ev idaresi hakkında bilgisiz olması durumunda ortaya çıkar. Zira evin yönetimi başkalarının eline geçecek demektir. Bununsa bir otelde yaşamaktan farkı yoktur. Hatta bu durum otelde yaşamaktan da kötüdür. Çünkü memnun kalınmadığında otelden ayrılmak mümkünken evden ayrılmak, evi değiştirmek imkânsızdır. (POS, s.123-124) Yazar ev idaresi hakkında bilgisi olmayan kişileri, evlilik konusunda ihtiyatlı davranmaları konusunda uyarır. Çünkü evliliğin amacı çocuk yetiştirmektir. Yuva olmazsa çocuğun yetiştirileceği bir yer de olmayacak demektir. (POS, s.124)

“Bir hanede siz barınmadığınız hâlde, ama herhangi esbâba müsteniden barınmadığınız ve kendinizi o hanenin ahali-i sahihesinden göremediğiniz hâlde evladınızı nasıl barındırabileceksiniz? Onun bakıntısına, talimine, terbiyesine dair peyda etmiş olduğunuz efkârı nasıl tatbik ettirebileceksiniz?” (POS, s.124)

Eğer erkek, ev idaresi hakkında bilgili olmazsa, karısı da bu konuda -henüz yeni evli bir kadın olarak- tecrübesiz olacağı için, devreye kadın ya da erkeğin anne babası girer.

Ahmet Mithat bu durumun sakıncaları üzerinde durur. Çünkü böyle bir durumda kadın ve erkek henüz evlatlıktan çıkmamış olacakları için kendi evlatlarını da istedikleri gibi yetiştiremezler. (POS, s.126-127) Yazar bu konuda bir akrabasının yaşadıklarını çarpıcı bir örnek olarak sunar.

«Akrabamızdan birisi vardır. Anası babası onun için hanelerine bir gelin getirmişler. Adamcağız bu surette tehhül etmiş. Nur topu gibi bir de oğlu var. Henüz yeni ağız bir çocuk. Kendisini tevlid eden kadına “gelin hanım” diye hitap ediyor. Büyük validesine de “anne” diyor. “Baba” hitabına da büyük pederi muhataptır. Kendi babası ise yalnız “bey”dir. Gördünüz mü evli barklı adamı? Gördünüz mü çoluk çocuk sahibi adamı? Bir gün çocuğu üzerinde tılsımât nev’inden birçok şeyler gördüm. Mühre kabukları, yedi delikli mavi boncuklar, şab , mâzû, çatal çitlenbik dalı vesaireden birçok eşya! “Vay bunlara senin de itikadın var ha?” dediğimde o zeki, hatta gereği gibi âlim, bhusus efkâr-ı hikmeti pek derdest olan delikanlı bir tavr-ı istirham ile yüzüme bakıp bir de hiss-i teellüm ile içini çekerek: “Bilmez misin a efendim! Hane içinde benim dediğim olur mu?” dedi. Gördünüz mü evlat yetiştirecek babayı?» (POS, s.127-128)

Yuva içinde yuva kurmanın olumsuz yönlerini bu şekilde gözler önüne seren yazar, evlenen çiftlerin anne ve babalarının, gerçek anlamda annelik ve babalık görevlerini bilerek yerine getirmeleri sayesinde yaşanacak kolaylıklardan da söz eder. Böyle bir durumda ikinci yuvanın kurulması daha kolay olacaktır. Çünkü yeni evli çiftin yuvası önceden kurulmuş ve düzenlenmiş olacağı gibi, ebeveynlerinin tecrübelerinden yararlanma fırsatı da bulacaklardır. Yazara göre bu durum, bir babanın çocuklarına yapacağı diğer iyiliklerin yanında bir tamamlayıcıdır. (POS, s.131-132)

Kurulan yuvada dirlik ve düzeni koruma görevi de babanın sorumluluklarındandır. Çünkü bunu sağlayabilecek güç kendisinde bulunmaktadır. Yazara göre, dünyanın her yerinde kadınların idaresi erkeklere teslim edilmiştir. Buna rağmen erkeğin ailesini ıslah edememesi, olsa olsa gençliği yüzünden kendisini nefsinin isteklerine kaptırmasından kaynaklanabilir. (HP, s.123) Ahmet Mithat’ın bu görevi erkeklere yüklemesinin sebebi, onun kadın algısından kaynaklanmaktadır. Ona göre kadın, daimi bir çocukluk hâlinde bulunduğu için sürekli olarak erkek tarafından korunup bakılmaya muhtaçtır. Bunun sebebi ise kadınların gereği gibi eğitim almamalarıdır. (AB, s.45)

Babanın çocuk doğmadan önceki bir diğer sorumluluğu ise sağlık hususundadır. Her anne baba sağlıklı çocuk sahibi olmayı ister. Eskiden Isparta’da sağlıklı, güçlü ve çevik çocuk yetiştirmek amacıyla güçsüz, sakat veya hasta doğan çocukların öldürüldüğünden

bahseden yazar, bu uygulamanın yaşanan gelişmelere, ortaya çıkan yeni fikirlere ters düştüğünü belirtir. (POS, s.82) Bununla birlikte dünyaya sağlıklı çocuklar getirmenin iyi bir hizmet olmayacağını da belirten Ahmet Mithat, sağlık konusundaki sorumluluğu yine erkeğe yükler. Bir babanın vazifesi, her şeyden önce kendi ailesini düşündürmektir. Öldükten sonra ardında hayırlı evlatlar bırakmak gayretinde olan baba, çocuklarının zayıf, hasta ve uyuşuk olmasından hoşlanmayacaktır. Bu nedenle babanın görevi, çocuklarının hastalıklı, zayıf ve çelimsiz doğmaması için ortaya konan çarelere başvurmaktır. Baba, daha çocukları doğmadan önce gerekli tedbirleri almalıdır. (POS, s.83) Bunun için erkek, evleneceği kızı seçerken onun sağlıklı çocuklar dünyaya getirip getiremeyeceğine dikkat etmeli, onun güzelliği, ahlakı, bilgisi gibi özelliklerini gözden geçirirken sağlıklı olup olmadığını da değerlendirmelidir. Hatta sadece kızın değil, anne ve babasının sağlık durumlarını da dikkate almalıdır. Çünkü kalıtım yoluyla geçen pek çok hastalık vardır. (POS, s.86-88) Hatta Ahmet Mithat'a göre bu araştırmada sadece kitaplardan edinilen bilgilerle yetinilmemeli, güvenilir bir doktora başvurulmalıdır. Üzerinde düşünülmesi gereken şey sadece kızın, onun anne ve babasının sağlığı değildir. Erkek, aynı zamanda bu kızın sağlık durumu, huyu ile kendininkinin uyumlu olup olmadığını da dikkate almalıdır. Bu konudaki karar, yine alanında uzman bir doktor tarafından verilmelidir. (POS, s.94-96) Yazar, sağlık konusunda yapılması gereken bu araştırma ile ilgili olarak Avrupa'yı örnek verir. Avrupa'da kalıtsal hastalıklar çoğaldığı için oradaki halkın bu konuda daha dikkatli olduğunu belirtir. Hatta özellikle asilzadeler tarafından, ebeveynlerin sağlıklarının yanında huylarının da dikkate alındığını ifade eder. Çünkü bu da doğacak çocukları etkileyecektir. Oysa ülkemizde bu yöndeki tahribat o kadar çoğalmadığı için evlenilecek kişinin sağlığı ile ilgi yapılması gereken tetkikat bir abartı olarak görülmektedir. (POS, 97-98) Hâlbuki bu konuda yapılması gereken araştırmanın sebebi babanın, nesillerin korunması ve ıslahı ile ilgili görevinden kaynaklanmaktadır. Baba, sağlıklı çocukların dünyaya gelmesini sağlarsa yeni neslin korunmasına katkıda bulunmuş olacaktır. Bu nedenle konuya gereken önem verilmelidir.

Ahmet Mithat, dikkat edilmesi gereken bu hususları sıraladıktan sonra baba olmak sanatının esasını işte bu sağlık konusunun oluşturduğunu söyler. (POS, s.99) Ancak babanın, çocuğun sağlığı ile ilgili maddi görevi bununla tamamlanmış olmaz. O, kendi

sağlığını korumak, kötü alışkanlıklardan uzak durmakla da mükelleftir. Aksi hâlde doğacak çocuklar sağlıklı olmayacaktır.

«Biz burada “peder olmak sanatı” bahsindeyiz. Nokta-i nazarımız dahi ancak evlat yetiştirmek nokta-i nazarıdır. Başka hiçbir nokta-i nazardan olmasa bile peder olmak nokta-i nazarından sıhhatimizi muhafaza ile mükellef ve buna bilvücut mecbur olduğumuzu nazar-ı ehemmiyetten asla teb’id edemeyeceğiz.» (POS, s.100)

Bu noktada yazarın en çok üzerinde durduğu konu aşırı alkol tüketimidir. Ahmet Mithat, alkolizmin yeni nesiller üzerindeki zararlarını Avrupa’da gerçekleştirilen bir konferanstan bahsederek dile getirir. O konferansa getirilen bir kadının, beş-altı çocuk dünyaya getirmiş olmasına rağmen, sadece on sekiz yaşındaki kızı sağlıklıdır. Ondan sonrakilerin çoğu büyüyemeden ölmüş, büyüyebilen bir-ikisi ise beden ve zihnen zayıf kalmışlardır. Bunun sebebi, çocukların alkolik babasıdır. Baba, evliliğin ilk yıllarında fazla alkol tüketmediği için ilk çocukları sağlıklı olarak dünyaya gelmiştir. (POS, s.90-92) Ahmet Mithat, hangi doktora danışılırsa danışılın, aşırı alkol tüketerek sağlığına zarar veren bir babanın, çocuklarının da sağlıklı olmayacağını uzun uzadıya anlatacağını belirtir. (POS, s.92-93)

Nesillerin korunması ve ıslahı görevinin sadece babalara ait olmadığını ifade eden yazar, yazma yeteneği olan doktorlara da sorumluluk yükler ve onları bu konuda yazılar yazıp halkı bilinçlendirme konusunda gösterdikleri ihmalkârlıktan dolayı eleştirir. Ona göre bu konular bin defa bile yazılınsa bini de ayrı bir önem arz eder. Bu yüzden eli kalem tutan doktorlar, başkalarının bu konudaki yazılarını yeterli bularak görevlerinin yerine getirildiğini düşünmemelidirler. (POS, s.93)

Ahmet Mithat, babanın sağlığını korumasının bir diğer sebebi olarak evliliği gösterir. Bir baba, evlenmeden önce eşinin ve ebeveynlerinin sağlık durumunu araştırdığı gibi, ileride onun kızıyla evlenmek isteyen bir başkası da bu babanın sağlıklı olup olmadığını değerlendirecektir. Bu çok doğal bir durumdur ve baba, bu aşamaya gelmeden önce kendi sağlığını korumakla mükelleftir. (POS, s.99)

Sonuç olarak babalar sadece kendileri için değil çocukları için de sağlıklarını korumaktan sorumludurlar. Babalarımız bu yolla sağlıklı olmamızı sağlayarak bize en güzel mirası bırakmış sayılırlar. Bu nedenle erkekler de kendi evlatlarına mirasların bu en güzelini bırakmakla mükelleftirler. (POS, s.109)

Ahmet Mithat'a göre her baba evladına bir şey bırakma çabasında bulunur.

“Her baba kendi babasından almış olduğu terbiyeden ziyadesini kendi oğluna vermek ve kendi babasından intikal eyleyen servetten ziyadesini kendi oğluna bırakmak gayretinde bulunur.” (BO, s.17)

Demek ki babalar çocuklarının kendilerinden daha iyi insanlar olmaları ve daha iyi bir hayat sürdürmeleri için çalışmalıdırlar. Bunu yapmak fazilettir. Örnek bir baba, bu yolda hareket eden babadır. Ancak toplumda bu konuda olumsuz örnekler de bulunduğunu belirten yazar, bu tip babaları “canavar” olarak niteler. Bir erkeğin, kendisine babasından bir miras kalmamış olsa bile, çalışıp çabalayarak evlatlarına bırakmak üzere birikim yapması gerektiğini belirtir. Evlatlarını seven babaların görevi budur. (BO, s.17-18)

Bazı babalar çocuklarına mal mülk bırakmak için uğraşırlar. Bazıları devlete ettikleri hizmetlerin karşılığında, artlarında kalacak aile fertlerine bağlanacak bir maaş bırakarak onları güvence altına almaya çalışırlar. Bazıları ise evlatlarına bu tür miraslardan ziyade iyi bir talim ve terbiye bırakmak için çabalarlar ki bunlar daha isabetli davranmaktadırlar. Hâlbuki yazara göre, evlada miras olarak bırakılması gereken asıl şey sağlıktır. Çünkü sağlık olmadan ne servetin ne de bilginin bir anlamı kalır. Eğitim öğretim görmek bile öncelikle sağlıklı olmaya bağlıdır. (POS, s.110-111) Bu konuda fazla alkol tüketen babaların evlatlarını örnek veren yazar, hem beden hem de zihnen zayıf olan bu çocukların, ne kadar talim ve terbiye edilirse edilsinler, girdikleri okullardan yine cahil olarak çıkacaklarını belirtir. (POS, s.111)

Babalar evlatlarına ne tür bir miras bırakmak isterlerse istesinler bunun için çaba göstermelidirler. Örneğin evladına mal mülk bırakmak isteyen bir baba, çok çalışıp dışından tırnağından artırmak zorundadır. Çocuğuna iyi bir eğitim kazandırmak isteyen baba, yine çalışıp kazancının bir kısmını bu amaç için harcamak veya bu görevi bizzat üstlenmek zorundadır. Tüm bunlar onu zorlayan, meşakkatli işler gibi görünse de baba, bu görevinden dolayı sıkıntıların en büyüğüne dahi katlanmalıdır. Evladına miras olarak sağlık bırakmak isteyen babalar ise kötü alışkanlıkları terk etmelidirler. Bu onlar için zahmet değil, bir istirahat kaynağı olmakla birlikte aynı zamanda memnun olunacak bir durumdur. (POS, s.112)

Çocuklarına miras bırakan babaların toplum nezdinde övüldüğünü, aksi hâlde ise ayıplanmamakla birlikte pek de iyi karşılanmadığını belirten yazar, hiçbir miras

birakmamanın yanı sıra ödenilemeyecek, ödenme çaresi bulunamayacak kadar borç bırakanlara, özellikle de sırf kendi israfı yüzünden bunu yapanlara kimsenin rahmet okumayacağını, yani kimsenin onları iyi kişiler olarak anmayacağını söyler. Evladına miras olarak hastalık bırakan babaları, bu son gruptaki babalarla karşılaştırır ve onların daha da kötü bir konumda olduklarını ifade eder. Çünkü onların bırakacağı borç, ödenmesi mümkün olmayan bir borçtur. Diğer borçlar ödense de ödenmese de onlardan kurtulmanın bir yolu mutlaka bulunacaktır. Oysaki hastalık borcu insanı öyle bir hapishaneye atar ki oradan kurtulmak mümkün değildir. Zira o hapishanenin diğer ismi “mezar”dır. (POS, s.113-114)

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, bir babanın görevlerinden bahsederken seçeceği eşin sağlıklı olup olmadığını araştırarak sıhhatli bir hanımla evlenme maddesinin karşısına, erkeğin kendi sağlığına dikkat edip zararlı alışkanlıklardan uzak durması maddesini koymuştur. Buna riayet etmeyen birinin, babalık vazifesini henüz baba olmadan “ihlal ettiğini” ifade eder.(POS, s.114)

1.10.1.1.2. Babanın Manevi Görevleri

“Peder Olmak Sanatı”nda, bir evlilikte babanın üstleneceği görevleri aşama aşama anlatan yazar, erkeğin evliliğin ilk zamanlarında fazla bir sorumluluğu olmadığını belirtir. Çünkü yeni evli çiftin ebeveynleri “çocuklarının mürüvvetini görmek” isteğiyle her an yardıma hazırdırlar. İlerleyen zamanlarda erkek, anne babalarının ölmeleri durumunda ya karısının ya da kendisinin kardeşlerine babalık yapmak, onların sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Hatta kayınpederinin ölmesi durumunda kayınvalidesine bakmak da onun vazifeleri arasında belirtilmiştir. Daha sonra tüm bunlara kendi çocuklarının sorumluluğu da eklenir. (POS, s.173-183)

Çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte onunla ilgili manevi görevler de başlar. Baba, evladını korumak, onun ihtiyaçlarını karşılamak konusundaki gayretlerinin tamamlayıcısı olmak üzere ona eğitim ve öğretim de vermelidir. (BO, s.18-19)

Yazar, çocuğun ilk okulunun annesinin kuağı olduğu sözünü hatırlatır ve bunun yanlış olmadığını söyler. Çocuklara bakmanın dinen annelere ait bir vazife olarak görüldüğünü ifade eder. Erkek çocuklar yedi, kızlar ise dokuz yaşlarına gelinceye kadar onları anneleri terbiye eder. Ancak yazar bu görevin, annenin tek başına üstelenebileceği

bir görev olmadığını belirtir. Çünkü anne, kendisi ne kadar eğitim öğretim görmüşse çocuklarına da o kadarını verebilir. Bu konuda pedagogların, iyi evlatlar yetiştirmek için iyi anneler yetiştirilmesi gerektiği ile ilgili görüşlerine yer veren yazar, anne olarak yetiştirilecek kadınların da daha önce çocuk olduklarını belirtir. İyi annelerin yetişmesi iyi terbiye edilen çocuklara ve iyi terbiye edilen çocukların büyütülmesi de yine bu yolda yetiştirilmiş annelere bağlı olduğuna göre bu konuda bir kısır döngü mevcuttur. Ahmet Mithat bu kısır döngüyü ortadan kaldırmak için görevi babalara yükler. (AB, s.37-39) Nitekim kadın, bu sorumluluğu tek başına üstlenebilecek yeterlilikte değildir. Bu nedenle çocukların talim ve terbiyesi ile ilgili vazife anne kadar, hatta kadınlarında henüz bu yeterliliği görmeyen halk ve aileler nezdinde anneden daha çok babaya aittir. Çünkü böyle millet ve aileler açısından kadın sürekli bir çocukluk hâlinindedir ve erkeklerin yönlendirmelerine muhtaçtır. (AB, s.45)

Yazar bu konudaki eksikliği “Hikmet-i Peder” romanında da ele alır. Romanın kahramanlarından Doktor ... Bey, dönemin okullarını henüz Avrupa'nın birçok yerindeki derecelerde düzenli ve yeterli bulmadığından ve özellikle de annelerin eğitim durumlarını henüz başlangıç seviyesinde gördüğünden, oğullarının eğitimiyle kendisi ilgilenip öğretim konusunu okullara bıraktığı hâlde, kızı Rana'nın talim ve terbiyesini bizzat kendisi üstlenmiştir. Kendisinin yeterli bilgiye sahip olmadığı alanlarda özel hocalar tutan Doktor ... Bey, tüm bu dersleri hep kendi gözetimi altında sürdürmüştür. (HP, s.193)

Sonuç olarak çocukların eğitiminde asıl görev babaya düşmektedir. Üstelik bu görev, çocuğuyla arasındaki sevgi bağına daha da artıracak bir mesuliyettir. Çünkü bir erkek, evladının dünyaya gelmesiyle birlikte onu daha çok sevecektir. Bir de onun bakımına katkıda bulunursa sevgisi daha da büyüyecektir. Ancak babanın çocuğuna duyduğu sevginin asıl çoğaldığı zaman, çocuğun eğitilebilecek çağa geldiği zamandır. (POS, s.173-174) Ahmet Mithat bir öğretmenin öğrencilerine karşı hissettiği sevginin, babalarının onlara beslediği sevgiden çok daha fazla olduğunu belirtir. Bunun sebebi öğrencilerinin zihnine girmesi, yani onların zihnini kendisinin şekillendirmesidir. Bu durumda bir baba, aynı zamanda evladının öğretmeni de olursa babalığının getirdiği mutluluk birkaç kat daha artacaktır. Çünkü baba olarak duyduğu sevgiye bir de

öğretmenliğinden kaynaklanan sevgi eklenecektir. Yazara göre bu durum babaya tarifi imkânsız bir mutluluk sağlayacaktır. (AB, s.133)

Babanın çocuklarıyla ilgili yürütmesi gereken bir diğer vazife ise onlara ahlak eğitimi vermektir. Çünkü çocukların iyi ya da kötü ahlaklı olmaları tüm aileyi etkileyecek bir durumdur. Bu yüzden yazar, babanın evladına paradan daha önemli olarak bırakması gereken mirasın ahlak olduğunu belirtir. Ahlak olmadan servet bir işe yaramayacak, hatta daha da kötü sonuçlara yol açacaktır. Bu nedenle babanın görevi, evlatlarına öncelikle iyi bir ahlak eğitimi vermektir. (LR/AK-LBV, s.825-826)

Bir baba çocuklarının eğitimiyle ilgilenmeli, buna zaman ayırmalıdır. Yazar zaman bulamamayı bahane olarak kabul etmez. Bu konuda kendisini örnek olarak verir. Gerek memurluk görevi, gerek yaptığı araştırma ve incelemeler ile bunları kaleme alma işi yüzünden insanların en meşgullerinden biri olduğunu belirten Ahmet Mithat, yine de çocuklarıyla ilgilenmeye vakit bulduğunu vurgular. Hatta zamanının en tatlı geçen bölümünün, çocuklarıyla geçirdiği vakit olduğunu şükranla ifade eder. İnsanın vaktini iyi kullanma yolunu bildikten sonra zamanın ümit edilemeyecek derecede bereketlendiğini söyler. Bunun yolu ise belirli bir program çerçevesinde hareket etmektir. Bu noktada, çocuklarının talim ve terbiyesi ile ilgili olarak yaptığı uygulamayı okuyucuyla paylaşan yazar, evdeki zamanının en önemli bölümünü bu görev için ayırdığını belirtir. Çocukların programlarını da mevsime göre düzenlediğini söyler. Bu sayede onların hangi saatte uyuyup hangi saatte kalkacakları, ne zaman hangi derslere çalışacakları, ne zaman yemek yiyip ne zaman oynayıp eğlenecekleri hep bellidir. (AB, s.123-127)

Ahmet Mithat, bir babanın kendi zevklerine, eğlencesine vakit ayırmasındansa çocuklarıyla vakit geçirmesi gerektiği, bu yolla geçirilecek zamanın çok daha güzel ve değerli olduğu görüşündedir. Sonuçta baba, evladını terbiye etmiş olma başarısıyla iftihar edecektir. Bazı insanlar aşıladıkları bir ağacın meyve vermesinden, bazılarıysa bir köpeği eğitmekten büyük bir haz alırlar. Oysa evlat yetiştirmek bambaşkadır. Bu, başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bir gurur kaynağıdır. (AB, s.128-132) Bununla birlikte yazar, babanın ailesiyle ilgili sorumluluklarının fazlalığını da dikkate alır.

“İyi ama babalar aile halkının erzakını kazanmaya mı çalışsınlar, yoksa evladını ve evladıyla beraber kadınlarını da terbiye ile mi uğraşsınlar? ... Zira kanun-ı hilkatinde iki el bir başa hizmet için mükellef olduğu hâlde her milletin kanun-ı maişetinde erkeğin iki eli

kendi bir başından mâ-adâ daha birçok başlar için çalışmak mükellefiyeti altına girmiştir.” (AB, s.45)

Babanın ailenin geçimini sağlama konusundaki görevine bir de çocuklarının talim ve terbiyesi vazifesi eklenince yükümlülükleri gerçekten artmıştır. Bu duruma bir çözüm getirmek üzere okullar ortaya çıkmış, babanın bu yükümlülüğünü onlar paylaşmıştır. (AB, s.45-46) Erkeğin eğitim öğretim görevini onun vekili olarak okullar yürütse de bu durum babanın bu vazifeden tamamen uzaklaşması anlamına gelmez. Çocuklarının öğretimini üstlenebilecek durumda olan babalar, isterlerse bu görevi yine kendileri sürdürebilirler. (AB, s.49)

Baba, sadece evlatlarının maddi ihtiyaçlarını karşılayıp onları okula göndermekle kalmamalı, çocuklarının fikir eğitimini de bizzat kendisi üstlenmelidir. (POS, s.183) Babadan evladına kalacak önemli bir mirasın da güçlü bir düşünce dünyası olduğunu belirten Ahmet Mithat, “Hikmet-i Peder”de bu konudaki görüşlerine yer verir. Ona göre babalar evlatlarından sıkılmadan, onları başlarından savarak güya rahat kalmaya çalışmadan çocuklarına fikir eğitimi vermelidir. Bu eğitim, mümkün olduğu kadar küçük yaştan başlayıp düzenli bir şekilde sürdürülmelidir. (HP, s.182) Yazarın bu düşüncesinin romandaki örneği Doktor ... Bey’in oğlu Nüzhet’tir. Babası Nüzhet’in düşünce dünyasının ilk tohumlarını atmakla kalmamış, aynı zamanda onunla her gün sohbet ede ede oğlunun fikirlerinin gerçek şeklini bulmasını da sağlamıştır. Nüzhet, babasının bütün düşüncelerinin vârisidir. Böylece baba ile oğul arasında fikirleri açısından da büyük bir benzerlik oluşmuştur. (HP, s.172)

Ahmet Mithat çocukların düşünce eğitimini doğrudan doğruya babaya ait bir görev olarak görür. Çocuklarının fikir eğitimini üstlenemeyecek kadar meşgul olan, vaktini din ve devletin işlerini görmeye adanmış “büyük adam”ların dışında, halkın çoğunluğunu oluşturan memurların, kâtiplerin ve zabıtların çocuklarına bu konuda ayırabilecek zamana sahip olduklarını belirten yazar, çocuklarıyla ilgilenmek için vakit bulamama bahanesini kabul etmez, herkesin vaktini düzenleyebileceğini belirtir. Yeterli bilgiye sahip babalar için, çocuklarının fikir eğitimini yerine getirme görevini âdeta vacip olarak kabul eder. Evlatlarına nakledebilecekleri derecede bir fikir dünyasına sahip olmayan çiftçi ve zanaatkarların çocuklarının ise bu fikirleri okulda edineceklerini belirtir. (HP, s.181-184)

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, bir babanın çocuklarının talim ve terbiyesiyle ilgili görevini yerine getirebilmesi için zamanını planlaması ve evde ailesiyle birlikte vakit geçirmesi gerektiğini düşünmektedir. Erkeğin günleri, saatleri muntazam bir programa göre bölünmeli, bütün işleri için ayıracağı zaman belirlenmelidir. (POS, s.138-139)

Yuvaya bağlılık esaret değil, o yuvaya sahibiyet anlamına gelmektedir. “Eş” unvanıyla bir kadını kendine bağlayan ve “evlat” unvanıyla çocuk dünyaya getiren erkeğin, ailesinin sorumluluğunu üstlenip onlarla vakit geçirmek yerine zamanının büyük kısmını dışarıda geçirmeye devam etmesi evlilik hayatına terstir. Yazar bu sorumluluğu üstlenemeyecek erkekleri daha baştan uyarır ve evlilik hayali kurmamalarını söyler. (POS, s.137-138)

Bu konuda iyi ve kötü baba modellerini karşılaştıran Ahmet Mithat, işinden çıktıktan sonra sofraya oturma zamanı gelinceye kadar vaktini dışarıda geçiren, yemekten sonra yine dışarıya çıkan bir adamın karısı ve çocuklarından âdeta ürküp kaçmak durumuna düştüğünü belirtir. Her akşamını dışarıda geçiren bir adam, yemek yemek, giyinmek gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere en fazla iki-üç saatini evinde geçirmektedir. Akşam yemeğini ancak gece geç saatlerde evine dönüp yiyen bir adamı, aile babası olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü böyle bir erkeğin, evin idaresi ve çocuklarının eğitimiyle ilgilenecek zamanı kalmamıştır. Bu nedenle o, evin babası değil, bir misafir, hatta kendi evinde bir yabancı hükmündedir. Ancak bundan da kötüsü olmak üzere haftalarca evine uğramayan ve bu süreyi nerede geçirdiği bilinmeyen erkekler de vardır. Yazarın sunduğu örnek baba ise bütün işlerini ne zaman yapacağını belirlemiş, yani planlı bir yaşam sürdüren babadır. Kültürüne ve dinine ters düşmeyecek şekilde dışarıdaki eğlencelerden de mahrum kalmamakla birlikte, hem ev idaresi hem de çocuklarının talim ve terbiyesine her gün en az altı saatini ayırır. Tatil günlerini de ailesiyle geçiren bu baba, havanın güzel olduğu zamanlarda onlarla birlikte dışarıya çıkarken, kötü havalarda ise yine kendi işleriyle ilgilenir. (POS, s.142-145)

Demek ki bir erkeğin “baba” unvanını gerçekten hak etmesi için, ailesine vakit ayırması gerekir. Bunu başarabilmenin yoluysa zamanını düzenlemektir. Baba, zamanının en önemli kısmını çocuklarına ayırmalı, onlarla ilgilenmelidir. Zaman yönetimi konusunda da örnek “Hikmet-i Peder”in kahramanlarından Doktor ... Bey’dir. Eviyle ilgili işlerini

yürütmeye zaman ayıran bu baba, en çok da çocuklarıyla vakit geçirmektedir. Örneğin misafiri olsa bile öncelikle oğlu Nüzhet'le ilgilenmekte, ona tavsiyelerde bulunmakta ve en çok onunla sohbet etmektedir. Oğlunun karşılaştığı sorunlar hakkında kendi tecrübelerini ona aktaran ve çözüm yolları sunan Doktor ... Bey, böylece ona kendi deneyimleriyle elde edilmesi güç olan pek çok bilgi ve düşünce aktarmaktadır. (HP, s77) Çocuğuna zaman ayıran baba, onu en iyi tanıyan kişi olmayı da böylece başaracaktır. (HP, s.133) Bu ise çocukla ilgili maddi ve manevi görevlerin gereği gibi yerine getirilmesi için zorunludur.

Ailenin mutluluğunu sağlamak için bir babanın evinde zaman geçirmesi şarttır. Yazar bu konuda İngilizlerin sürdürdüğü yaşamı örnek olarak verir. İngiliz bir baba haftanın altı gününü çok çalışarak geçirir. Düşünüldüğü zaman, bu kadar çok çalışan bir babanın haftada bir gün istediği gibi gezip eğlenmeye hak kazandığı görülür. Oysa sadece pazar günü tatil yapabilen bu baba, o günü ailesiyle geçirmeyi istemektedir. Tek bir günden ibaret olan tatilini eşi ve çocuklarıyla geçirmek onu da mutlu etmektedir. (POS, s.136-137) Örneğin konuşmaya yeni başlayan bir çocuğu görüp dinlemenin bir kişiye vereceği mutluluğu başka hiçbir şey veremez. O çocuğun konuşmalarını dinlemek ve aynı zamanda her geçen gün kat ettiği gelişmeyi takip etmek insanı hayran bırakacaktır. Oysa babaların büyük kısmı çocuklarıyla vakit geçirmenin, evliliğin getirdiği en büyük mutluluk olduğunun farkında değildirler. Yazar, kendisini evlilik hayatının sağladığı bu mutluluktan mahrum edecek erkeklerin hiç evlenmemelerinin daha iyi olacağı görüşündedir. (ÇMU, s.293-294)

Babanın ailesine zaman ayırma görevinin üzerinde önemle duran Ahmet Mithat, erkeği evinden dışarı çıkmamaya, sosyal hayattan tamamen uzaklaşmaya mahkûm etmez. Evli bir erkeğin nasıl zaman geçirebileceği konusunu da ele alır. Ona göre erkek, belirli zamanlarda karısının da onayıyla tiyatroya gidebilir, hatta çocuklarını da beraberinde götürebilir. Arkadaşlarının davet ettiği balolara katılabilir. Bu tür faaliyetlere katılacağı gecelerin tatil geceleri olmasına dikkat eder. Yine tatil günlerinde evine misafir davet edebilir ya da kendisi misafirlige gider. Eskiden beri birer kulüp hükmünde olan kahvehane veya kiraathanelerden en yakın veya uygun olanına tatil günlerinde gitmek o baba için bir eğlence sayılabilir. Akşamcılık derecesindeki alkol tüketimini iğrenilecek bir durum olarak gören yazar, aperatif adı altında içilen birkaç kadehi mazur görür. Bunun için erkeğin en

temiz gazinolardan birine gitmesini veya daha da iyisi olmak üzere kendi evinde o birkaç kadehi içmesini uygun bulur. Ahmet Mithat'ın bunu daha doğru görmesinin sebebi, erkeğin bu sayede uygun olmayan ortamlardan uzak kalacak olmasıdır. Haftanın beş gecesini evinde, çocuklarının talim ve terbiyesiyle ilgilenerek geçiren bir baba, geriye kalan iki gecesinde yukarıda sıralanan eğlenceleri de hak etmiş demektir ve hiçbir akıllı kadın kocasının bu eğlencesini engellemeye çalışmayacaktır. (POS, s.140-142) Görüldüğü gibi yazar, iyi bir babanın eğlenmeye ayıracağı vakti bile planlamasından yanadır.

Bir erkek henüz çocuk sahibi olmamışken bile evinde eşiyle zaman geçirmelidir. Erkeğin mutluluğu ve eğlenceyi yuvasının dışında araması, karısının aldığı tüm eğitimin anlamsızlaşmasına sebep olacaktır. Çünkü o zaman kadının geçliğini ve güzelliğini göstereceği, ilim ve zekâsını önünde sergileyeceği, onun için giyinip kuşanacağı, şarkı söyleyeceği kimse olmayacaktır. (POS, s.135)

Erkeğin karısıyla birlikte vakit geçirmesi, aynı zamanda çocuk yetiştirme konusundaki bilgilerini ona aktarması için de şarttır. Ahmet Mithat'a göre evliliğin asıl amacının ne olduğunu kavramış bir erkek, daha evliliğin ilk anlarından itibaren bu konudaki bilgi ve düşüncelerini karısına aktarmaya başlamalı ve özellikle de bunun gereklerine en çok kendisi riayet etmelidir. Bunun için dışarıda bulunmasının zorunlu olmadığı zamanları evde karısıyla birlikte geçirmeyi alışkanlık hâline getirmesi gerekmektedir. Böylece kadın da bu gerçeği kavrayacak ve buna uygun hareket edecektir. (POS, s.156-158) Erkeğin evlilikle ilgili fikirlerini karısına aktarabileceği en uygun zaman, eşlerin birlikte en çok vakit geçirdikleri balayı dönemidir. Koca işte bu zamanı iyi değerlendirmeli, karısıyla ettiği sohbetlerin çoğunu, evliliğin asıl amacının düzenli bir yuvada evlat yetiştirmek olduğu konusuna dayandırmalıdır. Böylece karısı daha anne olmadan erkek ona anneliği öğretmeye başlar. (POS, s.159-160)

Ahmet Mithat'ın babanın görevleri ile ilgili tüm bu fikirleri incelendiğinde hem maddi hem de manevi görevlerin aslında tek bir amaca hizmet etmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır: Çocuk yetiştirmek! Bu konunun bu derece önemli görülmesinin sebebi, çocukların bir ailenin konumunu değiştirecek kişiler olmalarından kaynaklanmaktadır. Mesela bugün sekiz-on yaşında bulunan bir oğul, otuz yıl sonra otuz sekiz-kırk yaşında bir

adam olacak ve hangi meslekte bulunursa bulunsun -babası sağ olsa bile- ailenin babalık görevini o üstlenecektir. İhtiyar babası ise onun oğlu olma derecesine inecektir.

“Şimdi oğlum nasıl benim himayeme, iaşeme, hâsılı babalığıma muhtaç ise o zaman ben dahi onun himayesine, iaşesine, babalığına muhtaç bir çocuk olacağım!Öyle ise bugün oğlum oğul, ben baba olduğum hâlde o zaman oğlum baba, ben oğul olacağım ha?” (BO, s.10)

“Oğullar babalarının agûşunda himaye buldukları gibi, babalar dahi oğullarının agûşunda himaye bulurlar.” (BO, s.12) diyen yazar, oğulların yetkin bir makama ulaştıkları zaman, babalarının görevlerini üstlendiklerini ve böylece ailenin yapısının değiştiğini belirtir. Aile, sıradan bir aile olma seviyesinden makbul bir aile olma derecesine yükselir. Bu durum sadece aile açısından böyle değildir. Bir milletin yükselmesi için de aynı şey gereklidir.

“Bu kazıye velev ki pek cüz’ice tetebbu’ ve tetkike çekilsin, zihin derhal intikâl eder ki bir familyanın değil bir milletin bile en pest münzileden en bâlâ mertebeye vusulü için en ziyade ihtiyaç görülecek zaman otuz senecikten ibarettir.” (BO, s.24-25)

Ancak bu yükselişi sağlamak için babaların çocuklarını iyi yetiştirmeleri ve bu konuda çalışıp gayret göstermeleri gereklidir. Çünkü bir oğul sefahat, israf ve kötü ahlakı yüzünden en makbul bir aileyi mahvedebilir. Tam tersine gayretli ve terbiyeli bir oğul da en sıradan bir aileyi en üst konuma yükseltebilir. Özellikle de bizim ülkemiz gibi soy değil, yetenek ve bilginin arandığı yerlerde bunun gerçekleşmesi çok daha muhtemeldir. Bu nedenle baba, kendisinin nail olamadığı şeylere çocuklarını nail etmek için gerçek bir azim içerisinde bulunmalıdır. (BO, s.21-22)

Yazar, kendisini ailesinin konumundan kurtaramadığı hâlde evladının sosyal konumunu yükseltmiş pek çok baba olduğunu söyler. Örneğin adam bir dükkancı oğlu dükkancı olduğu hâlde, evladını yetiştirip onu terbiye etmesi sayesinde bir vezir, bir general babası olmayı gerçekleştirirse bu, mutluluk verici büyük bir başarı olacaktır. (POS, s.6) Bu konudaki bir diğer önemli örnek ise Osmanlı Devleti’ndeki Ermeni ve Yahudilerin yaşadığı değişim ve gelişmedir. Eskiden “ham Ermeni” ve “kel Çıfıt” diye beğenilmeyen bu insanlar, daha sonra çocuklarının bilgi, sanat ve ticarete geldikleri konum sayesinde toplum nezdinde yükselmişlerdir. (BO, s.28-29)

Ahmet Mithat, bir babanın çocuklarını daha iyi konuma yükseltme görevinden söz ederken okuduğu bir Fransız romanını özetler. Bu romandaki uşak, efendisinin

öldürülmesine çok üzülür ve intikamını almaya karar verir. Kendisi bunu gerçekleştiremeyecek durumda olduğu için evlenir ve bir oğlu olur. Oğlunu çok iyi yetiştirip terbiye eden uşak, onu kralın beğenisini kazanarak asalet unvanı alan bir asker seviyesine yükseltir. Sonunda babanın alamadığı intikamı, yıllar sonra bu çocuk alır. (BO, s.20-21) Görüldüğü gibi sadece çocuklar babalarının güç ve nüfuzundan yararlanmazlar. Aynı zamanda babalar da iyi yetiştirip güzel mevkilere gelmelerini sağladıkları evlatlarının güç ve nüfuzundan yararlanırlar. Bu nedenle babalar çocuklarının talim ve terbiyelerine gereken özeni göstermeli, tecrübelerini de onlarla paylaşarak evlatlarının noksanlarını gidermeye çalışmalıdırlar. Çocukları bu sayede kendi başlarına gerçekleştiremeyecekleri işleri başarırlar. Örneğin “Hikmet-i Peder”in kahramanlarından Nüzhet’in tıp alanında kaleme aldığı makaleler, onları yazarken babasının tecrübelerinden faydalanması sayesinde önem ve değer kazanmaktadır. (HP, s.80)

Ahmet Mithat’a göre babaların çocuklarıyla ilgili görevlerinden en önemlisi, onlara iyi bir gelecek sağlama konusundaki vazifeleridir. Bir baba kendi sahip olamadıklarına çocuklarının sahip olması için çalışmalı, onlara parlak bir gelecek verebilmek için elinden geleni yapmalıdır.

“...oğlumuzda nemiz var diye budalacasına arayıp durmayalım. Bizde ne yok ise oğlumuzda onu var etmeye çalışalım. Oğlumuzun suretine baktıkça kendimizi görüyoruz zannetmeyelim. Oğlumuzda istikbalimizi görerek parlak ise sevinelim. Değil ise yine meyus olmayarak kemal-i gayretle parlatmaya çalışalım.” (BO, s.29)

Erkeğin bütün bu görevleri gerçekleştirmesi, onun maddi olanaklarıyla bağlantılı bir durum değildir. “Çocuklarımız çiğerpelerimizdir.” düşüncesine sahip olan tüm babalar, bu sorumluluklarını gereği gibi yerine getirebileceklerdir. (AB, s.22) Bunu gerçekleştirebilen bir kişi, başta da söylendiği gibi kendisi, ailesi, dini, devleti ve insanlık için faydalı olur. Dolayısıyla böyle bir baba, kıvanç duymayı hak etmiştir. (POS, s.4-5)

Bir baba sadece kendisini mutlu etmek için çalışmamalı, kendisiyle birlikte eşi ve çocuklarını mutlu etmek, onların mutluluğundan kendisi de bahtiyar olmak için çalışmalıdır. Böyle bir erkek “baba olmak sanatı”nın en büyük üstatlığını hak etmiştir. (POS, s.43) Babanın yerine getirmesi gereken tüm görevler, bu mutluluğu sağlamak içindir.

1.10.1.1.2. Babanın Hakları

Babaların çocuklarıyla ilgili sorumlulukları olduğu gibi hakları da bulunmaktadır. Görevleri teker teker ele alıp uzun uzadıya açıklayan yazar, babanın haklarının neler olduğu konusunda ayrıntıya girmez. Bu hakların tamamen sorumluluklardan kaynaklandığını belirtir.

Ahmet Mithat'a göre çocuğun dünyaya gelmesini sağlayan asıl kişi babadır. Bu nedenle babanın çocuk üzerinde birçok hakkı vardır. Eskiden bu haklar, çocuğun hayatı üzerinde tasarruf sahibi olmak derecelerinde iken, daha sonra kanunlar ve dini hükümler sayesinde düzenlemeye gidilmiştir. Artık babalar, çocuklarını hırpalamaktan bile menedilmiştir. İnsaniyete ve medeniyete uygun bu düzenlemelerle birlikte hükümetler de çocuklar üzerinde hak sahibidir. (AB, s.3-5)

Bir baba evladıyla ilgili sorumluluklarını ne oranda yerine getirmişse çocuğu üzerinde o oranda hak iddia edebilir. Evladı hakkında babalık vazifesini tamamıyla ifa etmeyenler “hayırsız baba” hükmüne mahkûm olurlar. Çocuklarına hiçbir iyiliği dokunmayan babalar, onlar üzerinde hiçbir hakka da sahip değildirler. Evladına zarar veren babalarına velayet hakları kanunlarla tamamen ellerinden alınmaktadır. (AB, s.8)

Ahmet Mithat, bir babanın evladın terbiyesi ile ilgili vazifesinin aynı zamanda onun hakkı olduğu görüşündedir. Ama bu hak ve vazife evladın çocukluk zamanına mahsustur. Çocuk yüksek öğrenim çağına geldiğinde durum değişir. Çünkü o yaşa gelen evlat, kendi ailesinden çıkıp toplum denen manevi ailenin bir ferdi olmuştur. Bu nedenle onunla ilgili eğitim öğretim hak ve sorumluluğu da devlete geçmiştir. Bunun sebebi bu görevin baba tarafından gerçekleştirilemeyecek düzeye ulaşmasıdır. (AB, s.60-61)

“Oğullar babalarının agûşunda himaye buldukları gibi, babalar dahi oğullarının agûşunda himaye bulurlar.” (BO, s.12) sözü, babanın evlat üzerindeki haklarını da özetler. Demek ki ileride yaşlanan babaya bakma görevi evladın vazifelerindedir. Ayrıca iyi bir sosyal konuma yükselen evladın bu durumundan baba da fayda görecektir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, babanın bu hakkı iddia edebilmesi için öncelikle evladını en iyi şekilde yetiştirmiş olması gerekir.

Yazar, bu konuyla ilgili olarak *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde okuduğu vahşi bir kavimle ilgili bir hikâyeden söz eder. Sözü edilen kavimde bir adam işe yaramayacak

derecede yaşlandığı zaman oğlu tarafından öldürülmektedir. Bu uygulama o kavimde bir âdet olduğu için evladı, babasını öldürmekle işlediği hatanın bilincinde değildir. (BO, s.13-14) Bu hikâye üzerine Ahmet Mithat, bir evladın, yaşlı babasına bakması gerektiğini ifade eder. Fakat burada asıl görev yine babaya düşmektedir. Çünkü baba, evladını daha çocukluğundan itibaren terbiye etmekten, onu eğitmekten sorumludur. Böylece toplumdaki gelenekler, alışkanlıklar ne olursa olsun, artık bir yetişkin olan evlat, babasının kendisini eğittiği şekilde hareket edecektir.

Babanın haklarından biri de çocuklarının evlilikleri konusunda söz sahibi olmaktır. Bu sayede baba, evlatlarının doğru evlilikler yapmasına yardımcı olabilecek, onlara yol gösterebilecektir. (HP, s.100-101)

Bir babanın tüm bu hakları iddia edebilmesi için sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmesi gerektiği unutulmamalıdır.

1.10.1.2. Annenin Görev ve Hakları

Babanın çocuk üzerinde hak ve sorumluluk sahibi olması gibi, annenin de evladıyla ilgili gerçekleştirilmesi gereken görevleri ve çocuk üzerinde hakları vardır. Ancak annenin vazifeleri babaninkine kadar fazla değildir. Bunun sebebi yine incelenen eserlerde ortaya çıkar. Yazara göre kadınlar sürekli bir çocukluk hâlinde bulunurlar. Çünkü sosyal durumları ve ihtiyaçları dolayısıyla erkeklerin himayesine muhtaçtırlar. Onların geçimini de erkekler sağlar. Ahmet Mithat, burada görülen kadın algısı dolayısıyla, kadınların çocuklarını yetiştirme konusundaki eksikliklerini mazur görür ve onlara babalar kadar sorumluluk yüklemeyi. (AB, s.13)

1.10.1.2.1. Annenin Görevleri

Sorumlulukları ne oranda olursa olsun, anneler de tıpkı babalar gibi henüz çocuk sahibi olmadan onları nasıl yetiştirecekleri konusunda bilgi edinmek, kendilerini bu alanda yetiştirmek zorundadırlar. Elbette ki bu zorunluluk öğretim görmüş, irfan sahibi kadınlar için geçerlidir. Bu kadınlar çocuk yetiştirme konusunda yazılan eserleri okumalı, eşleriyle sohbetlerini bu konu çerçevesinde yürütmelidirler. Eğitimsiz kadınları bu konuda bilgilendirme görevi ise erkeğindir. (POS, s.168)

Evlatlarını “Annemizden böyle gördük, böyle gideriz.” düşüncesiyle büyütecek bir kadın, çocuk yetiştirme konusunda pek çok hata işlemeye mahkûmdur. Çünkü böyle bir anne, dünyaya kaç çocuk getirirse getirsin, bu konudaki bilgisini artıracak doğruları öğrenemeyeceği için hatalarını düzeltme imkânı bulamaz. (POS, s.166) Bu durumda ne maddi ne de manevi görevlerini gereği gibi yerine getirebilir.

1.10.1.2.1.1. Annenin Maddi Görevleri

Annenin maddi görevleri, çocuğun dünyaya gelmesinden önce başlar. Çocuğu dokuz ay boyunca karnında taşıyan anne, bu esnada sağlığına dikkat etmeli, ruhsal durumuna özen göstermelidir. Çünkü annenin geçireceği bir buhran, karnındaki bebeğin sağlığını da tehlikeye sokar. Annenin, henüz doğmamış olan evladına, kendi sağlığına dikkat etmek suretiyle hizmet etmeye başlayacağını belirten yazar, annelerin ahlaklarını, huylarını, güzel sanatlarla ilgili bilgilerini karınlarındaki bebeklere de aktarabilecekleri konusundaki düşüncüyü reddeder. (ÇMU, s.54-55)

Kadınlar çocuklarını dünyaya getirmekle annelik görevlerini ifa edip bitirmiş olmazlar. Sadece çocuğu dokuz ay karnında taşımak bile çok önemli bir hizmet olmasına rağmen, annenin asıl görevi çocuğun doğmasıyla birlikte başlar. Çünkü bebekler kendi kendilerine yetecek duruma gelinceye kadar annelerinin bakım ve himayesine muhtaçtırlar. Üstelik bu ihtiyaç uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Sadece emzirme dönemi bile bir buçuk-iki yıl devam etmektedir. (AB, s.8-12) Bu dönemde bebeğin bakımına edilecek hizmet son derece önemlidir. Çünkü çocuk açlığa dayanamayacağı gibi düzensiz beslenmekten de hoşlanmaz. Bebeğin emzirilmesi düzenli olmaz ve bu yüzden çektiği sıkıntı sık sık tekrar ederse memnuniyetsizlik o çocuğun kişiliğinde yer eder. Bu ise çocuğun, ömrünün sonuna kadar huysuz bir insan olmasına sebep olur. Bu noktada iyi veya kötü huyun süttten geçeceği konusundaki inançtan bahseden yazar, bunun bilimsel açıdan bir gerçeklik değeri taşımadığını belirtir. Ancak çocuğun ihtiyaçlarının zamanında karşılanıp karşılanmamasına bağlı olarak yaşayacağı hoşnutluk veya hoşnutsuzluk onun karakterini etkileyecektir. (ÇMU, s.158-160) Netice olarak anneler, çocukları dünyaya gelmez onların ihtiyaçlarını zamanında karşılamakla vazifelidirler.

Annenin maddi görevlerinden bir diğeri ise evin nasıl idare edileceği konusunda bilgi sahibi olmaktır. Bir kadının çocuklarını dünyaya getireceği yuvayı gereği gibi teşkil etme konusunda eşine yardımcı olması için bu şarttır. Kendisi ev idaresinden anlamazsa, eşinin de bu konuda bilgi sahibi olmaması durumunda evin idaresi başkalarının eline geçecektir. Ev hakkında söz sahibi olamamak o evi otelden farksız kılacak, hatta daha da kötü bir konuma getirecektir. Çünkü otelden memnun olmayan bir kişi onu istediği zaman değiştirebileceği hâlde insanın evini değiştirmesi, terk etmesi mümkün değildir. Böyle bir yuvaysa çocuk yetiştirmek için uygun bir ortam olmayacaktır. (POS, s.123-124)

Ahmet Mithat'ın, kadının maddi görevleriyle ilgili olarak ele aldığı son husus bütçe konusundadır. Erkek bütçeyi tanzim etmekten sorumlu olduğu gibi kadın da bu bütçenin dışına çıkmamakla görevlidir. Daha önemli ihtiyaçlar dururken kadın gereksiz masraflar çıkarmamalıdır. Örneğin pek çok kıyafeti varken bir yenisini daha istememelidir. (POS, s.151-152) Erkeğin düzenlediği bütçenin uygulanması görevini, eşinin onayını da alarak kadın yürütmelidir. Böylece anne, babanın bütçe tanzimi konusundaki vazifesini de hafifletmiş olur.

Kadının “Hikmet-i Peder”de bahsedilen bir diğer görevi ise kayınpederi ve kayınvalidesinin vefat etmesi durumunda eşinin kardeşlerine bakmaktır. (HP, s.179)

Görüldüğü üzere, kadının maddi görevleri çocuk bakımı üzerinde yoğunlaşmıştır.

1.10.1.2.1.2. Annenin Manevi Görevleri

Pedagoji ile ilgili kitapların çoğunda, çocuğun ilk okulunun annesinin kucağı olduğu söylenmiştir. Yazar bu sözü yanlış bulmaz. Çocuklara bakmak dinen de annelere ait bir vazife olarak görülür. Erkek çocuklar yedi, kızlar ise dokuz yaşına gelinceye kadar onları anneleri terbiye eder. Ancak Ahmet Mithat bu görevin, annenin tek başına üstelenebileceği bir görev olmadığını belirtir. Çünkü anne, kendisi ne kadar eğitim öğretim görmüşse çocuklarına da o kadarını verebilir. Yani anne, bu sorumluluğu tek başına üstlenebilecek yeterlilikte değildir. Bu nedenle çocukların talim ve terbiyesi ile ilgili vazife anne kadar, hatta anneden daha çok babaya aittir. (AB, s.37-39) Özellikle de kadının toplum nezdinde daimi bir çocukluk hâlinde düşünüldüğü dikkate alınır, annenin çocuklarının eğitimiyle

ilgili vazifeyi neden tek başına gerçekleştiremeyeceği daha iyi anlaşılır. (AB, s.45) Ancak bu anlayış anneyi çocuklarının talim ve terbiyesi konusundan tamamen uzaklaştırmaz. Özellikle de terbiye konusunda anneye büyük görevler düşmektedir. (AB, s.3) Çünkü çocuğun birlikte en çok vakit geçirdiği kişi annesidir.

Öğretim konusunda ise özellikle çocuğun konuşmayı öğrendiği dönemde anneye büyük görevler düşmektedir. Bu dönemde anne, çocuğa gösterdiği eşyaların isimlerini birçok defa tekrarlayarak öğretmeye çalışmalıdır. Çocuğun hemen öğrenememesi karşısında yılmamalı, kelimeleri tekrarlamaya devam etmelidir. Çünkü çocuk gereği kadar işittikten sonra o kelimeyi söyleyecektir. Sözcükler bu yolla öğretilirse çocuk mutlaka daha erken ve daha düzgün konuşacaktır. Aksi hâlde geç konuşacak ve konuşurken hatalar yapacaktır. (ÇMU, s.301-302) Bu konuda dikkat çeken bir diğer nokta ise annenin çocuğa konuşmayı öğretmesinden önce, çocuğun annesine kendi dilini öğretmesidir. Anne öncelikle çocuğun eşyalara verdiği isimleri öğrenir ve onunla konuşurken bu kelimeleri kullanır. Ondan sonra da yavaş yavaş kendi dilini çocuğa öğretmeye başlar. (ÇMU, s.302)

Annenin çocuğa bizzat kendisinin öğretim vereceği zaman, evladının henüz küçük yaşta olduğu dönemdir. Daha sonra bu görevi baba üstlenir. Çünkü Ahmet Mithat'a göre kadın, bundan sonrasını gerçekleştirebilecek eğitim düzeyinde değildir. Annenin talim ve terbiye konusunda bundan sonraki görevi, çocuğun eğitim öğretim görmesine engel olmamaktır. Yazar bu konuya açıklık getirmek için evladından ayrı kalmaya dayanmadığı için onu yatılı okula göndermeyen anneleri örnek olarak verir. O dönemde annelerin henüz çocuklarını gözleri önünden ayıramadıklarını belirtir. Üstelik sadece küçük çocuklarını değil, Avrupa'da eğitimini tamamlamak isteyen büyükleri bile anneleri yanlarından ayırmak istemezler. Annelerin gösterdiği bu şefkat ise çocukları alacakları eğitim nimetinden mahrum edeceğinden onların zararına bir netice doğurur. Bu konuda madur olanlardan biri de yazarın kendisi olmasına rağmen o yine de kadınları mazur görür. Çünkü anneler, çocuklarını geleceğe hazırlamaları ve onlara buna göre bir eğitim vermeleri gerektiğinin farkında değillerdir. Bunun önemini kavrayamadıkları için de çocuklarını gözleri önünden ayırmamanın sadece bir bencillik sayılacağını düşünemezler. (AB, s.105-107)

Ahmet Mithat, çocuklarına gerçekten şefkat besleyen annelerin, onların eğitimlerine bu yolla engel olmamaları gerektiğini söyler. Bunu başarabilen anneler, çocukları için o kadar faydalı bir davranışta bulunmuş olurlar ki evlatlarının ömürlerine beş-on sene katmış sayılırlar. (AB, s.134)

1.10.1.2.2. Annenin Hakları

Annenin çocukla ilgili görevleri değerlendirildiğinde, onun çocuk üzerinde babadan daha fazla hak sahibi olması beklenir. Çünkü kadın sadece çocuğu karnında taşıyıp dünyaya getirmek ve ona kendi kendine yetecek duruma gelinceye kadar bakmakla bile çok büyük, zahmetli ve hatta tehlikeli bir vazifeyi yerine getirmiş olur. Sahip olunan hakların gerçekleştirilen görevlerle doğru orantılı olduğu düşünüldüğünde, annenin haklarının elbette ki daha çok olması gerekir. Anne ve babanın çocuk üzerindeki hakları incelendiğinde annenin manevi haklarının babaninkinden fazla olduğu görülür. Bu, hem dini şartlar hem de kanunlar nezdinde böyledir. Özellikle de dinimizde yer alan “Cennet anaların ayakları altındadır.” hükmü bu açıdan çok önemlidir. Yazar bu manevi hakların kaynağı olarak, annelerin çocukları sadece dünyaya getirmelerini değil, onları kendi kendilerine yetecek çağa ulaşıncaya kadar korumalarını gösterir.

Manevi haklar açısından annenin üstünlüğü söz konusuysen, maddi hakların tamamının babaya ait olduğu görülür. Çünkü toplum nezdinde kadınlar, ömürlerinin sonuna kadar erkeklerin bakım ve himayesine muhtaç birer çocuk gibi görülmektedirler. Bu nedenle onların evlatları hakkında gerçekleştirdikleri vazifeler, aslında eşlerine vekâlet etmekten ibarettir. (AB, s.12-14)

1.10.1.3. Anne ve Babanın Ortak Görevleri

Yazara göre aile içerisinde gerçek mutluluk anne ve babanın sorumluluklarını yerine getirmesiyle sağlanacaktır. Görevlerini ihmal eden ebeveynler ise hem Allah hem de toplum nezdinde mesul tutulacaklardır. (AB, s.15-16) Anne babanın vazifelerini ifa etmeleri aynı zamanda evlatlarının onlara karşı beslediği sevgiyi de çoğaltacaktır. Çocuğun annesini mi yoksa babasını mı daha çok sevdiği sorusunu yönelten Ahmet Mithat, çocuğun

kendisiyle daha çok ilgilenen kişiyi seveceğini açıklar. (POS, s.176-179) Bu konuda evlatlık olarak büyütülmüş olan ilk eşini örnek verir. Bu hanım, kendisine hiç emeği geçmemiş olan gerçek annesiyle karşılaştığında onunla âdeta bir yabancı gibi kalır. Oysa evlatlık olarak kendisini alıp büyüten ve aslında hiçbir kan bağları bulunmayan manevi annesini çok sevmiş ve ölene kadar yanından ayrılmamıştır. (POS, s.177-179)

Çocuğun kendisine bakan kişiyi sevmesi son derece doğal bir durumdur. Bebekken kimin sütünü emiyorsa onu gördüğü zaman çırpırır. Konuşmaya başladığı zaman kendisiyle kim daha çok sohbet eder, onu kim daha çok eğlendirirse ona meyleder. Kendisini azarlayan kişilerden uzak dururken, güzel sözler söyleyenlerin kucığına gider. (POS, s.180-181) Bu gerçeğin farkına varan ebeveynlerin, çocuklarıyla ilgili maddi ve manevi görevlerini hakkıyla yerine getirebilmek için onları bizzat büyütmeyi tercih edecekleri şüphesizdir.

Çocukla ilgili sorumlulukların yerine getirilmesi aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarına duydukları sevgiyi çoğaltacaktır. Çünkü bir şeyin değeri, onu elde etmek için sarf edilen çabayla doğru orantılı olarak artar. Bu konuda Hz. Süleyman'ın kararını örnek olarak sunan yazar, o dönemde yaşayan iki kadından söz eder. Bu kadınlar aynı anda doğum yaparlar fakat birinin çocuğu ölür. Ölü bebeği sağ olanla değiştiren kadının ne yapmaya çalıştığını fark eden diğer anne feryada başlar. Durum Hz. Süleyman'a kadar ulaşır. O, çocuğun ortadan yarılıp yarısının bir kadına, öteki yarısının da diğerine verilmesini emreder. Bebeğinin öleceğini anlayan anne, davasından vazgeçtiğini söyleyerek çocuğun cellada verilmemesi için yalvarır. Böylece gerçek annenin hangisi olduğu anlaşılır ve bebek ona teslim edilir. (POS, s.170-173)

Yazar anne ile babanın evlatlarına duydukları sevgiyi karşılaştırdığında annenin çocuğa beslediği sevginin çok daha fazla olduğunu söyler. Çünkü çocuğun dünyaya gelmesi için pek çok zorluğa katlanan anne, onun bakımı için de fazlasıyla emek harcar. Bebeğin dünyaya gelmesiyle birlikte babanın sevgisi elbette ki çoğalacaktır. Bir de onun bakımı konusunda karısına yardımcı olursa bu muhabbet daha da büyüyecektir. Fakat babanın çocuğuna duyduğu sevginin asıl arttığı zaman, çocuğun büyüyüp terbiye kabul edecek çağa geldiği zamandır. (POS, s.173-174)

Sonuç olarak anne ve babanın çocukla ilgili maddi ve manevi görevleri yerine getirmeleri hem çocuğun onlara hem de onların evlatlarına olan sevgilerini artıracaktır. Ebevyenlerin sorumluluklarını yerine getirmeleri bu açıdan ayrı bir önem arz eder. Fakat bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için anne ve babanın çocuk yetiştirme konusunda bilgili olmaları gerekir.

Ahmet Mithat, bir kadın ve erkeğe gerçek anlamda “anne” ve “baba” unvanlarını vermek için onların çocuk yetiştirmeyi bilmeleri ve çocuklarını bizzat kendilerinin yetiştirmeleri gerektiğini ifade eder. Çocuklarıyla ilgilenmeyip onları hizmetçilerin, sütannelerin eline emanet eden ebeveynleri gerçek anne ve baba olarak görmez. Çocukları kendi ebevyenleri gibi yetiştirebilecek başka hiçbir kişi yoktur. Bu nedenle her anne ve babanın “çocuk yetiştirme sanatı”nı öğrenmesi gerekmektedir. (POS, s.166-167) Bu amaçla yapılması gereken ilk şey çocuğu tanımaktır. Yazar, çocuk yetiştirmeyi cihada benzetir. Bir askerın topoğrafyasını tanımadığı arazi üzerinde savaşması düşünölemeyeceğı gibi, anne ve babanın da çocuğun ruhsal ve fiziksel özelliklerini öğrenmeden bu cihatta başarılı olmaları düşünölemez. (ÇMU, s.360) Bu nedenle çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmek isteyen ebeveynler, her şeyden önce çocuklarını tanımalıdırlar.

“Mademki çocuk bir zemin-i iştiğâl ittihâz edilecektir evvel-be-evvel o zemin malum olmalı ki onunla edilecek iştiğâlden dahi bir semere hâsıl olabilsin.” (ÇMU, s.3)

Bugünün çocukları yarının yetişkinleri olacak ve geleceğe onlar yön verecektir. İnsanlığın ve medeniyetin gelecekteki durumu, çocukların şimdiki hâleriyle doğru orantılıdır. Bu nedenle onların en güzel şekilde yetiştirilmeleri gerekir. Fakat çocuğun esrarı çözümez, psikolojik ve fizyolojik özellikleri tam olarak kavranmazsa gereğı gibi talim ve terbiye vererek onu geleceğe hazırlamak mümkün değildir. (ÇMU, s.11) Yazar bu alanda bir hizmet olmak üzere “Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhıyesi” adlı kitabı yazdığını belirtir. (ÇMU, s.2-3)

İnsanların çocukluk dönemi hayvanlarınkı kadar kısa sürmez. Hayvanlar çok kısa bir sürede kendi kendilerine yetecek duruma gelirken, çocuklar anne ve babalarının bakımına uzun süre ihtiyaç duyarlar. Oysa çocukluğun gerçeklerini kavrayıp evlatlarını tanımadan yetiştirmeye çalışan ebeveynlerin, onun gelişip büyümesini olumsuz yönde etkileme olasılığı her zaman mevcuttur. Bu nedenle anne ve babaların öncelikli görevi,

çocuğu tanımaktır. (ÇMU, s.11-12) Ancak bunu başarabilen ebeveynler “anne” ve “baba” olmanın ne anlama geldiğini gerçek anlamda kavrayabilirler. (POS, s.185) Bu hakikati anlayarak çocuklarını buna göre yetiştiren ailelerden oluşan toplumlar da gelişecektir. Yazar bu konuda İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar gibi medeniyet seviyesinin en üst mertebelerine çıkmış milletlerle, henüz eşler arasındaki münasebeti bile düzenleyememiş toplumları örnek verir. Bunlardan ilki insanlığın ulaşmak istediği en üst noktaya ulaşmışken, diğeri henüz bu yolun başlangıcındadır. Bu fark, işte bu medeni toplumlarda “annelik ve babalık sanatı”nın bilinip icra edilmesinden kaynaklanmaktadır. Eğer anne ve baba çocuklarını bu bilgilerine uygun olarak yetiştirmezlerse o çocuk cahil kalacak, olgunlaşmayacaktır. Demek ki bu sanatın gerekleri ihmal edilecek olursa bugün bilgili ve faziletli olarak kabul edilen bir aile, yarın cahil ve kaba bir aile derecesine inecektir. Tam tersine bugün cahil ve fakir olan bir aile de çocuklarının talim ve terbiyesi sayesinde yarın saygın bir konuma yükselecektir. İşte milletler için de durum böyledir. (POS, s.186-189) İnsanlığın geçmişten günümüze izlediği ilerleme, anne ve babaların çocukla ilgili görevlerini öğrenip bunları en güzel şekilde uygulamaya çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. (POS, s.191)

Evladını gerçekten seven anne ve babalar, onun bebeklik dönemindeki tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları gibi, daha sonraki dönemlerde de bunu yapmaya gayret edeceklerdir. Fakat çocuk büyüdükçe ebeveynlerin onunla ilgili maddi ve manevi sorumlulukları da artacaktır. Bunları gerçekleştirmek içinse anne ve babanın mutlaka bu konularda bilgi edinmeleri gerekir. Çünkü sadece kendi bildiklerine göre hareket eden ebeveynlerin, çocuğun ihtiyaç duyduğu eğitim ve öğretimi ona veremeyecekleri aşikârdır. Hatta çocuk henüz bebekken bile ona gereği gibi bakmak için bilgi şarttır. Örneğin çocuğun sağlığını koruma konusunda sadece kendi bildikleriyle hareket eden ebeveynlerle, bu konuda yazılan kitapları okuyup ona göre hareket eden ebeveynler arasında büyük bir fark vardır. Tıpkı bunun gibi yalnız kendi bilgilerine göre çocuğu eğitmeye çalışan anne babalarla, pedagoji alanında yazılan kitapları uzun uzadıya inceleyip, bu konudaki uygulamaları araştırarak çocuğunu eğiten anne babalar arasında da aynı fark vardır. (AB, s.136-138) Böylece ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili görevlerini hakkıyla yerine getirebilmeleri için gerekli olan araçlar da ortaya çıkar. Bu araçlar, pedagoji alanında

yazılan kitaplardır. Anne babalar bu kitaplarda anlatılan hakikatleri inceleyip kavradıktan sonra bunları çocukları üzerinde uygulamalıdır. Böylece hem çocukla ilgili maddi sorumlulukların gerçekleştirilmesindeki hem de çocuk eğitimindeki yanlışlar ortadan kalkacak, aynı zamanda çocuk okula başladığı zaman öğreneceklerinin temeli de ailede atılmış olacaktır. (AB, s.139-140) Ancak incelenecek ve tatbik edilecek kaynaklar hakkında ebeveynlerin dikkat etmesi gereken husus, bizzat çocuk yetiştiren ve onlar üzerinde uygulama yapan kişilerin bu alanda ortaya koydukları çalışmalardan faydalanmaktır. (ÇMU, s.358)

Bir alanda yapılan uygulamalar o alanda yeni bilgilere ulaşılmasını sağlar. Çocuk eğitiminde de durum böyledir. Bu nedenle anne ve baba, çocuklarını yetiştirirken bu alanda ortaya konan eserleri takip etmekten sorumludurlar. Ancak bu sayede çocukla ilgili maddi ve manevi vazifelerini gereği gibi ifa edebilirler. Oysa yazar, ebeveynlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşünür. Zira annelik ve babalık görevlerini hakkıyla ifa edenlerin sayısı çok azdır. (AB, s.15)

Ahmet Mithat, görevlerini zaten bildikleri düşüncesine kapılan ebeveynleri bu konuda uyarır ve onların büyük bir hata işlediklerini söyler. Hatta görevlerinin neler olduğunu ve bunların nasıl gerçekleştirileceğini öğrenmek için yeterince çaba harcamamanın bile büyük bir yanlış olduğunu belirtir. Çünkü bu konu, üzerinde önemle durulması gereken engin bir denizdir. (AB, s.18-19)

1.10.1.3.1. Anne ve Babanın Maddi Görevleri

Anne ve babanın maddi görevlerinden ilki, çocuğun dünyaya geleceği ve yetiştirileceği yuvayı kurmaktır. Çünkü çocuğu istenen şekilde yetiştirmek için öncelikle yuvanın kurulması ve oradaki her şeyin bir düzene sokulması gerekir. Aksi hâlde çocuğu iyi yetiştirmek için ne yapılırsa yapılsın bir sonuç alınmaz. (POS, s.147-148) Demek ki çocuğun yetiştirilmesi öncelikle iyi ve düzenli bir ailenin içerisinde bulunmasına bağlıdır. Böyle bir ailede büyüyen çocuklar gerçek bir yuvanın ne demek olduğunu görecekler ve ileride kendi yuvalarını da buna göre teşkil edeceklerdir. (POS, s.155-156)

Yazar “Yuvayı yapan dişi kuştur.” sözüne katılmaz, bu amaç için dişi ve erkek kuşların birlikte çalıştıklarını ifade eder. İnsanların da yuvalarını önce fikir, ardından amel birliği yaparak teşkil ettiklerini belirtir. Sadece yuvanın kurulmasında değil, kurulan yuvanın muhafazasında da bu şarttır. (POS, s.119-120) Bu söylemlerine rağmen Ahmet Mithat, yuvanın kurulması ve devamlılığının sağlanması konusundaki asıl sorumluluğu erkeğe yükler. Bu nedenle yuvanın teşkil ve tanzimi konusundaki görüşlerine “Babanın Maddi Görevleri” başlığı altında yer verilmiştir.

Ebeveynlerin çocukla ilgili maddi görevlerinden bir diğeri, onun sağlıklı bir birey olarak yetişmesi ile ilgilidir. Bu vazifenin hakkıyla ifa edilmesi sayesinde çocuklar hem fiziksel hem de psikolojik yönden sağlıklı ve güçlü olacaklardır. Bu yolda yetiştirilen çocuklara gereksiz korkular da aşılanmayacaktır. Evlatlarının hayattan zevk almasını isteyen anne babalar, çocuklarının sağlığı konusunu ihmal etmemelidirler. (AB, s.33-34)

Çocuğun bakımı, onunla ilgili diğer sorumlulukların yerine getirilebilmesi için de gereklidir. Yazar bu konudaki uygulamalar açısından Avrupa ve ülkemiz arasında bir karşılaştırma yapar. Bizde çocukların ailesinden uzakta yetiştirilmesi geleneği olmadığı için çocuğun doğumunun üzerinden haftalar, aylar geçtikçe onun gelişim aşamalarının derece derece takip edilebildiğini, bununsa ebeveynler için en büyük mutluluklardan biri olduğunu belirtir. Oysa Avrupa’da çocukları köylü sütannelere teslim ederek evlerinden uzakta büyütme bir gelenektir. Bu gelenek çocukla ebeveynleri arasında bir yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Çocuk zaman zaman anne babası tarafından ziyaret edilse veya evine getirilse bile bunun bir misafirlikten farkı yoktur. Bu uygulama aynı zamanda aradaki sevgi bağını da etkilemektedir. Çünkü çocuklarını bizzat büyüten anne babaların evlatlarına duydukları muhabbet çok daha fazladır. Bu noktada sevmenin bir mutluluk olup olmadığı konusunu değerlendiren yazar, mutluluk olduğu sonucuna ulaşır. Bu durumda çocuklarını bizzat kendileri yetiştiren anne babalar, onun için büyük bir hizmette bulunmakla beraber aynı yolla kendi mutluluklarına da hizmet etmiş sayılırlar. (POS, s.174-176)

Diğer açılardan olduğu gibi çocuğun bakımı konusunda da bilgi edinmek şarttır. Yazar bu konudaki yanlış uygulamaların özellikle bebeklerin hayatına mal olabileceğini söyler. (ÇMU, s.65-66) Yeni neslin babaları kadar güçlü ve dayanıklı olmadıklarına dikkat çeken Ahmet Mithat, bunun sebebinin çocukları yormak olduğunu söyler. Çocuğun

yapamayacağı şeyleri yapmasını beklemek, öğrenemeyeceği şeyleri öğretmeye çalışmak onu boş yere yorar. Bu durum çocukların sağlığını olumsuz yönde etkiler. Çocukluklarını bu şekilde geçirmiş ve zayıf kalmış kişilerin ileride dünyaya getirecekleri çocuklar daha da zayıf olur. (AB, s.83) Demek ki nesillerin korunması ve ıslahı konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, çocuklardan yaşları ve yetenekleri üstünde beklentilerde bulunmamaktır. Yazar, daha önce babaya ait bir vazife olarak sıraladığı nesillerin korunması sorumluluğunu burada bahsedilen yönüyle anneye de yükler.

Sağlıklı çocuklar yetiştirmek isteyen ebeveynlerin bu konuda bilinçli hareket etmesi son derece önemlidir. Çünkü yapılacak yanlış uygulamalar çocuğun hastalanmasına, vücut gelişiminin gereği gibi gerçekleşmemesine sebep olur. Örneğin çocuğunu soğuktan koruma konusunda aşırıya kaçan anne babalar, onu normal sayılabilecek bir ısıda üşütüp hastalanacak duruma düşürürler. Güneşten ve rüzgârdan koruma açısından da sonuç aynı olacak, normal hava şartlarına bile dayanamayan bir çocuk yetişecektir. Çocuğu iyi beslemek adına ona vakitli vakitsiz yemek yedirmek de yanlıştır. Bu durumda çocuk, daha o yaşta dengesiz ve düzensiz besleneceğinden sağlığını yitirecektir. Ahmet Mithat çocuğun sağlığıyla ilgili vazifeler hakkında, bilgi olmadıktan sonra zenginliğin yararını ummaktan ziyade, zararından korkmak gerekeceğini söyler. (AB, s.23-27)

Ailede üstlenilmesi gereken bir diğer maddi sorumluluk ailenin geçimini sağlamaktır. Ahmet Mithat, geçimi sağlama görevinin babaya ait olduğunu düşünür. Ancak bu konuda eşlerin dayanışma içinde hareket etmesinin faydaları üzerinde de durur. “Ana-Kız”da Mişel ve Jermen’in yaptıkları iş bölümü buna örnek teşkil etmektedir. Jermen’in evde yaptığı kurabiyeleri kocası dışarıda satmakta, böylece hiçbir şeye muhtaç olmadıkları gibi kızlarının eğitim ve öğretim masrafını da gereği gibi karşılamaktadırlar. (LR/AK-LBV, s.826) Görüldüğü gibi ailede eşler sorumlulukları paylaşır, birlikte çalışırlarsa çok daha iyi bir yaşam sürdürülür. Bu şekilde, çocukların eğitim öğretimi ile ilgili görev de daha rahat yerine getirilir.

Anne ve babanın maddi görevleri, gerçekleştirmeleri gereken manevi görevleri de etkilerler. Bu nedenle bunlar hakkında ihtiyaç duyulan bilgi edinilmeli ve tüm görevler mümkün olan en iyi şekilde yerine getirilmelidir.

1.10.1.3.2. Anne ve Babanın Manevi Görevleri

Manevi görevler, çocuğa mutlu bir yaşam ve diğer insanlar arasında saygın ve değerli bir konum kazandıracak şeyleri öğretmek olarak açıklanır. (AB, s.36) “Vezâif-i maneviye! Vazifenin bu kısmı hakikat vezâif-i maddiyeye asla kıyas kabul edemeyecek kadar büyük ve mühimdir.” diyen Ahmet Mithat, manevi vazifeleri maddi vazifelerden çok daha önemli görür. (AB, s.34) Bir dereceye kadar hayvanlarda bile görülen bu sorumlulukların eşref-i mahlukat olan insanda bulunmaması düşünülemez. (AB, s.37)

Görüldüğü üzere manevi görevler çocuğun talim ve terbiyesi merkezinde yoğunlaşır. Yazara göre çocuklar ilk üç yıl anneleri tarafından terbiye edilirler. Ancak zeki ve bilgili bir babanın bu eğitimi denetlemesi gerekir. (AB, s.108) Daha önce de bahsedildiği gibi yazar, kadınların bu konudaki yetersizliği yüzünden, çocuğun eğitim ve öğretimi konusundaki sorumluluğu babanın omuzlarına yükler. Ancak bu konuda anne ve babanın birlikte yürütecekleri bazı vazifeler de yok değildir. Örneğin çocuğun konuşmayı öğrenme aşamasında ebeveynlere önemli görevler düşmektedir. Bu dönemde anne babanın yapması gereken şey, kelimeleri doğru telaffuz etmektir. Aksi hâlde çocuğun konuşmayı öğrenmesi gecikecektir. Konuşmanın ilk aşamalarında çocuk bazı kelimeleri doğru bilse de onları doğru söyleyemez. Yetişkinler o kelimeleri çocuğun söylediği şekliyle değil, doğru şekliyle kullanmalıdır ki çocuk kelimenin doğru telaffuzunu pek çok kez duyabilsin. Bazı sesleri çıkaramamak ve pelteklik gibi konuşma problemleri de ebeveynlerin bu konudaki gayretiyle çözülebilecektir. Onların yapması gereken şey, çocuğu sesleri doğru çıkarma konusunda çalıştırmaktır. Hatta bazen kekemelik sorunu da bu yolla çözülebilir. (ÇMU, s.284-287)

Çocuk konuşmaya başladığı zaman dikkatini çeken ve merak ettiği şeylerle ilgili sorular sormaya da başlar. O zamana kadar gördüğü şeyleri kendi başına inceleyip anlamaya çalışan çocuk, konuşmaya başladığı zaman bunları sorular sorarak öğrenmek ister. Anne baba, çocuğun sorduğu sorular karşısında baştan savma cevaplar vermemeli, onları doğru yanıtlamalıdır. Bilinmelidir ki çocuk ne kadar çok soru soruyorsa o kadar zekidir ve sorduğu soruların cevaplarını zihnine yerleştirir. Zamanı geldiğinde o bilgiyi ebeveynlerinden duyduğu şekliyle kullanır. (ÇMU, s.254-255) Çocuğun bilgisi sorduğu sorular vasıtasıyla arttıkça öğrenme merakı da artacaktır. Bu konunun eğitim hayatında ne

kadar önemli olduğu düşünülürse, anne ve babanın çocuğun sorduğu sorular karşısındaki tepkileri bir kat daha önem kazanır.

Yazar, cevaplanması zor olan sorular karşısında çocuğa yanlış cevap vermek yerine “bilmiyorum” cevabının verilmesi gerektiğini vurgular. Böyle bir soru ile karşılaşıldığında çocuğun dikkatinin başka yöne çekilebileceğini ifade eder. (ÇMU, s.256-257)

Çocuk, sorduğu sorular ve bunlara aldığı cevaplar sayesinde düşünme gücünü geliştirir. Örneğin önceleri her şeyin adını sorarken, ardından o şeyi kimin aldığını, kimin yaptığını ve getirdiğini de sormaya başlar. Bu yolla eşyalar, olaylar ve kişiler arasındaki ilişkileri kavrayarak düşünce dünyası da şekillenmeye başlar. İşte bu vasıtaıyla çocuğun doğru düşünme gücünü kazanabilmesi için ebeveynler, çocuğun sorduğu sorulara mümkün mertebe doğru cevaplar vermeye özen göstermelidirler. Aslında yazar bu konuda ailedeki bütün yetişkinlere sorumluluk yükler. (ÇMU, s.276-277)

Ahmet Mithat, manevi özelliklerin kan yoluyla anne babadan çocuğa geçtiği konusundaki düşünceleri kabul etmez. Maneviyatın aktarılması çocuğun sorduğu sorular ve onlara verilen cevaplar yoluyla gerçekleşecektir. Bu nedenle çocukta merak ve öğrenme isteğinin arttığı dönem fırsat bilinmelidir. Ebeveynlerin çocuklarına aktaracakları maneviyat, onların sorularına verilecek cevaplarla mümkün olacağına göre, bu çağdaki çocuklarla elden geldiğince fazla vakit geçirmek gerekir. Çünkü çocuklar en çok kimlerle vakit geçirirlerse tamamıyla onları örnek alırlar, onlar gibi davranırlar. Çocuğa “kendi çocuğum” diyebilmek için anne baba, ona kendi davranışlarını kazandırmalıdır. (ÇMU, s.258-259)

Çocuk beden ve zihnen eğitim kabul edecek çağa geldiğinde, anne ve baba onu eğitime görevine ağırlık vermelidirler. Yazara göre çocuğun üç yaşını tamamlamasıyla birlikte başlayan bu çağda ebeveynler, çocuklarının henüz küçük olduğunu söyleyip eğitimine engel olmamalıdır. Çünkü böyle davranarak evlatlarına iyilik yaptıklarını düşünen ebeveynler, aslında ona zarar verirler. (AB, s.108-109)

Çocuk eğitilebilir yaşa geldiğinde pek çok hata yapması son derece doğaldır. Bu hataları düzeltme görevi ise anne ve babanıdır.

“Çocuğun vücutça, zihince inbisâtâtı bir derece-i lazımeyle bularak talim ve terbiyesi zamanı geldikte bi-t-tabii birçok hataları, kusurları görülür ki onları tashih etmek mürebbîlik sıfatlarınca anaya babaya ait bir vazife-i mühimmedir.” (POS, s.182)

Çocuğun hatalarını düzeltirken ona kızmak yerine yumuşaklıkla muamele edilmelidir. Anne ve babasından gördüğü cezalar, işittiği azarlar çocuğun onlardan nefret etmesine sebep olmaz. Ancak ona yumuşak davranılması şüphesiz ki çocuğun ebeveynlerine duyduğu sevgiyi artıracaktır. Ayrıca anne ve baba çocuklarına bizzat kendileri bakıp, ilk talim ve terbiyeyi de yine kendileri verirlerse çektikleri bu zahmetler, onların gözünde çocuklarının kıymetini daha da yükseltecek ve ona duydukları sevgi çoğalacaktır. Bu durumda anne baba olmaktan duyulan lezzet ve mutluluk da en üst seviyeye çıkacaktır. (POS, s.182-184) Ceza konusuna da açıklık getiren Ahmet Mithat, yaptığı hatalar karşısında çocuğu azarlamak yerine ebeveynlere başka bir çözüm önerisi sunar. Böyle bir durumda çocuğu sevmemenin de bir ceza olacağını belirtir. (ÇMU, s.332)

Çocuk eğitiminde korku unsurundan faydalanmak da yazar tarafından ele alınmıştır. Ona göre çocuğu korkutarak onu terbiye etmeye çalışmak yanlıştır. Bu durum çocuğun gereksiz korkular taşımasına sebep olacaktır. Gece olduğunda etrafı kötü ruhların sardığını düşünerek karanlıktan, “Çarşamba Karısı” ve “Gulyabani” gibi gerçekte var olmayan yaratıklardan korkmak çocuğa uygulanan bu tür bir eğitimin neticesidir. Manevi görevleri hakkında bilgi edinip onları gereği gibi yerine getirmeye çalışan anne babaların çocukları ise bu tür korkulardan uzak kalacak ve hayattan tat alarak büyüyecektir. (AB, s.33-34) Çocuklarında büyüüp bir yetişkin olduğunda bile kurtulamayacağı korkulara sebebiyet vermek istemeyen ebeveynlerin, ona anlattıkları masal ve hikâyelerin çocuğun yaşına uygun olup olmadığı, içerisinde korku unsurlarını barındırıp barındırmadığı konusuna da dikkat etmeleri gerekir. Yazar çocuklukta kalma bu tür korkuları taşıyan pek çok insan olduğunu belirtir. (ÇMU, s.174-175)

Üç yaşına kadar çocuklara pek az şey öğretilbileceğini belirten yazar, çocukların ilk okulunun anne kucağı olduğu sözünü hatırlatır. Bu sözün aslında çocuğun üçüncü yaşını tamamlamasından sonra geçerli olduğunu ifade eder. Üç yaşına kadar anneler çocuklarına hemen hiçbir şey öğretemeyecekleri için, çocuklarına hizmetleri sadece onlara bakmaktan ibaret kalır. Anneler çocuğa bakma konusundaki bilimsel kurallara uygun hareket etmeyi bile eşlerinin sayesinde başarabilirler. Oysa üçüncü yaştan sonraki vazifeler bununla kıyaslanamayacak derecededir. Bunları hakkıyla ifa edebilecek annelerin ülkemizde henüz

pek çok olmadığını söyleyen yazar, çocuğun eğitimiyle ilgili bu yaştan sonra yürütülecek görevleri babaya yükler. (AB, s.117-118)

“Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi” adlı kitabında çocuğun talim ve terbiyesiyle ilgili görevin aslında babaya ait olduğunu söyleyen yazar “Peder Olmak Sanatı”ndaysa hem babayı hem de anneyi mesul tutar. Ebeveynlerin annelik ve babalık sanatının gereklerini en güzel şekilde ifa etmeleri sayesinde, evin bir ilkokul hükmünü alacağını belirtir. Bu durum üniversite de dahil olmak üzere bütün okulların programlarını da etkileyecektir. Çünkü evde çocuğa kazandırılanlar sayesinde, okulların programları bundan sonraki eğitim ve öğretim için yetersiz kalacaktır. Böylece daha iyi programlar hazırlanarak çocukların daha iyi bir eğitim almaları sağlanacaktır. Bu durum milletin gelişmesini de hızlandıracaktır. Bu büyük başarıyı kazanmak için hiçbir ciddi engel olmadığını belirten Ahmet Mithat, bunu mümkün kılmanın tamamen anne ve babaların elinde olduğunu ifade eder. Onların izleyecekleri yolu göstermekse bu konudaki uzmanların vazifesidir. (POS, s.197-198)

Anne ve babanın manevi görevlerinden bir diğeri ise çocuğun ahlak eğitimiyle ilgilidir. Dünyaya gelen çocuğun beyaz bir sayfa olduğunu söyleyen yazar, ona yazılacak yazının taslağını anne ve babanın çocuğa sunduğu örneklerin oluşturacağını belirtir. Bu nedenle ebeveynler çocuklarına iyi birer model olmalıdırlar. (ÇMU, s.56)

Anne ve babanın çocuğa iyi bir ahlak kazandırma konusundaki çabaları ileride evlatlarının başarılı bir birey olması açısından da önemlidir. Çünkü büyük başarılar ancak ahlaklı bireyler tarafından kazanılabilir. (POS, s.193-194)

Çocukta iyi ahlakın ilk tohumları ebeveynleri tarafından atılacaktır. Çocuk hangi davranışların iyi, hangilerinin kötü olduğu konusundaki ayrımı, onların bu davranışlara gösterdikleri tepkilerden anlayacak, zamanla iyi davranışlar sergileyip kötülerden uzak durmaya kendi isteğiyle devam edecektir. Çocuğun terbiyesinde ve güzel ahlaklı olmasında anne ve babanın görevi büyüktür. Ebeveynler çocuğun kötü davranışlarına hemen tepki gösterip onu engellemeli, güzel davranışlarını ise takdir ederek pekiştirmelidir. (ÇMU, s.326-330) Anne ve babanın çocukta kötülüğe meylin önünü daha beşikteyken almaları gerekir. Çocuğun konuşulanları anlamadığını düşünerek anlayacağı zaman kadar beklemek yanlıştır. Aksi hâlde kökleşmeye başlayan kötü davranışların düzeltilmesi daha zor

olacaktır. Ahlak dersini konuşma yoluyla vermenin hiçbir faydası yoktur. Bu dersi asıl davranış yoluyla vermek gerekir. Yani ebeveynler çocuğa yapması ve yapmaması gereken şeyler konusunda örnek olmalıdırlar. (ÇMU, s.343) Özellikle de annenin davranışları önemlidir ve çocuk üzerinde babanınkinden daha etkilidir. Çünkü çocuk daha çok annesiyle zaman geçirir. Bu nedenle anneye düşen görev, çocuğun yanında yanlış davranışlar sergilemekten kaçınmaktır. Yoksa çocuğa verilmeye çalışılan ahlak dersleri etkisiz olur. (ÇMU, s.344-346)

Ahmet Mithat'ın ahlak konusunda dikkat çektiği bir diğer nokta ise çocuğun cinsiyetini keşfetmesi ile ilgilidir. Çocukta, beş-altı yaşlarına gelinceye kadar, cinsel organının görülmesinden dolayı bir utanma duygusu yoktur. Ondan sonra bu konudaki utanma duygusu, aile bireylerinin ona verecekleri davranış dersleriyle oluşur. (ÇMU, s.344)

Yazar, anne babanın evlatlarıyla ilgili görevlerinin yerine getirilmesinde ailenin maddi durumunun önemli olmadığını vurgular. Çünkü maddi vazifeleri yerine getirmede süse ve aşırılığa kaçmaya gerek yoktur. Herkes bir şekilde giyinme ve beslenme ihtiyaçlarını karşılar. Bunlar yazara göre herkes tarafından gereği kadar yerine getirilir. Ancak anne babanın asıl önemli görevleri, manevi görevlerdir. Bunun da maddi imkânlarla değil, ebeveynlerin bilgi ve düşünceleriyle bağlantısı vardır. Asıl önemli olan da budur. (AB, s.21-23)

Ahmet Mithat evde anne ve baba tarafından gerçekleştirilmesi gereken görevlerden okulda ise öğretmenleri sorumlu tutmaktadır. (AB, s.141) Böylece evlat hakkında ifa edilmesi gereken vazifeler, çocuğun zamanının önemli bir bölümünü geçirdiği okulda da sürdürülecektir.

1.10.2. Ebeveyn-Çocuk İlişkileri

Ahmet Mithat aile konusunu incelerken anne ve babanın çocuklarıyla olan ilişkilerini de değerlendirir. Bu konuda babalar ile oğullar üzerinde daha çok duran yazar, hem annenin hem de babanın kızlarıyla arasındaki münasebete az da olsa değinir, ancak incelenen eserlerinde anne-oğul ilişkilerinden söz etmez. Yazarın ebeveynler ile çocukları arasındaki ilişkiyi çocuğun cinsiyetiyle bağlantılı olarak ele aldığı anlaşılmaktadır.

Ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinin en önemli yönü onların eğitimi açısından kurulan münasebettir. Anne babaların bir de mürebbilik sıfatları olduğunu belirten yazar, bu amaçla çocukla birlikte geçirilen zamanı inceler. (POS, s.182) Bu konuda çocukları ile arasındaki ilişkiyi örnek olarak sunan Ahmet Mithat, zamanının en güzel geçen kısmının evlatlarıyla birlikte geçirdiği vakit olduğunu itiraf eder. (AB, s.123-124) İnsanların en meşgullerinden biri kendisi olduğu hâlde yine de çocuklarına zaman ayırdığını belirtir ve zaman bulamadığı bahanesini ileri süren babaların bu mazeretlerini kabul etmez. (AB, s.127-128)

Ahmet Mithat, babalar ve oğullar arasındaki ilişkiyi açıklarken “Oğluma baktıkça sanki aynada kendi suretimi görüyorum.” diyen babaların sözlerini hatırlatır. Bu sözden anlaşılması gereken şey, baba ve oğul arasındaki fiziksel benzerlik değildir. Burada asıl kastedilen, fikir benzerliğidir. Yani babalar kendi fikir dünyalarını oğullarına aktarmalıdır. Bu sayede bir oğul dahi “Babama baktıkça onda kendi suretimi görüyorum.” sözünü söyleyebilmelidir. (BO, s.3-5) Oğlunun yüzüne bakan bir baba, bu bakışta onunla arasındaki fiziksel benzerliği değil, oğlunun geleceğini görmeye çalışmalıdır. (BO, s.25-26) Çünkü ikisi arasındaki ilişki fiziksel benzerlikten ibaret değildir. Oğullar, gelecekte babalarının yerine geçecek, yaptıkları işlerle onların adını yaşatmaya devam edecek kişilerdir. İşte bu nedenle babalar oğullarına parlak bir gelecek sağlamak için ellerinden geleni yapmalıdırlar.

Bir çocuk nasıl babası tarafından bakılmaya ve korunmaya muhtaçsa, baba da yaşlanınca oğluna muhtaç olacaktır.

“Öyle ise bugün oğlum oğul, ben baba olduğum hâlde o zaman oğlum baba, ben oğul olacağım ha?” (BO, s.10)

Demek ki bugün sekiz-on yaşında bulunan oğullar, otuz sene sonra otuz sekiz-kırk yaşında adamlar olacaklardır. O zaman hangi meslekte bulunurlarsa bulunsunlar -babaları sağ bile olsa- ailenin babalığı görevini onlar üstlenecek, yaşlanan babaları ise onların oğulları derecesine inecektir. Bu yolla ailenin yapısı da değişecektir. Sıradan bir aile, yetkin bir makama ulaşan oğul sayesinde sosyal konumunu yükseltebilecektir. Bu durum sadece aileler açısından değil, aynı zamanda milletler açısından da böyledir. Bir milletin en alt seviyeden en üst konuma çıkması, iyi yetiştirilen çocuklar sayesinde en fazla otuz senelik

bir zaman dilimi içerisinde gerçekleŖebilecektir. (BO, s.24-25) Yazar bu konuda, Osmanlı toplumunda “ham Ermeni” ve “kel ıfıt” sıfatlarıyla anılan ve hiç beğenilmeyen Ermenilerin ve Yahudilerin gösterdikleri geliŖmeyi örnek olarak sunar. “Fakat o hamlar kemalini buldular.” diyen Ahmet Mithat, bu insanların otuz-kırk yıllık bir zaman dilimi içerisinde saygın bir konuma yükseldiklerini belirtir. Artık her açıdan birer Avrupalı olarak görüldüklerini ifade eder. Bu geliŖme ve yükselmenin kaynağı iyi yetiŖtirdikleri oğullarıdır. Onlar sayesinde “Mazi mazide kaldı.” dŖüncesiyle babalarının gemiŖleri unutulmuŖ ve gelecekleri saygın bir hâl almıŖtır. (BO, s.28-29)

Oğulları sayesinde yükselmek isteyen babaların, onları çok iyi yetiŖtirmeleri gerekir. «Lakin babalar yle “Bal! Bal!” demekle ağızlarını tatlılandırarak babalardan olmamalıdır.» diyen Ahmet Mithat, babaların bu amaç uğruna ömürlerini sarf etmeleri gerektiğini vurgular. (BO, s.25) AnlaŖıldıęı üzere baba-oğul iliŖkisi, bir babanın kendisinin ulaŖamadıęı bir hedefe oğlunun ulaŖmasını istemek derecesine kadar varmaktadır. (BO, s.22-23)

“Hikmet-i Peder”de Doktor ... Bey ile oğlu Nüzhet arasındaki iliŖki, babalar ve oğulları arasında bulunması gereken iliŖkiye örnek teŖkil etmesi açısından önemlidir. Romadaki bu iliŖki, Ahmet Mithat’ın büyük oğlu Kâmil Yazgıç ile iliŖkisine benzemektedir. Kâmil Yazgıç, babası ile ilgili anılarını anlatırken “...benim babam, aynı zamanda samimi bir arkadaŖım, bir sırdaŖım idi. En gizli dertlerini bana açar, kalbini dkerdi.” der.⁹³

Doktor ile oğlu arasındaki iliŖki, âdeta iki arkadaŖ arasındaki iliŖki kadar samimidir. Baba ile oğul, saygı ve sevgi çerçevesinde her konuyu konuŖmakta, her Ŗeylerini paylaŖmaktadırlar. (HP, s.133-134) Babası her akŖam oğlunun gün içerisinde neler yaptığını dinlemekte, karŖılaŖtıęı sorunlara aynı zamanda bir meslektaŖı olarak çözüm yolları sunmaktadır. Böylece oğlunun ancak uzun seneler neticesinde elde edebileceği tecrübeleri ona Ŗimdiden kazandırmakta, onun noksanlarını gidermeye alıŖmaktadır. (HP, s.80) Doktor ... Bey, misafiri olduğu zamanlarda bile öncelikle oğluyla ilgilenmeye devam etmektedir. (HP, 77) Nüzhet de her gün neler yaptığını uygun bir dille babasına anlatma alıŖkanlıęına sahiptir. Böylece oğlunun babasından gizli hiçbir davranıŖı veya dŖüncesi

⁹³ Yazgıç, Age., s.3

kalmaz. (HP, s.241) Ahmet Mithat'ın okuyucuya sunduğu örnek baba-oğul ilişkisi böyledir. Böylece baba kendi fikirlerini oğluna benimsetmeyi başarmıştır. Çünkü Doktor ... Bey'in babalık felsefesine oğlu Nüzhet de bütünüyle maliktir.

Babalar ile kızları arasındaki ilişkide ise belli bir mahremiyet söz konusudur. Kızlar, erkekler gibi babalarıyla her şeylerini paylaşamazlar. Bu konudaki örnek yine “Hikmet-i Peder”dendir. Doktor ... Bey ile kızı Rana arasında eğitim konusunda oğlanlardan çok daha önemli bir ilişki vardır. Çünkü Doktor, oğullarının öğretim görmeleri konusunu okullara devrettiği hâlde, kızının hem eğitimini hem de öğretimini kendisi üstlenmiştir. Böylece terbiyeli, bilgili, ana dilini mükemmel bilmenin yanı sıra yabancı dil eğitimi de almış bir genç kız yetişmiştir. (HP, s.9) Fakat diğer açılardan baba ile kızı arasındaki ilişki biraz daha sınırlıdır. (HP, s.244) Bu nedenle diğer açılardan kızlarla ilgilenme görevi annenindir. Anne-kız münasebetleri elbette ki çok daha yakındır.

“Letaif-i Rivayât”ta yer alan hikâyelerden “Ana-Kız”da anneanne, anne ve kız etrafında gerçekleşen olayları anlatan Ahmet Mithat, anne ile kız ilişkisinin ortaya çıkardığı iki farklı kadının durumlarını gözler önüne serer.

Jermen Valide, kızı Jijik'i iyi yetiştirmek istediği için, Paris'te yaygın olduğu üzere, onu köydeki bir sütanneye emanet etmiş, ardından da derece derece okullara yerleştirmiş, böylece Jijik'e Paris esnaflarının kızlarına verdiği eğitim derecesinde bir eğitim aldirmıştır. Ancak ailesinden uzakta yetişen Jijik, onlardan tamamen farklı bir birey olarak büyümüş, ahlaklı ve çalışkan bir annenin kızı olmasına rağmen, kendisi hiçbir işte çalışmayan, birlikte olduğu erkeklerin sırtından geçinen bir kadın olmuştur. Jijik'in üç yıl süren evliliğinden olan kızı Luiz ise anneannesi tarafından yetiştirilmiş, onun eğitiminde kullanmak üzere yeterince para kazanamayan Jermen, torununu kendi bildiklerini ona öğreterek yetiştirmiş, aynı zamanda dini eğitimini de ihmal etmemiştir. Çalışkan, dürüst ve saygılı bir genç kız olan Luiz, zengin bir ailenin yanına kabul edilerek gereği gibi bir eğitim de almıştır. Sahip olduğu bu meziyetler sayesinde iyi bir evlilik yapan Luiz, mutlu bir hayata adım atar. Annesi ise sürdürdüğü çarpık yaşamın cezasını, yakalandığı bir hastalık yüzünden bütün güzelliğini yitirip, sokaklarda dilenecek duruma düşerek çeker. (LR/AK, s.823-851)

Görüldüğü gibi annelerin kızlarıyla gereği gibi ilgilenmeleri, onları kendi gözetimleri altında yetiştirmeleri gerekmektedir. Kızlarını hata işlemekten koruyacak olan

kişiler daha çok anneleridir. Annelerinin ilgi ve gözetimi altında yetişen kızlar iyi meziyetlere sahip birer birey olurlar.

Anne-oğul münasebetlerine incelenen eserlerde değinmeyen yazar, kız ve erkek kardeşler arasında nasıl bir ilişki bulunması gerektiğine “Hikmet-i Peder”de örnek verir. Romanda Rana ve Nüzhet arasında saygı çerçevesinde yürütülen samimi bir ilişki söz konusudur. Bu iki kardeş sırlarını birbirleriyle paylaşmaktadırlar. Örneğin Rana, Siret’in evlilik niyetini anlatmak için kendisine gönderdiği mektupları ağabeyine göstermiş ve kendisinin bunlara yazdığı karşılığı da anlatmıştır. (HP, s.244) Yazar, bu iki kardeşin terbiye ve din kuralları çerçevesinde yakın bir ilişkileri olduğunu açıkça ifade eder. (HP, s.242-243)

Sonuç olarak yazarın görüşleri değerlendirildiğinde hem ebeveyn-çocuk ilişkilerinde hem de kardeşlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, aradaki saygı sınırı korunmak şartıyla, samimi bir iletişimin olması gerektiği görülmektedir. Bu açıdan eksik kalan tek husus anne-oğul münasebetleridir.

1.10.3. Evlilik

Evlilik, toplumun yapı taşı olan ailenin kurulması için atılan ilk adımdır. Bu nedenle Ahmet Mithat, aile kurmayı toplum açısından büyük bir vazife olarak görür. (HP, s.100) Evlilik için “dünya evine girmek” tabiri de kullanılır. Demek ki evlenenler dünyadan kopmuş olmazlar. Gerçek dünyaya girmiş olurlar. (POS, s.137) Yazar bu durumu dünyadan el ayak çekmek olarak değerlendirir. Çünkü evlilikle birlikte, o zamana kadar yaşanan âlemden çok daha başka bir dünyaya adım atılmaktadır. Fakat bu adımla birlikte insanı pek çok sorumluluk da beklemektedir. Evlilik sadece bir zevk ve sefa âlemi değildir. (HP, s.171-173)

Evlilikte; eşlerin birbirini tanıması, aile bilinci kazanarak sorumlulukları üstlenmek, anne babanın ölmesi durumunda yakın akrabaların yardımına koşmak, kendi çocuklarını yetiştirmek şeklinde özetlenebilecek dört dönem tasavvur edilmektedir. Buna göre ilk aşama, evliliğin başlangıcıdır. Bu dönemde hem çiftler birbirini mutlu etmeye çalışır hem de aileleri onların mutluluğu için çaba gösterir. Bu nedenle ilk aşama zevk ve sefanın

yaşandığı dönemdir. İlerleyen zamanlarda hem kız hem erkek evliliğin sorumluluklarını üstlenmeye başlarlar. Daha önce pek de farkında olmadıkları, üstlenmedikleri görevleri öğrenip bunları yerine getirirler. Üçüncü aşamada yakın akrabaların yardımına koşulur. Buna göre aile büyüklerinin ölümü üzerine, geride kalanlara bakmak görevi de bu yeni aileye kalır. Evliliğin son merhalesi ise çocuk sahibi olunup onların da sorumluluklarının üstlenildiği aşamadır. (HP s.173-181)

Yazar, evliliğin aşkı öldürdüğü ile ilgili düşünceye katılmaz. Ona göre bu söz sadece hayali aşklar için geçerli olup, gerçek aşk için evlilik, aşkın sonu değil başlangıcıdır.

«Aşk-ı hayaliyi biliyorsunuz ya! Ortada mavaki-i hulyası olmadığı hâlde böyle tabîat-ı şii'riye erbabına o kadar parlak nâleler, feryatlar ettiren aşk-ı hayaliyi? ... “İzdivaç aşkın mezarıdır.” sözü de aşkın bu türlü için söylenmiştir... Ama mesele aşk-ı hakikiye intikal edince büsbütün başkalaşır. İzdivaç denilen şey aşk-ı hakikin müntehâsı değil mebdeî sayılır. Mezarı değil kehvâresi addolunur.» (POS, s.55-56)

İnsanlar için dünya hayatının âdeti bir uyku olduğu ve öldükleri zaman uyandıkları örneğinden hareketle, yazar da evliliği bir mezara benzetir. Evlilik, hayali aşkın ölüp gerçek aşkın başladığı bir mezar gibidir.

«Bu noktada “Nâs habidelerdir, öldükleri zaman uyanırlar.” mealindeki büyük söze imtisâl eyledik... Tezevvüc dahi işte böyle bir mezar olabilir. Aşk-ı hayâlimizin müntehâsı ise aşk-ı hakiki ve maddimizin mebdeidir.» (POS, s.56)

Evlilik bağı sayesinde kadın ve erkeğin birbirine duyduğu sevgi o kadar güç kazanır ki yaşlandıkları zaman bile artarak devam eder.

“Hâlbuki aşk-ı hakiki ondan tezevvük edildikçe lezzeti artar. İnsan kocayıp da o aşkın kısm-ı maddi ve hayvanisi bi-l-külliye zâil olduktan sonra bile kısm-ı hakiki ve ruhanisi hep mütezâyiden devam eder. Birlikte güzel ömür geçirmiş olan yetmişlik, seksenlik bir çift zevc ve zevcenin muhabbet-i hakikiyelerindeki lezzet-i ruhaniye bu âlemde yine öyle bir çift zevc ve zevceden başka hiçbir çift insan arasında bulunamaz.” (POS, s.58-59)

Evlilik sayesinde çiftler arasında kurulan gerçek sevgi bağının imzası ise çocuktur. (POS, s.80) Ahmet Mîthat'a göre evliliğin asıl amacı, kurulacak muntazam yuvada evlat yetiştirmektir. (POS, s.160) Fakat aileyi o zamana kadarki sosyal konumundan daha da üst seviyeye çıkaracak, ona şan ve şeref kazandıracak çocuklar yetiştirmek. (POS, s.5) Bu yolla insan, öldükten sonra da adını bir müddet daha yaşatmaya devam edebilecektir. Çocuklarının çocukları bu süreyi bir kat daha uzatacaktır. Böylece evliliğin amacı ailenin devamlılığını sağlamak hükmünü alır. Bir milleti aileler teşkil ettiğine göre bu amaç milletin

bekasını sağlamak derecesine yükselir ve nihayetinde insanlığın devamlılığını sağlamak noktasına kadar varır. (POS, s.79) Bu yolda çocuk yetiştiren baba, kendisiyle iftihar etmeyi hak eder. Çünkü önce kendisi, ardından ailesi, ülkesi, dini ve nihayet bütün insanlık için yararlı olmuştur. (POS, s.4)

Yazara göre, Allah neye bir lezzet koymuşsa ona mutlaka bir de hizmet eklemiştir. Bu lezzetler ne kadar büyük olurlarsa, onlarla beraber gerçekleştirilecek hizmetler de o kadar büyük olur. Lezzetin en büyüğünün aşk olduğu düşünülürse onun hizmet ettiği amacın ne derece önemli olduğu da ortaya çıkar. “Acaba o hizmet nedir?” diye soran Ahmet Mithat, hemen ardından neslin devamını sağlamak cevabını verir. (POS, s.58-59) Neslin korunması ve bekası için evlilik kurumunun varlığını sürdürmesinin gereği böylece ortaya çıkar. Paris’in içinde bulunduğu durum, bu konuda tam bir örnek teşkil etmektedir. Şehirde yeni nesil hem gitgide sağlıksızlaşmakta hem de sayıca azalmaktadır. Bunun sebebi evliliklerin azalması ve gayrimeşru ilişkilerin çoğalmasındır. (POS, s.105-107) Evlilik bütün bu sakıncaları ortadan kaldıracığına göre ondaki amaca hizmet etmeye devam edilmeli, yani çocuk yetiştirilmelidir. Yazar bu hizmetten uzak durmaya çalışan kişileri “hazır yiyici, tembel, haydut” olarak isimlendirir. (POS, s.62-63)

Evlilik kurumunu bu kadar önemle ele alan Ahmet Mithat, evlilik hayali kuran gençlerin bu kuruma gereken ciddiyetle yaklaşmamalarını eleştirir. Sadece gençlik hevesine kapılarak evlenen kişilerin bu hareketlerini çocukluk olarak niteler. (HP, s.210) Bu konuda aileleri de sorumlu tutar. Genç kızların gafleti, delikanlıların heveskârlığı ve ebeveynlerin bu konudaki bilinçsiz tutumları yüzünden bu konuda acınacak durumlar yaşandığını belirtir. (HP, s.154-155) Oysa evlilik konusu ciddi bir konudur. Buna rağmen gençlerin çoğu evlilikteki asıl maksadı bilmemekte ve o maksatla hareket etmemektedir. Bu nedenle onlara kılavuzluk edilmelidir. Yazar “Peder Olmak Sanatı”nı bu amaçla kaleme aldığını ifade eder. (POS, s.26-27)

Evlilik hayatı pek çok görevi de beraberinde getirir. Yazar bu sorumlulukların, yuva kurmak isteyen kişileri ürkütmemesi gerektiği görüşündedir. Özellikle de erkeklerin bekârlık âlemindeki durumlarını ele alan yazar, «Bir zarifin demiş olduğu gibi vâkıâ “aile” ile “gaile” arasında bir noktadan ibaret bir fark var ise de acaba ailenin galesi, bir bekârın galesinden ziyade midir? Bu gaileye mukabil ailenin temin ettiği saadet, bekârlık aleminde

dahi hakikaten var mıdır?» (POS, s.14-15) sorusunu yöneltir ve evliliği bir ihtiyaç olarak görür.

“Bu gubaristan-ı hayatta serseriyâne geşt ü güzârın hiçbir zevki olmadıktan fazla bin tehlikesi olduğunu fi’len ve mâddeten tecrübeden sonra yine tehhül ihtiyacına avdet ediyorlar.” (POS, s.18)

Evlilik, tek düze bir hayat yaşamak değildir. Asıl tekdüzelik sefahat âlemindeydir. Bu tür bir hayat sürdüren kişi, boşa çalışıp yoruluyor demektir. Çünkü yıllar geçse de çocuk sahibi olmayacak ve ileride yalnız kalacaktır. Akı ve şuuru olan insanlar için asıl bu âlem usanç vericidir. (HP, s.237-238) Bu nedenle kişi, gerçek mutluluğu aile ocağında aramalıdır. (HP, s.238-239)

Ahmet Mithat, evlilik sürecinin nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunu da ele alır. Kendisi de 1866’da mühendis tercümanı olarak gittiği Sofya’da, alacağı kızı bizzat görerek evlenen yazar⁹⁴, evlilik niyetiyle birbirleriyle görüşmek isteyen gençlerin, belli sınırlar içerisinde bunu yapabileceklerini belirtir. Hatta sözlülerin ve nişanlıların konuşup görüşmelerinde de bu sınırın olması gerektiğini vurgular. Aksi hâlde bu kişilerin sadece gençlik hevesine kapılarak evlenmeyi isteyeceklerini, bu kurumun ciddiyetini düşünmeden hareket edeceklerini ifade eder. (POS, s.20) Siret ile Rana’nın evlilikleri konusu üzerine bina edilmiş “Hikmet-i Peder” romanı, bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Roman’ın kahramanlarından Siret, Rana ile evlenmek ister ve bu amaçla kızın babasına bir “kılavuz” gönderir. Ancak talebi reddedilince anlatıcıdan yardım ister. Rana bir dergide makaleler yazmaktadır. Bu nedenle anlatıcı, Siret’in bu makalelere atıfta bulunan yazılar yazmasını ve öncelikle bu alanda Rana’ya yaklaşmasını tavsiye eder. (HP, s.5-11) Bu tavsiyeyi dinleyen Siret, bir gelişme kaydedemeyince evlilik niyetini açıklamak üzere mektuplar yazar. Dördüncü mektubun sonunda bir karşılık almayı başarır. Ancak bu mektupta, bir genç kızın ailesinden izin almadan hiçbir erkekle görüşemeyeceği cevabı verilmiş ve Siret’in bu teşebbüsü kınanmıştır. (HP, s.11-43) Bunun üzerine Siret, anlatıcıdan tekrar yardım ister. Anlatıcı, Rana’nın babasıyla görüşme kararı alır ve bu görüşmenin sonucunda şekillenen düşüncelerini Siret’e aktarır. Delikanlıdan evlilik kararını yeniden gözden geçirmesini, bu sorumluluğu üstlenmeye gerçekten hazır hissetmesi

---

⁹⁴ Tanpınar, Age., s.434

durumunda gelip kendisiyle görüşmesini ister. (HP, s.52-216) Siret bir yandan kararını netleştirmeye çalışırken diğer yandan da makaleleriyle varlığını Rana'ya hissettirmeye devam eder. Üç buçuk aylık düşünme sürecinin ardından, evliliğe hazır olduğunu anlatıcıya bildirir. (HP, s.234-235) Bu zaman zarfında Siret, Rana'ın babası ve ağabeyiyle görüşmüş, onların kendisini yakından tanımlarını sağlayarak bu hususta onaylarını almayı başarmıştır. (HP, s.241-250) Aynı zamanda babasının izni ve ağabeyi Nüzhet'in refakatiyle Rana ile de iki kez görüşme şansı bulmuştur. (HP, s.243-245) Bu olumlu gelişmeler üzerine anlatıcı, Siret adına Rana'yı babasından ister ve iki gencin evlilikleri gerçekleşir. (HP, s.253-261) Bu romanla birlikte, yazarın evlilik süreci ile ilgili fikirleri de ortaya çıkmaktadır. Buna göre evlilik kararı iyice düşünülmelidir, getirdiği sorumlulukların neler olduğu iyice irdelenmelidir. Bu yolda karar veren gençler, ailelerinin bilgi ve onayı dahilinde hareket etmelidir. Aksi hâlde girişimleri başarısız olacaktır. Kız ve erkeğin aile büyüklerinden izin almadan haberleşmesi ve görüşmesi doğru değildir. Yapılacak görüşmeler aile ortamında ve bir yakının eşliğinde gerçekleşmelidir. Yazar evlilik konusunda özellikle genç kızların, babalarının vereceği karara uymaları gerektiği görüşündedir. (HP, s.101) Erkekler ise büyük oranda kendileri karar verirler. (HP, s.132-133)

“-Sevmek mi? Bunda gönlümün hükmü hiçbir ehemmiyet götürmez. Yalnız babamın, ağabeyimin hükmü ehemmiyet götürür demiş idi.” (HP, s.245) (kalsın mı, kopuk mu olmuş?)

Ahmet Mithat asıl mutluluğun evlilik hayatında olduğu görüşünü savunur. Gençlerin, sadece kendilerini mutlu etmek için evlenmemeleri, kurdukları ailenin saadeti için çalışmalarını lüzumu üzerinde durur. Bu yolla fertler kendi mutluluklarını da temin etmiş olacaklardır. (POS, 43)

1.10.3.1. Evlilik Yaşı

Yapılacak evliliğin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için dikkate alınması gereken hususlardan biri de evlilik yaşıdır. Ahmet Mithat bu konuyu, “Hikmet-i Peder” ve “Peder Olmak Sanatı” adlı eserlerinde ele alır.

Yazara göre boşanmaların en büyük sebebi, erken yaşta evlenmektir. (HP, s.105) Avrupa'nın tersine ülkemizde evlilik konusu önemli görülmektedir ve gençlerin hepsi evlenme arzusu taşımaktadır. Ancak bu isteğe kapılıp aceleci davranmak, çok sayıda aile kurulmasını sağlayacağı gibi, bunlardan bazılarının yıkılmasına da sebep olacaktır. (HP, s.166) Bu noktada, eski devirlerde çok daha küçük yaşlarda evlenildiği konusu akıllara gelir. Bu soruya karşılık yazar, o dönemin sosyal şartlarının çok daha farklı olduğunu belirtir. (HP, s.117-118)

«Er geç evlenecek değil miyiz? Geç olacağına “er” olmak evladır.» (POS, s.101) diyen Ahmet Mithat'a göre evliliği geç yaşlara bırakmamak gerekir. Bunun sebeplerinden ilki, evlilikteki amacın daha erken gerçekleşmesi maddesidir. Bu amaç bazı gençlere göre sevdiği kişiye kavuşmaktır. Yazara göre maksat, çocuk sahibi olmaktır. Geç yaşta evlenip daha çocuklarını büyütemeden bu dünyadan göçmektense, erken evlenip çocuklarını yetiştirme mutluluğunu tatmak daha iyidir. Amaç ne olursa olsun erken evlenilirse bu amaca daha çabuk ulaşılacağı aşikârdır. (POS, s.101-102) Ancak yazar, erken evlenme konusuna hemen bir açıklık getirir. Daha öğrenciyken evlenmek aceleciliğine düşmemek gerektiğini, sadece Avrupa'da görüldüğü gibi otuz beş-kırk yaşlarına kadar beklememek gerektiğini ifade eder. Gençlik yıllarını gönlünce yaşamak hevesine kapılıp evliliklerini erteleyen erkeklerin, evlendikleri zaman aciz birer koca olacaklarını söyler. (POS, s.102-104)

Sonuç olarak evlilikte ne öğrenciyken evlenmek derecesinde acele edilmeli ne de çocuklarını büyütemeden dünyadan göçüp gidecek kadar geç kalınmalıdır.

1.10.3.1.1. Erkekler İçin Evlilik Yaşı

Erkekler için belli bir evlilik yaşı vermeyen yazar, bazı kişiler için yirmi yaşında bile evlilik zamanı gelmişken, bazıları içinse otuz beşinde bile gelmemiş sayılacağını söyler. (HP, s.167) Çünkü Ahmet Mithat'a göre bir erkek, evliliğin getirdiği sorumlulukları her yönüyle düşünmeli, bunları en iyi şekilde üstlenebileceğine karar verdikten sonra aile kurma teşebbüsünde bulunmalıdır. (HP, s.193-194)

“Bu hikmeti kabul edecektir de ondan sonra eğer tevhül bir bahtiyar aile teşkili maksad-ı meşru ve makulünü temin edeceğine kani’ olamayacak olursa bizim Nüzhet gibi,

o da kendisi kendi tehhülünü tehir edecektir. Kani' olduğu surette ise onun için tehhül zamanı gelmiş olacaktır. Veleve ki yaşı yirmiden aşağı bile olsun.” (HP, s.154)

Bununla birlikte erkeğin evlilik zamanını belirleyen bir diğer unsur ise geçimini sağlayacak duruma gelmesidir. (HP, s.129)

Yazar, evlilikte aceleciliği de geç kalmayı da yanlış bulur. Gençlik hevesine kapılarak erken evlenen bir erkek için, bir müddet sonra karısından sıkılıp ona sadakatsizlik gösterme tehlikesi vardır. Bunun sonucunda boşanma kaçınılmaz olur. (HP, s.109-117) Tek kötü netice bununla da sınırlı kalmaz. Erkeğin yaşadığı bu hayat kendi sağlığına birlikte karısının sağlığını da tehlikeye sokar. Hatta bazen, tamamen masum olan çocuklar bile zarar görür.

“Ey şimdi bu bir felaket değil midir? Şu genç adam tehhülde isti'câl ile işte bir kadının hayatına kastetmiş oldu... Bereket versin ki çocukları olmamış. Zira onlar bi-l-külliyeye masum oldukları hâlde o illet-i müthişenin en büyük tahribatına o yavrucaklar duçar olmuş olacaklar idi.” (HP, s.149)

Yazar, evlilik zamanı konusunda Avrupa ile ülkemiz arasında bir karşılaştırma yapar. Avrupa'da yirmi beş ve hatta bazı kesimlerde otuz yaşında evlenmenin bir acelecilik olarak kabul edildiğini söyler. “Gençken mi evlenilmeli, yoksa yaşlıyken mi?” sorusuna Diyojen'in verdiği cevabı okuyucuyla paylaşır. Diyojen gençken evlenenlerin acele ettikleri, yaşlılar içinse evlilik zamanının geçtiği görüşündedir. Oysa Avrupalılar bu sözü dinlemeyip ileri yaşlarda evlenirler. Bu durumu zararlı kabul eden Ahmet Mithat, ülkemizde evlilik konusunda böyle gecikmelerin görülmemesinden duyduğu memnuniyeti ifade eder. (POS, s.9-11) Çünkü evlilik bir ihtiyaçtır ve erkekler geç de olsa bu ihtiyacın farkına varırlar. (POS, s.18-19)

“Fakat bundan evvel dahi ihtar ettiğimiz bir kocakarı kavlince insan bir baltaya sap olur olmaz, yani eli ekmek tutar tutmaz bir zevceye dahi sahip olmalıdır.” (POS, s.104-105) diyen Ahmet Mithat, ailesini geçindirebilecek duruma gelen erkekler için evlilik zamanının geldiğini belirtir. O dönemin şartlarında bu yaşın yirmi üç-yirmi altı yaş aralığı olduğunu söyler. (POS, s.8)

1.10.3.1.2. Kızlar İçin Evlilik Yaşı

İncelenen eserlerde erkeklerin evlilik yaşı ve özellikle de evlilik kararının alınmasında dikkat edecekleri hususlara önem verilirken, aynı konu kızlar açısından daha az ele alınmıştır. Bu durumun sebebi, daha önce de ifade edildiği gibi, yazarın evlilikteki asıl sorumluluğu erkeğe yüklemesidir. Kadına yön verecek, onu çekip çevirecek olan da yine erkektir. Diğer yandan kızların evlilik konusunda verecekleri karar da tamamen onlara bırakılmaz. Kızın da fikri sorulmakla birlikte, asıl karar babası tarafından verilir. (HP, s.245)

Yazar, kızlar için erken yaşta evliliği doğru bulmaz. Onları küçük yaşta evlendirmenin bir çocuk oyunundan farksız olduğunu belirtir. (HP, s.87-88) Bir kızın evlilik çağında kabul edilmesi için on sekiz yaşına girmesi gerektiğini ifade eder. Bu yaştan önce onu bir genç kız değil, bir çocuk olarak kabul eder. On sekiz yaşından önce bir kızı evlendirmeyi onun hayatına, sağlığına kastetmek olarak niteler. (HP, s.89)

Kızların evlendirilmesi konusundaki aceleciliği de onaylamayan Ahmet Mithat, bir babanın kızına talip olan kişiyi iyice değerlendirmeden evladını evlendirmemesi gerektiğini ifade eder.

«On sekiz yaşına girmekte bulunan bir kızın tezvic zamanı gelmiş addolunursa da geçmiş addolunamaz. Onun için on sekiz yaşına giren bir kızın babası, eğer bende peydâ olan “hikmet-i peder” fikrini peydâ etmiş ise kızının zaman-ı tezvici geçiyormuş, kızı evlerde kalacakmış gibi bir telaşla ilk zuhur eden talibe çakıveremez.» (HP, s.91)

1.10.3.2. Evlenilecek Kişide Bulunması Gereken Özellikler

Ahmet Mithat'a göre evlilikte her iki tarafın da kendi iyiliğini düşünmesi gerekir. Bu aşamada kendi menfaatini gözetmek bir haktır. (POS, s.87) Yapılması gereken ilk şey, nasıl biriyle evlenileceğine karar vermektir.

Bir erkek nasıl bir kızla evlenmek istiyorsa, onu ikna etmek için o yolda hareket etmelidir. Örneğin “Hikmet-i Peder”in kahramanlarından Nüzhet, sıradan bir kızla evlenmek istediği için geleneklere uygun bir yolla bu isteğini gerçekleştirip, evlendikten sonra kendisini eşine beğendirmeye çalışacaktır. Oysa Siret iyi eğitilmiş, kendi fikir dünyasını oluşturmuş bir kızla evlenmek istediği için önce kendisini o kıza beğendirmelidir ki onunla evlenebilsin. (HP, s.240-241)

Kızlar da karşılıklarına çıkan talipleri kendilerine uygun olup olmadıkları konusunda değerlendirmelidir. “Ana-Kız”da Mişel ile Jermen’in evlilikleri buna örnek teşkil etmektedir. Köyde yetişen Jermen, Paris’te yaşayan Mişel’in kendisine uygun olmayacağını düşünerek önce onun evlilik teklifini reddeder. Ardından onun hayat tarzını, kültürünü, düşünce ve davranışlarını irdeler. Birbirlerine uygun olduklarına karar verince evlilik gerçekleşir. (LR/AK-LBV, s.825) Aynı hikâyede Anjelic ile Pol Landre arasında sadece güzellik ve zenginlik faktörleri dikkate alınarak kurulan evlilik bağı kısa süre sonra kopar. İlk iki-üç aydan sonra birbirinden bıkan bu çift, sadakatsiz bir yaşam sürdürmeye başlar. (LR/AK-LBV, s.827)

Demek ki evlenecek gençlerin mutlu bir yuva kurabilmeleri için taşınmaları gereken bazı özellikler vardır. Ahmet Mithat’ın incelenen eserlerinde bu niteliklere ayrıntılı bir şekilde yer verildiği görülmüştür.

1.10.3.2.1. Evlenilecek Erkekten Bulunması Gereken Özellikler

Erkekten evlilik konusunda bulunması gereken ilk şart, bir aile kuracağı bilinciyle hareket edip, yalnızca gençlik hevesine kapılarak karar vermemesidir. (HP, s.5) Sadece bu amaçla hareket eden bir genç, ümit ettiği mutluluğa kavuşabilir. (HP, s.204) Ancak sırf kendi mutluluğu için evlenmeyeceğinin de farkında olmalıdır. “Teehüliden maksat yalnız kendi zevkimize hizmettir fikrinde bulunur isek biz de kendi kendimize acımalıyız, âlem de bize acımalıdır.” (POS, s.39) diyen Ahmet Mithat’a göre, erkek kendisiyle birlikte eşini, yıllar geçtikçe ailenin artacak olan nüfusunu mutlu etmek ve bu yolla kendisi de mutlu olmak için evleneceğini zihnine yerleştirmelidir. (POS, s.43) Evleneceği kızın bir ömür boyu can yoldaşı olacağını unutmamalı, kararını verirken bu ciddiyetle hareket etmelidir. (HP, s.12) “Ana-Kız”da Jijik’i eş olarak seçen Pol Landre’nin bu kararı vermesinin sebebi sadece kızın güzelliğidir. Ancak Pol, birkaç ay sonra karısından bıkar. Ardından hayatları, sadece zaman zaman aynı evde yaşayan iki yabancının hayatına benzer. (LR/AK-LBV, s.827)

Ailesini mutlu etme kararı alan erkek, daha evlenmeden önce doğacak çocuklarını düşünmeli, onların iyiliğini sağlamak konusunda gayret göstermelidir. (POS, s.30-31)

Yazar bu konuda, henüz ortada çocuk yokken hazırlık yapmanın gereksiz olduğu konusundaki itirazları kabul etmez.

“Zira bu söze mukabil dahi eğer ki henüz fol yok, yumurta yok ise de foldan, yumurtadan evvel folluğu hazırlamak lüzumunu nazar-ı hikmetinize arz ediveririz.” (POS, s.32)

Ahmet Mithat’a göre, doğacak çocukların mutluluğunu sağlamayı sadece düşünmek de yetmez. Bunun hangi yolla temin edileceğini düşünmek ve gerekli tedbirleri daha evlenmeden önce almak gerekir. (POS, s.32-33) Bu amaçla alınacak en önemli tedbirlerden biri, evlenilecek kızın sağlıklı, dayanıklı ve gürbüz çocuklar dünyaya getirip getiremeyeceği konusunun değerlendirilmesidir. Bu aynı zamanda “baba olmak sanatı”nı teşkil eden başlıca unsurlardandır. (POS, s.39) Eşinin herhangi bir rahatsızlığı yüzünden çocuk dünyaya getirememesi durumunda, erkeği uzun uğraşların beklediğini ifade eden yazar, bunun yerine en sağlıklı kızlardan birini eş olarak seçmenin daha uygun olacağını belirtir. Bu seçimde sadece kızın değil, onun anne ve babasının sağlık durumlarının da değerlendirilmesini lüzumlu görür. Çünkü kalıtım yoluyla çocuğa geçen pek çok hastalık vardır. (POS, s.87-88) Tüm bu araştırmalar esnasında, sadece konu ile ilgili kitaplardan yararlanmakla yetinilmemelidir. Aynı zamanda uzmanlığına güvenilen bir doktora da danışılmalıdır. Kız ve erkeğin sağlık durumları arasında bir karşılaştırma dahi yapılmalı, bu durumun doğacak çocukları nasıl etkileyeceği hakkındaki karar yine alanında uzman doktorlarca verilmelidir. (POS, s.94-96) Görüldüğü üzere Ahmet Mithat, nesillerin korunması ve ıslahı konusundaki sorumluluğu daha evlilik kararı aşamasında erkeğe yüklemiştir. Fakat bu sorumluluk sadece evlenilecek kızın ve ebeveynlerinin sağlık durumlarını araştırmakla bitmez. Evlenecek olan erkek de sağlıklı olmalı, sağlığını korumaya özen göstermelidir. (POS, s.99-100)

“Bu hâlde tehhül azminde bulunan bir adam intihab edeceği kızın her hâlini kendi tab’ına tevfiik etmeye çalıştığı sırada ahval-i sıhhiyesini de evlat tevlîdi hakkındaki ahkâma tevfiik etmeye çalışmak lüzumu kendi kendisine meydana çıkar.” (POS, s.86)

Evlenmek isteyen erkekte bulunması gereken bir diğer özellik ise evlilik hayatına uyum sağlayabilmesidir. Buna göre bir erkek kendi nefsinin aile fertlerinden üstün tutmamalı, onlarla mümükün olduğunca vakit geçirmelidir. Kendisi için ailesinin dışında bir âlem olmayacağını farkında olmalıdır. Zevki, sefayı, eğlenceyi, kısacası her şeyi kendi

yuvası içinde arayıp bulması gerektiğini bilmelidir. (HP, s.170) Erkeğin, zamanının çoğunu evin dışında geçirmesi yuvanın bozulmasına sebep olabileceği için bu konu son derece önemlidir. Bir erkek ne kadar meşgul olursa olsun, işten arta kalan zamanlarını ailesine ayırmalıdır. Evliliğin ilk zamanlarında eşyle vakit geçirmesi de son derece önemlidir. Böylece eşlerin birbirini daha yakından tanması ve evlilik konusundaki fikirlerini paylaşması, kadının sahip olduğu meziyetleri kocasına sergilemesi mümkün olacaktır. (POS, s.135-137)

Erkek bilmelidir ki yuvaya bağlılık bir esaret değil, o yuvaya malikiyettir. Evlendiği hâlde bekârlık günlerinde yaşadığı hayatı sürdürmek isteyen genç, daha en başından evlilik kararından vazgeçmelidir. Çünkü birbirine ters olan evlilik hayatı ile bekârlık âleminin bir arada sürdürülmesi mümkün değildir. (POS, s.137-138)

Evlilik hayatı, insanların daha önce üstlenmedikleri sorumlulukları yerine getirmelerini gerektirir. Bu nedenle erkeğin ev idaresi konusunda bilgi sahibi olması zorunludur. Evleneceği kızın da bu konudaki tecrübesizliği göz önüne alınırsa, neden bu şartın arandığı açıklık kazanır. Erkek, evle ilgili olarak yürütülmesi gereken tüm işler konusunda karısına yol gösterebilmelidir. (HP, s.177-178)

Tüm bu hususları dikkate alan erkek, gerçekten evlenmek isteyip istemediği konusunda kesin kararını vermelidir. (HP, s.215) Yazar, evlenecek erkeklerin bu konuyu etraflıca düşünüp taşınması gerektiği görüşündedir. “Peder Olmak Sanatı” erkeklere bu meselede yol göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. (POS, s.1) Karar verme aşamasını izleyen adım, öncelikle evlenmek istediği kızın ailesine bu niyeti bildirip onların onayını almaktır. (HP, s.243)

Erkeğin ailesini geçindirecek duruma gelmesi, evlenebilmesi için lüzümlü sayılmıştır. Bir genç, eğitimini tamamlayıp diplomasını aldıktan sonra beş-altı sene çalışmalıdır ki bu şartı gerçekleştirebilsin. (POS, s.8)

Bütün bu şartları taşıyan erkek, evliliğin getirdiği maddi ve manevi sorumlulukları gereği gibi ifa edebilecek, kuracağı yuvada gerçek saadeti yakalayabilecektir. (HP, s.138)

1.10.3.2.2. Evlenilecek Kızda Bulunması Gereken Özellikler

Ahmet Mithat, bir erkeğin evleneceği kızı seçerken, kızın hem maddi hem de manevi yönleriyle değerlendirildiği görüşündedir. Ancak asıl değerlendirilmesi gereken husus, kızın sağlıklı çocuklar dünyaya getirecek özellikleri taşıyıp taşımadığıdır. Evliliğin asıl amacı çocuk yetiştirmek olduğuna göre, bir kızda bulunması gereken en önemli özellik budur. Ancak yazar, bir erkeğin ilk olarak dikkate aldığı özelliğin, kızın fiziksel özellikleri olduğunu söyler. (POS, s.34)

Kızla ilgili olarak değerlendirilmesi gereken diğer özellikler ise onun manevi özellikleridir. İyi bir soydan gelmek, iffetli, güzel ahlaklı, terbiyeli olmak bunlardandır. Ayrıca gördüğü öğrenimin de mümkün olduğunca iyi seviyede olması, yabancı dil bilmesi, müzik bilgisinin olması önemli şartlardan sayılmıştır. (POS, s.34-36) Bunun sebebi ise onlarla evlenecek gençlerin, çoğunlukla üniversite derecesinde öğrenim görmüş olmalarıdır.

“Çünkü onları tezvîc edecek olan gençler ağlebiyetle mekâtib-i âliyede ikmâl-i tahsil etmişlerdir. İlimlere, lisanlara vâkıf olmuşlardır. Bir zamanların ham hılat kızları gibi mahluklarla yaşayamazlar.” (POS, 36-37)

Yazarın “Hikmet-i Peder”deki kahramanlarından Rana, bütün bu özellikleri taşıyan örnek bir genç kızdır. Güzellik açısından sıradan bir kız olarak tasvir edilen Rana, talim ve terbiye cihetiyle pek çok hemcinsinden üstündür. Türkçesi mükemmel olan genç kızın Fransızcası da fena değildir. Zengin bir bilgi birikimine sahip olduğu da yazdığı makalelerden anlaşılmaktadır. (HP, s.9)

Tüm bu meziyetlerinin yanında bir genç kızın ev kadınlığını da bilmesi gerekir. Ahmet Mithat, genç kızların eğitiminde bu alanın ihmal edilmesini eleştirir. Kızların bu işleri bizzat yapmak için olmasa bile, hiç değilse ev idaresinin esasını teşkil eden kiler, ambar ve mutfakla ilgili işlerin cahili kalmamaları için bu alanda yeterince bilgi edinmeleri gerektiğini ifade eder. Avrupa’da soylu aileler nezdinde bile bunların önemli görüldüğünü vurgular. Bir kızın biçki, dikiş nakış gibi el hünelerinin olmasını gerekli görür (POS, s.37-38)

Yazar, tüm bu özellikleri sıraladıktan sonra bunların hepsinin bir kızda bulunamayacağını, bunun da doğal olduğunu belirtir. Bu alanlardan bazılarını az bilmekteki eksikliğin, diğer bazılarını daha çok bilmekle kapatılabileceğini ifade eder. (POS, s.38-39)

Ahmet Mithat'a göre, evlenilecek kızda bunlardan daha da önemli olmak üzere aranacak bir diğer şart, bu kızın dayanıklı, gürbüz, kalıtsal hastalıklar taşımayan, gerçekten sağlıklı çocuklar dünyaya getirebilecek özellikte olmasıdır. (POS, s.44) Bu nedenle evlenilecek kızın sağlıklı olup olmadığı konusu ihmal edilmemelidir. Sadece kızın değil, onun anne ve babasının sağlığı da önemlidir. Çünkü birçok hastalık kalıtım yoluyla çocuklara da geçmektedir. (POS, s.86-88)

Yazarın evlenecek kişilerde bulunması gereken özellikler konusundaki görüşleri incelendiğinde, erkeğin evlilik hayatına uyum sağlayıp sağlayamayacağı, ailenin sorumluluklarını üstlenip üstlenemeyeceği gibi özelliklerini dikkate aldığını görmek mümkündür. Oysa kızın ahlak ve terbiyesinin yanında mümkün olduğunca eğitilmiş olması beklenmektedir. Ancak en çok üzerinde durulan konu, kızın sağlığı konusudur. Bunun ardında yatan sebep, yazarın ailede anne ve babaya düşen görevler konusundaki görüşleridir. Aileyi idare eden ve ayakta tutan kişi erkektir. Kadın ise çocukları dünyaya getirecek ve ilk birkaç yıl terbiyeleriyle ilgilenecek kişidir.

1.10.3.3. Evlilikte Ebeveynlerin Rolü

Ahmet Mithat'ın evlilik süreci ile ilgili görüşleri incelendiğinde ebeveynlere önemli görevler yüklediği görülmektedir. Bu hususta özellikle de babanın vazifeleri fazladır. O hem kızların hem de erkeklerin evlilik kararını etkiler. İncelenen eserlerde, özellikle genç kızların evliliklerinde babanın rolü ele alınmıştır. Dönemin şartları dikkate alındığında, halkı eğitmek amacını güden yazarın bu konuya ağırlık verme sebebi açıkça anlaşılmaktadır. Annelerin vazifeleri ise netleşen evlilik kararına rıza göstermekten ibaret görülür.

Milletleri aileler oluşturur. Aileleri de babalar teşkil eder. Ama babalar kendi ailelerini kurmaktan ziyade, çocuklarının ailelerini kurmaktan sorumludurlar. Bunun sebebi kendi ailelerini kurmak için bilgi ve tecrübelerinin yetersiz olmasıdır. (HP, s.98-99)

Görüldüğü gibi evlilik çağına gelen gençlerin aile kurmalarında asıl sorumluluk babalarıdır. "Hikmet-i Peder"de Siret, babası hayatta olmadığı için bu görevi üstlenen anlatıcıya "baba" diye hitap eder.

“- Peder! Artık size bu unvan-ı celfî ile hitaba vicdanen mecburum! Peder!...” (HP, s.234)

Evlilik konusunda babaya düşen ilk görev hem kız hem erkek çocuklarının aile kurmak ve sorumluluklarını üstlenmek niyetiyle hareket etmelerini sağlamaktır. Bu hususta babalık hakkı ve nüfuzundan son dereceye kadar faydalanma yolu açıktır. (HP, s.100-101)

Babalar, çocuklarının mürüvvetini görmek isteğiyle onları evlendirme konusunda aceleci davranmamalıdır. Yazar bu durumu “Hikmet-i Peder”de ele alır. Romada öğrenci iken evlendirilen geleceği parlak bir delikanlının derslerinde başarısız olması, kendisi istemediği hâlde babasının zorlamasıyla evlenen bir diğerrinin de babasından nefret etmesi ve daha sonra karısını bırakıp ailesinin onaylamadığı başka bir kadınla evlenmesi ile ilgili iki olay örnek olarak anlatılır. (HP, s.135-138)

Erkeklerde olduğu kadar kızların evliliği konusunda da acele edilmemelidir. İyi bir baba, kızının evlilik zamanının geçtiği gibi bir telaşa kapılıp onu ilk çıkan talibe hemen vermemelidir. (HP, s.91) Öncelikle o talibin uygun olup olmadığı değerlendirilmelidir. Dönemin şartları nedeniyle bir kızın, kendisine talip olan erkeği yakından tanıyıp bu doğrultuda karar verme şansı yoktur. Bu nedenle o kişiyi tanıma görevi baba tarafından gerçekleştirilir. Baba, evlilik konusunda araçlara güvenmemeli, doğrudan doğruya damat adayını tanımalıdır. Aksi hâlde ileride yaşanabilecek herhangi bir sorunda mesuliyet babanın olur. (HP, s.256) “Hikmet-i Peder”de Doktor ... Bey, kızıyla evlenmek isteyen kişinin gerçek anlamda bir yuva kurmak niyeti taşıyıp taşımadığını değerlendirir, evlilik hayatının getireceği sorumlulukları üstlenip üstlenemeyeceğini dikkate alır. (HP, s.214)

Kızların evliliğinde karar, daha çok baba tarafından verilir. (HP, s.245) Damat adayını tanıyıp uygun bulan baba, kızının bu kişiyle görüşmesine belli sınırlar içerisinde izin vermeli, böylelikle onun da karar vermesine yardımcı olmalıdır. Adı geçen romanda Rana ile Siret’in evlilikleri bu yolla gerçekleşir. Siret önce Rana’nın ağabeyi ve babası ile görüşüp onların kendisini tanımasını sağlar. Daha sonra gençler arasında, Rana’nın ağabeyinin de yanlarında bulunduğu iki görüşme gerçekleşir ve nihayetinde evlilik kararı alınır. (HP, s.246-249) Demek ki bir genç kızın, kendisiyle evlenmek isteyen erkekle görüşebilmesi için, o erkeğin öncelikle kızın babası tarafından uygun bulunması gerekir. Yazar sözü edilen romanda, evlenecek gençlerin bu kararı almadan önce mutlaka

görüşmesinden yanadır. Bu konuda çağa ters düşen görenekleri eleştirir. Evliliğin dinimizdeki kutsallığından söz eder ve gençlerin İslami hükümlerin müsaade ettiği ölçüde görüşmelerine izin verilmesi gerektiğini ifade eder. Bir genç kızın, kendisine talip olan erkeği kapı aralıklarından görmeye çalışmak zorunda kalmasını bir komediden farksız bulur. (HP, s.246)

Bir baba kızını evlendirirken mutlaka onun da fikrini sormalı, onunla görüşüp cevap almadan hareket etmemelidir. (HP, s.260-261)

“...bu talebinizi kızıma tebliğ edeyim. Alacağım cevabı da size tebliğ ederim.

...

-Kızım Fatma Rana mahdum-ı maneviniz Ahmed Siret Senai Beyefendi'nin Allah'ın emrine ve Resulullah'ın kavline mutabık olarak teklif eyledikleri izdivacı müteşekkik kabul ediyor. Refikam Hatice Süreyya Hanım ile ben dahi Fatma Rana'nın vâlideyni sıfatıyla bu izdivacı tensîb ediyoruz.” (HP, s.255)

Evlilik kararı alınmasında annenin rolü, sadece alınan kararı onaylamaktan ibaret görülmüştür. “Hikmet-i Peder”de hem Rana'nın (HP, s.255) hem de Ayşe'nin (HP, s.261) evliliklerinde annelerinin alınan kararı uygun buldukları belirtilmiştir.

Evlilik sürecinde olduğu kadar, evliliğin ilk zamanlarında da ebeveynlerin rolü önemlidir. Zira yeni evli çift ev idaresi konusunda tecrübesiz olacaklarından, onların yardımına koşmak görevi ebeveynlerindir. (POS, s.125) Ancak yazar, bu yardımın sınırlı kalmasından yanadır. Aksi hâlde yeni evli çift kendi istedikleri gibi bir yuva teşkil edemezler. Kendi evlerinde misafir konumunda kalırlar. Böyle bir ortam ise çocuk yetiştirmek için uygun olmaz. (POS, s.126-127)

Ahmet Mithat, yeni evli çiftin ebeveynleriyle birlikte yaşaması durumunu da değerlendirir. “Yuva içinde yuva” demek olan böyle bir evde, ilk yuvayı teşkil etmiş olan anne ve baba, kız ve erkeğe kurdukları yuvanın gerçek sahibi olma hakkını vermelidirler. Ancak bu sayde gerçek bir aile olmaları sağlanacak genç çift, böyle bir ortamda anne ve babanın tecrübelerinden de yararlanırlar. (POS, s.129)

Evlilik sürecinde bazı yardımcı unsurlar da mevcuttur. Bunlar kız ve erkeğin evlenmesini sağlamak amacıyla aracı olan kişilerdir. Eski dönemlerde bir gencin evlenmek istediği kızın ailesiyle görüşüp bu isteği ileten “kılavuz”lar “Hikmet-i Peder”de de yer almıştır. Siret evlilik isteğini öncelikle böyle bir kılavuz aracılığıyla bildirmiştir. Ancak bu girişimi başarısız olmuştur. Ardından durumu anlatıcıyla paylaşan Siret, onun yardımını

alır. (HP, s.46) Yazar, gençlerin yuva kurmasına aracı olacak kişilerin her iki tarafı da tanıyan kişiler olmasından yanadır. Bir erkeğe bu yolda yardımcı olacak kişi, öncelikle o genci çok iyi tanımalıdır. Onun niyetindeki ciddiyeti ve bir ailenin sorumluluğunu taşıyıp taşıyamayacağını değerlendirmeli, bu açıdan emin olduktan sonra girişimde bulunmalıdır. (HP, s.152-154)

1.10.4. Boşanma

Kurulan bir yuvada dirlik ve düzenin sürdürülememesi neticesinde boşanmanın yaşanması kaçınılmazdır. İncelenen eserlerde bu konu da ele alınmış ve sebepleri üzerinde durulmuştur.

Yazar en önemli boşanma sebebi olarak, erken yaşta yapılan evlilikleri görür. Aile kurmanın getireceği sorumlulukları hesaba katmadan, bunları üstlenip üstlenemeyeceğini düşünmeden, sadece kendi mutluluğunu isteyerek yapılan evlilikler uzun ömürlü olmaz. Ahmet Mithat, özellikle büyük şehirlerde meydana gelen evliliklerin yarısından fazlasının başarısız olma sebebini buna bağlar. En başta yapılan bu hata, ailede dirliksizliklerin ortaya çıkmasına ve bunların bir müddet sonra dayanılamayacak hâle gelmesine neden olur. En sonunda da gençlik hevesine kapılarak kurulmuş olan bu aile yıkılır. (HP, s.99-100) İşte bu noktada, gençlere aile kurma hususunda yol göstermenin ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

“Hikmet-i Peder”de boşanmaların yüzde sekseninin çok gençken evlenmekten kaynaklandığı belirtilir. Buna göre bir erkek genç yaşta evlenirse karısıyla geçireceği birkaç yılın sonunda, birkaç çocuk doğurmuş ve bu erken annelik yüzünden yıpranmış olan karısından bıkar. Fakat hâlâ pek genç olan bu adam, ilgisini yuvasının dışına yöneltir ve karısını aldatmaya başlar. Karısı bu duruma dayanamayınca geçimsizlikler başlar ve sonunda da boşanma gerçekleşir. (HP, s.105) Böylelikle boşanmanın sebeplerinden bir diğerinin sadakatsizlik olduğu ortaya çıkar. Yazar, sadece erkeğin sadakatsizliği yüzünden gerçekleşen boşanmayı kötünün iyisi olarak kabul eder. Bundan da kötüsü kadının intikam almak hırsına kapılıp kocasını aldatmasıdır. Kitapta, bu sebep yüzünden boşanan çiftlerle ilgili olarak anlatılan birkaç örnek vardır. Hepsi de birbirine benzeyen bu olaylarda genç yaşta evlenilir. Bir müddet sonra karısından sıkılan erkek onu aldatmaya başlar. Bunu

öğrenen kadın kocasından intikam alma duygusuyla ona ihanet eder. Zaten boşanmak için bahane arayan koca, eşinden boşanır. Kadın baba evine dönmek istese de iffetsizliği yüzünden oraya kabul edilmez. İntikam duygusuyla yaptığı yanlış hareketin cezasını sonunda yine kendisi çeker. (HP, s.109-116)

Ahmet Mithat, yaşanan boşanmalardan daha çok erkekleri sorumlu tutar. Ayrılıklardan yüzde onuna bile kadının sebep olmadığını belirtir. Bunun nedeni sorulduğunda “Hikmet-i Peder”in kahramanlarından Doktor ... Bey’e “Hep erken evlenmek, zaman-ı hakikisinden evvel tehhül etmek. Aile teşkili için değil kendi zevki için evlenmek!” cevabını verir. (HP, s.117) Ailede dirlik ve düzeni korumak daha çok erkeğin görevidir. Kadını idare eden de odur. Ancak çok genç evlenen erkek, nefsine boyun eğdiği için bu görevi yerine getiremez. Sonuç yine boşanmadır. (HP, s.123-124) Yazar bu sebeple gerçekleşen ayrılıkları önlemek için gençlerin evlenmek, babaların da çocuklarını evlendirmek konusunda ihtiyatlı davranmaları gerektiğini ifade eder. (HP, s.166)

Erkeğin evlendikten sonra da bekârlık hayatını sürdürmek istemesi, ailesine yeterince zaman ayırmaması yuvanın bozulmasına neden olan bir başka faktördür.(POS, s.134)

“Zaten yüz izdivacın elliden ziyadesi müntic-i muvaffakiyet olamamak esbâbının en ziyade mûcib-i teessüf olanlarından birisi dahi bu olduğunu otuz kırk yıldan beri görüp duruyoruz.” (POS, s.134)

Çocuk sahibi olamamak, yazarın ileri sürdüğü boşanma sebeplerinden bir diğeridir. Diğerlerinden farklı olarak bu tip boşanmalar, evliliğin gerçek amacına ulaşamaması yüzünden gerçekleşir. (POS, s.79-80)

Evliliği teşvik eden Ahmet Mithat, boşanma kanununun gayrimeşru ilişkilerin sayısını azaltacağı konusundaki görüşü kabul etmez. Konuyla ilgili olarak Fransa’nın büyük şehirlerinde bir gelişme görülmemesini örnek verir. Bu ilişkilerin sadece ahlaksızlık yüzünden yaşandığını ifade eder. (HP, s.164-165)

1.11. SAĞLIK EĞİTİMİ

Eserlerinde halkı eğitme amacını güden Ahmet Mithat, zaman zaman sağlık konusuna da değinir. Özellikle gayrimeşru ilişkilerin sebep olduğu hastalıklar ve aşırı alkol tüketiminin etkileri üzerinde durur. Bu iki konuyu önemle ele alan yazarın, sağlığını yanı

sıra toplum, ahlak ve aile açısından da neticelerini değerlendirdiği görülür. Bunun sebebi, Ahmet Mithat'ın çocuklara ve aile kurumuna verdiği önemdir.

Evlilik dışı ilişkileri “murdarlık” (HP, s.239) olarak niteleyen yazar, karısına ihanet eden erkeğin sadece bir ahlak suçu işlemediğini, aynı zamanda ailevi sorunlar ve sağlık sorunları yaşayacağını da belirtir. Bu yolla bulaşan hastalıkların sadece erkeği değil, tamamen masum olan karısını da etkileyeceğini vurgular. (HP, s.147) “Hikmet-i Peder”de, kocasının yaşadığı bu tip ilişkiler yüzünden hastalanan bir kadını tasvir eden Ahmet Mithat, bu yolla okuyucunun dikkatini çekmek ister:

“Yatakta kadıncağızı bu hâlde görünce, sanki damarlarımın içinde kanım dondu. Vücudumun buz kesildiğini, rengimin uçtuğunu pekâlâ fark ediyorum... Bana öyle bir seda ile cevap veriyor ki işitseniz içiniz gıcıklanır. Tüyleriniz ürperir. Sedası çıkar iken sanki boğazını yırtarak, paralayarak çıkıyor. Seda değil âdeta bir hırıltı!” (HP, s.140-141)

“Ana-Kız”da ise pek çok erkekle ilişkisi olan Jijik'in içine düştüğü durum, erkekler kadar kadınların da evlilik dışı ilişkilerden uzak durması gerektiğini gösterir. Hikâyenin başında çok güzel bir kadın olarak tasvir edilen Jijik (LR/AK-LBV, s.827), yaşadığı ilişkiler yüzünden hastalanır, zamanında doktora başvurmadığı ve daha sonrasında onların bütün tavsiyelerine uymadığı için tamamen tedavi olamaz ve güzelliğini yitirir.

“Bizim Jijik dahi meftun-ı sevdası olduğu bir genç sefihten kendisine intikal etmiş olan maraz-ı zühreviye ehemmiyet vermeyerek ... o güzel dudaklarını, burnunu, hatta kaşlarını feda eyledikten sonra yalnız bir çıkacısa canını kurtarabilmiştir.” (LR/AK-İSİ, s.851)

Ahmet Mithat zührevi hastalıkların, ömrünün sonuna kadar insanı zehirlemek ve hatta ölümüne sebep olmakla birlikte, kalıtım yoluyla gelecek nesillere de aktarılacağına dikkat çeker. (POS, s.17)

Yazarın önemle ele aldığı bir diğer konu ise aşırı alkol tüketimidir. Alkolün hem kişinin kendisine hem de doğacak çocuklarına zarar verdiğini belirten Ahmet Mithat, hangi doktora danışılırsa danışılın bu konuda uzun uzadıya açıklamalarla karşılaşılacağını söyler. (POS, s.92-93)

“Zira bu iptila marazı bile pederlerin sıhhatlerini o kadar ihlal eder ki bu ihlalin tesiri evlada kadar intikal eyler.” (POS, s.89)

Yazar, Paris'te gerçekleşen bir konferansta yaşananları bu konuya örnek olarak gösterir. O konferansa alkolik bir adamın karısı getirilmiş ve çocuklarının sağlık durumu

anlatılmıştır. Kadının sadece ilk çocuğu sağlıklı doğmuştur. Diğer çocukları ise hem zihnen hem de bedenen hastalıktır. Bunun sebebi babanın, ilk çocuğun dünyaya geldiği dönemlerde henüz alkolik olmamasıdır. (POS, s.90-92)

Fazla alkol tüketen babaların doğacak çocukları, eğitim öğretim hayatına başladıklarında başarısız olurlar. Çünkü babalarının bu kötü alışkanlığı onların hem vücutlarını hem de zihinlerini kötü yönde etkiler. (POS, s.111)

“İspirto isti’ mâlindeki ifratı ile beynini, kanını sulandırmış olan biçarelerin kanca fakir ve zihince nakıs olan evladı ne kadar talim ve terbiye edilirse edilsin, girdiği mekteplerden yine cahil ve alık olarak çıkar.” (POS, s.111)

Aşırı alkol tüketimine karşı çıkan yazar, vücut için gerekli olduğu düşüncesiyle kadeh kadeh alkol içmeyi de anlamsız bulur. Çünkü vücut, kendisi için yeterli olan az miktardaki alkolü, gıdalarla alınan şeker vasıtasıyla zaten üretir. (HP, s.73)

«... eline Bukrat’ın asasını alan, o asaya bir yılan sardıran her kimse dahi “tabip” isminin bihakkın müsemması ve daha doğrusu bu sıfatın bihakkın mevsufu olamaz.» (POS, s.96-97) diyen Ahmet Mithat, doktorların sorumluluklarına ve doktor-hasta ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini okuyucuyla paylaşır. Ona göre eli kalem tutan doktorlar, halkı bilinçlendirmekten sorumludurlar. Yazar, alkolün zararlarından bahsederken, doktorların bu konuyu yeterince ele almadıklarını da belirtir. Bu tür konularda insanlara bilgi vermek amacıyla yazılan yazılar ne kadar çok olursa olsun, hepsinin ayrı bir önem taşıyacağına dikkat çeker. (POS, s.92-93)

Yazar, doktor-hasta ilişkisinde tam bir gizliği esas kabul eder. “Hikmet-i Peder”de Doktor ... Bey’in, “Bunlar birer sırdır ki papazlara tevdi’ olunan esrardan ziyade mahfuzdur.” (HP, s.109) şeklindeki sözleri, bu zorunluluğu vurgular. Bir doktorun dikkat etmesi gereken bir diğer konu ise, hastanın durumu ne kadar kötü olursa olsun, bunu hastaya belli etmemek ve onu ümitsizliğe düşürmemektir. (HP, s.140, 145) Doktor, hastanın güvenini kazanmalı, uygulayacağı tedavinin doğruluğu konusunda onu ikna etmelidir. (HP, s.143)

Doktorlar kadar hastaların da bazı sorumlulukları vardır. Herhangi bir rahatsızlığı olan kişi, bu konuda doktora başvurmalı, “kocakarı ilaçları” ile iyileşeceği zannına kapılıp zaman kaybetmemelidir. Bu tür ilaçların hiçbir faydası yoktur.

“-Belli başlı bir tabibe müracaat etmedik efendim! İliklerinde çakmak olmuş dediler. Çakmak çaktırdık. Kalaycı çamuru falan sürdük. Faide etmeyince...” (HP, s.144)

Hastanın bir diğer sorumluluğu, doktorun uygun gördüğü tedaviyi aynen uygulamak ve ilaçları doktorun önerdiği süreden önce bırakmamaktır. Çünkü bazen iyileştiğini düşünen kişinin ilaçları bırakması, hastalığı daha da şiddetlendirebilmektedir. (HP, s.142)

Dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise doktora danışılmadan kullanılan ilaçlar konusundadır. Aynı ilacın her hastalığa veya her kişiye iyi gelmeyeceği bilinmeli, özellikle de küçük çocuklara doktorun tavsiyesi dışında ilaç verilmemelidir. (HP, s.20-21)

Ahmet Mithat, yeme içme adabının sağlıkla ilişkisini de dikkatlere sunar. Yeme konusunda aşırılığa gidilmemesi gerektiğini vurgulayarak, yenen yemeklerin hem çeşidinin hem de miktarının az olması gerektiğini ifade eder. Böylelikle sağlığın yanında bütçe de korunmuş olacaktır. Ayrıca bu sayede sık sık aynı yemekleri yemek zorunda kalmayan insan, iştahını da kaybetmeyecektir. (HP, s.75-77)

“Hikmet-i Peder”de bedensel çalışmanın insanlar üzerindeki farklı etkilerine değinilir. Yazar, kas gücü gerektiren işlerin, bunlara alışkın olan kişiler için sağlık kaynağı, alışkın olmayanlar içinse hastalık sebebi olduğunu belirtir. Bedensel çalışmaya alışkın kişilerin, sağlıklarını muhafaza edebilmeleri için bu işleri sürdürmeleri gerekir. (HP, s.72)

Ahmet Mithat’a göre asıl önemli olan, sağlığın korunmasıdır. Fakat bu amaçla faydalı olduğu düşünülen şeyler bile kullanılmamalıdır. Çünkü sağlığı korumak amacıyla yapılanlar dahi vücudun düzenini bozabilir. (HP, s.73-74)

“Yalnız kavâid-i hıfz-ı sıhhate son dereceye kadar riayet ederek ef’âl-i hayatiedeki intizamı yani sıhhati ihlal etmemeye çalışmalıdır.” (HP, s.74)

1.12. TOPLUM EĞİTİMİ

Ahmet Mithat aile, kadın, çocuk ve gençlere yönelik konuları ayrı ayrı ele almakla birlikte toplumun tüm fertlerini ilgilendiren bazı konulara da eserlerinde yer verir. Topluma hizmet etmenin önemini ve gereğini vurgulayan yazar, aynı zamanda bazı batıl inançların yersizliğine değinir.

1.12.1. İnanışlar

Batıl inançlar toplumsal olgulardandır. Ahmet Mithat'a göre insan, zihnini batıl inançlardan bütünüyle kurtaramaz.

“Kim iddia edebilir ki zihnini zunûndan, zunûn-ı batıladan bi-l-küllîye kurtarmıştır?” (HP, s.50)

Yazar bu konudaki düşüncesini kanıtlamak için Napolyon'u örnek verir. Napolyon, hiçbir şeye inanmayan bir kişi olmakla birlikte, kendisine imparatorluğu müjdeleyen bir çingene kadının falına tamamen inanmıştır. (HP, s.50-51)

İnsanların bazı konularda batıl inançlarının olması bir gerçektir. Fakat yazar, özellikle çocukların yetiştirilmesinde bu inançların yeri olmadığını belirtir.

“İşte o bilginin diğer bazı alametleri hâlâ çocuğun üzerinde görülüyor. Yedi delikli mai boncuklar, çatal çitlembik çöpleri, şâb parçaları, hurma çekirdeğinden yapılmış nalınlar, meskûk ve gayr-ı meskûk altınlar vesaire vesaireyi çocuğun üstüne başına asmışlar. Güya nazar değmesin diye!” (AB, s.30-31)

Batıl inançlar bilgiyle, eğitimle ortadan kalkar. Örneğin “Peder Olmak Sanatı”nda “zeki hatta gereği gibi âlim , bahusus efkâr-ı hikmeti pek derdest olan delikanlı” (POS, s.128) sözleriyle tanıtılan genç, nazar değmesin diye çocuğun üzerine asılan nesnelere faydasız olduğunu bilen, batıl inançları olmayan bir babadır.

Yazar, batıl inançlara karşı olduğunu “Hayret, Çingene, Eyvah, Açıkbaş, Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş” gibi eserlerinde de belirtmiştir. “Çengi”ye ise baştan sona bu konu hakimdir.⁹⁵

Ahmet Mithat, paranın bereketinin kalmadığı konusundaki inancı da eleştirir. İnsanların kazandıkları para çoğalsa da yine aynı şekilde geçinmelerinin sebebi, paranın bereketinin kalmaması değil, bütçenin düzenlenmemesidir. Bu nedenle insanlar, gelir ve giderlerini dikkate alıp, buna göre bir bütçe tanzim etmelidirler. (POS, s.150-151)

Yazarın ele aldığı bir diğer inanç da babadan çocuğa kalan miras konusundadır. “Babamın, ceddimin kanı damarlarımda cevelân ediyor.” (HP, s.181) şeklindeki düşünceyi bilimsel açıdan değerlendiren Ahmet Mithat, vücuttaki bütün kanın zamanla değiştiğini, hatta sadece kanın değil, bütün vücudun değiştiğini ifade eder. Babadan evladına miras kalan şeyin kan değil, fikir olduğunu vurgular. Bu nedenle babaların, çocuklarının düşünce

⁹⁵ Enginün, Age., s.50

eğitimine önem vermeleri, kendi fikir dünyaları vasıtasıyla onların düşüncelerini şekillendirmeleri gerektiğini belirtir. (HP, s.181-182)

Evlilik konusundaki bazı inançların yanlışlığı “Peder Olmak Sanatı”nda ortaya konur. Bunlardan ilki, yuvayı dişi kuşun yaptığı yönündeki düşüncedir. Yazar, bu düşüncenin yanlış olduğunu, yuvayı yapmak için aslında dişi ve erkek kuşların birlikte çalıştıklarını ifade eder. Aynı durum insanlar için de geçerlidir. Yuvayı kurmak ve muhafaza etmek için kadın ve erkek önce fikir, ardından eylem birliği yaparak birlikte çalışmalıdır. (POS, s.119)

Aile kurumuna büyük bir önem veren Ahmet Mithat, evliliğin aşkı öldürdüğü konusundaki yanlığıyı da ele alır. Ona göre evlilik, sadece hayali aşkları öldürür. Fakat gerçek aşk söz konusu olduğunda durum değişir. Evlilik gerçek aşkın mezarı değil, beşiğidir. Bu nedenle asıl aşk, evlilikle başlar. (POS, s.55-56)

Evlilikle ilgili yanlış kanılardan bir diğeri kıskançlık konusundadır. Toplumda, kıskançlığın sevgiden kaynaklandığı ve seven erkeğin kıskanacağı ile ilgili düşüncelerin, bazı kişiler nezdinde tartışmasız birer gerçek gibi kabul edildiğini söyleyen yazar, bu tür fikirlerin kıskançlık konusundaki titizlikleri mazur göstermek için ortaya konduğunu belirtir. (POS, s.115-116)

1.12.2. Topluma Hizmet

Ahmet Mithat’a göre, bireyin sahip olması gereken özelliklerden biri de topluma faydalı olmak anlayışıdır.

Bütün insanlar ölümlüdür. Sadece diğer insanların hafızalarında yer etmeyi başaranlar, öldükten sonra da isimleriyle yaşamaya devam edebilirler. Ardımızda bizi seven insanlar bırakmanın yoluysa onlar için faydalı olmaya çalışmaktır. (POS, 63-66) Bu nedenle başkalarını da düşünmek ve onlara hizmet etmek gayreti bütün insanlarda az çok vardır. (POS, s.67-68) Hizmetin hangi araç veya yöntem kullanılarak gerçekleştirileceği önemli değildir. Her birey, insanlara faydalı olmak için konumunun ve gücünün elverdiğince çalışmalıdır. Hiçbir şeye gücü yetmeyen bir kişi bile, insanlara güler yüz göstermek yoluyla onların gönüllerini kazanabilir. Hizmetin, sadaka vermek; güçsüzlere

yardım etmek; yollar, köprüler, okullar inşa ettirmek gibi pek çok yolu vardır. (POS, s.69-71) Ahmet Mithat'a göre en önemli hizmet, din ve devlet için çalışmaktır. Kullanacağı vasıta ne olursa olsun her insan, gücünün yettiği ölçüde bu hizmete katılmalıdır. Yazar, bu uğurda kalemle çalışmak ile kılıçla çalışmak arasında hiçbir fark olmadığını ifade eder. Hangi hizmette bulunulursa bulunulsun, onu en güzel şekilde gerçekleştirmek, dinin ve devletin gelişip güçlenmesini destekleyecek, dolayısıyla milletin iyilik ve mutluluğuna katkı sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda çaba sarf eden kişiler, insanların zihin ve gönüllerinde kalıcı olmayı başarırlar. Yani ölümlerinden sonra bile isimleri yaşamaya devam eder. (POS, s.72-73)

«Din ve devlet yolunda hizmet” denildi mi onun ne surette olacağını tayinden kat-nazar bir suret-i mutlakada “Hizmet!” demek kâfidir.» (POS, s.73)

Yazara göre, insanlara faydalı olma anlayışını benimseyen ve öldükten sonra da hatırlanmaya devam etmek isteyen bir kişinin edeceği en önemli hizmet, çocuk sahibi olmak ve onları en iyi şekilde yetiştirmektir. Böylelikle çocukları sayesinde, öldükten sonra da adıyla yaşamaya devam eder. (POS, s.75-77)

“İnsan kendi mevcudiyetini vefatından sonra dahi yetiştirdiği evlat ile bir hayli zaman daha idame eder. Evladının evladı da bu idameyi bir kat daha temdîd etmiş olurlar.” (POS, s.78)

Zahmetsiz elde edilen hiçbir mutluluk yoktur. Bir mirasyedinin serveti gibi bazı mutlulukların zahmetsiz elde edildiği akıllara gelse de bu mutluluğun hiçbir zevki yoktur. Zevki olmayan şey ise mutluluk sayılmaz. (HP, s.197) Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, topluma hizmet eden kişilerin, aynı zamanda kendi mutluluklarına da hizmet etmiş oldukları görülür. Çünkü insanların mutluluğuna vesile olmak, büyük bir zevktir. (POS, s.71)

Hizmet anlayışıyla hareket edip, mesleğinin gerektirdiği işleri hakkıyla yerine getiren kişinin, toplumda seçkin bir konuma sahip olacağı da göz ardı edilmemelidir. (POS, s.96-97)

Ahmet Mithat'ın toplum eğitimi ile ilgili olarak ele aldığı bir diğer konu ise Batılılaşma hakkındadır. Bilindiği gibi ülkemiz, Tanzimat (1839) ile birlikte kapılarını tam anlamıyla Batı medeniyetine açmıştır. Fakat Batıya yönelme çabaları bazı kişi ve çevrelerce yanlış anlaşılmış; bazen sadece kılık kıyafet değişikliği, bazen millî nitelikleri hor görme,

bazen üç-beş kelime Fransızca konuşma, bazen aşırı Avrupa hayranlığı, bazen eğlence ve züppelik olarak yorumlanmış, bu yüzden yanlış uygulamalara girişilmiştir.⁹⁶ Ahmet Mithat da eserlerinde Avrupalılaştırmanın gereği gibi algılanmamasına dikkat çeker. Çünkü gelişmenin manevi yönü, maddi yönünün çok daha önündedir. Yazara göre yapmak, satmak, kazanmak açısından Avrupalılara benzemek zor görülmüş; fakat yapılmış alıp kullanarak bunun rahatlığını yaşamak açısından onların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Oysa Avrupalılar “çalışmak için yaşamak” ile “yaşamak için çalışmak” arasındaki dengeyi kurmaya gayret etmektedirler. Yazar, Avrupalıları çalışkanlık açısından örnek almamız gerektiğini vurgular. (POS, s.12-13)

«Avrupalılar kendileri dahi çalışmak için yaşamak ile yaşamak için çalışmak arasını bulmaya gayret ettikleri hâlde biz çalışmak cihetine o kadar yanaşmak istemeyerek yalnız yaşamak cihetine sarılmak azimlerini gösteriyoruz. “Yaşamak” denilince de onu yalnız kendi nefsimize tahsis dâiyelerine kadar varıyoruz.» (POS, s.12-13)

Batılılaşmanın yanlış algılanmasını eleştiren yazar, bu durumun bütün toplum için geçerli olmadığını da sözlerine ekler:

“Ama bu sözleri bir hükm-ü umumi ile söylediğimiz zannolunmasın.” (POS, s.13)

---

⁹⁶ Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, 2. bs., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Malatya 1988, s.162

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN EĞİTİM ANLAYIŞIYLA ÇAĞDAŞ EĞİTİM YAKLAŞIMLARI ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

İnsanla ve insan topluluklarıyla ilgilenme ve uğraşma bakımından edebiyatla eğitim arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu iki alanın en büyük ortak yönü, konularının insan olmasıdır. Hem edebiyat hem de eğitim, insan yetiştirme işi ile uğraşırlar. İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmede, psikolojik ve sosyal açıdan etkilemede, onlara sorumluluklarını duyurmada, iyi birer vatandaş olarak ve çağın gereklerine göre yetişmelerinde, yeni fikirlerin telkininde ve sağlam bir kamuoyunun yaratılmasında edebiyatın da önemli bir rolü vardır ve bu açılardan, edebiyatla eğitim arasında sıkı bir paralellik, bir ilgi ve yakınlık görülür.⁹⁷

Ülkemizde fikir hayatını genellikle edebiyatçılar temsil etmiş, özellikle Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketinden sonra sosyal hayatımızda ortaya çıkan bütün fikir akımlarının önemli temsilcileri hep edebiyatımızda bulunmuş ve edebiyat, ülkemizin düşünce hayatının aynası olmuştur. Türkiye'de Batılı anlamda ilk hürriyet, vatan, millet, hak, hukuk, medeniyet gibi kavram ve konular da Tanzimat'tan sonra, edebiyatçıların çabalarıyla ortaya çıkıp yayılmıştır. Kabul etmek gerekir ki böyle hayati ve çağdaş kavramların ele alınıp yerleşmediği bir ülkede, modern anlamda eğitimden söz edilemez.⁹⁸

Tanzimat edebiyatçılarından biri olan Ahmet Mithat'ın eserlerinin eğitimle olan sıkı münasebeti dikkat çekicidir. Hangi edebi türde yazarsa yazsın, asıl amacı halkı eğitmek olan yazarın, doğrudan doğruya eğitimle ilgili eserlerinde yer alan fikirleri oldukça çarpıcıdır.

Ahmet Mithat, bu çalışmada incelenen eserlerini çocuk merkezi etrafında bina etmiştir. Yazar, çocuk eğitimine son derece önem verir. Çünkü çocukların iyi yetiştirilmeleri ailenin, toplumun, devletin ve nihayet tüm insanlığın geleceğini etkileyecek önemli bir görevdir. (ÇMU, s.11) Millî eğitimimizin genel amaçları incelendiğinde bireylerin ailesini, vatanını, milletini seven ve her zaman yüceltmeye çalışan kişiler olarak

---

⁹⁷ Kavcar, Age., s.9-13

⁹⁸ Kavcar, Age., s.14-15

yetiştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir.⁹⁹ Yani çocukların iyi yetiştirilmelerinin gereğine günümüzde de inanılmakta, bu hedef gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Çocuk eğitiminde takip edilmesi gereken yol ise onları, geleceğin şartlarına göre yetiştirmektir. (BO, s.26) Yazarın, günümüz eğitim anlayışıyla örtüşen bu düşüncesine göre çocuklar, içerisinde bulunacakları devrin şartlarıyla mücadele edebilecek bir donanımla yetiştirilmelidirler. Hedeflenen kalkınma ve medenileşme bu sayede gerçekleşecektir. (HP, s.186-187) Günümüzde de aynı amaç söz konusudur. Bu amaç, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda "...bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmak." sözleriyle ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Ahmet Mithat, çocuk eğitiminin önemini ortaya koyduktan sonra, bu alandaki gelişmelerin takip edilmesi, yeniliklerin uygulanması gerektiğini vurgular. (BO, s.27-28)

Yazara göre, ebeveynlerin çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeleri için öncelikle onu çok iyi tanımaları gerekir. Çocuğun fiziksel ve ruhsal özelliklerinin öğrenilmesi, ona verilecek eğitim-öğretimin daha doğru ve başarılı şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Yine bu sayede pedagoji alanında okunan kitaplar daha iyi anlaşılıp uygulanabilecektir. Ahmet Mithat, çocuğu psikolojik ve fizyolojik yönleriyle tanıtmak amacıyla "Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi" adlı kitabı yazmıştır. (ÇMU, s.359-360)

Yazar, çocuklara verilecek eğitim öğretim konusunda ebeveynlere yol gösterilmesi gerektiği düşüncesindedir. (BO, s.30-31) Bu görev ise pedagoğlara düşmektedir. (POS, s.198-199) Bu açıdan çocuk eğitiminde kullanılacak kaynaklar da son derece önemlidir. Anne ve baba, çocuğu sadece kendi bilgilerine göre değil, alanında uzman kişilerce, yapılan araştırma ve uygulamalar neticesinde yazılmış kitapları okuyup, onlardaki önerileri dikkate alarak eğitmelidirler. Çocuklarını gerçekten seven ebeveynler, pedagoji alanındaki kitapları okuyup bilgi edindikten ve izleyecekleri yolu belirledikten sonra uygulamaya geçmelidirler. (AB, s.137-140) Fakat Ahmet Mithat, bu alanda yazılan kitapları yetersiz bulur ve hangi yaşa uygun olduklarının belirtilmemesini, çocuğun seviyesi gözetilerek yazılmamalarını

⁹⁹ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

¹⁰⁰ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

eleştirir. (AB, s.142-143) Ona göre bu alanda yazılacak kitaplar, tecrübelerle dayandırılmalıdır. (AB, s.148-149) Yazarın dikkat çektiği bu husus, günümüzde önem kazanan konulardandır. Çocuğu tanıtan, hangi yaşta ona nasıl davranılması ve eğitiminin nasıl sürdürülmesi gerektiğini hem teorik olarak hem de uygulama örnekleriyle anlatan pek çok kitap ebeveynlere yol göstermektedir. Bu kitaplarda çocuğun gelişim dönemlerine göre bir sıra takip edilmektedir.

Ahmet Mithat, çocuk için öğrenme sürecinin doğduktan sonra başladığını söyleyerek anne karnındaki çocuğun eğitilebileceği şeklindeki görüşe karşı çıkar. (ÇMU, s.52-53) Çocuğa terbiye ve ahlak eğitimi vermek, çocuk dünyaya geldikten sonra mümkündür. Bu eğitim için anne ve babanın davranışlarıyla evlatlarına iyi örnek teşkil etmeleri gerekir. (ÇMU, s.55-56) Çünkü çocuk üzerinde sözler değil, davranışlar etkilidir. (ÇMU, s.344-346) Model alma, çocukların terbiyesi üzerinde son derece etkilidir. Çocukların sergilediği kötü davranışların sebebi, bu davranışları daha önce başkalarında görmeleridir. Başta bilinçli olarak sergilenmeyen bu davranışlar, zamanla kendi iradeleri dahilinde ortaya çıkar. Böylece çocuklar, kötü terbiye edilmiş bireyler olurlar. Bu nedenle çocukların önünde olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar sergilenmemelidir. (ÇMU, s.247-248) Bir değerlendirme yapıldığında, çocuğun üzerinde sözlerden çok davranışların etkili olduğu bir gerçektir. Çocuk, çevresinde bulunan kişilerin davranışlarından etkilenir, bu kişileri kendine örnek alarak onlar gibi bir birey olur. Örneğin yalan söyleyen anne babanın çocukları da yalan söyler. Bu nedenle öncelikle ebeveynler davranışlarını gözden geçirip bazı alışkanlıklarını değiştirmelidirler.¹⁰¹

Yazar, Eflatun'un, büyüklerin yanında yapılmaması gereken şeyleri asıl çocukların yanında yapmamak gerektiği ile ilgili sözünü hatırlatarak yetişkinlerin, çocuğun yanında dikkatli hareket etmeleri, ona iyi örnek olmaları gerektiğini vurgular. (AB, s.77-78) Ahmet Mithat'a göre çocuk, doğduğu zaman ahlak açısından beyaz bir sayfa gibidir ve üzerine ne yazılacaksa sonradan yazılacaktır. (ÇMU, s.352-353) Çocuk, aile bireylerinden gördüğü iyi ya da kötü davranışları benimser. (ÇMU, s.353-354)

---

¹⁰¹ Tezvaran, Age., s.55-56

Çocuğun ahlakı, okul öncesi dönemde ailenin istediklerini yaparak şekillenir. Bu dönemde koşullanma vardır. Çocuk üç yaşında doğru ve yanlış kavrar.¹⁰² Bu gerçeğin farkında olan Ahmet Mithat, çocuğun ahlaklı bir kişi olarak yetişmesinde asıl görevin anne babaya düştüğünü belirtir. Ebeveynler çocuğun hoş gitmeyen davranışlarını engelleyerek işe başlamalı, sergilediği olumlu davranışları ise takdir ederek pekiştirmelidirler. Böylece “iyi” ve “kötü” kavramları oluşturulur. Ardından çocuk kendi iradesiyle iyi davranışlar sergileyip kötülerden uzak durmaya başlar. Böylece iyi terbiye edilmiş ve güzel ahlaklı bir kişi olur. (ÇMU, s.326-329) Yazara göre, bu durum dört-beş yaşında gerçekleşir. (ÇMU, s.335-336) Ardından diğer akranlarıyla bir araya gelecek olan çocuk, onlarla münasebetleri sayesinde, kendisine yapılmasını istemediği şeyleri başkalarına da yapmaması gerektiğini kavrar. İyi ahlak bu yolla oluşur. (ÇMU, s.339-340)

Konuşmayı düşüncenin tercümesi olarak tanımlayan Ahmet Mithat (ÇMU, s.182), çocuğun konuşmayı tamamen kendi dikkat ve çabasıyla öğrendiği görüşündedir. (AB, s.69) Gerçekten de dil, tüm kuralları ile birlikte, geçirilen yaşantılar sırasında doğal olarak öğrenilmektedir. Çocuklar dili, modelleri dinleyerek, onları taklit ederek, geri-iletimi algılayarak, deneyimlerini ve düşüncelerini paylaşarak öğrenmektedirler.¹⁰³

Ahmet Mithat’a göre konuşmaya başlama yaşı, çocuğun gelişimi ve iyi bakılmasıyla yakından ilişkilidir. İyi bakılan çocuk, diğerlerine göre daha erken konuşmaya başlar. (ÇMU, s.300) Bir değerlendirme yapıldığında, çocukta konuşma etkinliğinin belli bir biyolojik düzeye gelmeden gerçekleşmesi olanaksızdır. Ancak olumlu bir ortamda biraz daha erken meydana gelebileceği yadsınamaz bir gerçektir.¹⁰⁴

Yazarın, konuşmayı öğrenme aşamasıyla ilgili olarak dikkat çektiği bir diğer husus da yetişkinlerle çocuk arasında geçecek diyaloglarda kelimelerin doğru telaffuz edilmesi hakkındadır. (AB, s.71-72) Kelimeleri tam ve doğru olarak işiten çocuk, bunları daha erken ve daha kolay söyleyecektir. (ÇMU, s.135-136) Çocuğun dili öğrenme aşamasındaki ilk modellerinin anne, baba ve diğer aile fertleri olduğu düşünüldüğünde, Ahmet Mithat’ın ne

¹⁰² Tahsin Doğan, *Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerine Rehber Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme ve Eğitim Mevzuatı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s.60

¹⁰³ Nergis Güven, Servet Bal, *Dil Gelişimi: 0-6 Yaş Dönemindeki Çocuklar İçin Destekleyici Etkinlikler*, 3. bs., Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2004, s.13

¹⁰⁴ Doğan, Age., s.43

kadar doğru bir tespitte bulunduğu anlaşılır. Uzmanlara göre, yetişkinlerin çocukla konuşurken doğal konuşmaya özen göstermeleri gerekmektedir.¹⁰⁵

Kimi çocuklar, “r, s, ç, ş” gibi bazı sesleri çıkaramazlar. Pepemelik ya da pepelik olarak adlandırılan bu sorun, konuşmada doğru olan seslerin yerine alışkanlıkla, ilişkisi olmayan sesleri kullanmaktır. Çoğu çocuk bu güçlüğü zamanla aşar. Bir diğer konuşma bozukluğu olan pelteklik, dilin dişlerin arasına alınır gibi konuşulması ve bu yüzden “s, z” gibi seslerin kusurlu söylenmesidir. Kekemelik ise konuşurken sözcüklerin akışının yineleme, takılma, solunum tutuklukları, kas gerilimi gibi nedenlerle engellenip kesintiye uğramasıdır. Kekemeliğin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte genetik, organik, psiko-sosyal ve dilsel etkenlerin katılımıyla oluştuğu düşünülmektedir. Ruhsal etkenlerin payının büyük olduğu kekemelik, genellikle üç-beş yaşlarında görülür. Bu sorun karşısında ebeveynlere çok iş düşmektedir. Anne babanın çocuğu korkutmaması, dövmemesi, aşırı düzeyde denetim altında tutmaması, çocuğun konuşmasına ikide bir karışmaması, çok kuralcı ve titiz olmaması, çocuktan yüksek beklentiler içinde olmaktan kaçınması gerekir.¹⁰⁶

“Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi” adlı kitabında konuşma bozukluklarından bahseden Ahmet Mithat, bazı seslerin tellaffuzundaki hataları, hatta pelteklik ve kekemelik gibi sorunları, çocuğun konuşmayı öğrenme aşamasındaki dikkatsizliğine bağlar. Ona göre çocuk, başkalarının ağızından çıkan her sesi dikkatle dinlemeli ve bu sesleri telaffuz etmek için çalışmalıdır. Belirtilen konuşma problemlerini çözmek için yetişkinlere düşen görevse, çocuğu doğru söyleyemediği sesler konusunda çalıştırmaktır. Böylece çocuğun telaffuzu kısa sürede düzelecektir. Konuşma sırasındaki aceleden meydana gelen kekemelik de aynı yolla ortadan kaldırılabılır. (ÇMU, s.286-287)

Yazarın dil öğrenme ile ilgili olarak üzerinde durduğu hususlardan biri, iki veya üç dili aynı anda öğrenen çocuklardır. (AB, s.73-74) Buldukları ortamda birden fazla dilin konuşulduğu çocuklar, bu dilleri ana dilleriyle beraber ve bunların birbirinden farklı diller olduğu bilinciyle öğrenirler. Üstelik bu dilleri öğrenmeleri, yetişkinlerin yabancı dil öğrenmesiyle kıyaslanamayacak derecededir. Çünkü yetişkinler bir yabancı dili ne kadar iyi

¹⁰⁵ Güven, Bal, Age., s.22

¹⁰⁶ Recep Nas, *Metinlerle İlkokuma – Yazma Öğretimi*, 3. bs., Ezgi Kitabevi, Bursa 2004, s.30-31

öğrenirlerse öğrensinler, o dille hayal kuramaz ve düşünemezler. Oysa çocuklar, yetişkinlerden çok daha kısa sürede ikinci veya üçüncü dili de ana dilleriyle birlikte öğrenebilirler. (ÇMU, s.281-283) Çocuklarla yetişkinlerin dil öğrenme süreçleri karşılaştırıldığında, ikinci dil ediniminde önemli farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Çocukların, öğrendikleri ikinci dili, beyinlerinde birinci dilleri ile aynı yerde; yetişkinlerinse ayrı yerde tuttukları belirlenmiştir. Araştırmacılar, küçük yaşlarda dil öğrenme sürecinin doğal bir öğrenme olarak gerçekleştiğini, oysa yetişkinler bu doğal öğrenme sürecini yitirdikleri için dil öğrenmenin yapay bir süreç hâline geldiğini ortaya koymuşlardır.¹⁰⁷

Ahmet Mithat'a göre, çocuğun dikkat ve çabasının öğrenmedeki etkisi büyüktür. Çocuk, öğreneceklerini bu sayede öğrenir. (AB, s.71) Konuşmaya başlamadan önce merak ettiği şeyleri kendi kendine inceleyen ve anlamaya çalışan çocuk, konuşmaya başladıktan sonra merak ettiği her şey hakkında sorular sorar. Yazarın bu aşamada dikkat çektiği nokta, çocuğun sorularına doğru cevaplar verilmesi gerektiğidir. Çünkü çocuk, kendisine ne söylenirse söylensin onu doğru olarak kabul edecek ve ileride o şekilde kullanacaktır. (ÇMU, s.254-255)

Soru sorma aşaması, çocukta dil gelişimiyle birlikte ortaya çıkan bir aşamadır. Bu dönemde çocuk, her şeyi sormaya başlar. Çocuğun soru yağmuru altında bunalan ebeveynler, onun ne kadar zeki olduğunu düşünerek kendilerini avutmalıdırlar. Çünkü çocuk ne kadar zeki ise o kadar çok soru soracaktır. Bu dönemde ebeveynlerin yapması gereken şey, çocuğun bütün sorularını sabırla cevaplandırmaya çalışmaktır. Bu, onun kelime dağarcığını zenginleştirmeye, düş gücünü geliştirmeye, zekâsını işletmeye yarayacaktır. Bu konuda önemli nokta, anne babanın, çocuğun sorduğu soruların onun gelişimi üzerindeki rolünü, etkisini değerlendirmeleridir. Çocuğun sorduğu soruları bir angarya olarak görmek ve onlara baştan savma cevaplar vermek yanlıştır.¹⁰⁸ Çocuğu dışlamadan, ayıplamadan, sabırla, yaşına uygun olan kısa, özlü, doğru yanıt verilmelidir. Cevap verirken çocuğun bilişsel gelişim düzeyi dikkate alınmalıdır. Soruları yanıtlama

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Mirici, *Çocuklara Yabancı Dil Öğretimi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2001, s.39

¹⁰⁸ Fitzhugh Dodson, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, (Çev. Ayşegün Durmaz), Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, s.107-108

konusunda aceleci davranmadan zaman zaman çocukların kendi sorularına cevap üretmelerine fırsat vermek de uygulanabilecek bir başka yöntemdir.¹⁰⁹

Yazar, cevaplanması güç sorularla karşılaşan ebeveynlere ya çocuğun dikkatini başka bir yöne çekmeyi ya da “bilmiyorum” cevabını vermeyi tavsiye eder. (ÇMU, s.256-257) Oysa günümüzde çocuğun soracağı bu tip sorulara, çocuğun yaşına uygun, kısa, öz ve doğru cevaplar verilmesi uygun görülmektedir.¹¹⁰

Ahmet Mithat’a göre, çocuğun asıl terbiyesi bu soru ve cevaplarla mümkün olacaktır. Dolayısıyla çocuğun pek çok soru sorduğu dönem fırsat bilinmeli, çocuğa kazandırılmak istenen ahlak ve terbiye bu yolla aktarılmalıdır. Bu dönemde çocukla mümkün olduğunca fazla vakit geçirmek de son derece önemlidir. Çünkü çocuğun, yanında büyüdüğü kişilerden etkilendiği ve onları model aldığı bir gerçektir. (ÇMU, s.258-259; POS, s.152-153)

Ahmet Mithat, çocuğa yaş ve seviyesine uygun bir eğitim öğretim verilmesi gerektiğini vurgular. Çocuk iki yaşını tamamlamadan zihinsel ve fiziksel olarak yeterince gelişip olgunlaşmamış olacağı hâlde, pedagojik hükümler çerçevesinde terbiye edilirse, daha sonraki talim ve terbiye için gereği gibi hazırlanmış olur. Bu yolla yetiştirilen çocuk yaşı ilerledikçe daha fazla şey öğrenmeye başlar. (AB, s.65-66) Konuşmaya yeni başlayan çocuğa bile talim ve terbiye verilmeli, ona uzuvları ve çevresindeki eşyalar öğretilmeye başlanmalıdır. Bunun, çocuğun ileriki öğrenmelerine katkısı büyük olacaktır. (ÇMU, s.291-292) Gerçekten de çocuğun konuşmaya başlaması ve isimleri öğrenmesi, onun ileriki öğrenmelerini etkileyen büyük bir aşamadır. İki-üç yaş arasındaki çocuk, her şeyin bir adı olduğunu kavradıktan sonra çevresini algılayıp sindirebilir. Bu çevreyi simgeleyen adları öğrenen çocuk, cisimlerin kendilerini düşünmek zorunda kalmadan, adlarını zihninde çevirerek çevresinin bilincine varır. Böylelikle dünyasını belirli bir düzene sokar. Çocuk konuşmaya başladığı zaman düşünsel yaşamı büyük bir sıçrama yapmış olur.¹¹¹

Çocuğa isimleri öğretmek için onun oyun eğiliminden faydalanılmalıdır. Zekâ gelişimi, hayal gücü ve oyun arasındaki ilişkiye dikkat çeken yazar (ÇMU, s.221), çocukların oyunlarına müdahale edilmemesi, onların gönüllerince oynamaları konusunda

¹⁰⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, 19. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s.129

¹¹⁰ Yavuzer, Age., s.129-130

¹¹¹ Dodson, Age., s.106-107

serbest bırakılmaları gerektiğini belirtir. Yazar, çocuklara mümkünse her çeşit oyuncak alınmasından yana görüş bildirir. (ÇMU, s.315-316)

Çocuğun hayatındaki yeri değerlendirildiğinde, oyunun ne kadar büyük bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Oyun, çocuk için bir oyalanma değil, iştir. O, oynayarak yaşamın provasını yapar. Böylece büyüdüğü zaman yapacaklarına, üstleneceği rollere alışır. Çocuk oynayarak dış dünyayı tanır; becerilerini, düşünme gücünü, kişiliğini geliştirir. Çocuğun yaşamında oyun, beslenme kadar, sevgi ve saygı kadar önemlidir. Çocuğun en zengin ve en iyi öğrenme kaynağı da oyundur. Çünkü oynayarak kimsenin öğretilmediği şeyleri öğrenir. Yine aynı yolla sıra beklemek, paylaşmak, hakkını aramak, dinlemek, başkalarının hakkına saygı duymak gibi pek çok toplumsal kuralı öğrenir. Oyun aynı zamanda çocuğun özgürlüğüdür. Kendisi istediği için, hiçbir dış baskı olmadan oynar. Bütün bunlar dikkate alınarak çocuğun istediği gibi oynamasına izin verilmelidir. Çocuklara alınan oyuncakların, çocuğun etkin olmasını gerektiren oyuncaklar olmasına dikkat edilmelidir. Mekanik oyuncakların eğitsel değerinin düşük olduğu unutulmamalıdır.¹¹²

İncelenen eserlerde çocuğun hayal gücü üzerinde de durulmuştur. Konuşmaya başlayan çocuğun hayal gücü de gelişir. Bu dönemde çocuk, kendisine anlatılan hikâyeleri büyük bir ilgiyle dinler. Özellikle de kendisiyle ve yaşadıklarıyla örtüşen hikâyeleri sever. Ahmet Mithat'a göre bunun sebebi, çocuğun, o hikâyeler yoluyla hafızasında birikenleri hayal gücüne yansıtma fırsatı bulmasıdır. Bu yolla anıların hayale dönüştürülmesine de başlanır. (ÇMU, s.205-210) Hayal gücü bu şekilde zenginleştikçe çocuk, hikâyeler tasarlayarak anlatmaya başlar. Yazar, beş-altı yaşındaki çocukların bu yolla hikâyeler anlattıklarını ifade eder. (ÇMU, s.210-212)

Günümüzde de çocuklara hikâye anlatmanın ve okumanın onların hayal gücünü geliştireceği düşüncesi paylaşılmaktadır. Çocuklara hikâye anlatmak ya da okumak, iki yaşından itibaren başlayan ve okul öncesinde yoğunlaşan bir etkinliktir. Bu etkinlik sayesinde eğlendirmek, estetik haz uyandırmak, bakış açısı kazandırmak ve bilgilendirmek gibi işlevler gerçekleşir. Hikâyeler vasıtasıyla dış dünyaya, insana ve hayata dair gözlem, izlenim ve deneyimler çocuğa aktarılır. Böylece çocuk, yetişkinlerin hayatına ait bu unsurları kendi deneyimlerine ekler ve iç dünyasını zenginleştirir. Hikâye, çocuğun ileride

---

¹¹² Nas, Age., s.90-91

üyesi olacağı topluma uyum sağlamasında dolaylı olarak eğitici bir işlev görür. Çocuğa anlatılacak ya da okunacak hikâyelerin seçimi de son derece önemlidir. Bunun için çocuğu tanımak gerekir. Seçilen hikâyenin, çocuğun duygu ve düşünce dünyasına olumlu etkiler yapacak özellikte olmasına dikkat edilmelidir. Anlatılacak ya da okunacak metin, çocuğun yaşı ve ilgi alanları doğrultusunda biçimlenmelidir. İşlenen tema ve konu, çocuğun ilgili bulunduğu unsur, nesne ve varlıklardan seçilmeli, kavrama düzeyine uygunluk taşınmalıdır. Anlatılanlar, çocuğun iç dünyasında çelişiklere neden olmamalı, onu karamsarlığa, ümitsizliğe ve yılgınlığa düşürmemelidir.¹¹³

Çocuk ruhunu besleyip zenginleştirirken onu geleceğe hazırlayan bir diğer edebi tür de masaldır. Hem eğlendirici hem de eğitici bir rol oynayan masal, güzellik duygusunun gelişmesine ve iyilik arzusunun oluşmasına zemin hazırlar. Dili kullanma yeteneğini geliştirmek, hayal gücünü zenginleştirmek, dinlemeyi öğretmek, büyüklere duyulan sevgiyi pekiştirmek, merak duygusunu öğrenmeye yönlendirmek gibi işlevleri gerçekleştirir. Ancak masalı anlatırken, zaman zaman rastlanan şiddet öğelerini ayıklamakta yarar vardır. Bazı masalların sonunda kötülerin cezalandırılma biçimi de şiddet unsuru barındırır. Bu, taşıdığı şiddet yüzünden çocuğun algılamakta güçlük çekeceği bir cezalandırma biçimidir. Masalın sonunda iyilerin kazanmış olması, kötüler için yeterli bir cezadır. Bununla birlikte kötüler, yaptıklarından pişman olabilir, özür dileyip affedilebilirler. Masal anlatırken yapılabilecek bir diğer düzenleme de masalı çocuğun tanıdığı, bildiği çevreye uyarlamak, bu çevreye ait nesnelere süslemektir. Masalın olay örgüsü bile çocuğun ilgilerine göre yeniden düzenlenebilir.¹¹⁴ Bu konuyla bağlantılı olarak Ahmet Mithat'ın dile getirdiği husus, çocuğa anlatılacak masalarda yaşa uygunluğa ve korku unsuruna dikkat edilmesi gerektiğidir. Aksi hâlde çocukta yersiz korkular oluşacaktır. (ÇMU, s.174-175) Yazar, eğitimde korku unsurundan yararlanmayı kesinlikle yanlış bulur. (ÇMU, s.176-177) Çocuğu korkutarak eğitmeye çalışmak, haşarlıklarını bu yolla engellemek çağdaş eğitim anlayışına göre de yanlış bir davranıştır.

Yazar, resimli kitapların, henüz okuma yazma bilmeyen çocukların eğitimindeki önemine dikkat çeker. Bu kitaplar bir yandan çocuğun hayal gücünü zenginleştirirken öte

¹¹³ Şimşek, Age., s.91-93

¹¹⁴ Şimşek, Age., s.75-76

yandan varlık bilgisinin artmasını sağlar. Çocuk için görsel okuma, bir metni okumaktan daha kolay ve etkilidir. Bu sayede daha okuyup yazmaya başlamamış olan çocuk, pek çok şey öğrenir ve kazandığı bu ön bilgiler daha sonraki öğrenmelerini olumlu yönde etkiler. (AB, s.91-95)

Çağımızda bu gerçek çok daha iyi kavranmış ve ülkemizde okul öncesi dönemdeki çocuklara seslenen kitapların sayısı, çeşitliliği ve niteliği açısından artış görülmeye başlanmıştır. Bu kitaplardan sıfır-üç yaş grubu için hazırlanan, içerisinde metin bulunmayan ve bir oyuncak işlevinde olan kitaplara “ABC” kitapları denir. Bunlar, çocuğu kitapla tanıştırmaları açısından önemlidir. “ABC” kitapları, çocuğun yakın çevresinden tanıdığı insan, hayvan veya eşyalara ait resimlerden oluşur. Renkler parlak, çizgiler net ve kalın hatlıdır.¹¹⁵ Özenle hazırlanmış bu kitaplar, çocuğun çevresini tanımasını sağlar. Anne kucığına oturup renkli, büyük resimli bir kitabın sayfalarına bakmak bir-üç yaş dönemindeki çocuklar için bir gereksinim olarak kabul edilmektedir.¹¹⁶ Günümüzde bu kitaplara sesli ve müzikli kitaplar da eklenmiş, bu konudaki çeşitlilik artmıştır.

Resmli kitapların başlangıçta, kavramları öğretme, çocuğun çevresindeki varlıkları görsel kimlikleriyle tanıtmaya, çocuğun görme duyusunu eğitime işlevi, çocuğun yaşıyla birlikte giderek çeşitlenir. Çocuğun, yaşamının ilk evresinde renk ve çizgilerin uyumlu birlikteliği hakkında edindiği olumlu duyuşsal davranışlar, yaşamının diğer evrelerindeki sanatsal etkileşimleri için de uyarıcı olacaktır. Çocuğu küçük yaşlarda sanat ve sanatçıya ulaştıran resimli kitaplar, onun görme, duyma, duyumsama, düş kurma, düşünme ve sezme yetilerini harekete geçirecektir.¹¹⁷ Bütün bu işlevlerinin yanında, görsel okumaya yeterince zaman ayırmak, çocuğun okuma yazmayı sevmesi ve alışkanlık hâline getirmesini de sağlayacaktır.¹¹⁸

Yazar, çocuğun kendi dikkat ve çabasıyla pek çok şey öğrenebildiğini söyler. Bu durumda verilecek eğitim ve öğretim sayesinde çocuğa çok daha fazlasını öğretmek mümkündür. (AB, s.78-79) Ebeveynler çocuklarının eğitim öğretimi konusunda geç

¹¹⁵ Ömer Yılar, Lokman Turan (Ed.), *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s.45-46

¹¹⁶ Recep Nas, *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, 2. bs., Ezgi Kitabevi, Bursa 2004, s.53

¹¹⁷ Sedat Sever, *Çocuk ve Edebiyat*, Kök Yayıncılık, Ankara 2003, s.163-169

¹¹⁸ Ahmet Kırkkılıç, Hayati Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s.17

kalmamalldrlar. Ahmet Mithat'a göre, çocuğun hâlâ çok küçük olduğu düşüncesiyle eğitimini geciktirmek pedagojik açıdan da uygun değildir. Bu nedenle üç yaşını tamamlayan çocuğun ciddi anlamda eğitimine başlanmalıdır. Eğitim ğretimin geciktirilmesi çocuğa sadece zaman kaybettirmekle kalmaz, aynı zamanda onun yanlış şeyler öğrenmesine ve kötü huylar edinmesine de sebep olur. Bunları düzeltmek ise yeni bir şey öğretmekten çok daha zordur. (AB, s.108-112)

Günümüzde üç-altı yaş dönemi okul öncesi eğitim dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu yaş aralığındaki çocukların sağlıklı eğitim ve gelişimleri için okul öncesi eğitim programından yararlanmaya başlamaları tavsiye edilmektedir. Çünkü ocuk, ilk üç yıl içinde model olarak gördüğü anne babasından alabileceğini almış ve kendisine tanınan fırsatlar ölçüsünde belirli bir psiko-sosyal olgunluğa ulaşmıştır. Ancak bu gelişim sınırlıdır. Ayrıca elverişsiz çevrelerde büyüyen çocuklar ile daha iyi koşullarda yetişen çocuklar arasında bir eşitsizlik söz konusudur. İşte anaokulları, bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yardımcı kurumlar olarak karşımıza çıkar. Anaokulu, ocuğun yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlar. Kuralları en etkili biçimde öğretebilir. ocuk anaokulunda, kendi hakkını korurken paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi öğrenir. Burada en iyi oyun ortamını bulur, iş birliğini geliştiren, yaşıtlarıyla iletişimde bulunarak birlikte yaşamayı öğrenir. Anaokullarının, çocukları ilköğretime hazırlayan birer kuruluş niteliğinde olmaları, önemlerini daha da artırmaktadır. Araştırmalar, okul öncesi kurumda eğitim görerek okula başlayan çocukların, bu eğitimi görmeyenlere oranla daha katılımcı, girişken ve uyumlu olduklarını göstermektedir. Böylelikle okul öncesi eğitimin önemli katkısı, özellikle ocuk ilköğretime başladığı zaman kendini göstermektedir.¹¹⁹

Ahmet Mithat, anaokullarının önemine dikkat çekerek, orada verilecek eğitimi zorunlu görür. (AB, s.89-90) Bunlarda verilecek varlık bilgisi derslerinin çocuğun eğitimine olan katkısını vurgular, bu eğitim sayesinde çocuğun sadece kendi çevresiyle sınırlı kalmaktan kurtarıldığına belirtir. (AB, s.78-80) Spencer'in görüşünü benimseyerek varlık bilgisi derslerinin, kapsamı gitgide artmak şartıyla, eğitim hayatının sonlarına kadar devam ettirilmesini yararlı bulur. (AB, s.102-103) nk yazara göre, öğretimde esas olan bilgidir ve bilgi olmadan okuma yazmanın hiçbir faydası olmaz. Bu yüzden çocuklar daha

---

¹¹⁹ Yavuzer, Age., s.151-154

okuma yazma öğrenecek yaşa gelmeden, onlara seviyelerine uygun varlık bilgisi kazandırılmalıdır. (AB, s.95-97) Böylece pek çok şey hakkında bilgi edinen çocuk, anaokulundan çıkıp da okuma yazma öğrenmeye başladığı zaman, okuduklarını daha rahat bir şekilde anlar. Çünkü bunları, daha önce öğrendikleriyle ilişkilendirir. (AB, s.97-101)

Günümüzde okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri incelendiğinde Ahmet Mithat'ın düşünceleriyle olan benzerlik açıkça görülür. Bu amaç ve görevler Millî Eğitim Temel Kanunu'nda "Çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak; çocukları ilköğretime hazırlamak; şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak yetişme ortamı yaratmak; çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak" şeklinde belirtilmiştir.¹²⁰ Anaokullarının çocuk eğitimine sağladığı katkı göz ardı edilemez. Anaokulunu bitirerek ilköğretime başlayan bir çocuk; arkadaşlarını anlayacak, onlarla bir arada oynayabilecek, grup hâlinde çalışabilecek durumdadır. Temizlik, düzen, disiplin, yardımlaşma gibi birçok ahlaki ve sosyal alışkanlıklar kazanmıştır. Gördüğü, bilmediği her şey merakını uyandırır. Yeni şeyler ortaya koymak ve öğrenmek hususunda güçlü bir istek duyar.¹²¹

O dönemde ülkemizde anaokulu bulunmamasını üzüntüyle karşılayan yazar, bunun sebebi olarak sosyal şartlar yüzünden ülkemizde bu okullara henüz ihtiyaç duyulmamasını gösterir. Aynı zamanda anaokulları açılacak olsa bile annelerin çocuklarından ayrılmayı kabul etmeyeceklerini belirtir. (AB, s.103-106)

Ülkemizde 23 Temmuz 1908'den önce bazı vilayetlerde, bu tarihten sonra da İstanbul'da bazı özel anaokulları açılmış, resmi anaokulları ise Balkan Savaşlarından sonra açılarak yaygınlaşmaya başlamıştır.¹²² Günümüzde okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması kapsamında ilköğretim kurumlarında ana sınıfı açılması ve özendirici önlemlerle öğrenci sayısının artırılması konusu İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde yer almaktadır.¹²³ Alınan bu tedbirlerin yanı sıra sosyal hayatın değişmiş olması ve ebeveynlerin daha bilinçli hareket etmeleri sayesinde de anaokulları yaygınlaşmıştır.

¹²⁰ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türk Eğitim Sistemi 2007*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 2007, s.74; Millî Eğitim Bakanlığı, *MEB Okul Öncesi Eğitim Program (36-72 Aylık Çocuklar İçin)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s.10

¹²¹ Aimé Souche, *Yeni Pratik Pedagoji*, (Çev. Selahattin Odabaş), Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1977, s.216

¹²² Akyüz, Age., s.267-268

¹²³ İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, *T. C. Resmi Gazete*, 25212, 27 Ağustos 2003

Yazar, bir çocuğun okula başlaması için en azından altı yaşını, tam anlamıyla “öğrenci” sıfatını kazanabilmesi için de sekiz yaşını tamamlamış olması gerektiğini ifade eder. (AB, s.65) “Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi” adlı eserinde de aynı konuya değinen Ahmet Mithat, okul çağının altı-yedi yaşında başladığını belirtir. (ÇMU, s.29) Eğitim öğretimi tamamlama yaşından da bahseden yazara göre, gereği gibi eğitim öğretim almış olan bir kişinin on beş yaşına gelinceye kadar edindiği kazanımlar -o yaştan sonra öğrenimine devam etmeyecek bile olsa- onu toplumdaki bilgili insanlar arasına katar. Yani eğitim öğretim, gereken biçimde sürdürülürse on beş yaşında neredeyse tamamlanmış olur. (AB, s.134-135) Millî Eğitim Temel Kanunu incelendiğinde yirmi ikinci maddede “İlköğretim altı-on dört yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar, ilköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.”¹²⁴ ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Ülkemizde belirlenen zorunlu eğitim yaşı, Ahmet Mithat’ın, eğitilmiş bir bireyin yetişmesi için gerekli gördüğü eğitim öğretim yaşıyla benzeşmektedir.

Ahmet Mithat, ilkokuma yazma eğitiminin doğru zamanda verilmesi gerektiği üzerinde de durur. İçerisinde bulunduğu dönemde, doğumunun üzerinden dört yıl, dört ay ve dört gün geçen çocukların okula gönderildiğini ifade eden yazar, bu şekilde hareket eden ebeveynleri acelecilikle suçlar. (AB, s.63-64) Çocuğun altı yaşını tamamlamadan dikkatini harfler üzerinde yoğunlaştıramayacağına dikkat çeker. Yedi yaşından önce çocuğa okuma yazma öğretmeye çalışmanın onu boş yere yorup sağlığına zarar vereceğini belirtir. (AB, s.80-84) Sonuç olarak Ahmet Mithat, ilkokuma yazma eğitimi konusunda hayal ile uğraşılması, gerçekte ne zaman nelerin başarılabilceğinin değerlendirilerek verilecek eğitimin buna göre yürütülmesinden yanadır. (AB, s.89)

Yapılan araştırmalar, çocuklar dokuz yaşına ulaştıklarında, okula alınış yaşları açısından büyük olanların daha başarılı olduklarını, okula alındığı zaman yaşı küçük olanlarınsa daha fazla sınıfta kaldıklarını ortaya koymuştur. Ancak günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler çocukları da etkilemektedir. Böylece çocuklar henüz okula gitmeden “çevresel yazılımlar” denen trafik işaretleri, reklamlar, logolar vb. işaretleri öğrenmektedirler. Çevresel yazılımlar yoluyla çocuklar; yazının fonksiyonunu ve formunu anlayabilir, kelime hazinelerini geliştirebilir, harfleri ve hatta isimlerini tanıyabilirler.

¹²⁴ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

Böylece çocukların görsel algıları gelişir. Bu konuda, ebeveynlerin ve diğer yetişkinlerin çocuğa yapacakları rehberlik ve yardımın etkisi göz ardı edilemez. Çocuğa okunacak ve anlatılacak masal ve hikâyelerin katkısı da büyüktür. Bütün bunlar değerlendirildiğinde araştırmacılar, çocuğun altı yaş civarında okumaya hazır olduğunu düşünmektedirler. Ülkemizde de çocuklar altı yaşından itibaren birinci sınıfa alınmaktadır. Ancak okumaya hazır oluşla ilgili tek faktör takvim yaşı değildir. Bununla birlikte sağlık sorunları, beyin başatlığı, genel zekâ, zihinsel düşünme, özel bilişsel problemler, görsel ve işitsel ayırım, ilişkilendirici öğrenme, dikkat, sözel dil gelişimi gibi pek çok özellik de dikkate alınmalıdır.¹²⁵

Ahmet Mithat'a göre, okunanların tam olarak anlaşılması, okumayı öğrenmekten daha zordur ve bu nedenle daha uzun bir zaman gerektirir. On-on iki yaşından önce çocuğun okuduklarını tam olarak anlayamayacağını, bu nedenle öğretmenlerin öğrencilere açıklayıcı sorular sorarak metni kavramalarına yardımcı olmaları gerektiğini ifade eder. (AB, s.84-88)

Yeterli ön bilgiye sahip olmak, anlam kurmanın ön şartıdır. Öğrencinin ön bilgileri, kendisi ile okunacak metin arasında bir köprü oluşturmaktadır. Eğer ön bilgi yetersizliğinden bu köprü kurulamazsa anlama ya hiç olmaz ya da yetersiz olur. Okuduklarını anlamak, okumaktan çok daha zor bir süreçtir. Çünkü bu süreçte okuyucu yazar ile diyaloga girer. Yazarın söylemek istediklerini kendi kelime hazinesini kullanarak yeniden formüle etmeye çalışır. Okuma amacını değiştirir, kendi kendini kontrol ederek tahmin ve çıkarımlarda bulunur. Bu süreçte anlamın kurulabilmesi için yapılacaklardan biri de sorular sormaktır.¹²⁶

Ahmet Mithat, konuşma ve yazma becerileri hakkındaki bazı görüşlerini de okuyucuyla paylaşır. Konuşmayı, iletişimi sağlaması açısından ele alan yazar, bir insanın söze nereden başlayacağını bilmesi gerektiğini belirtir. (HP, s.83-84) Yazmanın da en az konuşmak kadar önemli olduğunu ifade eder. Çünkü bu sayede zaman ve çevre sınırı ortadan kalkar. (HP, s.97) Ahmet Mithat, yazma becerisinin gelişmesini sürekli alıştırmaya bağlar. (HP, s.79)

¹²⁵ Hayati Akyol, *Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001, s.23-30

¹²⁶ Kırkkılıç, Akyol (Ed.), *Age.*, s.25-29

Dil, sözcüklerin mantıksal ve anlamlı dizgi içinde bir araya gelmesinden oluşmuş bir iletişim aracıdır. Bununla birlikte dil, insanın yetişmesine, zihinsel bakımdan gelişmesine de yardımcı olur. Çünkü insan dille düşünür, çevresinde olup bitenleri dil aracılığıyla sezinler, sosyal ilişkilerini de yine bu vasıtayla sağlar. Bütün bunlar değerlendirildiğinde dil öğretiminin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkar. Bu bakımdan bireylere, ana dilini doğru ve kurallarına uygun olarak konuşma ve yazma becerisi demek olan okur-yazar kimliği kazandırılmalıdır. Böylece birtakım pratik bilgilere ulaşmaktan öte, insanı yaşamın her türlü koşuluna hazırlamak, üretici ve katılımcı kılmak; onun diğer insanlarla sosyal ilişkiler kurmasına, yakın ve uzak çevresini algılamasına aracı olmak; aydın ve entelektüel bir kimlik kazandırmak gibi pek çok işlev de gerçekleştirilir. Okur-yazar kimliğinin, yazınsal değeri yüksek eserleri okumakla ve yazma alıştırmalarıyla kazanılacağı düşüncesi, ana dili öğretimi yapanların ortak kanısıdır. Bu konuda öğretmenlere ve çocuk edebiyatı alanında eser veren yazarlara da büyük görev düşmektedir. Ayrıca aileler de çocuklarına okuma alışkanlığı kazandırmaya çalışmalıdır.¹²⁷

Ahmet Mithat'ın konuşma ve yazma ile ilgili olarak ileri sürdüğü bir diğer fikir, bu iki becerinin birbirinden bağımsız olduğu şeklindedir. Ona göre konuşma yeteneği güçlü olan bir kişinin yazması, yazma yeteneği güçlü olanınsa konuşması zayıftır. Çünkü yazmak, okumaktan çok daha uzun zaman alan bir eylemdir. Yazmaya zaman ayırmayan bir kişi daha fazla okuma fırsatı bulacağından, edindiği bilgiler ve düşünme gücü artar. Böylece daha başarılı bir konuşmacı olur. Yazmaya alışan bir kişi ise konuşma sırasında güçlük çeker. (HP, s.126-127) Oysa dil becerileri değerlendirildiğinde bunların anlama becerileri ve anlatma becerileri olarak ikiye ayrıldığı görülür. Dinleme, okuma ve görsel okuma anlama becerilerini; konuşma, yazma ve görsel sunu ise anlatma becerilerini oluşturur.¹²⁸ Bu dilsel beceriler birbirlerini destekler, besler, geliştirir.¹²⁹ Günümüzde tüm bu beceriler bir bütün olarak öğrenciye kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Yaş grubuna göre kitaplar hazırlanması, Ahmet Mithat'a göre dönemin en önemli ihtiyaçlarındandır. Çünkü çocuğun seviyesine inilmeden onun eğitimi konusundaki

¹²⁷ Şerif Aktaş, Osman Gündüz, *Yazılı ve Sözlü Anlatım Okuma-Dinleme Konuşma-Yazma*, 11. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s.17-25

¹²⁸ Kırkkılıç, Akyol, Age., s.49

¹²⁹ Nas, Age., s.46

hedeflere ulaşamaz. Tercüme eserlerde de aynı konuya dikkat edilmelidir. Çünkü o eserde belirtilen yaş grubu, bizim ülkemizdeki çocukların seviyesiyle örtüşmeyebilir. Ülkeler arasındaki eğitim öğretim farkı bu açıdan dikkate alınmalıdır. (AB, s.143-144) Çocuklar için yazılan bir kitap, hangi yaş grubuna hitap ediyorsa, o yaştaki çocukların ihtiyaç ve seviyeleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır. (AB, s.145-146)

Yaş gurubuna göre kitaplar hazırlanması ihtiyacı, uzun bir müddet karşılanamamıştır. Türkiye’de çocuk edebiyatıyla ilgili ilk ciddi girişimlere II. Meşrutiyet’ten sonraki dönemde rastlanır. Cumhuriyet döneminde ise çocuk edebiyatına yöneliş, yeni değerleri çocuklara kavratma ideali ve onları bu değerler doğrultusunda erdemli insanlar olarak yetiştirme amacıyla ilgilidir. Bu dönemde daha ziyade büyüklerin gözüyle ve kalemiyle çocuk dünyasına yaklaşma gayretleri görülür. Yine bu dönemde hem şiir hem roman ve hikâyede Türk çocuk edebiyatı kayda değer bir gelişme gösterir.¹³⁰ Günümüzde ise çocuklar için yazılan eserlerden oluşan bir edebiyatın daha belirgin biçimde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çocukluk çağının ruhsal özelliklerini iyi bilen yazar ve ressamın yetişmesi ile dünya çocuk edebiyatı alanına giren eserler hem nitelik hem de nicelik bakımından büyük bir gelişme göstermiştir. Ülkemizde de son otuz-otuz beş yıl içinde bu alanda dikkate değer ilerlemeler olmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı’nın yanında birçok yayınevi, banka ve kurum çocuk kitabı ve dergisi yayımına girişmiş bulunmaktadır.¹³¹ Bu alanda yaşanan gelişmeler, yayınlanan çocuk kitaplarının hem içerik hem de biçim yönünden daha büyük bir titizlikle hazırlanmasını sağlamıştır. Özellikle son dönemlerde, bu kitapların hangi yaş grubuna hitap ettiği de üzerlerinde belirtilmektedir. Bu konuda, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenciler için başlatılan “100 Temel Eser” uygulamasının sağladığı katkıya da değinmek yerinde olacaktır.

Ahmet Mithat, çocuğa verilecek eğitim öğretimde, onun ön bilgilerinin dikkate alınması gerektiğini vurgular. Çünkü çocuk, yeni bilgileri daha önce öğrendiklerinin üzerine bina edecektir. (AB, s.146-147) Bir değerlendirme yapıldığında, öğrenmenin birikimli bir süreç olduğu görülür. Öğrenci yeni bilgi ve becerileri, daha önce edindiği veya

¹³⁰ Şimşek, Age., s.210-212

¹³¹ A. Ferhan Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, 7. bs., Anı Yayıncılık, Ankara 2001, s.4

yüz yüze geldiği yaşantılar üzerine kurar veya onlarla ilişkilendirerek öğrenir. Bu nedenle öğrenme süreci planlanırken bu durumun dikkate alınması, ders planının öğrencilerin daha önce öğrendiği bilgilerin üzerine kurulması beklenir.¹³²

Ahmet Mithat, bir şeyi sadece görerek öğrenmeyi gerçek bir öğrenme olarak kabul etmez. Ona göre asıl öğrenme, yaparak öğrenmedir. (ÇMU, s.238-239) Uygulamalı eğitimden yana bir tavır sergileyen yazar, doğacı eğitimi kısmen yararlı bulur. (AB, s.53-55) J. J. Rousseau tarafından ortaya konan bu eğitim anlayışı, öğrenci merkezli ve demokratik bir eğitim öğretim ortamını, kişinin ilgi ve yeteneklerine göre düzenlenen öğrenmeyi savunur. Natüralizme göre öğrenci, bizzat yaparak ve yaşayarak öğrenmelidir. Hazır bilgiye konmamalı, o bilgiyi keşfederek öğrenmeli, böylelikle düşünüp sonuca varmaya alışmalıdır. Yine bu anlayışa göre, çocuk büyüyene dek ona hiçbir dini inanç, ahlaki değer yargısı verilmemelidir. O, bütün bunları kendi mantığıyla oluşturmalıdır.¹³³

Bir yandan doğacı eğitimden olumlu bir şekilde bahseden Ahmet Mithat, diğer yandan da ahlakçı bir tavır sergileyerek, kendi döneminde Batıda uygulanan şekliyle laik eğitime karşı çıkar. Çünkü ona göre laik eğitim, ahlak anlayışının sarsılmasına ve aile kavramının ortadan kalkmasına sebep olur. (HP, s.190-191) Yazara göre okulların manevi durumu, dinine bağlı bir ailenin durumuna benzemelidir. Aksi hâlde orada yetişecek öğrenciler, gerekli ahlak eğitimini alamazlar. (HP, s.189-190) Ahmet Mithat'ın bu düşüncesi günümüz eğitim anlayışıyla örtüşmemektedir. Çünkü Türk millî eğitiminde laiklik esastır. Ahlak eğitimi ise ilk ve ortaöğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle verilmektedir.¹³⁴ Ahmet Mithat Efendi'nin Batılı anlamda laik eğitime bakışı ile çağdaş eğitim anlayışı arasındaki farklılık, laikliğin günümüzdeki yorumuyla yakından ilgilidir.

Ahmet Mithat, yatılı okulların önemine inanan bir kişidir. Bu okulları, bütün öğrencilerin tek bir ailenin fertleri gibi yaşayarak eşit oldukları eğitim kurumları olarak tanımlar ve onları birer aileye benzetir. (HP, s.187) Ona göre, halkın terbiyesinin istenen seviyeye getirilmesi (AB, s.57-58), eski medeniyetin değiştirilip yeni bir medeniyet ortaya konması (HP, s.185) ancak yatılı okullarla mümkündür.

¹³² H. Ömer Beydoğan, *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*, Eser Ofset, Erzurum 2001, s.4

¹³³ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, 7. bs., Anı Yayıncılık, Ankara 2005, s.109-110

¹³⁴ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

Günümüzde yatılı okullar yaygınlaşmıştır. İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde "nüfusu az, dağınık, okulu bulunmayan yerleşim yerlerindeki zorunlu öğrenim çağındaki öğrencilerin parasız yatılı, bu okulun bulunduğu çevresindeki öğrencilerin gündüzlü olarak eğitim-öğretim gördükleri ilköğretim okulu"¹³⁵ olarak tanımlanan Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) ile eğitim öğretimin yaygınlaştırılması ve zorunlu eğitim çağındaki çocuklara bu eğitim imkânının sağlanmasına çalışılmaktadır. Okulu bulunmayan, öğrenci yetersizliği nedeniyle okulu kapatılan yerleşim birimlerindeki öğrenciler ile birleştirilmiş sınıfları bulunan okullarda beşinci sınıfı tamamlayan ve taşınmalı ilköğretim kapsamına alınmayan zorunlu eğitim çağındaki öğrenciler de Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına alınmaktadırlar.¹³⁶ Ancak yapılan araştırmalar, okulsuz yerleşim birimlerinin okullaştırılması için çözüm olarak görülen Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının, hedeflerine tam olarak ulaşamadığını göstermektedir. Bu okullara devam eden öğrencilerle ilgili olarak yapılan bir çalışma, Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının kuruluş yerlerinin doğru seçilmediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu okullara yapılan harcamalar da hedefine ulaşmamaktadır.¹³⁷ Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ile diğer ilköğretim okullarının toplumsal fonksiyonlarını gerçekleştirme düzeylerinin karşılaştırıldığı bir diğer çalışma, Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının geride olduğunu göstermektedir. Eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini sağlamada önemli bir eğitim kademesi olarak görülen bu okullar, araştırma bulgularına göre, istenen toplumsal fonksiyonlara ulaşamamıştır. Aynı araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, özellikle merkezdeki ilköğretim okulları, Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına oranla ilköğretimin toplumsal fonksiyonlarını daha ileri düzeyde gerçekleştirmektedir.¹³⁸

Yazar hem öğretim hem de özellikle eğitim açısından gündüzlü eğitim kurumlarını yatılı okullar karşısında yetersiz bulur. Bununla birlikte, çocuklarına gereken eğitimi veremeyecek durumdaki aileler düşünüldüğünde bu kurumların da gerekli olduğunu belirtir. (AB, s.57-58) Yatılı okulların daha etkili olma sebebini ise aileye bağlar. Çünkü

¹³⁵ İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, *T. C. Resmi Gazete*, 25212, 27 Ağustos 2003

¹³⁶ İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, *T. C. Resmi Gazete*, 25212, 27 Ağustos 2003

¹³⁷ Durmuş Kılıç, *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ile Diğer İlköğretim Okullarının Toplumsal Fonksiyonlarını Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması (Erzurum Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, s.30-34

¹³⁸ Kılıç, Age., s.117-130

diğer okullarda, öğrenci evine gittiği zaman kendi ailesinin davranış sistemine geri döner. Oysa yatılı okullarda öğretilenler, öğrencinin ailesiyle geçirdiği zaman daha az olduğundan, süreklilik kazanarak kalıcı olur. Yazar, öğrencinin edindiği davranışların kalıcılığını sağlamak için ailesiyle görüşme süresinin en aza indirilmesi gerektiği kanaatindedir. (HP, s.185-186)

Bir öğrencinin evde ailesiyle birlikte geçirdiği vaktin, okulda geçirdiğinden daha fazla olduğu aşikârdır. Bu durum günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Fakat bu gerçek karşısında, öğrencinin ailesiyle geçen zamanını kısıtlamak yerine, eğitim öğretim konusunda aile ile iş birliğine gidilmiştir. Millî Eğitim Temel Kanunu'nda da aynı konuya değinilmiş ve "Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak için okul ile aile arasında iş birliği sağlanır." ifadesine yer verilmiştir.¹³⁹ İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde ise okul-aile birliği, okul ile aile arasındaki bütünleşmeyi, dayanışmayı ve iş birliğini sağlamak amacıyla yönetici, öğretmen ve velilerden oluşan birlik olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁰

Bunların yanı sıra günümüzde aileler çok daha bilinçli olduklarından, çocuklarının okulda edindiği davranışları sürdürmeleri için gereken ortamı sağlamaktadırlar. Yapılan araştırmalar, çocukların okuldaki öğrenmelerine sürekli olarak yardımcı olan ebeveynlerin çocuklarının daha başarılı olduklarını göstermektedir. Ailenin desteği, fiziki çevre, evdeki çalışma alışkanlıkları ve ailenin okula karşı tutumu, öğrencinin okul başarısını etkileyen faktörlerdir. Bu sebeple öğretim; aile, öğrenci ve okul arasındaki karşılıklı dayanışmadan oluşan bir süreç hâline getirilmeye çalışılmaktadır.¹⁴¹

Yabancı dil öğretimi, Ahmet Mithat'ın ısrarla üzerinde durduğu konulardanıdır. O, dönemin yaygın dili olan Fransızcanın öğrenilmesini gerekli görür. (POS, s.34) Erkeklerin okullarda bu dili öğrendiklerini belirten yazar, kızlara da mutlaka Fransızca öğretilmesi gerektiğini vurgular. Öğrenilen bu dil, yabancılarla iletişim kurmayı sağlayacağı gibi diğer ülkelerde yaşanan gelişmelerin takip edilmesini de kolaylaştırır. Ayrıca Fransızca olarak yazılmış pek çok önemli kitap mevcuttur. Bunlardan faydalanabilmek için de bu dili öğrenmek yararlıdır. (POS, s.35) Ahmet Mithat, evlenilecek kişide bulunması gereken

¹³⁹ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

¹⁴⁰ İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, *T. C. Resmi Gazete*, 25212, 27 Ağustos 2003

¹⁴¹ Remzi Y. Kınal, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, 2. bs., Eser Ofset, Erzurum 1999, s.14

özelliklerin arasında Fransızca bilmek maddesine de yer verir. (POS, s.36) Tüm bunlarla birlikte yazar, öncelikle ana dilin mükemmel derecede bilinmesi gerektiği görüşündedir. (HP, s.9)

Bilindiği gibi yabancı dil eğitimi hem sosyo-ekonomik hem de teknolojik yönden, bireylerin kendilerini geliştirmelerinde ve geleceklerini yönlendirmelerinde çok önemli bir rol oynar. Bu nedenle, çok sayıda gelişmiş ülkede yabancı dil öğretimine çocuk yaşlardan itibaren başlanır. Ülkemizde de eğitim sistemimiz içerisinde, öğrencilere bir yabancı dilin mümkün olduğunca erken çağlardan itibaren kazandırılması amacıyla, ilköğretim dördüncü sınıftan itibaren İngilizce eğitimi gerçekleştirilmektedir.¹⁴² Bu dersler ilköğretimin birinci kademesinde de branş öğretmenleri tarafından yürütülmektedir.

Eğitim öğretimin geliştirilmesi, Ahmet Mithat'ın önemle ele aldığı bir diğer konudur. Ona göre, okulların hem eğitim hem de öğretim açısından daha iyi seviyeye getirilmesi için sürekli bir çalışma şarttır. (HP, s.189; AB, s.52-53) Böyle bir çalışmanın son derece gerekli olduğu ortadadır. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da daha iyiye ulaşmak için çalışmak zorunludur. Ülkemizde millî eğitimi geliştirmek için -yazarın belirttiği gibi- sürekli bir çalışma sürdürülmektedir. Bu konuya, Millî Eğitim Temel Kanunu'nun on üçüncü maddesinde değinilmiştir. Buna göre “ Her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metotlarıyla ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir. Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli olarak gelişme ve yenileşmenin sağlanması bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır.”¹⁴³

Ahmet Mithat, okulu, insanlar için manevi ve medeni âlemin çıkış noktası olarak kabul eder. Okuldan alınacak bilim ve düşünce ile aydınlanmamış kişilerin, hayvandan pek de farkları olmadığını belirtir. (HP, s.184-185) Okulu, babaların çocuklarıyla ilgili eğitim öğretim görevini vekâleten yürüten bir kurum olarak kabul eder. (AB, s.45-46) Ona göre, bir milleti oluşturan birimler artık aileler değil okullardır. (HP, s.188) Gereği gibi düzenlenip ihtiyacı karşılayacak şekilde açılan okullar, eğitimin gelişmesini ve buna bağlı

¹⁴² Mirici, Age., s.3-4

¹⁴³ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

olarak da medenileşmeyi sağlar. (AB, s.50) Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, okulun son derece önemli bir kurum olduğu inancındadır.

İnsanoğlunun ilk dönemlerinde, eğitim denilince akla aile gelirdi. Çünkü öğrenilmesi gereken bilgi ve beceriler sınırlıydı. Her çocuğun bu bilgi ve becerileri ailesinden edinmesi mümkündü. İnsanların tabiat ve sosyal çevre ile olan ilişkilerinin nicelik ve niteliğinin değişmesi, öğrenilmesi gereken bilgi ve becerilerin de artmasını sağlamıştır. Bu değişim sürecine bağlı olarak ailede verilecek eğitimin yanı sıra usta-çırak ilişkisi çerçevesinde ve daha çok beceri kazandırmaya yönelik bir eğitim uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise okul eğitimine benzer uygulamalar ortaya çıkmış ve zamanla okul eğitimi insanın eğitiminde temel öge olarak yerini almıştır.¹⁴⁴

Günümüzde okur yazarlık oranı; ilk, orta ve yüksek öğretimde okullaşma oranı; eğitim teknolojisinin yaygınlık derecesi; eğitim ve öğretim programlarının niteliği gibi pek çok ölçütle belirlenen eğitim düzeyinin yükseltilmesi, bütün toplumsal, ekonomik, yönetsel ve siyasal gelişmeler, kısacası kalkınma için bir ön şart olarak düşünülmektedir. Başka bir deyişle başarılı kalkınma süreci, bir toplumu değişim bilincine kavuşturmaya dayanır. Değişim bilincine kavuşmak ise eğitimle mümkündür.¹⁴⁵ Eğitim ile kalkınma arasında doğrusal ilişkiler olduğu bilimsel araştırmalarla da ortaya konmuştur. Toplumsal ve ekonomik göstergelerin, okur yazarlık oranı yükseldikçe olumlu, okur yazarlık oranı düştükçe olumsuz yönde değiştiği saptanmıştır.¹⁴⁶

Yazara göre öğretmen, anne babaların çocuklarıyla ilgili manevi görevlerini gerçekleştiren bir vekildir. (AB, s.48-49) Ahmet Mithat, öğretmenin sistem içerisindeki yerine dikkat çekerek, okulun varlığını öğretmenin varlığına bağlar. Okullardan beklenen başarının kazanılmasını, alanında uzman öğretmenlere ve eğitim öğretimin doğru vasıtalar kullanılarak gerçekleştirilmesine bağlar. (AB, s.49-50) Yazara göre öğrenciler, sadece kitaptan öğrenemezler. Öğretmenin soracağı sorulara ve yapacağı açıklamalara ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle öğretmen olmadan öğrenme de olmaz. (AB, s.87-88)

Okul eğitiminin öğrenciden sonraki temel ögesi öğretmendir. Eskiden öğretmen, bilginin tek kaynağı ve aktarıcısı konumundaki kişi olarak kabul edilmekteydi. Oysa

¹⁴⁴ Kıncal, Age., s.1

¹⁴⁵ Yahya Kemal Kaya, *Eğitim ve Kalkınma*, Bilim Yayıncılık, Ankara 1998, s.3

¹⁴⁶ Kaya, Age., s.14-15

günümüzde öğretim süreci içerisinde öğrencileri yönlendiren, onların karşılaştıkları güçlükleri gidermelerine yardımcı olan bir rehber konumundadır. Eğitim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak öğretmenin yükü azalmakta, buna karşılık, öğrencileri bireysel özelliklerine uygun olarak yönlendirme ve karşılaştıkları güçlükleri giderme hususundaki sorumlulukları artmaktadır.¹⁴⁷ Görüldüğü gibi öğretmen, eğitim öğretim süreci içerisindeki önemini korumaktadır. Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 43. maddesinde yer alan "Öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir."¹⁴⁸ şeklindeki tanım da bunu gösterir niteliktedir.

Ahmet Mithat'ın eğitimle ilgili görüşlerinin arasında şiddet konusundaki fikirleri dikkat çekicidir. O, eğitim öğretimin gereği gibi sürdürülmesi için bazı durumlarda hem evde hem de okulda uygulanan şiddeti onaylamıştır. Çünkü yazara göre bu eylem, çocuğun iyiliği düşünülerek gerçekleştirilir. (HP, s.191-192)

Kişi ve grupların davranışlarını öğrenmeye uygun duruma getirme olarak tanımlanan disiplin, toplumumuzda genellikle baskı ve dayak olarak algılanmıştır. Eskiden sınıfta sessizliğin yüksek sesle, baskı ve dayakla sağlanabileceği yaygın bir inanıştı. Oysa günümüzde çok daha farklı bir disiplin anlayışı söz konusudur. Sınıfta hoşgörü ve sevgiye dayalı, demokratik bir ortamın öğrenci üzerinde daha etkili olduğu düşüncesi hakimdir. Eskiden büyükler ve öğretmenler tarafından konan kurallar, günümüzde öğrencinin psikolojik gelişim düzeyine uygun olarak ve onun görüş ve davranışları esas alınarak hazırlanmaktadır. Bu konuda öğrenci-öğretmen iş birliği esastır. Günümüz eğitim anlayışına göre iyi bir disiplin; uygun eğitim programı, çağdaş bir rehberlik, sağlıklı bir aile-okul ilişkisi, alanında uzman ve hoşgörülü bir öğretmen, öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun bir okul ortamıyla sağlanabilir.¹⁴⁹

Çocuğa evde verilen eğitimde de şiddetin yeri yoktur. Uzmanlar, çocuğu döverek terbiye etmekten kaçınılması gerektiğini ifade etmektedirler. Çünkü böyle bir eylem çocuğun eğitimine katkı sağlamaz, aksine onun duygu ve davranışları üzerinde pek çok olumsuzluğa sebep olur.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Kıncal, Age., s.177

¹⁴⁸ Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973

¹⁴⁹ Doğan, Age., s.157

¹⁵⁰ Sefa Saygılı, *Ruhen ve Bedenen Sağlıklı Çocuk Yetiştirmek*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2007, s.94-95

Ahmet Mithat, eserlerinde gençlerin eğitimi konusunu da işler. Bu konunun önemi üzerinde durur ve özellikle de genç kızların eğitilmesinin gerekliliğini vurgular. (AB, s.37-39; POS, s.5-7, 34-37; HP, s.9, 26-27, LR/AK, s.826) Aynı zamanda kadın eğitiminin de bir zorunluluk olduğunu belirtir. (AB, s.37-39; POS, s.159-160, 163-166, 168; ÇMU, s.65-66) Bu fikirleri, yazarın ne kadar ileri görüşlü olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak kızların eğitimi ile ilgili sorun hâlâ gündemdedir. Türkiye’de ilköğretimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması için sürdürülen kampanyalardan biri de “Haydi Kızlar Okula” kampanyasıdır. Bu, MEB-UNICEF iş birliği ile yürütülen “Kız Çocuklarının Okullaştırılması Projesi” kampanyasıdır. Bu proje ile ilköğrenim çağındaki kız çocuklarının % 100 okullaşmaları; eğitim sistemi dışında kalan, okulu terk eden ya da devamsızlık yapan öğrencilerin ilköğretime kazandırılması amaçlanmaktadır.¹⁵¹

Yazarın eğitimle ilgili ileri sürdüğü tüm bu fikirler ve bulunduğu tespitler dönemin eğitim durumunu gözler önüne sermektedir. Yapılan karşılaştırma, Ahmet Mithat’ın eğitim konusundaki düşüncelerinin çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla benzerliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte okuma yazmanın bağımsızlığı, laiklik, şiddet gibi birkaç noktada günümüz eğitim anlayışıyla örtüşmeyen fikirleri de vardır.

---

¹⁵¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Age., s.91-92

SONUÇ

Ahmet Mithat 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başında yaşamış bir Türk aydınıdır. Daha çok siyaset yörüngesinde hareket eden dönemindeki diğer edebiyatçılardan ayrılır. Çünkü o, bir değişimin yaşanabilmesi için öncelikle toplumu bu değişime hazırlamak gerektiği düşüncesini savunmuş ve kalemini bu amaca hizmet etmek için kullanmıştır. Bu amaçla gazete makalesi, roman, hikâye, tiyatro, ders kitabı, pedagojiye ait kitaplar, tercüme ve telif eserler yazmıştır. Medeniyet değiştirme olayını halka aktarmak ve yeni medeniyeti çeşitli yönleriyle tanıtmak konusunda çaba harcamıştır.

Eserlerinde çocuk eğitiminden kadın ve gençlerin eğitime, gerçek anlamda Batılılaşmadan batıl inançlara, kadın haklarından topluma hizmet fikrine, din ve felsefeden tarih ve müziğe kadar geniş bir konu yelpazesine yer veren Ahmet Mithat, halkı bu konularda bilinçlendirmeye çalışmış, bunu yaparken de halk diliyle, halkın seviyesine ve zevkine uygun bir üslup kullanmıştır. Dilde sadeleşmeyi savunmuş, yazılanların daha çok kişiye ulaşmasını, uygulanacak bu sadeleşmeye bağlamıştır.

Ahmet Mithat, yazdıklarıyla halkı hem eğlendirmiş hem de eğitmiş, onlara okuma zevk ve alışkanlığını kazandırmıştır. Eğitim ve öğretimi medenileşmenin tohumu olarak kabul eden yazar, eğitim alanında ileri sürdüğü fikirlerin yanı sıra yaptığı uygulamalarla da dikkat çekmiştir. Eğitim konusundaki eksiklikleri dile getirmiş, yeni yöntemlerin bilinmemesini, eğitim alanındaki kitapların dilimize tercüme edilmemesini, ülkemizde bu alanda yeterince çalışma yapılmamasını eleştirmiştir. Rodos'ta sürgündeyken ortaya koyup geliştirdiği öğretim yöntemini bir kitap hâline getirmiş, bu yöntem beğeni toplayarak pek çok okulda uygulanmıştır. Rodos'ta kurduğu Medrese-i Süleymaniye, Ahmet Mithat'ın eğitim anlayışının somut örneğidir.

Çocuklarının ve torunlarının eğitim öğretimini de kendisi gerçekleştiren yazar, ömrünün son yıllarını yine öğretmenlik yaparak geçirmiş, görevi başında bir öğretmen olarak hayata veda etmiştir.

Ahmet Mithat'ın eğitim öğretim alanındaki bilgi ve tecrübesi, dikkatimizi onun doğrudan doğruya bu alanda yazdığı kitaplara yöneltmiştir. Bu çalışmada incelenen "Hikmet-i Peder", "Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi", "Çocuk Melekât-ı

Uzviye ve Ruhîyesi”, “Peder Olmak Sanatı”, “Ana-Kız” ve “Babalar Oğullar” adlı eserleri yazarın, kendi çağının ilerisinde bir eğitim anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Bu kitaplar çerçevesinde ortaya konan fikirler çocuk eğitimi, dil eğitimi, düşünce eğitimi, okulda eğitim, eğitimde şiddet, gençlerin eğitimi, konuşma ve yazma eğitimi, kadın eğitimi, erkek eğitimi, aile eğitimi, sağlık eğitimi ve toplum eğitimi konularıyla ilişkilidir.

Ailenin, toplumun, ülkenin ve nihayet tüm insanlığın geleceğini şekillendirecek olması dolayısıyla çocuk, Ahmet Mithat’ın eserlerinde en önemli yere sahiptir. Her şeyin merkezinde o vardır. Bu nedenle çocuk eğitimi, son derece önemli bir konudur. Yazara göre çocukların gereği gibi eğitilebilmeleri için öncelikle fiziksel ve ruhsal yönleriyle tanınmaları şarttır. Ancak bu yolla onlara doğru bir eğitim verilebilir. Ahmet Mithat bu amaçla “Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi” adlı kitabı yazdığını ifade eder. Bu eserde çocuğun zihinsel ve bedensel gelişiminden söz eder, hangi yaşlarda neleri başarabileceğine değinir, aynı zamanda bebek bakımı konusunda da bazı bilgiler verir. Ahmet Mithat’ın çocuk eğitimi konusundaki görüşlerine incelenen diğer eserlerinde de yer verdiği görülmüştür. Buna göre yazar, çocuk eğitiminde hayalin yeri olmadığını, bu hususta gerçekçi davranılarak çocuğun yaş ve seviyesine uygun bir eğitim verilmesi gerektiğini vurgular. Çocuğu eğitme konusunda aceleci davranmak ve ondan başarabileceğinin üstünde beklentilerde bulunmak çocuğu yoracak, sağlığını olumsuz yönde etkileyecek; eğitimi geciktirmek ise yanlış davranışlar edinmesine sebep olacaktır. Bu nedenle iki yaşını tamamlayan çocuğa, ciddi anlamda bir eğitim vermeye başlanmalıdır. Çocuğa verilecek ahlak ve terbiye eğitiminde ise sözlerden ziyade davranışlar etkilidir. Bu yüzden anne ve baba, çocuğa iyi örnek olmak zorundadır. Ahmet Mithat’a göre ebeveynlere, çocuk yetiştirme konusunda yazılacak kitaplarla yol gösterilmelidir. Kendisi de “Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi” ve “Babalar Oğullar” adlı kitaplarını bu amaçla kaleme aldığını ifade eder. Çocuk eğitimine yönelik kaynaklardan da söz eden yazar, bu konudaki eksiklikleri dile getirir, çocuklar için yaş gruplarına göre kitaplar hazırlanması gerektiğini belirtir.

Ahmet Mithat, her bireyin ana dilini mükemmel derecede bilmesi gerektiği görüşündedir. Bununla birlikte bir yabancı dil bilmeyi de zorunluluk olarak kabul eder.

Dönemin yaygın dili olan Fransızcanın öğretilmesini hem kızlar hem de erkekler için gerekli görür.

Kişinin düşünce dünyasının çocukluktan itibaren şekillenmeye başladığını belirten yazar, hem çocuklara hem gençlere hem de kadınlara düşünce eğitimi verilmesinden yanadır. Bu eğitimi verecek olansa bir baba ya da eş olarak erkektir. Baba, çocuklarına düşünce eğitimi vermelidir, çünkü bir babadan evladına kalacak olan miras fikirdir. Bir koca da eşine belli bir düşünce eğitimi vermelidir. Çünkü ailenin kurulup muntazam bir şekilde varlığını sürdürmesi, dünyaya gelecek çocukların gereği gibi yetiştirilmesi eşler arasındaki fikir birliğine bağlıdır. Ayrıca okullar da öğrencilere sağlam fikirler kazandırma görevini üstlenirler. Bunlarla birlikte Ahmet Mithat, okuyucularına sonsuz yaşam fikrini benimsetmeye de çalışır. İnsanların öldükten sonra da isimleriyle yaşamaya devam edebileceklerini belirterek, bunu sağlamak için topluma faydalı işler yapılması gerektiğini ifade eder.

Yazar, bir insanı hayvadan ayıran özelliğin eğitim olduğunu belirtir. Ona göre, milleti oluşturan unsur, aile değil okuldur. Kalkınma ve medenileşmeyi okullar sağlar. Bu nedenle incelenen kitaplarında okulda eğitim konusuna da önemli bir yer ayıran Ahmet Mithat; okula başlama yaşından anaokullarına, yatılı okullardan eğitimde laikliğe, öğretmenden eğitim öğretimin geliştirilmesine kadar pek çok açıdan bu konudaki fikirlerini ortaya koyar. Ona göre, bir çocuğun okula başlaması için en azından altı yaşını tamamlamış olması gerekir. Fakat bu yaştan önce anaokuluna gönderilmesi ve orada verilecek eğitim öğretimden yararlanması da son derece önemlidir. Orada edineceği varlık bilgisi, çocuğu sadece kendi çevresiyle sınırlı kalmaktan kurtaracak, ilkokuma yazma konusunda kolaylık sağlayacak ve okuduklarını anlamasına yardımcı olacaktır. O dönemde anaokullarının yaygın olmamasını eleştiren yazar, bunun sebebini sosyal şartlara ve annelerin çocuklarından ayrılmak istememelerine bağlar. Yatılı okulları gündüzlü okullarla karşılaştırır, yatılı okulların verdiği eğitim öğretimi daha kalıcı bulur. Bunun sebebi, yatılı okullarda öğrenci-aile münasebetlerinin daha kısa süreli olmasıdır.

Verilecek eğitim ve öğretimin geliştirilmesi için sürekli çalışmak gerektiğini vurgulayan Ahmet Mithat, okulu ve öğretmeni, çocukla ilgili manevi görevlerin gerçekleştirilmesinde babanın vekilleri olarak kabul eder. Eğitimde şiddet konusuna da

değindir, evde ve okulda bazı durumlarda şiddet uygulamayı çocuğun iyiliği için gerçekleştirilen bir eylem olarak kabul eder, bu duruma karşı çıkmaz.

Gençlerin eğitimi, Ahmet Mithat'ın incelenen eserlerinde karşımıza çıkan bir diğer konudur. Genç erkeklerin eğitimi konusunu ahlak eğitimi, evlilik ve yetişkinlerin tecrübelerinden yararlanma açılarından ele alan yazar, daha çok genç kızların eğitilmesinin gereği üzerinde durur. Ona göre, bir genç kıza hem eğitim hem de öğretim verilmeli, aynı zamanda evlendiğinde evini idare etmesine yardımcı olacak donanım da kazandırılmalıdır.

İncelenen eserlerinde yazar, konuşma ve yazma eğitimine de değinir. Ahmet Mithat, bu iki becerinin sürekli çalışılarak geliştirilebileceğini söyler, bununla birlikte ikisini birbirinden bağımsız beceriler olarak kabul eder. Ona göre iyi bir konuşmacının yazma becerisi, yetenekli bir yazarınsa konuşma becerisi zayıftır.

Kadınları sürekli bir çocukluk hâlinde kabul eden ve bu nedenle onları erkeklerin sorumluluğu altında gören Ahmet Mithat, bu yüzden onlara fazla mesuliyet yüklemeyi. Ancak kadınların eğitilmesini de zorunlu bulur. Çünkü geleceği ellerine teslim edeceğimiz çocuklar, ilk eğitimlerini annelerinden alırlar. Fakat kendi dönemini değerlendiren yazar, anneleri bu eğitimi verebilecek yeterlilikte bulmaz. Bu nedenle onların bu görevini babalara ait bir sorumluluk olarak kabul eder. Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesini savunan Ahmet Mithat, aynı zamanda kadınlara yönelik yanlış kanıları da ortadan kaldırmaya çalışır.

Eğitim, sosyal konum ve sahip olunan haklar açısından bir değerlendirme yapıldığında, günümüz kadınlarının o dönemle mukayese edilemeyecek kadar iyi durumda olduğu görülür. Çağımızda anneler, çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenebilecek konumdadırlar.

Erkek eğitimi, incelenen eserlerde çok az yer tutmuş, bu konuya sadece ahlak açısından yaklaşmıştır. Bunun sebebi, Ahmet Mithat'ın erkeklerin gerekli eğitimi okul ve kitaplar vasıtasıyla almış olduklarına dair düşüncesidir. İncelenen eserlerde erkek, bir baba ya da eş sıfatıyla eğitim öğretim veren kişi olarak karşımıza çıkar.

Yazar, çocuğu merkezde kabul ettiğinden, çocuğun içerisinde yetişeceği aileye de ayrı bir önem verir. Bu nedenle incelenen eserlerde en geniş yeri aile eğitimi tutmuştur. Anne ve babanın çocuk üzerindeki haklarının, onunla ilgili vazifelerinden kaynaklandığını

ifade eden Ahmet Mithat, bu hak ve görevleri ayrıntılı olarak ele alır. Çocuğun gereği gibi yetiştirilmesi için onunla ilgili maddi ve manevi görevlerin en iyi şekilde yerine getirilmesi gerektiğini belirtir. Eşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarından da bahseder. Kurulacak ailenin sağlam temeller üzerine oturtulmasını yapılacak evliliğe bağlayarak, evlilikte dikkat edilmesi gereken hususları sıralar. Evliliğin asıl amacının muntazam bir yuvada çocuk yetiştirmek olduğuna dikkat çeker. Boşanma konusunu değerlendirir, erken yaşta yapılacak evlilikleri doğru bulmaz, evlenecek kişilerin birbirlerini tanımaları gerektiği hakkında görüş bildirir.

Okuyucuyu sağlık konusunda bilgilendirmeye çalışan Ahmet Mithat, sağlığı korumanın önemi üzerinde durur. Doktora danışmadan ilaç kullanmanın sakıncasına değinir ve doktor tarafından önerilecek tedaviye harfiyen uyulması gerektiğini vurgular. Zararlı alışkanlıkları ve evlilik dışı ilişkileri sağlık açısından da değerlendirir, bunların sakıncaları üzerinde halkı bilinçlendirmeye çalışır.

Yazarın “Toplum Eğitimi” başlığı altında sunulan düşünceleri ise batıl inançlar, Batılılaşmanın gereği gibi algılanması, topluma hizmet fikri konularından oluşmaktadır.

İncelenen eserlerinde Ahmet Mithat’ın günümüz eğitim anlayışıyla örtüşmeyen bazı fikirleri de tespit edilmiştir. Günümüz eğitiminde şiddetin yeri yoktur. Öğrenci merkezli, öğrenciyi aktif kılan ve onun kendini özgürce ifade etmesine olanak tanıyan bir eğitim öğretim ortamı söz konusudur. Eğitimde laiklik ilkesine uyulmaktadır. Oysa Ahmet Mithat, eğitimde şiddeti onaylamıştır. Bunun sebebi değerlendirildiğinde geleneksel eğitim anlayışının etkisi de hissedilir. Aynı zamanda yazar, kendi döneminde Batıda uygulanan şekliyle eğitimde laikliğe karşı çıkmıştır.

Ahmet Mithat, konuşma ve yazma becerilerini birbirinden bağımsız beceriler olarak ele almıştır. Hâlbuki günümüzde dinleme, okuma, konuşma, yazma ve bunlara ek olarak görsel okuma ve yazma becerileri bir bütün olarak düşünülmekte ve öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Yazar, okulda verilen eğitim öğretimin kalıcı olmasını sağlamak için öğrencinin ailesiyle geçireceği zamanı mümkün olduğunca azaltmak gerektiği görüşündedir. Yatılı okulların başarısını bu sebebe bağlar. Öğrencinin ailesiyle birlikte geçirdiği zamanın, okulda geçirdiği zamandan daha fazla olduğu bir gerçektir. Günümüzde bu gerçek dikkate

alınarak öğrencinin eğitiminde aile ile iş birliğine gidilmiş, eğitim öğretim sürecine aile de dahil edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, Ahmet Mithat'ın eğitim konusunda yukarıda sıralanan birkaç görüşü dışındaki fikirlerinin günümüzde de geçerliliğini sürdürdüğü görülür. Özellikle çocuk eğitimi, kızların eğitimi ve okulda eğitim konusunda kaleme aldığı görüşleri çağının ilerisindedir. Bu tespit, Ahmet Mithat'ın “hace-i evvel” olarak anılmasının altında yatan sebebi bizlere bir kez daha göstermesi açısından önemlidir. Eğitim ve öğretimi, kalkınmanın ve medenileşmenin ilk adımı olarak kabul eden yazar, üstlendiği eğitim vazifesini ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.

KAYNAKLAR

- Ahmet Mithat Efendi, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâîfî*, İstanbul 1317 (1899), 155 s.
- ....., *Babalar Oğullar*, İstanbul 1305 (1888), 31 s.
- ....., *Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi*, İstanbul 1317 (1899), 360 s.
- ....., *Hikmet-i Peder*, İstanbul 1316 (1898), 261 s.
- ....., *Letaif-i Rivayât-“Ana-Kız”*, *Ahmet Mithat Efendi: Letaif-i Rivayât*, (hzl. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- ....., *Peder Olmak Sanatı*, İstanbul 1317 (1899), 201 s.
- Aktaş, Şerif ve Gündüz, Osman, *Yazılı ve Sözlü Anlatım Okuma-Dinleme Konuşma-Yazma*, 11. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Akyol, Hayati, *Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2008*, 12. bs., Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2008.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 2001.
- Baydar, Mustafa, *Ahmet Mithat Efendi: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Varlık Yayınevi, İstanbul 1954.
- Beydoğan, H. Ömer, *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*, Eser Ofset, Erzurum 2001.
- Birinci, Necat, *Edebiyat Üzerine İncelemeler*, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Boratav, Pertev Naili, *Foklor ve Edebiyat II*, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1945.
- Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (16. bs.), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- Dodson, F., *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, (Çev. Ayşegün Durmaz), Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998.
- Doğan, Tahsin, *Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerine Rehber Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme ve Eğitim Mevzuatı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

- Enginün, İnci, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- ....., *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Göçgün, Önder, *Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi*, Nisan Kitabevi, Ankara 2007.
- Güven, Nergis ve Bal, Servet, *Dil Gelişimi: 0-6 Yaş Dönemindeki Çocuklar İçin Destekleyici Etkinlikler*, 3. bs., Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2004.
- İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, *T. C. Resmi Gazete*, 25212, 27 Ağustos 2003.
- Kavcar, Cahit, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, 2. bs., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Malatya 1988.
- Kaya, Yahya Kemal, *Eğitim ve Kalkınma*, Bilim Yayıncılık, Ankara 1998.
- Kılıç, D., *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ile Diğer İlköğretim Okullarının Toplumsal Fonksiyonlarını Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması (Erzurum Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.
- Kıncal, Remzi Y., *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, 2. bs., Eser Ofset, Erzurum 1999.
- Kırkkılıç, Ahmet ve Akyol, Hayati, (Ed.), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.
- Kolcu, Ali İhsan, *Tanzimat Edebiyatı II: Hikâye ve Roman*, Salkımsöğüt Yayınları, 2. bs., Ankara 2005.
- Levend, Agâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri: Tanzimat Edebiyatı*, Marifet Matbaası, İstanbul 1934.
- Millî Eğitim Bakanlığı, *MEB Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- ....., *MEB Okul Öncesi Eğitim Programı Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- ....., *Türk Eğitim Sistemi 2007*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Millî Eğitim Temel Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 1739, 24 Haziran 1973.
- Mirici, İsmail Hakkı, *Çocuklara Yabancı Dil Öğretimi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2001.
- Nas, Recep, *Metinlerle İlkokuma – Yazma Öğretimi*, 3. bs., Ezgi Kitabevi, Bursa 2004.

- ....., *Örneklerle Çocuk Edebiyatı*, 2. bs., Ezgi Kitabevi, Bursa 2004.
- Oğuzkan, A. Ferhan, *Çocuk Edebiyatı*, 7. bs., Anı Yayıncılık, Ankara 2001.
- Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.
- ....., *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Rado, Şevket, *Ahmet Mithat Efendi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- Rousseau, J.J., *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Çev. Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım), 3. bs., Babil Yayınları, Erzurum 2003.
- Saygılı, Sefa, *Ruhen ve Bedenen Sağlıklı Çocuk Yetiştirmek*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Sever, Sedat, *Çocuk ve Edebiyat*, Kök Yayıncılık, Ankara 2003.
- Sevük, İsmail Habib, *Edebi Yeniliğimiz*, 2. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul (t.y.).
- ....., *Tanzimat Devri Edebiyatı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul (t.y.).
- Souche, A., *Yeni Pratik Pedagoji*, (Çev. Selahattin Odabaş), Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1977.
- Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, 7. bs., Anı Yayıncılık, Ankara 2005.
- Şimşek, Tacettin, *Çocuk Edebiyatı*, 4. bs., Suna Yayınları, Konya 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi I*, 2. bs., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1956.
- Taşkıran, Ü., *Tanzimat Düşüncesinde Kadın Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.
- Tezvaran, Zehra, *16 Haftalık Anne ve Baba Eğitimi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Tuncer, Hüseyin, *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı I: Tanzimat Edebiyatı*, 3. bs., Akademi Kitabevi, İzmir 1996.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (9. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- ....., *Yazım Kılavuzu*, (24. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Uç, Himmet, *Ahmet Mithat'ın Sanat ve Edebiyatı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.
- Us, Hakkı Tarık, *Bir Jübilenin İntibaları: Ahmed Midhat'ı Anıyoruz!*, Vakıf Basımevi, İstanbul 1955.
- Yavuzer, Haluk, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, 19. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Yazgıç, Kâmil, *Ahmet Mithat Efendi: Hayatı ve Hatıraları*, Tan Matbaası, İstanbul, 1940.
Yılar, Ömer ve Lokman Turan, (Ed.), *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı*, Pegem A
Yayıncılık, Ankara 2007.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Leyla ALBAYRAK
Doğum Yeri ve Tarihi	Kırcaali – 21.11.1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Öğretimi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Kubaşık Öğrenme Yönteminin 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Derslerinde Uygulanması, Millî Eğitim, Yaz 2009, Sayı: 183, s.81-93, (O.Gündüz, M.Erkal, T.Şimşek ve E.Aktaş'la); Türkçe 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarının Görseller (İllüstrasyonlar) Açısından Değerlendirilmesi, Türklük Bilimi Araştırmaları, Bahar 2010, Sayı: 27, s.721-733, (S.Uzuner ve E.Aktaş'la)
İş Deneyimi	
Stajlar	Solakoğlu İlköğretim Okulu, Vali Vefik Kitapçığı İlköğretim Okulu
Projeler	Kubaşık Öğrenme Yönteminin İlköğretim İkinci Kademe Okullarının Türkçe Derslerinde Uygulanması (Doç.Dr.O.Gündüz, Yrd.Doç.Dr. M.Erkal, Yrd.Doç.Dr. T.Şimşek ve E.Aktaş'la)
Çalıştığı Kurumlar	İnkılâp İlköğretim Okulu, Kâzım Yurdalan İlköğretim Okulu, Gazi İlköğretim Okulu
İletişim	
E-Posta Adresi	albayrakemin1@hotmail.com
Tarih	